T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsîr Bilim Dalı

Doktora Tezi

BİKÂÎ'NİN NAZMÜ'D-DÜRER'İNDE İSRÂİLİYYÂT

Abdurrahim KAPLAN
15932317

Danışman
Prof. Dr. Nurettin TURGAY

Diyarbakır–2018

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsîr Bilim Dalı

Doktora Tezi

BİKÂÎ'NİN NAZMÜ'D-DÜRER'İNDE İSRÂİLİYYÂT

Abdurrahim KAPLAN
15932317

Danışman
Prof. Dr. Nurettin TURGAY

Diyarbakır–2018

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer'inde İsrâîliyât" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

.

06/09/2018

Abdurrahim KAPLAN

KABUL VE ONAY

Abdurrahim KAPLAN tarafından hazırlanan "Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer'inde İsrâîliyât" adındaki çalışma, 06/09/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jurimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı'nda **DOKTORA TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nurettin TURGAY

Doç. Dr. Yahya SUZAN

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt MARAL

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf YAĞIR

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman ENSARİ

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, doğru anlaşılıp yorumlandığında insanı hem dünyada hem de ahirette mutlu etmeye, ilâhi rızayı kazanmaya sevk eden bir kitaptır. Bu sebeple tefsîr ilmî şan ve şeref yönünden bütün ilimlerden üstündür. Şüphesiz ki ona bu şanı ve şerefi kazandıran Allah'ın kelamının anlaşılmasına olan katkısıdır. Tarih boyunca müfessirler, Kur'ân'ın anlaşılması noktasında yoğun çaba sarf ettiler.

Kur'ân'da Ehl-i Kitab'la ilgili bin üç yüz civarında âyet vardır. Müfessirler bu âyetleri tefsîr ederken Ehl-i Kitab'a ait kıssa ve haberlerden istifade etmişlerdir. Kur'ân, Ehl-i Kitâb ile ilgili anlatılan kıssalarda oldukça titiz ve dikkatli bir üslup kullanır. Tahrîfe uğramış Kitâb-ı Mukaddes metinlerinde, Müslümanların peygamber kabul ettikleri kişiler hakkında ahlâk kuralları ve nübüvvet vasıflarına aykırı pek çok rivâyetin yanlışlığına vurgu yapar. Tefsîr ilmî ile meşgul olan âlimler, Ehl-i Kitâb ile ilgili âyetlerin tefsîrinde isrâîliyyât ve Kitâb-ı Mukaddes nakillerinden müstağni kalamamıştır. Bir kısım müfessir nakilde bulunduğu israilî bilgi ve belgelerin "tahrif"i üzerinde durmazken, bir kısmı ise isrâîliyyât türü nakillerin "tebdîl" edilebileceğini hesaba katmadan nakletmeyi uygun görmüştür. Bazı müfessirler ise isrâîliyyât ve Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin "tahrîf", "tebdîl" olabileceğini hesaba katmakla beraber, itikâd açısından kabul görmeyen israilî bilgilerin "tashîh"e ihtiyacı olan yönlerini, Kur'ânî bilgiler ışığında düzeltme yolunu tercih etmiştir. Bunu yaparken İslâm'ın cevaz verdiği kadarıyla yetinerek bu konuda mübalağaya düşmekten kaçınmaya çalışmıştır. Tefsîr kitaplarında isrâîliyyât türü nakillerin belli bir eleme süzgecinden geçirilmeden aktarılması, zamanla Müslümanların bu bilgileri dinin bir parçası olarak görmelerine, onlarla amel etmelerine zemin hazırlamıştır.

Herhangi bir tashîhe tabi tutulmadan nakledilen isrâîliyyât türü bilgiler, bazı müfessirleri rahatsız etmiş ve bu tür nakilleri sağlam bir zemine oturtmaya sevk etmiştir. Bu müfessirler, mahiyeti muğlak bir kavram olan isrâîliyyât türü bilgilerin

naklinden çok Kitâb-ı Mukaddes'teki malumatın doğrudan alınmasının uygulamada daha etkili bir yöntem olacağını savunmuşlardır.

Araştırmamız Kur'ân kıssalarına muvafık Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin yapılabileceği, Kur'ân kıssalarına muhalif, İslâm inancına uygun olmayan Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin ise ya reddi ya da yanlışlığı belirtilerek kendisinden sakınılması için zikredilebileceği temel kabülüne dayanmıştır. Sahâbe döneminde isrâilî bilgiler sözlü olarak nakledilmiştir. Tefsîr ilminin tedvîninden sonra geçmiş ümmetlerin yaşantıları ile ilgili kıssa ve israilî bilgilerin kayda alınması müfessirlerce önemli sayılmıştır. Şüphesiz ki, Kur'ân ilimleri ile ilgilenen araştırmacılar tarafından yapılan bütün çalışmalar, Kur'ân'ın insanlar tarafından daha iyi anlaşılmasına yöneliktir. Bikâî, isrâîliyyât nakillerini sünnete uygun bir zemine oturtmak için Kur'ân'ın haber verdiği 'tahrîf', 'tebdîl', ve 'tashîh'e dikkat ederek nakillerdeki dengeyi gözetmeyi başarmış önemli bir müfessirdir. Bikâî'nin sözü edilen tefsîri de doğrudan Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin yapıldığı tefsîrler arasında ilk ve önemli bir tefsîrdir.

Yaptığımız çalışma bir giriş üç bölüm ve bir sonuç kısmından ibarettir. Çalışmamızın giriş blümmüne araştırmanın konusu, önemi, yöntem ve sınırlarından bahsederek başladık. Birinci bölümde Bikâî'nin tercüme-i halinden bahseden biyografik eserler inceleyerek başladık. Bununla beraber Bikâî'nin hayatını, yaşadığı dönemi, hocalarını, talebelerini, ilmi şahsiyetini ve tefsirinin tanıtımını inceledik.

İkinci bölümde Bikâî'nin isrâîliyyâta bakışını ele aldık. Bu bölümde isrâîliyyâtı nakletme amacı, nakletme sınırı, isrâîliyyâtın kaynak olabilirliği, Bikâî'nin isrâîliyyât naklinin cevazı ile ilgili delilleri başta olmak üzere isrâîliyyâtı ele alış biçimini titizlikle inceledik.

Üçüncü bölümde Bikâî'nin ayet tefsirlerinde isrâîliyyâtı şahit getirmesini ele aldık. İlk etapta Bikâî'nin isrâîliyyâtı takdimindeki yöntemini ele aldık. Daha sonra Kitab-ı Mukaddes nakillerini hangi ölçü ve sınırda yaptığını tespit ederek Tevrât, İncîl ve Zebur'dan getirdiği nakilleri ayrı başlıklar altında inceleyerek nakil ile ilgili görüş ve yorumlarına yer verdik.

Konunun seçiminde görüş ve fikirleriyle yol gösteren Prof. Dr. Ömer KARA hocama, başlangıcından bugünkü haline gelinceye kadar, çalışmamıza her türlü desteği vererek tezin bütün aşamalarında ilgi ve alakalarını eksik etmeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Nurettin TURGAY'a ve tez izleme komitesinde yer alan Doç. Dr. Yahya SUZAN ve Dr. Öğr. Üyesi M. Yûsuf YAGIR'a ayrıca Doç. Dr. Taha NAS, Doç. Dr. Abdulhadi TİMURTAŞ, Dr. Abdurrahman AYDIN ve Öğretim Görevlisi Mehmet Mehdi KARAKOÇ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Abdurrahim KAPLAN

Diyarbakır-2018

ÖZET

"Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer'inde İsrâîliyyât" isimli bu çalışma bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümü araştırmanın konusu, önemi, yöntem ve sınırlarına ayrılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü Bikâî'nin hayatı, eserleri ve tefsîr ilmindeki yeri konusuna ayrılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü Bikâî'nin isrâîliyyâta bakışına tahsis edilmiştir. Burada Bikâî'nin isrâîliyyâtı nakletme amacı ve anlayışı üzerinde derinlemesine bir tahlîl yapıldıktan sonra isrâîliyyâtı nakletme sınırı üzerinde durulmuştur. İsrâîliyyâtın tefsîrde kaynak olabilirliği ile ilgili Bikâî'nin görüşü üzerinde durulmuş, müellifin isrâîliyyât naklinin yapılabileceğine dair delilleri ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümü Bikâî'nin âyet tefsîrlerinde isrâîliyyâtı şâhit getirmesine tahsîs edilmiştir. Bu bölümde başta Bikâî'nin isrâîliyyâtı takdîm ederken kullandığı yöntem olmak üzere isrâîliyyât nakillerinde Kitâb-ı Mukaddes metnini doğrudan kullanması ile ortaya çıkan isrâîliyyât anlayışı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Müellifimizin başta Tevrât olmak üzere İncîl ve Zebûr'dan sayfalarca nakil yaptığı ve bu nakil tarzının isrâîliyât konusunda yeni bir yöntem olduğu hususu çalışmamızda ortaya konulmuştur. Sonuç bölümünde ise müellifimizin isrâîliyyât nakli olarak Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin kullanılabileceği görüşüyle birlikte bu konudaki genel değerlendirmemiz yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler

Bikâî, Nazmü'd-Dürer, İsrâîliyyât, Kitâb-ı Mukaddes.

ABSTRACT

This study which name is Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer'inde İsrâîliyyât consist of one introduction and three main port.

Introduction of the topic is the topic of the works, importance, the way and the border of the works. First part of the topic is assigned Bikâî's life, works and the place of in he interpretation. The second part of the work it is dwelled on conves of Israiliyyat after a deeply analyzed on Bikâî's understonding and purpose of the convey of Isra'iliyyat. It is dwelled on Bikâî's opinion about the possibility of being source of Isra'iliyyat in interpretation and the evidence of capability of author's convey of Isra'iliyyat is presented in detailed.

The third part of the study is assigned to produce a witness of Isra'iliyyat in Bikâî's verse interpretation. In this section, particularly the method which is used by Bikâî's to present the Isra'iliyyat, ıt is tried to found out understanding of Isra'iliyyat which shows up by using directly Bible text in narration of Isra'iliyyat. It is tried to find out that the author guate from psalm, Bible, particularly Torah and This quatation becaame a new style about Isra'iliyyat. Our assessment in this topic together with the opionion of the outher which can be used the Bible narrations as narration of Isra'iliyyat appear in conclusion port.

Keywords

Bikâî's, Nazmü'd-Dürer, Isra'iliyyat, Bible.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **IV**
ABSTRACT ..... **V**
İÇİNDEKİLER ..... **VI**
KISALTMALAR ..... **X**
GİRİŞ **1**
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, YÖNTEM VE SINIRLARI **1**
1.1. Araştırmanın Konusu 1
1.2. Konunun Önemi 1
1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları 3
1.4. Araştırmanın Sınırları 5

BİRİNCİ BÖLÜM

BİKÂÎ

1.1. BİKÂÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TEFSİR İLMİNDEKİ YERİ **7**
1.1.1. Bikâî'nin Hayatı 7
1.1.1.1. Yaşadığı Dönem 8
1.1.1.2. Eğitimi 10
1.1.1.3. Hocaları 12
1.1.1.4. Talebeleri 13
1.1.1.5. İlmi Şahsiyeti 14
1.1.1.6. Eserleri 15
1.1.2. Bikâi'nin Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver Adlı Tefsîri 17
1.1.2.1. Eserin İsmi 17
1.1.2.2. Eserin Yazılış Gayesi 18
1.1.2.3. Eserin Dili ve Yöntemi 19
1.1.3. Nazmüd-Dürer'den Nakil Yapan Âlimler 21

1.1.4. Nazmü'd-Dürer'i Tenkît Eden Âlimler 24
1.1.5. Nazmü'd-Dürer'in Tefsîr İlmindeki Yeri 25
1.1.6. Nazmü'd-Dürer'in İsrâîliyyât Açısından Önemi 27

İKİNCİ BÖLÜM

BİKÂÎ'YE GÖRE İSRÂÎLÎYYÂT

2.1. BİKÂÎ'NİN İSRÂÎLİYYÂTA BAKIŞI 30
2.1.1. Bikâî'nin İsrâîliyyâtı Nakletme Amacı 34
2.1.1.1. Ehl-i Kitâb'ın Aleyhine Delil Getirme 35
2.1.1.2. İstişhâd 40
2.1.1.3. Şer'î Hükümleri Te'yit 45
2.1.2. Bikâi'nin İsrâîliyyâtı Ele Alış Biçimi 47
2.1.2.1. Bikâî'nin İsrâîliyyât Anlayışı 47
2.1.3. Bikâî'nin İsrâîliyyâtı Nakletme Sınırı 51
2.1.3.1. İslâm'ın Tasdîk Ettiği Konularda Nakilde Bulunması 51
2.1.3.2. İslâm'ın Reddettiği Konularda Nakilden Kaçınması 55
2.1.4. Bikâî'ye Göre İsrâîliyyâtın Kaynak Oluşu 56
2.1.4.1. Tefsîrde İsrâîliyyâtın Kaynak Olarak Kullanılabilirliği İle İlgili Görüşü 56
2.1.4.2. Tefsîrde İsrâîliyyâtı Kaynak Olarak Kabul Etmeyenler İle İlgili Görüşü 63
2.1.4.3. İsrâîliyyâtı Eserlerinde Doğrudan Nakledenler İle İlgili Görüşü 66
2.1.5. Bikâî'nin İsrâîliyyât Delilleri 70
2.1.5.1. İsrâîliyyâtın Kur'ân'ın bir Yöntemi Olduğu İle İlgili Delilleri 70
2.1.5.2. İsrâîliyyâtın Hz. Peygamber Tarafından Kullanıldığına Dair Deliller 75
2.1.5.3. İsrâîliyyâtın Sahâbe Tarafından Kullanıldığına Dair Deliller 77
2.1.5.4. İsrâîliyyâtın Âlimlerin Kullandığı Yöntem Olduğu İle İlgili Delilleri 82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİKÂÎ'NİN İSRÂÎLİYYÂTI KULLANMASI

3.1. BİKÂÎ'NİN ÂYET TEFSÎRLERİNDE İSRÂÎLİYYÂTI ŞÂHİT GETİRMESİ 86
3.1.1. Bikâî'nin İsrâîliyyâtı Takdimi 86
3.1.1.1. İsrâîliyyâtın Takdiminde Kullandığı İfadeler 86
3.1.1.2. Birden Fazla İsrâîliyyât Naklini Verirken Kullandığı İfadeler 89
3.1.1.3. İsrâîliyyât Nakillerinin Bittiğini İfade Etmek İçin Kullandığı Lafızlar 92

3.1.1.4. İsrâîliyyât Nakillerinde Nüsha Farklılıklarına İşâret Etmesi 95
3.1.2. Tevrât'tan Yaptığı Nakiller 96
3.1.2.1. Tevrât Nüshası Hakkında Bilgi Vermesi 97
3.1.2.2.Tevrât Metninde Tasarrufta Bulunması 99
3.1.2.3. Kur'ân ve Tevrât Kıssalarını Mukayese Etmesi 100
3.1.2.4. Tevrât'ta Geçen Kelimelerin Okunuşu İle İlgili Bilgi Vermesi 103
3.1.2.5. Ahkâm Âyetlerinin Tefsîrinde Tevrât'tan Referansta Bulunması 104
3.1.2.5. Kur'ân ile Örtüşen Tevrât Konularını Zikretmesi 109
3.1.2.6. Tevrât İle İstişhâd'ta Birden Çok Sifirden Yararlanması 114
3.1.2.7. Tahrîf Olan Yerleri Belirtmesi 117
3.1.3. İncîl'lerden Yaptığı Nakiller 124
3.1.3.1. İncîl Nüshaları Hakkında Bilgi Vermesi 124
3.1.3.2. İncîller Arasında Geçiş Yapması 128
3.1.3.3. İncîl Metinlerinde Özet Nakille Yetinmesi 130
3.1.3.4. İslâm İnancına Aykırı Nakillere Dikkat Çekmesi 132
3.1.3.5. Nakil Yaparken İncîller Arasında Karşılaştırma Yapması 136
3.1.3.6. Dinimizce Uygun Olmayan Kavramlara Dikkat Çekmesi 142
3.1.3.7 İncîl Metinlerinde Geçen Müteşâbih Kelimeleri Açıklaması 147
3.1.4. Zebûr'dan Yaptığı Nakiller 149
3.1.4.1. Âyet Tefsîrinde Zebûr Metninden Yararlanması 149
3.1.4.2. Konuyla İlgili Birden Çok Mezmura Başvurması 152
3.1.4.3. Zebûr Metninden Tasarrufta Bulunması 155
3.1.4.4. Kur'ân ile Örtüşen Zebûr Konularını Zikretmesi 157
3.1.4.5. Zebûr ile Örtüşen Tevrât Konularını Zikretmesi 162
3.1.4.6. Hz. Davut Hakkında Bilgi Vermesi 176
3.1.4.7. Dâvûd-Câlûd Kıssasında Mezmurdan Nakilde Bulunması 178
3.1.5. Peygamberler İle İlgili Yaptığı Nakiller 180
3.1.5.1. Hz. Peygamberi Müjdeleyen Pasajları Zikretmesi 181
3.1.5.2. Hz. Âdem Kıssası Hakkında Bilgi Vermesi 189
3.1.5.3. Hz. Nûh Kıssası Hakkında Bilgi Vermesi 193
3.1.5.4. Hz. İbrâhim Kıssası Hakkında Bilgi Vermesi 198
3.1.5.5. Hz. Süleyman Kıssası Hakkında Bilgi Vermesi 206

3.1.5.6. Hz. Yûsuf Kıssası Hakkında Bilgi Vermesi 208
3.1.5.7. Hz. Yûnus Kıssası Hakkında Bilgi Vermesi 215
SONUÇ 220
KAYNAKÇA 225

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
c.c.	Celle Celâluhû
Çev.	Çeviren
D.İ.A.	Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB.	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hz.	Hazreti
r.a.	Radiyallâhu Anhu
s.	Sayfa
S.a.v.	Sallalahu Aleyhi Vesellem
trc.	Tercüme
tsz.	Tarihsiz
ö.	Ölümü
vb.	Ve Benzeri

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, YÖNTEM VE SINIRLARI

1.1. Araştırmanın Konusu

Bikâî'nin (809/1406-885/1480) *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver* adlı tefsiri, yirmi iki ciltten oluşmaktadır. (Bu çalışmada 1984 yılında Kâhire Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî tarafından basılan nüsha esas alınmıştır.) Bu tefsîrin oldukça geniş bir hacme sahip olması onu tefsîr kaynakları arasında birçok yönden önemli kılmaktadır. Âyet ve sûreler arasındaki tenâsüp ilmiyle ilgili olarak (Münâsebetu'l-Kur'ân) rivâyet ve dirâyet tefsîrleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu eser, Kur'ân'ın insicamını en geniş manada ele alan bir tefsîrdir. Bikâî'nin bu tefsîri, "Münâsebetu'l-Kur'ân" ilminde şöhret bulup araştırılmakla beraber, isrâîliyyât nakillerindeki metodu yönüyle de araştırılması gereken önemli bir tefsîrdir. Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakilde bulunarak bu alanda ilk olma vasfına sahip olan müfessir, Kur'ân tefsîrinde, Ehli-Kitab'ın aleyhine delil getirme, istişhâd ve şer'î hükümleri teyit etme gibi konularda Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakilde bulunmayı bir yöntem olarak görmektedir.

Araştırma konumuz, Kur'ân kıssalarına muvafık Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin yapılabileceği üzerinde temellenmiştir. Ayrıca Kur'ân kıssalarına muhalif, İslâm inanç ve itikâdına uygun olmayan Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin reddi ya da yanlışlığı belirtilerek kendisinden sakınılması gerektiğine işâret edilmiştir. Sahâbe döneminde isrâilî bilgiler sözlü olarak nakledilmiş, tefsîr ilminin tedvininden sonra ise geçmiş ümmetlerin yaşantıları ile ilgili kıssa ve israilî bilgilerin kayda alınması önemli bir konu olmuştur.

1.2. Konunun Önemi

Bikâî'nin *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver* adlı eseri, tefsîr literatürünün önemli halkalarından biridir. Bu çalışmada Bikâî'nin söz konusu eserinin isrâîliyât açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Tefsîr eserlerinin isrâîliyyât açısından değerlendirilmesi hakkında yapılan çalışmalar oldukça azdır. Ülkemizde bu alanda akademik ilk çalışmayı *Tefsîrde İsrâîliyyât* adıyla Abdullah Aydemir yapmıştır. Daha sonra aynı formatta, bir tefsirin isrâîliyyât açısından değerlendirilmesi şeklinde olmak üzere birçok yüksek lisans tezi yapılmıştır.[1] Yapılan bu çalışmalar ağırlıklı olarak isrâlîyyât ile ilgili kıssa ve mev'izelerin İslâm'a uygunluk/zıtlık yönünden değerlendirilmesiyle sınırlı kalmıştır. Bununla beraber isrâîliyyât naklinin tefsîrde kullanılmaması gerektiği yönünde de fikirler ortaya atılmıştır.

Biz bu çalışmamızda müellifimizin isrâîliyyât nakillerinde izlemiş olduğu yolu tespit edip onu okuyucuya sunmaya büyük gayret gösterdik. Çalışmamız, özelde isrâîliyyât genelde Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin tefsîrde kaynak olarak kullanımının Hz. Peygamber dönemine kadar indiğini ortaya koyması açısından önemlidir. İsrâîliyât nakillerine verilen tepkinin aslında gereksiz ve haksız bir tepki olduğu, bu tarz nakillerin İslâm geleneğinde var olan bir husus olduğu ortaya konulmuştur. Çalışmamız dikkatle incelendiğinde İslâm inancına ters düşmeyen her türlü bilginin İslâm âlimlerince kullanıldığı görülecektir. Müellifimizin doğrudan Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde bulunması, muarızları tarafından tenkît edilmiş, kendisi her türlü eziyete maruz bırakılmıştır. Ancak görülen o ki kendisine haksız eleştiriler yöneltilmiştir. Unutulmaması gereken hususlardan biri Kur'ân-ı Kerîm'in, Yüce Allah tarafından inzâl olunan tek kitap olmadığı, ancak tahriften korunan tek kitap olduğudur. Ondan önce Tevrât, İncîl ve Zebûr'un da Yüce Allah tarafından inzâl edildiği, fakat bunların kısmen tahrîfe uğradıkları bilinmektedir. Ancak Kur'ân ile uyuşan bilgilerin dikkate alınması ve gerektiğinde onlardan istifade edilmesi her Müslüman için gerekli bir hususdur. Bu çalışmamızı önemli kılan temel nedenlerden

[1] Bu alanda yapılan başlıca çalışmalar şunlardır: Halis Ören, "***Keşşâf ve Nesefî Tefsirlerinde Hz. Mûsâ ile İlgili İsrâîliyyât***", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988; Ahmet Çelik, "***Hazîn Tefsirinde İsrâîliyyât***", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989; Şaban Karasakal, "***Tefsire İsrâîliyyât'ın Girişi***", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1997; Hasan Selbes, "***Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl'in İsrâîliyyât Açısından Tahlîli***", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1889; Abdullah Bayram, "***İbn Kesîr'in Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm Adlı Eserinin İsrâîliyyât Açısından Değerlendirilmesi***", Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1999; Ramazan Şahan, "***Kur'ân-ı Kerîm 'de Lût (a.s.), ve Bununla İlgili İsrâîliyyât ve Günümüze Mesajları***", Marmara Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000; Burhan Conkor, **"*Tefhîmü'l-Kur'ân'da İsrâîliyyâtın Ele Alınış Biçimi***", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

biri de, Kitâb-ı Mukaddes'ten yapılan naklin cevazının İslâm geleneğinde var olduğunun ortaya konulmuş olmasıdır.

Kur'ân'ın anlaşılması için esbâbu'n-nüzûl, nâsih ve mensûh, muhkem ve müteşâbih, garîbu'l-Kur'ân, uslubu'l-Kur'ân, i'câzu'l-Kur'ân, kısâsu'l-Kur'ân, emsâlu'l-Kur'ân ve benzeri ilimlerin doğru kullanımı ne kadar zarurî ve gerekliyse, tefsîrde isrâîliyyât ve Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin doğru ve bilinçli bir şekilde kullanılması da o kadar gereklidir. Nitekim çalışmamızın önemli noktalarından birini teşkil eden bu iddiamız, tefsir bağlamında ispatlanmaya çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Konumuz bir müellifin tefsirinde isrâîliyyâtı ele alış biçimi olduğundan ilgili ayetleri tespit etmekle başlamayı esas aldık. Sonra bu ayetlerin müfessirler tarafından nasıl ele alındığını inceledik. Hadis ve siyer kitaplarında konunun işleniş biçiminden istifade ederek örneklerle konuyu pekiştirdik. Çalışmamızın birinci bölümünde müellifin daha iyi anlaşılabilmesi için tefsîrini ele almadan önce hayatını, eserlerini, tefsîr ilmindeki yerini, hocalarını, talebelerini, kendisinden iktibas yapan müellifleri ele alarak müfessirin ilmî birikiminin tefsîri üzerindeki etkisini ortaya koymaya gayret ettik. Konumuz, *"Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer'inde İsrâîlîyât"* olduğundan öncelikle söz konusu tefsîr kitabında kadîm ümmetlerin kıssaları ile ilgili âyetlerin tefsîrinde müfessirin Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde bulunurken nasıl bir yönteme başvurduğunu inceledik.

Araştırmamızda, müellifimizin doğrudan Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde bulunmasının kendisine yönelik ciddi eleştiriler getirdiğini, hatta kendisini tekfir edecek kadar ileri giden muasırlarının olduğunu gördük. Müellifimiz ise yaptığı işin doğruluğunu savunur ve onların bu konuda bilgi sahibi olmadan eleştiride bulunduklarını her fırsatta dile getirir. Ancak bu savunma müellifimizin muarızları tarafından yeterli görülmemiş olacak ki, müellif, "*Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver*" adlı eserin yazımına ara verir. İlgili bölümde de zikredeceğimiz üzere, yaptığı işin doğruluğunu savunmak adına "*el-Akvâlü'l-Kavîme fî Hükmi'n-Nakl Mine'l-Kütübi'l- Kadîme*" adlı eseri yazmak zorunda kalır. Bu eseri yazmakla yaptığı işin doğruluğunu savunur, bu işi ilk başlatanın kendisi olmadığını gerek âyetlerden

gerekse Hz. Peygamber'in (a.s) uygulamalarından örnekler vererek kanıtlamaya çalışır. Bunları yaparken de âyetlerden ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından yararlanır.

Ayrıca tarihi süreç içerisinde farklı isimler altında Ehl-i Kitâb ve Ehl-i Kitâb bilginlerinden Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan ya da dolaylı olarak nakilde bulunan kişi, eser veya haberlerden de istifade etmeye gayret gösterdik. Bikâî'nin biyografisi ile ilgili bilgilerin temininde müellifi olduğu *"el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'ş-Şam'ı", "Unvânu'z-Zaman fî Terâcimi'ş-Şuyûhi ve'l-Akrân'ı* ve **"***İzhâru'l-Asr li Esrâri Ehli'l-Asr"* gibi birçok eseri ile birlikte kendisine ağır eleştiriler yönelten Sehâvî'nin "*ed-Davu'l Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia'sı,* Suyûtî'nin, "*Nazmu'l-İkyân fî A'yânî'l-Â'yân'ı***,** Âdil Nuveyhıd'ın, "*Mu'cemu'l-Müfessirîn Min Sadrî'l-İslâm Hatte'l-Asrî'l-Hâdır*'ı ile Necâtî Kara'nın doktora çalışması olan *"Bürhânüddîn b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu*" gibi birçok eserden istifade ettik.

Bikâî'nin isrâîliyyât ile ilgili görüşlerini "*Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver"* adlı eseri ile Kitab-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmanın meşruiyetini savunmak için kaleme aldığı "*el-Akvâlü'l-Kavîme fî Hükmi'n-Nakl Mine'l-Kütübi'l-Kadîme"* adlı eserden tespit etmeye gayret ettik. Bununla birlikte isrâîliyât alanında yapılmış olan Remzi Na'nâa'nın, "*el-İsrâîliyyât ve Eseruhâ fi Kütübi't-Tefsîr***'**i, Muhammed Ebû Şehbe'nin "*el-İsrâîliyyât ve'l-Mevdûât fi Kütübi't-Tefsir*'i, Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'nin "*Tefsîr ve Hadîste İsrâîliyyât*'ı, Abdullah Aydemir'in "*Tefsîrde İsrâîliyyât'ı***,** Âmâl Muhammed Abdurrahmân Rabî'nin *el-İsrâîliyyât fî Tefsîr't-Taberî, Dirâset fi'l-lüğâ ve'l- Masâdiri'l-İbriyye***"** konulu akademik çalışması, Mesut Kaya'nın **"***Çağdaş Tefsirlerde İsrâîliyyâta Yaklaşım ve Kitâb-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı"***,** Mustafa Özel'in, *Tefsîr kaynağı Olarak Kitab-ı Mukaddes İbrâhim Bikâî Örneği",* gibi birçok kaynak eser olmak üzere bu alanda yazılmış olan makale ve bildiriler de çalışmamızın öncelikli başvuru eserleri olarak belirlenmiştir.

Rivâyet tefsirinin ilklerinden olan İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/920)'nin "*Câmiu'l- Beyân 'an Te'vîli Âyi'l Kur'ân*'ı, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144)'nin "*el-Keşşâf an Hakâiki Ğevâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl*'i, Fahruddîn er-Râzî (ö. 606/1209)'nin "*Mefâtîhu'l-Ğayb'ı*,

İbn Kesîr Ebû'l- Fidâ' İsmâil b. Ömer (ö. 774/1372)' in "*Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*'i, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtûbî (ö. 761/1360)'nin "*el-Câmi' li Ahkâmî'l Kur'ân*'ı, istifade ettiğimiz eserlerdendir. Son dönemde yazılmış olan Elmalılı Hamdi Yazır'ın "*Hak Dini Kur'ân Dili***,** Seyyid Kutup'un "*Fi Zilâli'l-Kur'ân*'ı, Süleyman Ateş'in "*Kur'ân'ın Evrensel Mesajı***,** Vehbe ez-Züheylî 'nin *"et-Tefsîrü'l-Münîr'*i, başta olmak üzere dirayet tefsirlerinden de istifade etmeye gayret gösterdik.

1.4. Araştırmanın Sınırları

İslâm bilginleri, Kur'ân'ın anlaşılması için birçok ilim ve yöntemden istifade etmişlerdir. Bu amaçla sarf, nahiv, belâğat gibi ilimlerle meşgul olmuşlardır. İsrâîliyyât ilmi de Kur'ân'ın anlaşılması için müfessirlerin başvurdukları ilk yöntemlerden biridir.

Kur'an, hayatın bütün alanları ile ilgili beyanlarda bulunduğu gibi, önceki Peygamberlerin kıssalarından ibret alınacak, ders çıkarılacak bazı hususları da zikreder. Öyleki onun Allah kelamı olduğunu gösteren i'câz yönlerinden biri de geçmiş ümmetlerin ve peygamberlerin hayatlarından bahsetmesidir. Kur'ân'ın üçte birinin geçmiş ümmetlerin kıssalarını ihtiva etmesi, müfessirlerin yazdıkları tefsîr kitaplarına geçmiş ümmetlerden elde edilen bilgileri ihtiva eden isrâîliyyât dilinin yansımasına neden olmuştur. Tarih boyunca müfessirler bu bilgilerin temini için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Bununla beraber bu bilgilerin tefsîr kitaplarında kullanılabilirliğinin meşrûiyeti de tartışma konusu olmuştur. İsrâîliyyât türü bilgiler tefsîr ilminde kendisine meşrûiyet zemini ararken diğer taraftan kullanımı hiçbir zaman sekteye uğramamış, ulemânın bütün tenkîtlerine rağmen her zaman yerini koruyabilmiştir.

15. yüzyılın başında dünyaya gelen ve bu yüzyılın sonunda vefat eden Müfessir Bürhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el- Bikâî'nin kaleme aldığı "*Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver*", adlı tefsîri isrâîliyyât/Kitâb-ı Mukaddes nakillerini ihtiva eden tefsîrler arasında yer almaktadır. Bikâî, isrâîliyyât nakillerini tefsîrinde çok etkili ve farklı bir üslupla kullanmıştır. Kendisinden önceki müfessirlerin isrâîliyyât bilgilerini nakletmek yerine doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde

bulunarak bu alanda farklı bir yöntem izlemiştir. Bu sebeple onun tefsîrinde isrâil isrâîliyyât/Kitâb-ı Mukaddes nakillerine nasıl bir yöntemle yaklaştığını belirleyebilmek için; çalışma konusu, "*Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer'inde İsrâîliyyât*" olarak sınırlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİKÂÎ

1.1. BİKÂÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TEFSİR İLMİNDEKİ YERİ

1.1.1. Bikâî'nin Hayatı

İslâm tarihi boyunca Kur'ân tefsiri alanında çok değerli âlimler yetişmiştir. Bunlardan bir kısmının görüşleri şöhretine paralel bir şekilde bilinmekle beraber, bâzıları ise ilmî üstünlüklerine rağmen hak ettikleri şöhreti yakalayamamıştır. Bu bölümde 809/1406- 885/1480 yılları arasında yaşayan ve bütün ömrünü Kur'ân'ın insanlara hayat vermesi için hasr eden Bikâî'den bahsedeceğiz.

Onun asıl adı, Ebü'l-Hasen Bürhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rûbât el-Hırbevî el- Bikâî eş-Şâfiî'dir.[2] **Hırbevî** nisbesine de sahip olan müellif, çağdaşlarının eserlerinde **Bikâî** lakabı ile bilinmektedir. Bugünkü Lübnan sınırları içinde yer alan Bikâ adındaki köyde doğduğundan, tabakât ve terâcim kitaplarında **Bikâî** lakabı ile anılmaktadır.[3] Onun doğduğu köye daha önceleri **Bikâ'ul-Kelb** deniliyordu. Bugün ise, bu köy, **Bikâ'ul-Azîz** olarak bilinmektedir.[4] İlk tahsilini babasından alan Bikâî, Kur'ân hâfızı olmakla beraber, tarihçi, edîp, muhaddis, müfessîr, fakîh unvanlarına da sahiptir.

Velûd bir yazar olan Bikâî, birçok alanda eserler kaleme almıştır. Onun, kendi hayatını anlattığı "*Unvânu'z-Zaman"* adlı eserinde, Ben-i Hasan soyundan olduğunu ifade eder. Atası Hasan'ın lakabı, **Rıbât** idi. **Rıbât**, kalın ip anlamındadır.

---

[2] Sehâvî Muhammed b. Abdurrahman, **ed-Davu'l Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia**, Daru'l-Cîl, Beyrut 1992, c. I, s. 325; Âdil Nuveyhıd, **Mu'cemu'l-Müfessirîn Min Sâdrî'l-İslâm Hatte'l-Asrî'l Hâdır**, Muessesetu Nuveyhıd –Sekâfî, Beyrut 1983, s.17; Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed ez-Ziriklî, **el-A'lâm,** Darû'l-İlm li'l Melâyîn, Beyrut 2002, c. I, s. 56.

[3] Sehâvî, **ed- Davu'l Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia**, c.I, s. 325.

[4] "**Bikâ**" kelimesi, "**el-Buk'a**" ya da "**el-Baka**" kelimelerinin çoğuludur. Bu kelime, arazi parçası manasına gelmektedir. İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrem, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut 1993.c.VIII, s.18; Necâtî Kara, **Bürhânüddîn b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu**, 100. Yıl Üniversitesi Yayınları, Van 1994, s. 2.

Bu kelime, daha sonra Hasan için künye olmuştur.[5] Hasan'ın Yûnus, Ali ve Mekkî adında üç oğlu vardı. Bikâî, Mekkî'nin soyundan gelmektedir.[6] Küçük yaşta köyünden ayrılmak zorunda kalan Bikâî, kendi soy kütüğü ile ilgili kayıtların akrabalarının yanında bulunduğunu, fakat çok uğraşmasına rağmen kendisinin buna ulaşamadığını ifade etmiştir.[7]

Babası İbrâhim b. Ömer',[8] annesi ise Fatıma binti Ali b. Muhammed es-Sulemî olup Bikâî'nin ifadesiyle saliha bir kadındı.[9] Nitekim babasının vefatından sonra onu sahiplenerek iyi bir eğitim almasına katkı sağlamıştır. Annesi Kudüs'te vefat etmiştir.[10] **Bikâ** adlı köyde doğan Bikâî, 12 yaşına kadar burada kalıp Kur'ân hıfzını tamamlamıştır. Çocukluğunda ailesinin yaşadığı sıkıntı sebebiyle[11] buradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Kudüs, Kâhire gibi birçok yeri dolaştıktan sonra Şam'a yerleşmiştir.[12]

1.1.1.1. Yaşadığı Dönem

Bikâî'yi daha iyi tanımak için, onun yaşadığı dönemin genel özelliklerine temas etmekte fayda görüyoruz. Herhangi bir şahıs hakkında sağlıklı bir kanaat ortaya koymanın yolu, yaşadığı dönemin gelişmelerini iyi tahlîl ederek müellif üzerinde oluşturduğu etkiyi bilmekten geçer. Bikâî, Memlüklülerin hâkimiyeti döneminde yaşamıştır. Bu dönem hicri 8. asrın sonlarıyla 9. asrın başları olup siyasi ve sosyal olarak karmaşık bir dönemdir.[13] Memlüklüler, Osmanlıların hâkimiyeti ele geçirmesine (1250-1517) kadar yaklaşık 250 yıl hüküm sürmüştür.[14] Memlüklüler

---

[5] Sehâvî, **ed- Davu'l Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia**, c.I, s.101-111; Celâlûdîn Abdurrahman b. Kemâlûddîn es-Suyûtî, **Nazmu'l-İkyân fî A'yânî'l-Â'yân**, Mektebetü'l-İlmîyye, Beyrut 1927, s.25; Ömer b. Ahmed b.eş-Şim'a el-Halebî, **el-Kabs el-Havî li Ğurar Dav'us-Sehâvî**, Dâru Sâdır, Beyrut 1998, c.I, s.76; Mustafa Şâkîr, **et-Tarih ve'l-Müerrihîn**, Mecelletu'l-Fikri'l-İslâmî, Lübnan 1979, c.IV, s.117.

[6] Kâtib Çelebi Hacı Halife, **Keşfu'z'Zunûn,** Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî**,** Beyrut 1992, c.I, s.81.

[7] Necâtî Kara, **Bürhânüddîn b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu**, s.3.

[8] Âdil Nuveyhıd, **Mu'cemu'l-Müfessirîn Min Sâdrî'l-İslâm Hatte'l-Asrî'l-Hâdır**, s.17.

[9] Sehâvî, **ed- Davu'l Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia**, c.I, s.101-111.

[10] Âdil Nuveyhıd, **Mu'cemu'l-Müfessirîn Min Sâdrî'l-İslâm Hatte'l-Asrî'l-Hâdır**, s.17.

[11] Bu hâdise esnasında Bikâî, henüz 12 yaşında olup biri başından olmak üzere 3 kılıç darbesi alır. Babası ve amcası ise bu olayda hayatını kaybeder. Bkz: Bikâî, **Unvânu'z-Zaman fî Terâcimi'ş-Şuyûhi ve'l-Akrân**, Dârü'l- Kütüb ve'l-Vesâiku'l-Kavmîyye, Kâhire 2001, s.71-72.

[12] Ziriklî, **el-A'lâm,** c. I, s.56.

[13] Memlükler döneminde yaşanan siyasi, sosyal olayların karmaşıklığı ve yönetimi ele geçirmek için yapılan mücadelelerin detayı için Bkz. Muhammed Süheyl Takkûs, **Tarihü'l-Memâlik fî Mısır ve'ş-Şam,** Daru'n-Nefâis, Beyrut tsz. s.35-45.

[14] Bikâî, **İzhâru'l-Asr li Esrâri Ehli'l-Asr**, Riyad 1992, c.I, s.12.

döneminden önce ilimler ağırlıklı olarak Kur'ân ve sünnet eksenli ilimlerden oluşmaktaydı. Memlüklülerle beraber dinî ilimlerin yanında fennî ilimlere de ağırlık verilmiştir.

İlmin gelişmesi ve ilerlemesi için Memlük sultanları tarafından âlimlere büyük destek verilmiştir. Bunun için birçok yerde medrese inşa edilmiştir. Bu dönemde medreselerin sayı ve niteliğinde büyük bir mesafe kat edilmiş olup medreseler ilmî ve mezhebî yönden birbirinden ayrılmıştır. Memlük sultanları; tarih, fıkıh, hadîs, lüğat gibi birçok ilme yönelmiştir. Memlüklülerde başta Kansu Gavri (ö. 922/1516) ve Muhammed Kalavun (ö. 741/1341) gibi sultanlar ilme merak saldıklarından ilmî ve dinî birçok mecliste bulunmuştur.[15] Moğol istilaları sebebiyle birçok yerde ilim merkezinin tahribata uğramasıyla sayısız eser imha edilmiş, ilim merkezleri zarurî olarak yer değiştirmiştir. Bağdat, Buhara, İşbiliye gibi, ilim merkezleri; yerlerini Kâhire, İskenderiye, Dımaşk, Hama, Humus, Halep, Şam, Mısır gibi şehirlere bırakmıştır.[16] Bikâî'nin yaşadığı dönem, İslâmî ilimlerin Bağdat'tan nakledildiği dönemdir.[17] Ortaçağ İslâm dünyasında gerek Memlüklüler gerekse diğer İslâm ülkeleri ilme ve âlimlere büyük önem vermişlerdir. İlme verilen bu değer şehirlerin inşasında takip edilen yolu etkilemiştir. Ortaçağ Müslüman şehirlerin inşası; cami, medrese, kütüphane, hamam gibi külliyeler ile başlamış; çarşı ve mahalleler bu külliyeler etrafında şekillenmiştir.[18]

Memlüklülerin âlimlere destek olması ve ilmi teşvik etmesi ilmî faaliyetleri arttırmış, bu dönemde saygın kişilerin yetişmesine katkı sağlamıştır.[19] Memlük sultanlarının, ilmî faaliyetleri memleketin her tarafına yaymak için yoğun bir çaba sarf etmesi; İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Kesîr (ö. 774/1373) ve İbn Hallikân (ö. 681/1282) gibi birçok âlimin yetişmesi sonucunu doğurmuştur.

---

[15] Mufîd ez-Zeydî, **Mavsuatu'l-Tarihu'l-İslâmî- el-Asru'l-Memluki**, Dâru Usâmetu Amman 2009, s.257-259.

[16] Corcî b.Habîb Zeydân, **Târîhu âdâbı'l-Luğatı'l-'Arabîyye**, Mısır, 1911, c.III, s.121.

[17] Saîd Abdulfettâh Âşûr, **el-Asru'l-Memâliki fî Mısır ve'ş-Şam**, Dâru'n-Nahda, Kâhire 1976, s.351-354.

[18] Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye-Siyasi Tarihi Alparslan'dan Osman Gazi'ye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 260.

[19] Bikâî, **Delâletü'l-Burhân alâ Tenâsübî'l Kur'âni'l Azîm,** thk. Abdullah Abdurrahman el-Hatib, Mecelletu'l-İlmiyye 2005 s. 265.

Nitekim herhangi bir toplumda yaşayan insan büyük oranda o toplumun şartları tarafından şekillenir.[20] İlmî hareketliliğin, çalışmanın, üretmenin zirvede olduğu Memlüklüler döneminde yaşayan Bikâî, böyle bir ortamdan destek alarak ilmî faaliyetlerini sürdürmüş, bunu başarabilmek için ilim tahsili haricindeki her türlü faaliyetten uzak durmuş; te'lif, tedrîs faaliyetlerine yönelerek büyük bir ilmî başarı sağlamıştır.[21]

Bikâî'nin yaşadığı bu dönem; felsefe, tarih, kırâat, tefsîr, siyaset ilimlerinin gelişip yaygınlık kazandığı bir dönemdir. Bu dönemde birçok âlim yetiştiği gibi birçok kitap da neşredilmiştir.[22] Bikâî, bu dönemin münbit yönünden istifade etmiş, dönemin tüm meşhur âlimlerinden ders almaya muvaffak olmuştur. Bikâî'nin yaşadığı dönemde tasavvuf ilmine büyük ilgi vardı.[23] Bikâî'nin dönemin tasavvuf âlimlerini eleştirmesi onun başına iş açmış, onu tasavvuf müntesipleriyle çetin bir mücadeleye sevk etmiştir.

1.1.1.2. Eğitimi

Bikâî, ilk eğitimine babasının yanında Kur'ân'ı hıfzederek başlar. Henüz 12 yaşındayken Ramazan ayında teravih namazlarını hatimle kıldıracak seviyeye gelir.[24] 823 yılında annesiyle beraber Şam'a yerleşen Bikâî, burada başta tecvit ilmi olmak üzere *"Şatıbiyye"* adlı eseri de ezberler.[25] Fakat bununla yetinmeyen Bikâî, Tacuddîn Muhammed b. Bahadır (831/1407)'dan sarf, nahiv, mantık ve fıkıh derslerini de alır.[26] Şam'da kaldığı sürece önemli hocalardan ayrıca ders alır. 827/1423 yılında meşhur kırâat âlimi Şemsüddîn Muhammed el-Cezerî'den kırâat-ı aşere derslerini alır.[27] Hocasının *"Tayyibetün-Neşr fi Kıraâti'l-Aşr"* adlı kitabını da ezberleyen Bikâî,

[20] Özlem Doğan, **Hermeneutik Dersleri,** İzmir 1994, II/129.
[21] Ahmed Hatit, **Kadâyâ Mîn Tarîhi'l-Memâliki'l-Siyâsî ve'l-Hadarî,** el-Fırat li'l-Neşr ve't-Tevzî, Beyrut 2003, I/214.
[22] Bikâî, **İzhâru'l-Asr**, c.I, s.15.
[23] Saîd Abdulfettâh Âşûr, **el-Asru'l-Memâliki fi Mısır ve'ş-Şam**, s. 360.
[24] Bikâî, **el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'l-Şam**, thk. Muhammed Mecîr el-Hatîb el Hasanî, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1997, s. 56.
[25] İbnü'l-Imâd Ebû'l-Fettâh Abduhay, **Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, Dâru'l-Meysere, Beyrut 1979, c.IX, s.509.
[26] Bikâî, **el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'l-Şam**, s.57. Bkz: Necâtî Kara, **Bürhânüddîn b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu**, s.11.
[27] Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, **el-Bedrü't-Tâlîü bî Mehâsinî Mîn Ba'dî Karnî's-Sêbîu**, Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, Kâhire, tsz. c.I, s.19.

hocasından kırâat ile ilgili ilk icâzetini alır.[28] Hadîs dersini meşhur hocası İbn Hacer el-Askalânî'den alır.[29]

Şam'dan sonra annesiyle beraber 827/1423 yılında Kudüs'e yerleşen Bikâî, burada da yoğun bir şekilde ilim tahsilinde bulunur. Dönemin meşhur matematikçisi İbnü'l-Hâim (ö. 815/1512)'in talebesi olan İmâd İsmâil b. Şeref'ten matematik dersi alır.[30]

827 yılının Ramazan ayında annesi vefat edince, Zilkade ayında tekrar Şam'a dönmek zorunda kalır. Burada Amr b. Mazfar el-Verdi (ö. 749/1348)'nin Fıkıhla ilgili *"Behcetü'l-Verdiyye"* adlı eserinin yarısını ezberler.[31] Bikâî'nin, Şam, Kudüs ve Kâhire gibi yerlerde İbnü'l-Cezerî[32], (ö. 833/1429), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), İbn Kâdî Şühbe (ö. 851/1448), İbn Nübâte ve İbn Raslân gibi birçok değerli âlimden ders alması; onu kırâat, tecvit, fıkıh, matematik, mantık gibi birçok alanda ihtisâs sahibi yapar.[33]

Bikâî, henüz 28 yaşında iken fetvâ ve tedrîs icâzeti alır. O, Şam'dan sonra 832/1428 yılında tekrar Kudüs'e döner. Burada birçok âlimden ders alır[34] ve **Salahiyye Medresesi**nde bir müddet kalır. 834/1432 yılında Halîl kentine oradan da Gazze'ye geçen Bikâî, aynı yıl oradan da Kâhire'ye geçer. Burada muhaddis İbn Hacer el-Askalânî'nin derslerine katılır.[35] İbn Hacer'in *"Nûhbe"* adlı eseriyle beraber diğer eserlerini de okur. İbn Hacer, kendisine tedris izni verse de kendisi bunu kabul etmez. Diğer hocalardan da ders almaya devam eder.[36] 834/1432 yılında üçüncü defa Kudüs'e dönen Bikâî, 835/1433 yılında tekrar Kâhire'ye döner. Burada 836/1434 yılında İbn Hacer el-Askalânî ile birlikte ilim tedrisi için Halep, Dımaşk, Kudüs, Halil, Hama, Humus gibi şehirlere yolculuk yapar. Yolculuk sonunda İbn Hacer ile

[28] Sehâvî, **ed- Davu'l Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia,** 101-111.
[29] Suyûtî, **Nazmu'l-İkyân fî A'yânî'l-Â'yân**, c.I, s.24.
[30] Bikâî, , **Unvânu'z-Zaman,** s.71-72; Kâtib Çelebi, **Keşfu'z'Zunûn,** c.I, s.104-105.
[31] Bikâî, , **el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'l-Şam,** s.57.
[32] Asıl adı Ebü'l-Hayr Şemsûddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf olan El-Cezerî'nin, Cezerî künyesi ile anılmasının nedeni Cezire-i İbn Ömer'e (bugünkü Şırnak'a bağlı Cizre ilçesi) nispetledir. Detaylı bilgi için bkz. Tayyâr Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", **DİA**, İstanbul 1999, c.XX, s. 551-557.
[33] Bikâî **İzhâru'l-Asr,** c.I, s. 25.
[34] Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, **el-Bedrü't-Tâlîü bî Mehâsinî Mîn Ba'dî Karnî's-Sêbîu**, tsz. c. I, s.20.
[35] Suyûtî, **Nazmu'l-İkyân fî A'yânî'l-Â'yân**, c.I, s.24.
[36] Bikâî, **Unvânu'z-Zaman**, s.72.; Bikâî, , **el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'ş-Şam**, s.57.

birlikte Kâhire'ye dönerler.[37] İlim tedrisi için birçok yer gezen Bikâî, 847/1443 yılında Dimyat, İskenderiyye gibi birçok yere gider. 848/1444 yılında ise hac farizasını yerine getirmek için Mekke'ye geçer.[38]

Bikâî, ilmî çalışmalarının yoğunluğuna rağmen, toplumdan soyutlanmamış; aksine toplumla iç içe, sosyal hayata iştirak eden âlim, zâhid bir kişilik sergilemiştir. Bulunduğu her şehir, onunla ilmî ve fikrî canlılık kazanmıştır. İnsanları doğru yola iletmek, Allah'ın emirlerini insanlara teblîğ etmek maksadıyla yaptığı ilmî müzakereler hedefine ulaşmıştır. Ölümüne 4-5 sene kala Mısır'dan Şam'a hicret eder ve oraya gittiğinde Şam mutasarrıfı tarafından büyük bir itibarla karşılanır.[39]

1.1.1.3. Hocaları

Bikâî'nin, gerek Kur'ân ilimlerinde gerekse müfessir, muhaddis, münekkid, fakih olarak yetişmesinde ilk tahsilini yaptığı hocaların büyük rolü olmuştur. Kendi şehri Bikâ'da Kâhire'de ve yaşadığı devrin ilim merkezlerine yaptığı ilim yolculuklarında Bikâî'nin karşılaştığı ve kendilerinden ilim tahsil ettiği hocalarının sayısı oldukça fazladır.[40]

Bikâî'nin ifade ettiği üzere hocalarının sayısı bin (1000) civarındadır.[41] Hocalarının sayıca çok olması, geniş bir coğrafyada ilim tahsilinde bulunmasındandır. Bikâî, devrinin büyük âlimlerinin çoğundan ders almış, meclislerinde bulunmuştur. Ancak hepsini ismiyle zikretmemiştir. Biz, bunlardan bâzılarını kronolojik sıralamasına göre zikretmeye çalışacağız.

Bikâî'nin kendilerinden birçok alanda istifade ettiği hocaları arasında: Şemsuddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 833/1430), Şeyhu'l-İslâm Kadı'l-Kudât, Ebû'l-Fazl Ahmed b. el-Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), Şeyhu'l-İslâm Kâdı'l-Kudât Şemsuddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Kayatî (ö. 861/1457), Ebû'l Fazl Muhammed b. Muhammed el-Meşeddelî el-

[37] Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, **el-Bedrü't-Tâlîü bî Mehâsinî Mîn Ba'dî Karnî's-Sêbîu**, c.I, s.19-22; Bikâî, **Unvânu'z-Zaman**, s.12; Bikâî, , **el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'ş-Şam,** s.57.
[38] Bikâî, **Unvânu'z-Zaman**, s.12; Bikâî, **el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'ş-Şam**, s.57.
[39] Necâtî Kara, **Bürhânüddîn b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu**, s.25.
[40] Detaylı bilgi için bkz. Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, **el-Bedrü't-Tâlîü bî Mehâsinî Mîn Ba'dî Karnî's-Sêbîu**, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kâhire, tsz. c.I, s.19-22; **el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'ş-Şam,** s.72-73; Bikâî, **İzhâru'l-Asr**, c.I, s.23.
[41] Bikâî **İzhâru'l-Asr,** c. I, s.24.

Mağribî el-Mâlikî (ö. 865/1461)[42], Bahâdır b. Abdullah Ebû Hamid ed- Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 831/1428) İbrâhim b. Muhammed b. Halil Ebû'l Vefa Burhaneddin el-Halebî (ö. 841/1438),[43] Mahir b. Abdullah Ebû'l Cû'd el-Ensârî, el-Kâhirî el-Ensârî (ö. 866/1462), Ahmed b. Ebi Bekr b. İsmâil Şihâbuddin el- Kenânî el- Busayrî eş-Şâfiî'yi (ö. 840/1437)[44] sayabiliriz.[45] Bikâî, ismini verdiğimiz bu hocaların dışında pek çok ilim ve fesahat sahibinden de istifade etmiştir. Hocaları arasında Şerefuddîn Sadaka b. Salame b. Huseyn b. Masharânî (ö. 825/1422),[46] Takıyuddîn Ebû Bekr b. Muhammed Hısnî (ö. 829/1426)[47] gibi isimler zikredilebilir.

1.1.1.4. Talebeleri

Bikâî, çeşitli sahalarda pekçok değerli eser te'lif ve tasnif etmekle kalmayıp yeterli bir ilmî kariyere sahip olduktan sonra, tanınmış birer ilim adamı olan birçok talebe de yetiştirmiştir. Özellikle kurduğu tedris halkasında birçok talebeye ilim tedris etmiştir.[48] Ondan ders alan veya onun ilminden istifade edenlerin sayısı oldukça fazladır. Bikâî, hocaları kadar talebeleri de çok olan meşhur müelliflerdendir. Biz kaynaklardan yola çıkarak en önemlilerini aktarmaya çalışacağız.

Talebeleri arasında; Muhyiddin Ebû'l Mefâhir Abdulkadir b. Muhammed en-Naimî eş- Şâfiî (ö. 927/1521)[49], Ali b. Muhammed Ebû'l-Hasan, Nureddin el-Mahalli el-Kâhirî eş-Şafîî,[50] Ya'kûb b. Abdurrahman el-Mağribî el-Fâsî, İbnu'l-Muallim (ö. 877/1473), Ali b. İbrâhim b. Ebi Bekr Nureddin el-Ensarî, Ahmed b. Ali b. Huseyn

---

[42] Ömer Rıdâ Kehhâle, **Mu'cemü'l-Müellifîn**, Matbaatü'ş-Şerkî, Dımeşk 1959, c.XI, s.297.
[43] Suyûtî, **Nazmu'l-İkyân fî A'yânî'l-Â'yân**, c.I, s.24.
[44] Bikâî, **el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'ş-Şam**, s.60.
[45] Bikâî'nin hayatı ile ilgili kapsamlı çalışma Necati Kara tarafından yapıldığı için biz burada detaylı bilgiye girmeye lüzum görmedik. Bikâî'nin hayatı ile ilgili bkz. Necâtî Kara, **Bürhânüddîn b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu.**
[46] Bikâî, **Unvânu'z-Zaman,** s.72.
[47] Sehâvî, **ed- Davu'l Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia,** c.I, s.102; Ayrıca Bkz. Necâtî Kara, **Bürhânüddîn b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu**, s. 9-17.
[48] Bikâî'nin yetiştirdiği talebeler ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Bikâî, **İzhâru'l-Asr li Esrâri Ehli'l-Asr,** Riyad 1992, c. I, s.31-32.
[49] Bikâî, **Delâletü'l-Burhân alâ Tenâsübî'l Kur'âni'l Azîm,** s.153-265.
[50] Bikâî, **İzhâru'l-Asr**, c.I, s.31.

ed-Dimyâtî el-Eşmûnî (ö. 890/1485), el-İmam el-Hâfız Abdurahman b. Ebi Bekr b. Muhammed Celâlûddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505)[51] gibi birçok isim sayılabilir.

1.1.1.5. İlmi Şahsiyeti

Bikâî, küçük yaşta başladığı tahsil hayatıyla parlak zekâ ve kabiliyetini değerlendirmiş, kendi sahalarında otorite olmuş ilim adamlarından dersler almıştır. Arap dilinin çeşitli sahalarında tefsîr, hadîs, fıkıh, kırâat gibi naklî ilimlerde; edebiyât, mantık, matematik, kelâm gibi aklî ilimlerde icâzetler almıştır.[52] Bikâî'nin hayat hikâyesi, ilmî kişiliği ile ilgili yazılan birçok eser, bizlere onun hakkında bilgi vermektedir. Kâhire'nin yetiştirmiş olduğu yüksek âlimlerden biri olan Bikâî, zekâ ve tefekkürdeki dehası ile tanınmaktadır. Hafızasının kendisini hiç yanıltmadığı ve en zor meseleleri bile halledebilecek fikrî bir alt yapıya sahip olduğu elimize ulaşan bilgiler arasındadır.[53]

Bikâî, içinde bulunduğu muhitin elverişli ilim imkânlarını çok iyi değerlendirmiştir. Bu sebeple o, döneminin ve tüm İslâm tarihinin mühim simalarından biri olmuştur.[54] Bikâî, birçok alanda ihtisâs sahibi mesabesindedir. Nahiv, sarf, meânî, beyân, mantık, matematik[55] gibi alanlarda işin ehli olduğu gibi, büyük bir müfessir, parlak zekâya sahip bir hadîsçi, kırâat uzmanı, fıkıhçı ve benzeri vasıflara da sahiptir.[56]

Bikâî, bir taraftan tefsîr, hadîs gibi ilimlerde derinleşirken öbür tarafta da şiirle uğraşmıştır. Kendisine ait bir divanı da olan müellif, divanını hocası İbni Hacer el-Askalânî'ye sunmuştur.[57] O, birçok yerde ilim halkaları düzenlemiş bunlara

---

[51] Bikâî, **el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'ş-Şam**, s.60. Müellif, birçok talebe yetiştirmiştir. Bu konuda yeterli çalışmalar olduğundan hocalarında olduğu gibi öğrencilerinde de detaylı bir araştırma yapma gereği duymadık. Ayrıca bâzı talebelerinin vefat tarihleri ile ilgili bilgiye rastlamadığımızı da ifade etmek isteriz.

[52] Sehâvî, **ed-Davu'l Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia,** c.I, s. 101-111; Suyûtî, **Nazmu'l-İkyân fî A'yânî'l-Â'yân**, c.I, s. 24.

[53] Sehâvî, **ed-Davu'l Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia,** I/101-103.

[54] Bikâî, **İzhâru'l-Asr**, c. I, s.23.

[55] Bikâî, **el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'ş-Şam,** s.61.

[56] Bikâî, **el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'ş-Şam,** s. 60.

[57] Bikâî, **Mâ lâ Yüstağnâ anhu'l İnsân Min Milhi'l-Lisân,** thk. Mashûr Masahrâh/Nasrûddîn Ebû Hudayr, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 2010, s.20.

katılanların sayısı yüzü geçecek kadar çok olmuştur. Hatta dört mezhebe mensup dönemin âlimleri de bizzat onun düzenlemiş olduğu ilim meclislerine katılmıştır.[58]

Bikâî; keskin eleştiri üslubuna sahip, açık sözlü, kuvvetli tahlîli olan, muhalifleriyle anlaşamayan bir mizaca sahipti. Bu sebeple dönemindeki âlimlerle ciddi manada ilmî tartışmaları olmuştur. Bunların başında da Sehâvî gelmektedir.[59] Her müellif gibi kendisini seven olduğu kadar, kendisini eleştirenlerin de olduğu muhakkaktır. İbnu'l-İmad ise Bikâî için, " *Özetle o zamanın eşsiz, en değerli ve en güzel insanıdır*." der.[60]

1.1.1.6. Eserleri

Velûd bir yazar olan Bikâî'nin, telif ettiği eser sayısı ile ilgili net bir rakam verilmemekle beraber[61] kaynaklar, bize onun birçok eser yazdığını haber vermektedir.[62] Bikâî, ilim hırsıyla etrafındaki şehirleri dolaşmış, asrının simalarından okumuş, sağlam İslâmi bir kültüre sahip olmuştur. İlmi neşretmeyi, insanlara faydalı olmayı, himmetleri ölmüş kişileri, ilim yolunda gayrete getirmeyi gaye edinerek çeşitli eserler telif etmiştir. Yalnız bir ilim dalıyla uğraşmamış, birçok ilimle uğraşarak Kur'ân, tefsîr, ahkâm, edebiyât, mantık, uzay bilimi ve tarih[63] gibi birçok alanda kendisinden sonra gelecek ilim erbabına kaynaklık edecek eserler bırakmıştır. Bıraktığı bu eserler onun ne kadar derin bir İslâmî kültüre sahip olduğunun açık kanıtıdır.

Bikâî, bilhassa ilmî kudret ve otoritesini *"Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver"*, adlı tefsîr kitabıyla ortaya koymuştur. Onun eserlerinden bâzıları ise şunlardır:

1-Unvânü'z-Zamân fiTerâcimi'ş-Şuyûhi ve'l-Akrân,

2-el-Cevâhir ve'd-Dürer fi Münâsebeti'l-Âyi ve's-Süver,

---

[58] Bikâî, **İzhâru'l-Asr,** c.I, s.268.
[59] Bikâî, **Mâ lâ Yüstağnâ anhu'l İnsân Min Milhi'l-Lisân,** s.20.
[60] İbnü'l-Imâd Ebû'l-Fettâh Abduhay, **Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, c.VII, s.339; Sehâvî, **ed-Davu'l Lâmia Li Ehli'l-Karni't-Tasia,** c.I, s.101-111.
[61] Birçok kaynakta Bikâî'nin fıkıh ve nahivle ilgili eserlerinin olduğuna dair bilgiler olsa da Sehâvî, bunu kabul etmeyip Bikâî'nin fıkıh ve nahivle ilgili kitabı olduğuna dair bir bilginin mevcut olmadığını söyler. Bkz. Sehâvî, **ed- Davu'l Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia,** c.I, s.102.
[62] Suyûtî, **Nazmu'l-İkyân fî A'yânî'l-Â'yân**, c.I, s.24.
[63] Corcî Zeydân, **Târîhu âdâbı'l-Luğatı'l-'Arabîyye**, c.III, s.183.

3-en-Nüket ve'l-Fevâid alâ Şerhi'l-Akâid Li Taftazânî,

4-en-Nüket Âlâ Şerh el-Fiyeti el-Irâkî,

5-Sırru'r-Ruh,

6-Kifâyüt'l-Kârî fi Rivâyeti Ebî Âmr,

7-El-Ittılâ 'alâ Hâccati'l-Vedâ,

8-Eş'ârül-Vâî bi Eş'âri'l-Bikâî,

9-el-Kavlü'l-Müfîd fi Usûli't-Tecvîd,[64]

10-el-Bâhetü fi İlmiyi'l-Hisêbi ve'l-mesâheti,

11-Asvâku'l-Aşvâk min Masâri'i'l-Uşşâk, Muhtasaru Sîreti Seyyid'l-Kâinât,[65]

12- el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'ş-Şam,

13-el-İsfâr an Eşredeti'l-Esfâr,

14-İşlâü'l-Bâz alâ İbn Habbâz,

15-İzhâru'l-Asr li Esrârî Ehli'l-Asr,

16-el-Vefeyât,

17- el-Akvâlü'l-Kavîme fî Hükmi'n-Nakl Mine'l-Kütübi'l- Kadîme,

18-el-İzân bi Fethi Esrâri't-Teşehhüd ve'l-Ezân,

19-İnâretü'l-Fikr bimâ huvvve'l-Hak fi keyfiyeti'z-Zikr,

20-Beyânü'l-İcmâ alâ Meni'l-İctimâ fi Bid'ât'l-Ğınâ ve's-Simâ,

21-et-Tedmîru'l-Muârız li Tekfîri İbn Farıd,

22-Tahzîru'l-İ'bâd, min Ehli'l-İbad bi bid'âti'l-İttihad,

23-Tehdîmu'l-Erkân men Leyse fi'l-İmkân Ebde'u Mimmâ Kâne,

---

[64] Suyûtî, **Nazmu'l-İkyân fî A'yânî'l-Â'yân**, c.I, s.24.
[65] Corcî Zeydân, **Târîhu âdâbı'l-Luğatı'l-'Arabîyye**, c.III, s.182.

24-Şerhu Cem'i'l-Cevâmi,

25-ed-Davâbıt ve'l-İşarât Li Eczâi ilmi'l-Kıraât,

26-Ünvânu'l-Ünvan bi Tecrîdi Esmai'ş Şuyuhi vet-Telamizeti ve'l-Âkrân,

27- Mâ lâ Yüstağnâ anhu'l İnsân Min Milhi'l-Lisân,

28-Mesâidu'n-Nazar li'l İşrâf âlâ Makâsıdi's-Suver,

29- Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver,[66]

Bunlar dışında da Bikâî'nin birçok eseri mevcuttur.[67]

Ne yazık ki birçok müellif gibi Bikâî'nin de bıraktığı eserler hem yeteri kadar tanınmamış, ilgi görmemiş hem de bir kısmı günümüze ulaşmadan kaybolmuştur. Gerek kendi eserlerinde gerekse başka müelliflerin eserlerinde günümüze kadar ulaşmayan bu eserlerden, isimlerinin zikredilmesi vesilesiyle haberdar olduğumuzu burada ifade etmek isteriz.

1.1.2. Bikâi'nin Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver Adlı Tefsîri

1.1.2.1. Eserin İsmi

Bikâî, tefsîrinin mukaddimesinde eserinin yazılış gayesini, yazımında kullandığı üslubu ve takip ettiği metodu uzunca anlatır. Yazmış olduğu tefsîre *"Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver"* ismini veren müellif, bu eserin *"Fethu'r-Rahmân fî Tenâsübi Eczei'l-Kur'ân"* olarak da isimlendirilebileceğini ifade eder. Ayrıca eserine *"Tercümânü'l-Kur'ân, Mebde Münâsebâti'l-Furkân", "İlmü'l-Münâsebâti'l-Ehem", "Münâsebâtü'l-Kur'ân"* gibi isimlerle isimlendirilebileceğini

[66] İsmâil Paşa el-Bağdâdî, **Hediyetü'l-Arifîn**, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî**,** Beyrut 1951, c.I, s.15.

[67] Doktora tezi olarak "**Bürhânüddîn b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu**," çalışmasını yapan Necâtî Kara, müellifin eserlerini listeden tespit ettiği kadarıyla 63 eserinden 4'ünün matbû, 34'ünün de yazma halinde kütüphanelerde olduğunu, geri kalan 24'ünün de sadece kaynaklarda isminden bahsedildiğini ifade eder. Yazar, ayrıca eserlerin tanıtımını konularına göre ayırarak, sırasıyla eserin tam ismini, zikri geçtiği kaynakları, nüshaların bulunduğu yerleri, varsa eserin müstensihini, istinsah tarihini, ebadını ve varak sayfasını verir. Ayrıca varsa eserin yazılış gayesi, muhtevası, tenkît ve takrîzler ve başlangıç cümleleri ile bitiş cümlelerini sunarak ayrıntılı bilgi verir. Bkz: Necâtî Kara, **Bürhânüddîn b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu**, s.40. Bu konuyla ilgili olarak detaylı çalışma Necati Kara tarafından yapıldığı için konunun detayına ayrıca girmeyi gerekli görmedik.

ifade eder. Bikâî; eserine bu ismi vermesinin sebepleri arasında, âyetler arasındaki münasebeti ve tertibi ortaya çıkarmak olduğunu da ayrıca belirtir.[68]

1.1.2.2. Eserin Yazılış Gayesi

Açık bir hakikat var ki, o da Kur'ân'ın insanların yazdığı herhangi bir kitapla karşılaştırılamayacak kadar özlü bir kitap olmasıdır. Dolayısıyla onun anlaşılması da ayrı bir emek gerektirecektir. Bikâî, bu bilinçle eserini kaleme almış bir müelliftir. Yazdığı çok sayıda eser arasında, *"Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver"* adlı tefsîri önemli bir yere sahiptir. 14 yıllık zaman süresince Bikâî, eserini yazmak için büyük gayret sarf etmiştir. Nitekim 14 yılın sonunda eserini tamamlamıştır.[69] Eserinin yazılış gayesine dair tefsîrinin mukaddimesinde değinen Bikâî, şunları ifade eder: "*Bu eser benden önce kimsenin yazmadığı, üzerinde düşünmediği özgün bir konuyu oluşturan garip bir kitaptır. Bu kitapta âyet ve sûreler arasındaki münasebetleri zikretmeye gayret ettim.*"[70] Bu konuda düşüncesinin haklılığını ortaya koymak için şu âyeti delil getirir:

" كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ "

"(Resûlüm!) Sana bu mübarek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar, diye indirdik."[71]

Bikâî, bu âyeti zikretmekle, Kur'ân'ın üzerinde düşünülmesi gereken bir kitap olduğunu dile getirir. Kur'ân ilmiyle meşgul olmanın fazileti ve ehemmiyetiyle ilgili olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Abdullah bin Abbâs için yaptığı duayı da zikreder.[72] Kendisinin de Abdullah bin Abbâs'ın duasına mazhar olmak istediğini, bu niyetle bu işe girişti̇ğini vurgular.[73] Bikâî, çocukluğunda görmüş olduğu bir rüyanın bu eseri yazmada kendisine bereket bahşettiğini ifade ederek rüyayı şu şekilde anlatır:

---

[68] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver,** Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kâhire 1984, c.I, s.5.
[69] Kâtib Çelebi, **Keşfu'z'Zunûn,** c.II, s.1961.
[70] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.3.
[71] Sâd, 38/29.
[72] Bikâî, Hz. Peygamber'in Abdullah b. Abbâs için şu şekilde duada bulunduğunu nakleder: "Allah'ım! Bütün ilim ve hikmeti şu başa ver, Ona te'vîl ve tefsiri öğret. Allah'ım! İnsanoğluna verdiğin her ilim ve hikmeti bunun göğsünde topla." Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, **el-Câmi'u's-Sahîh**, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ Dâru İbn Kesîr, Beyru, 1990, Vudû, 10.
[73] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.3.

"*Memleketim olan Bikâ'da henüz 10 yaşlarında iken rüyamda Hz. Muhammed (s.a.v) ve Cibril'i meşrika yönelmiş son derece güzel atlara binmiş delikanlı sûretinde gördüm. Allah (c.c) bu gördüğüm rüyanın bereketiyle tefsîrimi Kadı Nâsruddîn Beydâvî'nin tefsîrine bir redif gibi yaptım. Daha sonra da diğer eserlerimi telifte de bana yardım etti. Eserlerimi inceleyen herkes mutlaka buna şahit olacaktır.*"[74] Bikâî, kitabında âyet ve sûreler arasındaki münasebeti ortaya çıkarmak için uzunca düşündüğünü, Kadı Beydâvî'nin eserinden istifade ettiğini ve bu eserin kendisine güç verdiğini ifade eder.[75]

Bikâî, münasebet ilminin önemi ve gerekliliğini ortaya koymak için: "*Belağât ilmi nasıl ki nahivsiz olmuyorsa, tefsîr ilmi de münasebet ilmi olmadan eksik kalır."* ifadesini kullanır.[76] Bütün bunlar Bikâî'yi tefsîr yazma işine yönelterek âyet ve sûreler arasındaki insicamın var olduğu görüşüne sevk eder ve bunlar üzerinde düşündürür. Böyle bir tefsîrin gerekliliği kanaatine vararak bu alanda daha önce yazılmamış bir yöntemle *"Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver"* adlı tefsîri yazmaya başladığını ifade eder.[77]

1.1.2.3. Eserin Dili ve Yöntemi

Çalışmamızın esas konusunu teşkil eden *"Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver"* adlı eser, Arapça yazılmış olup müellifimizin en önemli eserlerindendir. Kendisinden önce böyle bir eser kaleme alınmamıştır. Bu eserin temel özelliği Kur'ân bütünlüğündeki icazın derinliğine inerek farklı zaman ve mekânda inen Kur'ân âyet ve sûrelerinin münasebet yönünden birbirine bağlı olduğunu ispat etmektir. Nitekim Kur'ân'ın mucizeliği, Arap edebiyâtının zirveye ulaştığı bir zamanda muhataplarının kendisinin benzerini meydana getirememelerindendir. Konu ile ilgili âyet şu şekildedir:

"وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ"

[74] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.5.
[75] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.4.
[76] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.6.
[77] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.4.

"Kulumuz Muhammed'e indirdiğimizden şüphe ediyorsanız, onun benzeri bir sûre getirin. Eğer iddianızda samimi iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi de çağırın."[78]

Kur'ân, bu âyet ile dönemin müşriklerine meydan okuyarak gerek üslup ve tenâsüp yönünden gerekse i'caz yönünden benzerinin getirilemeyeceğini ifade eder. Bu bilinçte olan müellifimiz âyetin verdiği mesaj ve tehaddî üslubundan yola çıkarak Kur'ân bütünlüğünü oluşturan tenasübün varlığını idrak etmiş, eserini bu minvalde yazmıştır. İfade yönünden açık ve anlaşılır bir üsluba sahip olan eserde, âyetlerde işaret edilen icaz ve mana faydalı ve muhtasar ifadelerle aktarılmaya çalışılmıştır.

Kâtib Çelebi, bu eser için, "Kur'ân'ın sırlarını ortaya çıkarmada eşsiz bir eser olduğu gibi akılları hayrete düşürecek kadar rakipsiz bir eserdir."[79] şeklinde beyanda bulunur. Sûre, âyet, cümle bazında kelimeler arasındaki münasebeti belirterek Kur'ân âyetlerinin terkibindeki icazı ortaya koyan[80] müfessir, bunun yanında âyetlerden çıkarılabilecek hükümler başta olmak üzere faydalı hususlara da değinir. Bunu yaparken de okuyucunun zihnini bulandıracak, gereksiz uzatmalarla yoracak ifadelerden kaçınır. Nitekim Bikâî, eseriyle ilgili olarak "Bu kitap îmânı kalpte sabitleştirme görevi görür. "[81] şeklinde beyanda bulunarak bu eserinin, bu alanda müstakil bir eser olduğunu ifade eder.

İlmi bir derinliğe sahip olan müfessir, âyet ve sûrelerin derin manalarına dalmada mükemmel bir yöntem ve zekâya sahiptir. Bikâî'nin tefsîrinde dirâyet yönü ağırlıkta olmakla beraber, tercihte bulunma kriterlerinde önceliği kitap, sünnet, sahâbe kavli ve icmaya yer vermesi tefsîrinin rivâyet yönlü olarak da değerlendirilmesine kapı aralamaktadır. Bikâî'nin tefsîrde kullandığı yönteme genel bir çerçevede baktığımızdan eserden örnekler vererek konuyu daha fazla uzatmak istemiyoruz. Ancak müellifimiz rivâyet /dirâyet yöntemi ile yazılmış her tefsîr kitabı gibi rivâyet tefsîr yöntemini kullandığı gibi gerektiği yerlerde ilmî zekâsını kullanarak ehl-i sünnet çizgisinde kalarak dirâyet tefsîr yöntemini de kullanmıştır.

---

[78] Bakara, 2/23.
[79] Kâtib Çelebi, **Keşfu'z'Zunûn,** c.I, s. 1961.
[80] Necati Kara, **Bürhânüddîn b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu**, s.111.
[81] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. I, s.7.

Zaman zaman kendinden önceki müfessirlerden farklı görüşlerde bulunmuş, âyetleri te'vîl edebildiği çerçevede yorumlamıştır.

Esas çalışma alanımızı da oluşturacak olan diğer bir yönü ise Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Kitâb'ın zikredildiği her yerde alışılmış üslubun aksine israilî haberler ve zayıf rivâyetler yerine Tevrât,[82] İncîl ve Zebûr'dan nakiller yapmasıdır.

1.1.3. Nazmüd-Dürer'den Nakil Yapan Âlimler

Bikâî'nin tefsîri, geçmişte olduğu gibi günümüzde de araştırmacılar tarafından dikkate alınan kendisinden nakilde bulunan kıymetli ve faydalı bir eserdir. Bikâî'nin kendine has üslubuyla kaleme aldığı tefsîri, sonraki müfessirlere ve araştırmacılara, özellikle âyet ve sûreler arası tenasüp olmak üzere Kitâb-ı Mukaddes'ten yaptığı doğrudan nakillerle de geniş manada tesir etmiştir.

Bikâi'nin, tefsîrinde aklî ve mantıkî metodu sistematik bir şekilde ele alması, ondan istifadeyi zorunlu kılmıştır. Yaşadığı dönem (hicri 9. yüzyıl) başta rivâyet tefsîri olmak üzere haşiye ve ta'liklerin revaçta olduğu bir zaman dilimine denk gelir. Ancak o kendine has bir yöntem geliştirerek az sayıda müfessirin yöneldiği âyet ve sûreler arası münasebet başta olmak üzere Kitâb-ı Mukaddes nakilleriyle kendini ön planda tutmayı başarmıştır. Bikâî'nin tefsîrinden etkilenip ondan nakiller yaparak yararlanan müfessirleri şu şekilde sayabiliriz:

Hatîb Şirbînî (ö. 977/1570) "*es-Sirâcü'l-Münîr*": Şirbinî tefsîri, Bikâî'nin etkisinin fazlasıyla hissedildiği tefsîrlerden biridir. Şirbînî'nin, Hz. İsâ'nın vefatı ile ilgili tartışmada[83], Hz. Mûsâ ile Hz. İsâ arasında kaç yıl geçtiği meselesinde[84], sûre ve âyetler arasındaki insicam ile ilgili konularda[85] peygamberlerle ilgili kıssalarda,[86] Hz.

---

[82] Kur'ân-ı-Kerîm'de Tevrât kelimesi için A-li İmrân, 3/3-48-64-93; Mâide,5/43-44-46-66-68-110; A'raf,/157; Tevbe, 9/111. gibi ayetlere bakılabilir. Tevrât; Şeriat, dini öğretici gibi manalara gelmektedir. Bkz. Rahmetullah Halîllu'r-Rahmân Hindî, **Izhâru'l-Hakk**, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dînîyye, Kâhire 1986, s.55; Tevrât, bugün yaşayan dinlerin en eskilerinden biri olan Yahudiliğin kutsal kitabıdır. Tevrât'ı diğer kitaplardan ayıran en önemli özellik, onun kutsal bir kitap olmasının yanında bir ırkın milli tarihini yansıtmasıdır. Baki Adam, "Tevrât'ın Tahrîfi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış", **AÜİFD**, c.XXXVI, 1997, s.359.

[83] Bkz. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el- Hatîb eş-Şirbînî, **es-Sirâcü'l-Münîr fi'l-İ'âne 'âla Ma'rifeti Ba'zı Me'ânî Kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr,** Matbaatu Bulâk, Kâhire 1285, c.I, s.344.

[84] Bkz. Şirbînî, **es-Sirâcü'l-Münîr**, c.I, s.392.

[85] Bkz. Şirbînî, **es-Sirâcü'l-Münîr**, c.I, s.397.

[86] Bkz. Şirbînî, **es-Sirâcü'l-Münîr**, c.II, s.69.

Yûsuf'un kardeşlerinin isimleri ile ilgili Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde Bikâî'den nakilde bulunduğu görülür. Bunu bazen açık ifadelerle, bazen de kapalı ibarelerle yapmıştır.[87] Kanaatimizce Bikâî'nin Şirbînî gibi Eş'arî ve Şafiî olması, bu etkiyi arttıran önemli faktörlerden biridir.

Muhammed b. Ömer el-Hafâcî (ö. 1069/1659) "*İnâyetü'l-Kâdî ve Kifâyetü'r-Râzî- Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî*": Hafâcî, tefsîrinde nazım, belağat, lüğat, fıkıh, kelam, Kitâb-ı Mukaddes, tenasüp ve âyetten anlaşılması gereken manalar gibi çeşitli konularda Bikâî'den nakilde bulunarak âyetleri açıklamıştır.[88]

İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) *"Rûhu'l-Beyân*": Bursevî, fetih sûresinin nüzul yeri ve zamanı ile ilgili konuda Bikâî'den nakilde bulunur.[89] Bursevî, ayrıca bâzı yerlerde âyet ve sûreler arası münasebet konusunda çeşitli nakillerde bulunarak[90] onu bir anlamda kaynak olarak kullanmıştır.

İbn Acîbe (ö. 1224/1809) *"el-Bahrü'l- Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*":Müellif az da olsa bâzı konularda Bikâî'nin görüşlerini zikrederek âyetleri açıklamıştır.[91]

Şevkânî (ö. 1250/1854) *"Fethu'l-Kadîr*": Şevkânî, zaman zaman Bikâî'den nakilde bulunup, çeşitli konularda onun görüşlerini zikrederek âyetleri açıklar. Bikâî'nin bu alandaki çalışmasını öven Şevkânî diğer eserlerinde Bikâî'yi eleştirerek bu konuda kendisiyle çelişir.[92]

Muhammed Sıddık Hân (ö. 1307/1889) *"Fethu'l-Beyân fî Makâsîdi'l-Kur'ân*":Tefsîrinde birçok konuda Bikâî'nin tefsîrinden etkilenmiş olup, bu eserde

---

[87] Birçok örnek için bkz. Şirbînî, **es-Sirâcü'l-Münîr**, c.II, s.99; 132;193; 391;514; 545.

[88] Bkz. Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, **İnâyetü'l-Kâdî ve Kifâyetü'r-Râzî-Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî,** Dâru's-Sâdır, Beyrut tsz. c.VI, s.107;c.VII, s.70.

[89] Bkz. İsmâil Hakkı Bursevî, **Rûhu'l-Beyân**, Dârul- Fikr, Beyrut tsz. c.IX, s.2.

[90] Bursevî, **Rûhu'l-Beyân,** c.V, s.254.

[91] Bkz. İbn Acîbe Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî, **el-Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd,** Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 2002, c.II, s.558; c.III, s.188.

[92] Bkz. Muhammed b. Alî eş-Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1993, c.I, s. 78; c. I,s.86; c.I, s.159. Ayrıca bkz. Şevkânî, **el-Bedrü't-Tâlîü bî Mehâsinî Mîn Ba'dî Karnî's-Sêbîu**, c. I, s.8.

kale'l-Bikâî diyerek uzun alıntılar yapar. Hatîp Şirbînî'den sonra Bikâî'den en çok nakilde bulunan müfessirdir.[93]

Cemâlüddîn el-Kâsımî (ö. 1914) *"Mehâsînüt-Te'vîl"*:Kasımî, sûre ve âyetler arası münasebet başta olmak üzere, kadim milletlerin kıssaları ile ilgili olarak Bikâî'den nakilde bulunur.[94]

Muhammed Reşîd Rızâ, (ö. 1935) *"Tefsîrü'l-Menâr"*: Reşîd Rızâ'nın özelikle ahkâm âyetlerinin tefsîrinde Bikâî'den nakilde bulunduğu görülür.[95]

Muhammed Tâhir İbn Aşûr (ö. 1973)*" Tefs'irû't-Tahrîr ve't-Tenvîr"*: İbn Aşûr, az da olsa bâzı âyetlerin tefsîrinde Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer'inden nakilde bulunur.[96]

Âişe Abdurrahman (ö. 1998) *"et-Tefsîrü'l-Beyânî li'l-Kurâni'l-Kerîm"*: Müfessirin, sûrelerin nüzul yerleri ile ilgili kısımlarda Bikâî'den nakilde bulunduğu görülür.[97]

Muhammed Seyid Tantâvî (ö. 1940) *"et-Tefsîrû'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm"*: Tantâvî'nin, Hz. Mûsâ kıssası ile ilgili âyetlerin tefsîrinde Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer'inden nakilde bulunduğu görülür.[98]

Vehbe ez-Züheyli (ö. 2015) *"et-Tefsîrü'l-Münîr"*: Züheyli'nin, kadim milletlerin kıssaları ile ilgili âyetlerde Bikâî'den nakilde bulunduğu görülür.[99]

---

[93] Bkz. Sıddîk Hân b.Hasan b.Lutfîllâh el Hindî**, Fethu'l-Beyân fî Makâsîdi'l-Kur'ân**, el-Mektebetü'l-Asrîyye, Beyrut 1992, c.I, s.82; c.I, s.131;c. I, s.151; c.I, s.269; c.I, s.270; c.VI, s.412; c.X, s.109;c. XIII, s.120; c.XIV, s.47; c.XIV, s.172; c.XIV, s.201.

[94] Bkz.Muhammed b.Cemâlüddîn el-Kâsımî, **Mehâsînüt-Te'vîl**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut 1418, c.I, s.35; c.I,275; c.I, s.327; c.II, s.317.

[95] Bkz. Muhammed Reşîd Rızâ, **Tefsîrü'l-Menâr**, el-Hey'etü'l-Mısrîyye, Kâhire 1990, c.IV, s.379.

[96] Muhammed Tâhir İbn Aşûr, **Tefsîrû't-Tahrîr ve't-Tenvîr,** Daru't-Tûnusiyye, Tûnus 1973, c.I, s.7; c.XXX, s.573.

[97] Bkz. Âişe Abdurrahman, **et-Tefsîrü'l-Beyânî li'l-Kurâni'l-Kerîm**, Dâru'l-Maârîf, Kâhire tsz. c.I, s.57.

[98] Bkz. Muhammed Seyyid Tantâvî, **et-Tefsîrû'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru'n-Nahda, Kâhire 1997, c.VIII, s.569.

[99] Bkz. Vehbe ez-Züheylî, **et-Tefsîrü'l-Münîr**, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1418, c.II, s.421.

Şüphesiz ki Bikâî'nin etkisinde kalıp ondan alıntılar yapan müellifler bunlardan ibaret değildir. Birçok müellif dolaylı da olsa kendisinden istifade etmekten geri kalmamıştır.

1.1.4. Nazmü'd-Dürer'i Tenkît Eden Âlimler

Kur'ân'ın anlaşılması için sarf edilen gayret tefsîr ilminin ortaya çıkışına sebep olan önemli bir unsurdur. Tarih boyunca âlimler anlayabildikleri kadarıyla Kur'ân'ı tefsîr etmeye gayret ettiler. Ancak her dönemde yazılan tefsîrler diğer müfessirler tarafından eleştirilmiştir. Haklı eleştiriler olduğu kadar, haksız eleştireler de yapılmıştır. Çalışma konumuzu oluşturan Bikâî'nin *"Nazmü'd-Dürer"*'i de tenkît edilmekten kurtulamamıştır. Bikâî'nin; İbnu'l-Arabî (ö. 638/1240) ve İbnu'l-Fârıd'ı (ö. 632/1235) tekfir etmesi,[100] ayrıca İmam Gazzâlî (ö. 505/1111)'yi de tenkît etmesi, yaşadığı dönemde ağır bir şekilde eleştirilmesine sebep olmuştur. Kendisine en ağır eleştiri ve hakareti yapan, Sehâvî (ö. 902/1497) olmuştur. Bikâî için; "O tefsîrinde acayip şeyleri anlatan, söylentileri yayan, zıt meseleleri abartarak anlatan biridir. Tefsîrinde Tevrât ve İncîl'den nakilde bulunarak Allah'a iftira etmiştir."[101] ifadesini kullanır. Sehâvî; Bikâî'nin, Tevrât ve İncîl'den doğrudan nakilde bulunmasını eleştirmekle kalmamış, *"el-Aslü'l-Asîl fî Tahrîmi'n-Nakli Mine't-Tevrâti ve'l-İncîl"* adlı bir reddiye de yazarak Bikâî'nin öne sürdüğü delilleri çürütmeye çalışmıştır.[102] Şevkânî, tefsîrinde: "Birçok müfessir zor bir ilme yöneldi, yüzemeyecekleri denize daldı. Vakitlerini boşa harcadı. Âyet ve sûreler arasındaki münasebetin varlığını iddia etti. Böyle yaparak yanlış bir re'y yolunu seçti. Hatta kimisi bunu telif ilminin önemli amacı olarak gördü. Tefsîrinde böyle bir yol izleyenlerin başında Bikâî gelir." diyerek münasebet ilmini ön planda tutan müfessirleri uzunca eleştirir.[103]

Bikâî'ye bir diğer eleştiri de İbni Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) tarafından yapılmıştır. O eserinde Bikâî'nin âlim zahid, Kur'ân ve hadîs ilimlerinde büyük bir mertebede olduğunu ancak İbnu'l-Fârıd'a yönelik ağır eleştiride bulunması, bu

---

[100] Bikâî'nin İbnu'l-Fârıd'ı tekfir etmesi onun taraftarlarını kızdırmış, neredeyse Bikâî'yi öldürmeye kadar gidebilecek tepkilere sebep olmuştur. Bu konu ile ilgili yaşanan polemiğin detayı için bkz.İbn İyâs el-Hanefî, **Bedâiu'z-Zuhûr fî Vâkiu'z-Zuhûr**, el-Hey'etü'l-Mısrîyye, Kâhire 1974, c.III, s.47-51.

[101] Sehâvî, **ed-Davu'l Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia,** c.I, s.101-102.

[102] Sehâvî, **ed-Davu'l-Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia, c.I,** s.101.

[103] Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr,** c. I, s.85-86.

kitabın az tanınmasına, hak ettiği değeri ve ilgiyi görmemesine sebep olduğunu ifade etmiştir. "Hatta bu eser Üstadımız Zekeriyyâ tarafından yazılmış olsaydı altınla yazılırdı."[104] diyerek eserin hem mühim bir eser olduğunu hem de gereken değeri elde edemediğini ifade etmiştir.

Birçok müfessir, Bikâî'nin Tevrât ve İncîl'den nakilde bulunmasından dolayı, onu ağır bir şekilde eleştirmiş, dönemin kadısına şikâyet etmiş, ona türlü eziyette bulunmuş; hatta onu tekfir bile etmişlerdir. Kendisine yapılan ağır hakaretlere dayanamayan Bikâî, Dımaşk'e göç etmek zorunda kalmıştır.[105]

Asrı saadetten bu güne kadar ümmet arasında yanlışı düzeltme, doğruyu gösterme geleneği mevcut olmuştur. Bu geleneği bütün müfessirlerin uyguladığı aşikârdır. Bu tenkîte Zemahşerî gibi Bikâî de maruz kalmıştır. Ancak görebildiğimiz kadarıyla Bikâî'ye yöneltilen tenkîtlerin kökeninde Kitâb-ı Mukaddes nakilleri, âyet ve sûreler arasındaki münasebet ilmini ön planda tutması kadar, onun şahsına yönelik kin, haset, kıskançlık gibi unsurların olduğunu da söyleyebiliriz.

1.1.5. Nazmü'd-Dürer'in Tefsîr İlmindeki Yeri

Bikâî'nin *"Nazmü'd-Dürer"*i, tefsîr metodolojisi yönünden taşıması gereken bütün vasıflara haizdir. Fatiha sûresinden Nas sûresine kadar rivâyet ve dirâyet tefsîr metoduna göre kaleme alınmış olan bu eser, kadim kültürlerin mirasını nakletmekle beraber, âyet ve sûreler arasındaki münasebete en geniş şekliyle yer veren eşsiz bir eserdir. Bikâî; selef akîdesine, sünnî kelâm anlayışına, Şâfiî mezhebinin temel prensiplerine sıkıca bağlıdır.[106] Tefsîr, fıkıh, kelam, hadîs, sarf, nahiv ve mantık sahalarında otoriter bir zat olan Bikâî, bunu tefsîrine başarıyla mezc etmiş bir şahsiyettir.

Münâsebetu'l-Kur'ân ilminde otorite olarak bilinen bu eser, içeriğinin doluluğuna rağmen İslâm toplumunda en az okunan eserlerden biridir. Tefsîrde müellifin mezhebi olan Şâfiî ön plana çıkmıştır. Tefsîrde görülen diğer önemli

---

[104] Ahmed b. Şihabeddin İbn Hacer el-Heytemî, **el-Fetêvâ'l-Hadîsiyye**, Dâru'l-Mârife, Beyrut tsz. s.53.

[105] Şevkânî, **el-Bedrü't-Tâlîü bî Mehâsinî Mîn Ba'dî Karnî's-Sêbîu,** c. I, s.20.

[106] Müellif ismini yazarken Bürhânüddîn İbrâhîm b. Ömer Rûbat el-Bikâî eş-Şafiî künyesini özellikle kullanır. Bkz. Bikâî, **el-Kavlü'l-Mufîd Fî Usûlî't-Tecvîd lî Kitâbi Rabbine'l-Mecîd**, thk. Hayrullah Şerif, Dâru'l-Beşâir, Beyrut 1995, s.11.

özellik de lüğat ve nahiv yönünden hayli zengin olmasıdır. El-Kâfiyeci (ö.879/1474), Bikâî'nin tefsîri için, "Bütün uzuvlarım dile gelse bu eserin niteliklerini sayacak durumda olamam. Hayret ki hayret zaman onun benzerini getiremez, çünkü zaman benzerini getirmekte kıskanç davranır."[107] diyerek Bikâî'nin tefsîrinin bu alanda emsalsiz olduğunu ifade eder. Kâtib Çelebi ise, "Daha önce buna benzer bir tefsîr yazılmamıştır."[108] diyerek eserin alanında ilk olduğunu vurgular. Bikâî, tefsîrinde Ku'rân'ı, sünneti, sahâbe, Tâbîûn ve etbai Tâbîûn sözünü kaynak olarak kullanır. Tefsîrinde yaptığı farklı yorum ve yaklaşımlar dikkatlerden kaçmamaktadır. Kendisi hakkında yapılan eleştirilere rağmen tefsîr ilmindeki başarısı onu haklı bir üne kavuşturmuştur. Bilmen, Bikâî tefsîri için, "Bu, kendi tarzında emsalsiz bir tefsîrdir, sûreler ile âyetlerin arasındaki münâsebetleri, irtibatları gösterir, Kur'ân'ın esrarının tecellîsine hizmet eder; büyük bir iktidarın, nûrânî bir fikrin mahsûlü olduğunda şüphe yoktur."[109] ifadelerini kullanır.

Bikâî, bu alanda tefsîr yazmadan önce kendisinden önce telif edilen Ebu Cafer el-Endulûsî'nin *"el-Muallimu bi'l-Burhân fî Tertibi Suveri'l-Kur'ân"* ve Burhâneddîn Zerkeşî'nin *"el-Burhan fî Tertibi Suveri'l-Kur'ân"* adlı eserlerini incelediğini söyler. Âlimlerin de Zerkeşî'nin münasebet ilmine gereken önemi vermediğini söylemeleri üzerine bu alanda orijinal olabilecek bir eser ortaya koymaya çalıştığını ifade eder.[110] Bikâî, *"Nazmü'd-Dürer"*i yazarken, yapılan tenkîtler üzerine çalışmasını bırakır, âyet ve sûreler arasındaki münasebeti göstermedeki haklılığını ispatlamak için *"Mesâidu'n-Nazar lî'l-İşrafî alâ Makâsidi's-Süver"* isimli eserini kaleme alır. Sûre ve âyetler arasındaki tenasüp ile ilgili konularda tefsîrinde alıntı yapmaktan çok özgün olmayı hedefleyen ve tefsîrle ilgisi olmayan alanlara yer vermeyen Bikâî'nin bu tefsîri, bu özelliğinden dolayı tefsîr tarihi içinde güçlü bir yer edinmiş ve sonraki tefsîrlere önemli bir etkide bulunmuştur.

---

[107] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme fî Hükmi'n-Nakl Mine'l-Kütübi'l- Kadîme**, Muhammed Mursî el-Hûlî, Mecelletü'l-Mahtûtâti'l-Arabîyye 1401/1980, s.74.
[108] Kâtib Çelebi, **Keşfu'z'Zunûn,** c.I, s.1961.
[109] Ömer Nasûhî Bilmen, **Büyük Tefsîr Tarîhi**, Bilmen Yayınevi, İstanbul tsz. c.II, s.594.
[110] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.6.

1.1.6. Nazmü'd-Dürer'in İsrâîliyyât Açısından Önemi

İsrâil kelimesi Hz. Ya'kûb'un ismi veya lakabıdır.[111] Kelime israîlî bir kaynaktan aktarılan kıssa veya hâdise manasına da gelmektedir.[112] İsrâîliyyât, Hz. Ya'kub'un ikinci adı veya lakabı olan İsrâil kelimesiyle nisbet ismi oluşturan İsrâiliyye kelimesinin cem'idir. Büyük oranda Yahudi, kısmen de Hırıstiyan kaynaklarından nakledilen "efsane, kıssa, olay veya bilgi" manasına gelmektedir.[113]

Çeşitli müellifler tarafından israîliyyât kavramının taşıdığı anlam ve önem farklı ifade edilse de genel olarak İslâm kültür ve Medenîyeti göz önünde bulundurulduğunda İsrâîliyyât kavramının tefsîr kültüründe ortak bir mefhumu ifade ettiği görülür. Ağırlıklı olarak Yahudi kaynak, kültür ve geleneğinden kısmen de Hristiyan kaynak, kültür ve geleneğinden İslâm dinine nakledilen efsane, kıssa, olay, bilgi ve belge türü malumatın İslâm kültür ve Medenîyetini etkileyecek düzeyde sızması olarak tanımlanır.[114] Ya da başka bir ifadeyle tefsîr ve hadîs ilimlerine karışan, aslı Yahudi, Hristiyan veya başka bir kaynağa dayanan efsanelerdir.[115] Kur'ân kıssaları ve İslâmî literatürdeki peygamber hikâyelerine ilşkin eser ve çalışmalarda sıklıkla sözü edilen bir terimdir. Çağdaş İslâmî tefsîrlerde ise İsrâîliyyât, kozmogoni (kâinatın yaratılışı) Salihler ve peygamberler ile ilgili, Yahudi kökenli olduğu varsayılan, dolayısıyla İslâma yabancı olan rivayet ve malzemelerin tümünü ifade eder.[116]

Kur'ân, gerçeğin bilgisine ulaşmak için yapılan tüm zihnî, kalbi ve bedeni faaliyetleri hiç şüphesiz bilgi üretme ve düşünme eylemi olarak değerlendirir. Bunun yanı sıra hakikate ulaşma çabalarını da ibadet olarak görür. Kur'ân, insanın Allah tarafından bilgilendirildiği âyetlere yer verdiği kadar; onun bu âyetleri anlama, yorumlama ve bunlardan hareket ederek yeni bakış açıları ortaya koymayı da ibadet

---

[111] Fîrûzâbâdî Ebû't-Tâhîr Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, **el-Kâmûsü'l-Muhît Tercümesi,** trc. Asım Efendi, İstanbul Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1305, c.IV, s.1006-1007.

[112] Muhammed Ebû Şehbe, **el-İsrâîliyyât ve'l-Mevdûât fî Kütübi't-Tefsîr**, Mektebetü's-Sünne, Kâhire 1408, s.12.

[113] İbrâhim Hatipoğlu, "İsrâîliyyât", **DİA**, İstanbul 2001, c.XXIII, s.195.

[114] Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, **Tefsîr ve Hadîste İsrâîliyyât**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011, s. 27.

[115] Remzi Na'nâa, **el-İsrâîliyyât ve Eseruhâ fi Kütübi't-Tefsîr**, Dâru'l-Kalem, Dimeşk Daru'z-Zıya', Beyrut 1970, s.73.

[116] Roberto Tottolî, "İslamî Literatürde İsrâîliyyât Teriminin Kökeni ve Kullanımı", çev. Mesut Kaya, **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, c.X, sy. II, 2010, s.201.

olarak görür.[117] Nitekim Bikâî'yi tefsîr yazmaya sevk eden amiller de bu ve buna benzer etkenlerdir. Bikâî, tefsîrinde Kur'ân'ın içerdiği âyetler arasında üslup ve nazım uyumunun yanında, sûreler arasındaki insicam ve irtibatın var olduğunu da ispatlamaya çalışmıştır. Bu, Bikâî'nin tefsîri için bilinen bir özelliktir. Ancak Kur'ân kıssalarının tefsîri gibi konularda isrâîliyyât olarak Kitâb-ı Mukaddes nakillerini kullanması çokça bilinen bir özellik değildir. Bikâî'nin isrâîliyyât nakillerinde Tevrât, İncîl ve Zebûr'dan yararlanması, isrâîliyyât içerikli diğer tefsîrlerde yer almayan farklı bir üslubu seçmiş olması, onun isrâîliyyâtı nakil konusunda diğer müfessirlerden farklı bir yol izlediğini göstermektedir.

Bikâî'nin bu tefsîri isrâîliyyât nakillerinin muhtevası açısından iki bakımdan önemlidir. Bunlardan biri, Bikâî'nin isrâîliyyât nakil geleneğinin dışına çıkması; ikincisi ise, birçok eleştiri ve ithamlara rağmen yaptığı işi sünnete dayandırma gayretidir. Bikâî, tefsîrinde kıssa ve isrâîliyyât kaynaklı haberlere genişçe yer vermiştir. Tefsîrinde görülen bu haberler ekseriya kıssalarda cere'yan eder. Bikâî, bunları tenkîte tabi tutmuş, sadece bir haber olarak nakletmemiştir. Bikâî, bu şekilde davranarak isrâîliyyât konusunda toptan bir kabulün veya reddin yerine, nakillerde tasniften yana bir tavır takınmıştır. Bu konu ile ilgili âyetlerin tefsîrinde müfessirler birbirlerinden nakilde bulunurken; Bikâî, hiç kimseden nakilde bulunmaz. Konu ile ilgili delilleri doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten naklederek yapar. Dolayısıyla Bikâî, tefsîrinde isrâîliyyât nakilleri için semavî kitaplar (Kitâb-ı Mukaddes) Yahudi ve Hristiyanların bilgilerine başvurur. Onun böyle bir yönteme başvurması, kendisini diğer müfessirlerden farklı kılmıştır. Bikâî, bu yöntemi izlerken sahâbenin yolunu takip etmiş, onların Kitâb-ı Mukaddes nakillerinden istifade ettikleri şekliyle istifade etmiştir.

Tevrât ve İncîl'in tahrîf edildiği bilincinde olan müellif, tabii olarak tebdîl ve tahrîf edilmiş, orjinalitesini yitirmiş olan bu kitaplardan nakil yaparken dikkatli hareket etmiş, kendisine ölçü olarak Kur'ân'ı esas almıştır. Nitekim Kur'ân'a ve İslâm akîdesine uygun olanı almış, Kur'ân'a ve İslâm akîdesine ters düştüğüne inandığı yerleri ya eserine nakletmemiş ya da naklederken bu konuda uyarıda

[117] Mûsâ Bilgiz, "Kur'ân'da Bilgi ve Düşünce Üretimi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2012, c. I, sy. 3.s.53.

bulunmayı ihmal etmemiştir. İsrâîliyyât nakilleri konusunda böyle bir yönteme başvurması onu farklı bir konuma getirmiş, isrâîliyyâta yeni bir bakış açısını zorunlu hale getirmiştir. Nitekim kendinden sonraki birçok müfessir onun bu yöntemini benimsemiş ve bu yöntemden müstağni kalamamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

BİKÂÎ'YE GÖRE İSRÂÎLÎYYÂT

2.1. BİKÂÎ'NİN İSRÂÎLİYYÂTA BAKIŞI

Önceki bölümde, Bikâî'nin hayatı, eserleri, Tefsir ilmindeki yeri konusuna değindik. Çalışmamızın bu bölümünde ise Bikâî'ye göre isrâîliyyâtı incelemeye çalışacağız.

Tefsîrde isrâîliyyât meselesi, Hz. Peygamber döneminde başlayıp günümüze kadar devam edegelen bir konudur. Sahâbenin kıssa ve benzeri konuların tefsîrinde detayı merak etmesi ve buna paralel olarak Ehl-i Kitâb'a mensup bâzı kişilerin Müslüman olması, bu alanın her geçen gün biraz daha ilgi görmesine zemin hazırlamıştır. Sahâbenin Ehl-i Kitâb'a müracaatları, Hz. Peygamber'in kendilerine çizdiği sağlam çizgiyi takip etmekle sınırlıydı. Dolayısıyla sahabe her şeyi Ehl-i Kitab'a sormuyordu. Bilakis onların soruları, Kur'an kıssalarından birinin açıklaması ve özet olarak geçen bir hususun detaylandırılması yönünde olmaktaydı.[118] Sahabe, İslâmî esaslara muvafık olan haberleri kabul eder, zıddına olan şeyleri de reddeder, İslâm'ın bir beyanının bulunmadığı hususlarda ise tevakkuf ederlerdi.[119]

İsrâilî bilgi ve kaynaklara yönelmeye sahabe döneminde başlanmış olmakla beraber, isrâîliyyât kavramının terimleşme sürecinin ne zaman ve kim tarafından başlatıldığı hususu âlimler arasında ihtilaflı olup bu konuda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden birine göre, isrâîliyyât kelimesinin geçtiği ilk kaynaklardan biri Vehb b. Münebbih'e (ö. 114/732) ait olduğu kabul edilen

[118] Sahabe döneminde isrâîliyyât denilen nakil, ekseriya Kur'ân-ı Kerîm'de kısa ve kapalı olarak zikredilen kıssalar etfafında dönmüştü. Bu kapalı kısslar etrafında meydana gelen boşlukları doldurmak için diğer mukaddes kitap mensuplarına müracaat edip, onların bu hususdaki kitaplarında bulunan malumatı aktarmışlardı. Bkz. İsmâil Cerrahoğlu, **Tefsîr Usulü**, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1971, s.241.

[119] Zehebî, **Tefsîr ve Hadîste İsrâîliyyât**, s.84.

"Kitâbu'l-İsrâîliyyât" adlı eserdir.[120] Ancak Vehb'e izafe edilen eserin günümüze kadar ulaşmaması araştırmacıların bu hususu farklı eser ve müelliflere yöneltmeye sevk etmiştir.[121]

İlk dönem âlimler arasında isrâîliyyâta tahsis edilmiş eserler telif edilmemiş olmasına rağmen neredeyse her müfessir bu konuyu ilgili ayetler bağlamında eserinde işlemiş, bundan müstağni kalamamıştır.

Müfessirler için isrâîliyyâtın vaz geçilmez yönü bilinmekte olup, bu konudaki nakillerin günümüz İslami sosyal bilimlerin ele aldığı sorunlar içinde en dikkat çeken alanlardan biri olarak tartışılmaya devam etmektedir. Genel itibariyle isrâîliyyâtın rivâyet edilmesinin caiz olduğu şeklindeki kanaat; Ehl-i Kitâb'a başvurularak bilgi edinilmesinin tavsiye edildiği ayetlerden ve hadislerden tezahür etmiştir.[122] Bikâî, *"Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver"* adlı kapsamlı tefsir kitabında Kur'ân'ın metin ve nüzûl bağlamından hareketle, Kitâb-ı Mukaddes'ten [123] nakil yapılabileceği önerisiyle, daha önce üstü örtülmüş bu konuyu tekrar gündeme getirmiştir. Ancak yaşadığı dönemde İslâmî ilimler alanındaki çalışmalarıyla dikkat çeken Bikâî, gerek ülkemizde gerekse diğer İslâm ülkelerinde yeterince tanınmamıştır.

Sahâbenin isrâîliyyât nakillerinde titiz davranması, Bikâî'nin isrâîliyyâta bakışına temel olmuştur. Hicri 9. asra kadar isrâîliyyât konusunu senetleriyle birlikte zikreden ve naklettiği şeyleri çok az tenkît eden ve bu konuda önemli eserler veren Taberî (ö. 310/923) gibi birçok âlim vardır. Fakat isrâîliyyât konusunu geniş bir şekilde Kitâb-ı Mukaddes'ten naklederek ilk defa ele alan Bikâî'dir. O, tefsîrinde münasebet ilmini geniş bir şekilde işlemesine rağmen, isrâîliyyât konusunu da geniş ve farklı bir şekilde ele almayı başarmıştır.[124] Bikâî, bu konu ile ilgili olarak yazdığı

---

[120] Remzi Na'nâa, **el-İsrâîliyyât ve Eseruhâ fi Kütübi't-Tefsîr**, s.185.

[121] Ertuğrul Döner, "İsrâîliyyât Kavramının Oluşum ve Olgunlaşma Süreci", **PÜİF Dergisi**, c.II, sy. 4, 2015, s.1-39.

[122] Veysel Özdemir, "İsrâîliyyât Türü Rivâyetlerin Hükmünü Belirleme Açısından 'Ve Haddisû an Benî İsrâile Velâ Harâce' Hadîsi Hakkında Bir Değerlendirme", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.XIII, sy.2, 2008, s. 310.

[123] Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Kitâb-ı Mukaddes, Hristiyanların dini alanda otorite kabul ettikleri, Yahudilerin kutsal kitabını da kapsayan yazılar koleksiyonuna verdikleri isimdir.

[124] Bikâî, Hz. İbrâhim'in hayatının anlatıldığı kıssa ile ilgili bölümde Tevrât'tan doğrudan ve uzun bir nakil yapar. Geniş bilgi için için bkz. Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.II, s.177-179.

"el-Akvâlü'l-Kavîme fî Hükmi'n-Nakl Mine'l-Kütübi'l-Kadîme" adlı eserinde isrâîliyyâta olan bakışını şöyle açıklamıştır: "Kur'ân'ın ne tasdîk ettiği, ne de yalanladığı konularda rivâyetin sıhhati yönünden sabit olmasa bile İsrailoğullarından nakilde bulunmak caizdir. Bununla beraber; diğer bâtıl dinlerden nakledilen haberler de bu minvalde değerlendirilir. Bunları nakletmenin gayesi onlara inanmak değil, bilakis onları öğrenmek ve tanımaktır. Bu haberlere itimat etme gibi bir düşünce söz konusu olamaz. Dinimizce delil olarak kabul görüp kullanılan bilgiler üç çeşittir. Mevzu, zayıf ve bunların dışında kalan bilgilerdir. Zayıf ve mevzu olmayan hüccet olarak kullanılır. Zayıf olan rağbet için nakledilir. Mevzu haber ise yanlışlığı konusunda okuyucuyu uyarmak için nakledilir. Hüccet olarak nakledilen ahkâma delil olarak kullanılamaz. Bu itibar ile kitabımızın tasdîk ettiği bir haberi nakletmek caiz, yalanladığı bir haberi naklederken, yalan olduğunu belirtmek ise zorunludur."[125] Müellif bu açıklamayla isrâîliyyâtı nakletmenin cevazı konusunda bakış açısını ortaya koymaktadır. Bikâî'nin *Nazmü'd-Dürer*'i her ne kadar doğrudan isrâîliyyât ile ilgili bir eser değilse de Kitâb-ı Mukaddes nakilllerindeki yaklaşımını görmemizi sağlayacak kadar bol malzeme içermektedir. Özellikle isrâîliyyâtı naklederken Kitâb-ı Mukaddes'ten getirdiği nakillerle delillendirmesi, onlarca yerde bunu eserinde uygulaması, bu yönüyle eserini farklı ve değerlendirmeye değer kılmaktadır. Eserini bu nakillerle dolduran Bikâî, Hz. Peygamber ve sahâbenin uygulamalarını da istişhâd olarak kullanmaktadır.[126]

Bikâî, tefsîrinde isrâîliyyâtı gelişi güzel nakletmemiş, Tevrât, İncîl ve Zebûr'dan yaptığı nakilleri İslâm âlimleri ve ilmin usûlüne uyarak belli bir kural dâhilinde yapmıştır. Nitekim sistemli olmasa da geçmişte birçok âlim isrâîliyyâta bu şekilde eserlerinde yer vermiştir.[127] Bikâî, tefsîrinin birçok yerinde isrâîliyyât dediğimiz haberleri Kitâb-ı Mukaddes'e dayandırarak ele almıştır. Tefsîrinde naklettiği bu haberler, ekseriya kıssalarda yer alır. Bikâî, bunları sadece bir haber olarak nakletmemiş, onları senetleriyle birlikte vererek zaman zaman tenkîde tabi

[125] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.10. Ayrıca bkz. Zehebî, **Tefsîr ve Hadîste İsrâîliyyât**, s.81.
[126] Bikâî'nin bu konu ile ilgili getirmiş olduğu delilleri diğer başlıklarda zikredeceğimizden burada örnek vermeden değinmeyi yeterli gördük. Konu ile ilgili uygulama ve örnekler ileriki safhada işlenecektir.
[127] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.66.

tutmuştur.[128] Bikâî'nin böyle bir yönteme başvurması, isrâîliyyât dediğimiz bilgilerin naklinde seçici davranılmasına, zayıf ve uydurma haberlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Bikâî, isrâîliyyât nakillerinde dikkatli davrandığı hâlde Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakilde bulunması onu eleştirilerin hedefi haline getirmiş, kimi zaman tekfir edilecek kadar tenkide maruz kalmıştır.

Bikâî, bütün bunlara rağmen Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmayı caiz görmüştür. Yaptığı işin doğruluğunu savunmak için âyet ve hadîslerden delil getirmiştir. Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmasını eleştirenlere:

"قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ"

"*Doğru sözlü iseniz Tevrât'ı getirip okuyun.*"[129] âyetini delil getirmiştir. Bikâî, bu âyetle Yahudilerin yalanlarının ortaya çıktığını ifade ederek[130] kendisini tenkît edenlere karşı yaptığı işin doğruluğunu savunmuştur. Bikâî, Hz. Peygamber ile bir Yahudi arasında geçen diyaloğu da yaptığı işin doğruluğuna delil olarak kullanmıştır.[131] Ayrıca isrâîliyyât naklinin caiz olduğuna delil olarak recm hâdisesi gibi konularda Hz. Peygamber'in birçok yerde ve zamanda Tevrât ile istişhâd ettiğini delil olarak da göstermekten geri durmamıştır. Bikâî, bu konuda okuyucunun ikna

[128] Örnek için bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.348.

[129] A'li İmrân, 3/93.

[130] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.272; Yahudiler, 'biz kendimize deve etini haram kılıyoruz, çünkü onu Ya'kûb haram kılmış, Allah da onun haramlığını Tevrât'ta indirmişti.' demeleri üzerine " *De ki: Doğru sözlü iseniz Tevrât'ı getirip okuyun*" âyeti kerîmesi nâzil oldu. Bkz: Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtûbî, **el-Câmi' li Ahkâmî'l Kur'ân**, Dâr'u Alemi'l-Kütüb, Riyad 2003, c.IV, s.87. Al-i İmrân, 3/93. Bu ayetin sebebi nüzulü ile ilgili rivayete indiğimiz zaman konu daha net anlaşılacaktır. Hz. Peygamber (s.a.v) bir gün: "Ben, İbrâhim'in dini üzereyim." demişti. Yahudiler: "Sen nasıl İbrâhim'in dini üzere olabilirsin ki, sen deve eti yiyor, sütünü içiyorsun?" dediler. Efendimiz (s.a.v): "Bunlar İbrâhim'e helâl idi." dediler. Onlar: "Bizim haram kıldığımız her şey bize ulaşıncaya kadar Nûh'a, İbrâhim'e... haram idi." dediler de onları yalanlamak üzere bu âyet-i Kerîme nâzil oldu. Bkz. Ebû'l-Ferâc Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî, **Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr**, Mektebetu'l-İslâmî, Gazze tsz, c.I, s.422.

[131] Bikâî, Hz. Peygamber ile Yahudi arasında geçen diyaloğu şöyle nakleder: Ebû Said el-Hudrî diyor ki: "*Hz. Peygamber şöyle buyurdu: kıyamet gününde yeryüzü bir bazlama olacak. Sizden birinizin yolculukta bazlamasını evirip çevirdiği gibi Cebbar onu yed-i kudretiyle cennetliklere ikram olmak üzere evirir çevirir.* Ebû Saîd diyor ki: Bu sırada bir Yahudi geldi ve '*Rahman sana bereket versin ey Ebû'l- Kasım! Kıyamet gününde cennetliklerin ağırlanacağı şeyi sana haber vere'yim mi*?' diye sordu. Hz. Peygamber '*evet*' diye buyurdu. Yahudi Hz. Peygamber'in söylediği gibi *'yeryüzü bir bazlama olur.*' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber bizlere baktı ve ardından gülümsedi. Hatta yan dişleri görünüyordu." Bkz.Buharî, **Kitâbu'r-Rikâk**,108; Bikâî, bu tür rivayetin dinimizce kabul gördüğünü ifade eder. **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.273.

olması için Kitâb-ı Mukaddes'ten naklin caiz olduğunu delilleriyle ifade etmeyi başarmış nadir müfessirlerden biridir.[132]

2.1.1. Bikâî'nin İsrâîliyyâtı Nakletme Amacı

Bikâî'yi diğer müfessirlerden farklı kılan temel unsur, Kur'ân'ı-Kerîm'de Ehl-i Kitâb'ın zikredildiği her yerde alışılmış üslubun aksine israilî haber ve zayıf rivâyetler yerine Tevrât, İncîl ve Zebûr'dan nakiller yapmasıdır. Bunu yaparken de şu gayeleri amaçlar: Kur'ân'ın diğer semavi kitapların tahrîf edilmemiş halini tasdîk ettiğini ispata çalışmak, Ehl-i Kitâb'tan olan hasımlarının aleyhlerine kendi kitaplarından delil getirmek, istişhâd, şer'i hükümleri te'yit, Ehl-i Kitâb ile ilgili âyetlerin kolayca anlaşılmasını sağlamak gibi gayeler onun için öncelikli konulardır.[133] Nitekim Kitâb-ı Mukaddes'ten nakil yaparken Tevrât ve İncîl'in tahrîfi, Hz. Peygamber'in müjdelenmesi, Kur'ân ile muvafık olan yerlerin belirtilmesi, Kur'ân'ın mucize oluşunu ispatlamak gibi gayelerle bu işe yöneldiğini ifade eder. Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes'te tahrîf olan yerleri belirtmenin şart olduğunu, hadîs âlimlerinin de zayıf ve mevzu hadîsleri belirterek naklettiklerini hatırlatır, yaptığı işin doğruluğunu ispatlamaya çalışır.[134] Bikâî, *"Nazmü'd-Dürer"* adlı çalışmasında, isrâîliyyât nakilleri ile birlikte Kitâb-ı Mukaddes'ten alıntı yapmanın, bunları tefsîrde kaynak olarak kullanmanın, Kur'ânî ve Nebevî bir metot olduğu kanaatinden hareketle yeni bir nakil tarzının gerekliliğini ve bu tarzın olması gereken biçimini ispatlamaya çalışmaktadır.

Bizce de bir sakıncası olmayan bu yöntemin, okuyucunun İsrâilî bilgi ve kaynakların yöneliminde zihnî evrenini sarsmakla kalmamakta, okuyucuya elverişli kalıplar ve yönelişlerin neler olabileceğini ciddi ispatlarla göstermeye çalışmaktadır.

Bununla beraber Bikâî'nin, Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde en çok Tevrât'tan, daha sonra İncîl'den ve en az olarak Zebûr'dan nakil yaptığını söyleyebiliriz. Çalışmamamızın ileriki aşamasında bu konu daha detaylı bir şekilde incelenecektir.

---

[132] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.10.
[133] Necâti Kara, **Bürhânüddîn b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu**, s.111.
[134] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.118.

2.1.1.1. Ehl-i Kitâb'ın Aleyhine Delil Getirme

Farklı din ve kültürlere mensup insanların, giderek genişleyen alanlarda ilişkide bulunmaları, birbirlerinin inanç konuları hakkında belli miktarda da olsa bilgi sahibi olmalarını gerekli kılmaktadır. Diğer dinlere nispetle tarihi ve coğrafi şartlar açısından yakın ilişkiler içerisinde bulunduğumuz ve Kur'ân-ı Kerîm'de de müntesipleri "Ehl-i Kitâb" olarak isimlendirilen Yahudilik[135] ve Hristiyanlık[136] hakkında daha çok bilgilenmek durumunda olduğumuz aşikârdır.[137] Bütün bunlar Yahudiler ve Hristiyanlar başta olmak üzere Müslümanların birçok din mensubuyla münasebetinin olduğu; onların dinî, örfî yönlerinden haberdar olunduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu gerçeğin farkında olan biri olarak Bikâî, bu konuyu ele almaya başlarken şu sözlerle başlar: "Hz. Peygamber'in sünneti, sözleri, davranışları, takrirleri ve önemsediği konulardan oluşmaktadır. Ehl-i Kitâb'ın Tevrât'ta, İncîl'de İslâm dinine yönelik yanlışlıklarını çürütmek, bâtıl inançlarını ret etmek sünnetin temel hedefidir."[138] Öyleyse Ehl-i Kitab'ın iddialarını çürütebilmek için her iki kitaptan haberdar olmak gerekir. Bikâî, uyguladığı bu yöntemle Müslümanların, Kur'ân'ın ve Kitâb-ı Mukaddes'in içeriğinden haberdar olduklarında bunları rahatlıkla Ehl-i Kitâb'ın aleyhinde delil olarak kullanabileceklerini göstermiş oluyor. Gerek inen

---

[135] İslâm tarihinde önemli bir yere sahip olan Yahudiler, Kur'ân-ı Kerîm'in kendilerinden en çok bahsettiği topluluktur. Hz. Mûsâ'nın dinine mensup olanlara verilen isimdir. Yahudi kelimesi yerel ve kültürel bir isimlendirmedir. Kur'ân'da Yahudilik Kur'ân ile ilişkilendirilmektedir. Yahudilik soy ve ırka bağlı olmayıp şeriat kitabına mensubiyet ile alakalıdır. Kur'ân'da 'yehud' kavramı genelde Yahudilerin kötü fiil ve davranışlara sahip topluluk olarak anlatıldığında kullanılırken; Yahudilerin tarihsel adı olan 'Beni İsrail' olumlu özelliklerinin anlatımında kullanılmaktadır. Necmettin Gökkır, "Kur'ân'da Medine Yahudilerinin Kimliği, -X.Tefsir Akademisyenleri Buluşması",- **Kahramanmaraş Belediyesi** 2013, s. 206. Bununla beraber Kur'ân'ın onlara yönelik hitap şekli Mekkî ve Medenî sûrelerde farklılık arz etmektedir. 'Yehûd' kelimesi Medenî sûrelere has bir tanımlama olurken, Örnek için bkz. Bakara, 2/113, 120; Kur'ân, Mekkî sûrelerde ağırlıklı olarak 'beni İsrail' 'hûd' 'hûden' Örnek için bkz. Bakara 2/62; Nisâ, 6/46-160; Mâide 41-44-69. gibi terimlerle kendilerine hitab etmektedir. Cevâd Ali, **el-Mufassal fî Târîhı'l-Arab Kable'l-İslâm**, Mektebetü'n-Nahda, Bağdat 1970, c.VI, s.511-512.

[136] İslâmî literatürde Hıristiyanlar için nasrânî, mesîhî ve isevî, Hristiyanlık için de Nasrâniyye ve Mesîhiyye adları kullanılmaktadır. Kur'ân'ı Kerîm'de Hıristiyanları ifade eden ve on dört yerde geçen nasârâ kelimesinin menşei ve anlamına dair çeşitli yorumlar vardır. Bkz. Kürşat Demirci, "Hristiyanlık" **DİA**, İstanbul 1998, c.XVII, s.328; Hıristiyanlara mukaddes kitapları sebebiyle "ehlü'l-İncîl", kutsal gördükleri haç işaretinden dolayı "ehlü's-Salîb" adı da verilir. Öte yandan ilahi din mensuplarının ortak adı olan "ehlü'l-Kitab" terimine onlar da dâhildir. Ayrıca bkz. Mustafa Sinanoğlu, "Hristiyanlık" **DİA,** İstanbul, 1998, c. XVII, s.364.

[137] Mustafa Sinanoğlu, "Eski Ahid ve Kur'ân-ı Kerîm'de Sina Vahyi", **İslâm Araştırmaları Dergisi**, sy, 2, 1998, s.1.22.

[138] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.89.

âyetlerden gerekse Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitâb ile münasebetlerini ihtiva eden hadîslerden anlaşılacağı üzere başta Yahudiler olmak üzere Ehl-i Kitâb'ın birçok konuda Tevrât'a muhalif davrandıkları görülmüştür. Yüce Allah indirdiği birçok âyetle onların doğruyu söylemediklerini, konuştuklarının gerçeği yansıtmadığını haber vermektedir. Konuyla ilgili örnek teşkil edecek âyetlerden biri şu şekildedir:

"كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ"

"*Tevrât'ın indirilmesinden önce İsrail'in kendisine haram ettiğinden başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helal idi. De ki: Doğru sözlü iseniz Tevrât'ı getirip okuyun".*[139] Bu âyette aslında iddia ettikleri gibi deve etinin Hz. İbrâhim'e haram olmadığı vurgusu yapılmış, Tevrât üzerinden yalanları yüzlerine vurulmuştur.[140] Bikâî verdiği bu örnek âyetle bu konuda naklin cevazına kapı aralamaktadır. Bikâî'nin Hz. Peygamber'in recm olayı gibi birçok hâdisede de Tevrât'ı Ehl-i Kitab'ın aleyhinde delil olarak kullandığını örnek olarak göstermiştir.[141]

Konuyla ilgili bir başka örnek olarak Bakara sûresi 60-63. âyetlerde geçen konuya değinmekte fayda görüyoruz.

"وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (60) وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ "

"Mûsâ, milleti için su aramıştı; 'Asanla taşa vur.' dedik; ondan on iki pınar fışkırdı, herkes içeceği yeri bildi. Allah'ın rızkından yiyin, için, yalnız yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. 'Ey Mûsâ! Bir çeşit yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabbine yalvar, bize, yerin bitirdiği sebze, hıyar, sarımsak, mercimek ve soğan yetiştirsin.' demiştiniz de, 'Hayırlı olanı daha düşük şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? Bir şehre inin, şüphesiz orada istediğiniz vardır.'

[139] Al-i İmrân, 3/93.
[140]Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.272.
[141] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.10.

demişti. Onlara yoksulluk ve düşkünlük damgası vuruldu, Allah'ın gazabına uğradılar. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendi; bu, karşı gelmeleri ve taşkınlık yapmalarındandı."[142]

Bikâî, Yahudilerin Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, geçmişte haksız olduklarını, haksız yere bile bile isyankârlık yapmaları ve Allah'ın koyduğu sınırı aşıp aşırı isteklerde bulunmaları gibi sebeplere rağmen kendilerini üstün millet olarak görmelerinin hem Kur'ân'a hem de Tevrât'a muhalefet olduğunu dile getirir. Kendilerinin ırklarından olmayan kimselere haksızlık etmelerini meşrû gördüklerini dile getiren Yahudilerin,

"لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ" "*Kitapsızlara karşı üzerimize bir sorumluluk yoktur.*"[143] sözlerinin Kur'ân ve Tevrât tarafından yalanladığını şu nakille haber vermektedir. Medyen kıssasında Yüce Allah kendisine isyan eden herkesi öldürmelerini emrettiği hâlde Yahudilerin sadece erkekleri öldürüp kadınları öldürmemeleri Allah'ın emrine karşı geldiklerinin ispatıdır. Nitekim Medyen halkı ile ilgili kıssada Hz. Mûsâ onların bu davranışlarını kınamaktadır. Onların bu konuda sorumlu olmadıklarını iddia etmeleri sonucu değiştirmemektedir. Gerek yukarıda zikrettiğimiz âyette gerekse Yüce Allah'ın Medyen kıssasında yüklemiş olduğu sorumluluk hatırlandığında onların yalanları net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. *"Onların iddia ettiklerinin aksine îmân ve istikamet ekseninde yer almanın yolu mal ve can güvenliğinin sağlanmasıyla mümkündür. Nitekim bu, Tevrât'ın birçok yerinde yer alan bir konudur. Bunlara muhalefet etmeleri halinde yüce Allah onları zillet ve yoksullukla cezalandırmakla tehdit etmiştir*."[144] Kendi dinlerine muhalif olan biri olsa dahi kendisine haksızlık yapmamaları, malını koruyup kendisine yardımcı olmaları gerektiği Tevrât tarafından haber verilmektedir. Tevrât'ın ikinci bölümünün ortalarında zikredilen bu konu net bir şekilde onların yalanlarını ortaya çıkarmaktadır:

"*Eğer düşmanının kaybolan öküzüne yahut eşeğine rastlarsan mutlaka onu kendisine geri vereceksin. Eğer senden nefret edenin eşeğini yükü altında çökmüş*

[142] Bakara, 2/60-61.
[143] Al-i İmrân, 3/75.
[144] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer, c.**I, s.458-459.

görürsen onu kendi haline bırakmayacaksın, mutlaka onu kurtaracaksın."[145] Bikâî, onlara Tevrât'ın emirlerini hatırlatmakla yalanlarını ortaya çıkarmakta, ayrıca Hz. Mûsâ'ya indirilen Tevrât'a da muhalefet ettiklerini ortaya koymaktadır.[146]

Bikâî'nin Ehl-i Kitâb'ın aleyhine delil olarak getirdiği bir başka âyet ise "وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ" "*yasak edilmişken faiz almaları*"[147] âyetidir. Yahudilerin faiz alarak Tevrât'ın emrine muhalefet ettiklerini haber verirken, Tevrât'ta faizin yasak olduğu ile ilgili "وَقَالَ فِي الثَّالِثِ: وإن افتقر أخوك واستعان بك..." "*Kardeşin fakirliğe düşüp senden yardım isterse onu yabancı yerde yalnız başına bırakmayacaksın. Para faizi olsun zahire faizi olsun veya ödünç verilen şey olsun kardeşinden faiz almayacaksın*"[148] metni delil getirerek onların aleyhinde kullanır. Bikâî, kutsal kitaplarında faizin yasak oluşu bariz bir şekilde açık iken, onların bu hükmü delilsiz ve keyfi olarak değiştirdiklerini ifade eder.[149]

Kur'an'ın tasdîk ettiği haberlerin Ehl-i Kitâb'ın aleyhinde kullanılabileceğini savunan Bikâî, aleyhlerinde delil olarak kullanılabilecek İsrâîliyyât naklinin bir başka örneğini de Beğâvî'nin tefsîrinde geçen En'am sûresi 91. âyetin tefsîrindeki şu olayla örneklendirir. Malik bin Sayf adlı bir Yahudi bilgini Peygamber'in yanına gelerek onunla kitaplar hakkında konuşmaya ve tartışmaya başlar, bunun üzerine Hz. Peygamber "Tevrât'ı Mûsâ'ya indiren Allah hakkı için bana haber ver: Kitabınızda "*Allah şişman olan âlime buğzeder.*" diye bir şey bulmadın mı? Sözü üzerine şişman bir adam olan Malik bin Sayf'ın canı sıkılır ve "*Allah hiçbir beşere hiçbir kitap indirmemiştir*." der. Bu sûretle bütün kitapları toptan inkâr etmiş olur. Olayı duyan Yahudiler Malik bin Sayf'a, "*Yazıklar olsun sana, Mûsâ'ya Tevrât indirilmedi mi*?" diye çıkışırlar. O ise "*Muhammed beni öfkelendirdiği için söyledim.*" sözü üzerine, "*Böyle öfke ile kitabını inkâr eden şahsı biz de istemeyiz*" diyerek onu görevinden uzaklaştırırlar.[150] Bu hadîsten açık bir şekilde anlaşılıyor ki Hz. Peygamber gerektiğinde Tevrât'ı Yahudilerin yalanlarına karşı kullanmakta, tahrîf olmayan kısımlarını delil olarak kabul edip onlarla bu konuda tartışmaktadır.

---

[145] Kutsal Kitap (**Tevrât, Zebûr, İncîl)**, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2009, Çıkış, 23/4-5.
[146] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.459.
[147] Nİsâ 3/160.
[148] Tesniye, 23/19.
[149] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.V, s.501.
[150] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.99; Beğâvî, **Meâlimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî**,** Beyrut 1420, c.II, s.143. Ayrıca bkz. En'âm, 6/91.

Kur'ân'ın Yahudilerin yalanlarını ortaya çıkarmak için Tevrât'ı işâret etmesi, Tevrât'ı doğrulayıcı olarak kabul etmesi sıradan bir yöntem değildir. Onların yalanları sadece Kur'ân ile ortaya çıkarılsaydı, bu durumdan sadece Müslümanlar haberdar olacaktı. Hâlbuki Kur'ân, *"Doğru sözlü iseniz Tevrât'ı getirip okuyun."*[151] demekle, onların birçok konuda doğru konuşmadıklarını, söylediklerinin Tevrât'a da muhalif olduğunu, Tevrât'ı getirip okumaları halinde yalanlarının ortaya çıkıp rezil olacaklarını haber vermektedir. Kur'ân'ın bu yöntemi Yahudilerin dalâlette olduğunu herkese bildirmiş oldu. Onların yalanları Müslümanlar dışındaki kimseler tarafından da anlaşılmış oldu. Nitekim bir insan neye inanıyorsa ona, onunla cevap vermek gerekir.[152] Bikaî'nin, Yahudilerle ilgili konuları ihtiva eden âyetlerin tefsîrlerinde Kitâb-ı Mukaddes'ten alıntı yapması, onların yalan ve iftiralarını ortaya çıkarmaktadır. Okuyucu, Bikâî'nin yöntemiyle Kur'ân ve Kitâb-ı Mukaddes metinlerini karşılaştırabilmektedir. Meselenin Ehl-i Kitâb'ın iddia ettiği gibi olmadığı sonucuna varmaktadır.

Bikâî'nin, Ehl-i Kitâb'ın aleyhine delil olarak kullandığı nakillerden biri de gerek Yahudi gerekse Hristayanların elinde bulunan İsrail kaynaklı peygamber kıssalarıdır. Hz. İsâ ile ilgili kıssalarda yer alan bilgiler onların itikâdına uygun olan bilgiler olmasına rağmen Hz. İsâ hakkında söyledikleri bu kıssaların tam tersidir. Bu kıssalarda yer alan bilgiler bizim itikâdımıza uygun bilgilerdir. Konu ile ilgili âyet-i kerîme şudur:

" إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ "

"Allah'ın katında İsâ'nın durumu kendisini topraktan yaratıp sonra ol demesiyle olmuş olan Âdem'in durumu gibidir."[153]

Bikâî'nin, Ehl-i Kitab'ın aleyhine delil olarak getirdiği isrâîliyyât nakillerinden biri de Ehl-i Kitab'ın Hz. İsâ hakkında iddia ettikleri baba oğul ile ilgili haberlerin gerçeği yansıtmadığı ile ilgili olandır. Onların elinde bulunan İncîl metinleriyle delil getirmştir. Bikâî, konu ile ilgili, "Bugünkü Hrıstiyanların elinde bulunan her dört İncîl'den derleyip topladığım ve manalarını birbirine uygun hale

[151] Al-i İmrân, 3/93.
[152] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.89.
[153] Al'i İmrân, 3/59.

getirdiğim bu nakiller bir tek kaynağa ait bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Bu nakiler Hrıstiyanların iddia ettiklerini yalanlayan, onların aleyhinde delil olarak kullanılabilen nakillerdir. Hz.İsâ'ın kendi gösterdiği mucizeler, söylediği hikmetli sözler onun Allah'ın kulu ve resulü olduğuna işarettir."[154] diyerek konu ile ilgili okuyucuya faydalı bilgiler aktarmaktadır.

2.1.1.2. İstişhâd

İstişhâd, herhangi bir konuyu dildeki müşkil sözcükleri, gramerle ilgili bir meseleyi, edebî bir sanatı açıklamak ve ispatlamak üzere bir âyeti bir hadîsi ya da şiirleri delil olarak getirmektir.[155] Yukarıda verdiğimiz tanım istişhâdın genel tanımı olmakla beraber, Kur'ân âyetlerinin tefsîrinde kullanılabilecek bütün yardımcı ilimlerin istişhâd olarak tanımlanabileceği kanaatini taşıyoruz. Nitekim Hz. Peygamber tarafından Kur'ân âyetlerinin tefsîrinde kullanılan ilk istişhâd, âyetin âyet ile tefsîridir. Bu yöntemin daha sonra Arap kelamı, şiir, lehçe, kırâat gibi ilimlerin Kur'ân tefsîrinde kullanılmasıyla genişlediği görülür. Ancak çok sonraları h.9. asrın sonlarında bu yönteme Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin de eklendiği görülür. Bikâî tarafından da kullanılmaya başlanan bu yöntem, ilk yıllarda kabul görmese de sonraki yıllarda müfessirler tarafından kabul görüp başvurulan bir yöntem haline gelmiştir.

Kur'ân'ın, Ehl-i Kitâb'tan olan kadınlarla evlenmeyi caiz görmesi,[156] Ehl-i Kitâb'tan olan kimselerin boğazlamış oldukları hayvanların etlerini Müslümanlara helal kılması[157] onlarla güzel muamelede bulunmayı tavsiye etmesi,[158] Hz. Peygamber'in bir Yahudi'den veresiye bir yiyecek satın alması,[159] Hz. Peygamber'in

---

[154] Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IV, s.431-441.

[155] Ali Eroğlu, "Şiirle İstişhâd ve İstişhâd Açısından Medârîk", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy.11, 1993, s.326-358,

[156] Konu ile ilgili ayet şu şekildedir: *"Mümin kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir.*" Mâide, 5/5.

[157] Örnek için Bkz. "*Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin (Yahudi, Hıristiyan vb. nin) yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir."* Mâide, 5/5.

[158] Bkz. *"İçlerinden zulmedenleri bir yana, Ehl-i Kitab'la ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de îmân ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur.*"Ankebût, 29/46.

[159] Konu ile ilgili hadîs şu şekildedir: Hz. Aîşe'den şöyle rivayet edilmiştir: "*Hz. Peygamber bir Yahudi'den veresiye bir yiyecek satın aldı da, satın aldığı bu yiyeceğe mukabil demirden bir zırhı ona rehin olarak bıraktı*." Bkz. Buhârî, **Büyû**, 14.

ashabının onun yanında alışveriş yapması, Kur'ân-ı Kerîm'in Kitâb-ı Mukaddes'ten, ona mensup olan milletlerden sık sık söz etmesi, onları olumlu/olumsuz şekilde zikretmesi, İslâm'ın ilk dönemlerinde Kitâb-ı Mukaddes'in bâzı bölümlerinin Arapçaya çevrilmesini hızlandırmıştır.[160]

Bütün bunlar gerek İslâm'ı seçen Yahudilerden gerekse etrafta bulunan Yahudi din bilgini ve hahamlardan geçmiş ümmetlerin kıssaları ile ilgili bilgilerin temininde onlardan istifadeye zemin hazırlamıştır. Söz konusu nakiller israîlîyât ile sınırlı kalmamış, sonraki yıllarda Kitâb-ı Mukaddes'ten alıntı yapılarak ilmî istifadenin sahasının genişletilerek devam edileceğinin kapısını aralamıştır. Bikâî'nin tefsîrini incelediğimizde istişhâd metoduna yeni bir yöntem ilave ederek, Tevrât, İncîl ve Zebûr'dan istişhâtta bulunduğunu görmekteyiz. Bikâî, ele aldığı âyetleri Kur'ân, hadîs ve âlimlerin görüşleriyle açıklarken görüşlerini desteklemek üzere Tevrât ve İncîl'e de müracaat etmiştir.

Müellif, Hz. Âdem'in yaratılışı ve sonrasında Yüce Allah tarafından meleklerin kendisine secde etmelerini istemesi ile ilgili âyetin tefsîrinde *'Meleklere, 'Âdem'e secde edin' demiştik, İblis müstesna hepsi secde ettiler, o ise kaçındı, büyüklük tasladı ve inkâr edenlerden oldu.''*[161] Bikâî, " ورأيت في ترجمة للتوراة "[162] "*Tevrât'ın bir tercümesinde şunu gördüm.*" diye başladığı nakilde : "*Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı ve Allah'ın Ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu. Ve Allah dedi: Işık olsun ve ışık oldu. Ve Allah ışığın iyi olduğunu gördü ve Allah ışığı karanlıktan ayırdı. Ve Allah ışığa Gündüz ve karanlığa Gece, dedi. Ve akşam oldu ve sabah oldu, bir gün. Ve Allah dedi: Suların ortasında kubbe olsun ve suları sulardan ayırsın Rab Tanrı Âdem'i topraktan yarattı ve yüzüne yaşam soluğunu üfledi. Böylece Âdem yaşayan varlık oldu.…*."[163] şeklinde Tekvîn'den sayfalarca nakilde bulunmuş konunun benzerinin Tevrât'ta geçtiğini ispatlamak için istişhâtta bulunmuştur.

Bikâî'nin istişhâd yöntemini kullandığı diğer konu ise Yahudilerin cumartesi yasağı ile ilgili geçen âyettir. "وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا" "*Cumartesi*

[160] Ömer Faruk Harman, "Kitâb-ı Mukaddes" **DİA**, İstanbul 2002, c.XXVI, s.75-76.
[161] Bakara, 2/34.
[162] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.363.
[163] Tekvîn, 1/1-6.

günü sınırı aşmayın dedik. Kendilerinden sağlam bir söz aldık."[164] Yahudiler Allah tarafından bir imtihana tabi tutulmuş, cumartesi günü avlanmaları yasaklanmıştı. Bununla beraber kalplerindeki fesadın ortaya çıkması için de avlanmanın yasak olduğu günde balıklar suyun yüzünde onlara gösteriliyordu, avlanmanın helâl kılınmış olduğu günde ise balıklar onlara gizletilmek sûretiyle onlar imtihan ediliyordu.[165] Bu yasağı çiğneyen Yahudilere yüce Allah: "*İçinizden cumartesi günü azgınlık edenleri elbette biliyorsunuz. Onlara 'Aşağılık birer maymun olunuz.'dedik; bunu, çağdaşlarına ve sonradan geleceklere bir ceza örneği ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara öğüt olsun diye yaptık*."[166] Bikâî, konunun Tevrât'ta şu şekilde geçtiğini nakleder: "*Altı gün çalışacaksınız. Ama yedinci gün olan Şabat dinlenme ve kutsal toplantı günüdür. Hiçbir iş yapmayacaksınız. Yaşadığınız her yerde Şabat'ı Rab'be ayıracaksınız*." Tevrât'taki emri naklederek yukarıda örneğini verdiğimiz "وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ" âyetine istişhâd olarak getirmektedir.[167]

Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes nakilleriyle istişhâtta bulunmayı önemsediğinden olacak ki sonraki bölümde bağımsız olarak ele alacağımız Yûsuf sûresinde geçen Hz. Yûsuf kıssasının tefsîrini yaptıktan sonra da kıssanın Kur'ân ve Kitâb-ı Mukaddesteki benzerliğini ispatlamak adına ذكر ما مضى من قصة يوسف عليه الصلاة والسلام من التوراة "*Hz. Yûsuf (a.s.)'un kıssasının Tevrât'ta geçtiği şekliyle*" diyerek Tevrât ile istişhâtta bulunur.[168]

Bikâî, konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber ile bir Yahudi âlimi arasında geçen olayı da şu şekilde nakleder: İbni Abbâs (r.a)'den rivâyet olunur ki: Yahudi âlimlerinden biri, Hz. Peygamber'in (s.a.v) huzuruna vardı. Hz. Peygamber tam o esnada Yûsuf sûresini okuyordu. O, "*Ey Muhammed bu sûreyi sana kim öğretti*?" diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.v) "*Bunu bana Allah öğretti.*" diye cevap verdi. Hayretlere düşen o Yahudi âlim, bunun üzerine, Yahudilerin yanına giderek, "*Vallahi, Muhammed Tevrât'ta indirildiği şekilde Kur'ân'ı okuyor.*" dedi. Sonrada yanına Yahudilerden birkaç kişi alarak Hz. Peygamber'in (s.a.v) huzuruna vardılar.

---

[164] Nisâ,4/154.
[165] İbn Kesîr Ebû'l- Fidâ' İsmâil b. Ömer, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, thk. Sami b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, Mısır 1999, c.I, s.291.
[166] Bakara, 2/65.
[167] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, .cV, s.457.
[168] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, *c.*X, s.51-55.

Hz. Peygamber'i gördüler, onun omuzları arasındaki Peygamberlik mührüne baktılar ve Yûsuf sûresini dinlediler. Öyle bir hayrete düştüler ki hepsi de Müslüman oldu.[169] Burada görüldüğü gibi Bikâî, tefsîrinde Kitâb-ı Mukaddes'ten nakil yaparak istişhâtta bulunmada bir beis görmemektedir. Şüphesiz ki Bikâî'nin buradaki amacı Kur'ân'a muvafık olan bu bilgilerin ortaya çıkarılmasıdır.

Bikâî'nin istişhâd olarak kullandığı bir diğer konu ise faiz yiyenlerin uğrayacakları cezayı haber veren âyet ile ilgilidir. Konu ile ilgili âyet şu şekildedir:

" الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ"

"Faiz yiyenler mahşerde ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, "Zaten alışveriş de faiz gibidir." demelerindendir. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kıldı. Kime Rabb'inden bir öğüt gelir de faizcilikten geri durursa, geçmişi kendisinedir, onun işi Allah'a aittir. Kim faizciliğe dönerse, işte onlar cehennemliktir, onlar orada temelli kalacaklardır."[170]

Bikâî, faiz ile ilgili gerekli açıklamaları yaptıktan sonra faiz yiyenlerin kıyamet gününde yaşayacakları durumu ifade eden الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ "*Şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar."* cümlesi ile ilgili olarak bir kadının çocuğuyla Hz. Peygambere gelerek oğlunda bir delilik (sara) olduğunu, bu deliliğin sabah akşam yemek esnasında çocuğunu yakaladığını ve bu durumun kendilerini huzursuz ettiğini söyler. Bu hastalığının ortadan kalkması için kendilerine dua etmesini ister. Hz. Peygamber ise kadının talebi üzerine çocuğa dua ederek göğsünü sıvazlar. Bunun üzerine çocuğun siyah köpeğe benzer bir şey kustuğunu ve yürüyerek gittiğini nakleder.[171]

Konuyla ilgili hadîsi naklettikten sonra istişhâd olarak " وفي الإنجيل من ذلك كثير جداً" "*İncîl'de bu türden birçok konu var.*" dedikten sonra, "*İncîl'lerden naklettiklerim şunlardır*" diyerek bu konunun İncîl'lerde de geçtiğini şu nakille

[169] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.X, s.8.
[170] Bakara, 2/275.
[171] Hadîs için bkz: Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IV, s.113.

örneklendirir: "*Hz. İsâ denizin karşısına Corcis'lerin şehrinde, Luka İncîl'indeki ifadede kilise giriş salonunun karşısındaki yere gelir, gemiden çıkarken onu bir deli karşılar. Luka İncîline göre şehirden beraberinde şeytanlar da olur. Matta ise mezarlıktan çok çirkin iki delinin geldiğini söyler. O yoldan kimsenin geçemediğini ve delilerin bağırarak; ey Yesu![172] (İsâ) zamanından önce gelip bize niçin azap çektiriyorsun."*[173] dediklerini söyler.

Luka'da, delinin zincir ve demir halkalarla bağlandığı hâlde bağı kesip şeytanların onu çöle çektiğini söyler. Yesu (İsâ)'ın (a.s.) adını sorması üzerine adının Lecavun olduğunu söylediğini ve o deliye birçok şeytanın girdiğini söyler. Markos İncîl'ine göre Hz. İsâ'nın şeytanın o insandan çıkması için çık ey necis ruh çık insandan dediği nakledilir. Bunun üzerine şeytanların o insandan çıkıp domuz sürüsüne girdiğini uzunca nakleder.[174]

Bikâî, bu tür kıssaları nakletmenin her halukarda faydalı olduğunu ifade eder. Ona göre "*Hz. Peygamber'in İsrailoğullarının ilimde derinleşmiş kişiler haricinde kimsenin bilmediği garip, acayip haberlerle gelmesi, bu haberleri duyan kişileri gaflet uykusundan uyandırması muhtemeldir. Zira bu haberleri getiren şahsın bu gibi haberleri kimseden almadığı, dinlemediği aşikârdır. Bu tarz haberlerin yüce Allah tarafından gönderilmesi bütün bilgilerin tartışılmaz doğruluğunu da ispatlar. Buna benzer haberleri duyan kimsenin îmân etmesi kaçınılmazdı. Ancak îmân gerçekleşmeyince kibir ve inatta ısrarcı olanların başlarına gelecek olanları bilmesi de kaçınılmazdır*."[175] Bu tür sebepler bu kıssaların zikredilmesini zorunlu kılmış, îmân etmek isteyene yol gösterdiği gibi inkârda ısrarcı olanlara da başlarına gelebilecek cezaları hatırlatmıştır.

---

[172] Hrıstiyan âleminde Hz. İsâ'nın ismi farklı şekillerde geçmektedir. Elmalılı Konu ile ilgili olarak: İsâ: Süryanice İşû'dur. Nitekim bâzı Hristiyanlar "Yesû" Frenkler "Jesu"derler. Bunun ismi mensubu olan "Jezvit" İsevî, diğer bir tabirle Yesûvî demek ise de Katolik papazların özel olarak kurdukları cemiyete mahsus bir isim olmuştur ki, bir anlamda tarikat demek olan bu cemiyete ve mensuplarına "Cizvit" adı verilir. Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Sadeleştirenler: Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, c.I, s.418.

[173] Bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IV, s.113-114-115.

[174] Bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IV, s.113-114.

[175] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.IV, s.393.

2.1.1.3. Şer'î Hükümleri Te'yit

Diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi İslâm hukukunun da ana kaynağı Kur'ân'dır. Kur'ân'ın büyük bir kısmı diğer Mukaddes kitaplarda kısmen görülebileceği gibi dinî ve ahlâkî prensipler manzumesi görünümündedir.[176] Kur'ân-ı Kerîm, değişik âyetlerde kendisini tanıttığı gibi Tevrât'ı da tanıtmakta, Tevrât'ın hukuki hükümler içermesine vurgu yapmakta, Yahudilerin sapmalarına dikkat çekmektedir. Kur'ân, Yahudi ve Hıristiyanları dinlerini bölmek ve parça parça etmekle[177] eleştirmektedir. Bu eleştiri, aynı zamanda Tevrât'ın nâzil olduğu şekli ile koruyamayan ve korumakla mükellef kılınan Yahudi din adamları için de geçerlidir.[178] Hz. Peygamber de Tevrât'ı aslı itibariyle övmesine ve zamanı geldiğinde onun bir hükmü ile Yahudiler arasında karar vermesine rağmen onun Yahudiler tarafından değiştirildiğini ifade etmiştir.[179] Bütün bunlar bize Kur'ân'daki bâzı âyetlerin önceki kitapların ışığında daha doğru anlaşılacağını göstermektedir. Özellikle Tevrât'ın bu hususta önemli olduğu kanaatindeyiz. Hatta Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemde İsrail kültür ve geleneğinin de bu konuda önemli rolünün bulunduğu kanaatini ortaya koymaktadır.[180]

İslâm şeriatının önceki hükümleri tamamıyla nesh etmediği tartışmasız kabul edilen bir husustur. İslâm şeriatı, îmân etmenin gerekliliğini, zina hırsızlık, adam öldürme ve küfrün haramlığını nesh etmemiştir.[181] Bu düşünceden yola çıkarak hareket eden Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin şer'i hükümlerin teyidinde kullanılabileceği görüşünü ortaya atmış, nitekim bunu tefsîrinde uygulamıştır.

Konunun daha anlaşılır hale gelmesi için, Bikâî'nin âyetleri tefsîr ederken Kitâb-ı Mukaddes nakillerinden nasıl faydalandığına bakalım. Bikâî, İslâm dininde de olan şer'i hükümlerin aslında önceki şeriatlarda geçtiğini, gerek israiloğullarının gerekse önceki ümmetlerin bu emirlere tabi olduğunu, ancak şer'i hükümlerin

---

[176] Selahaddin Eroğlu, "Kur'ân Hükümlerinin Hukuk Açısından Değerlendirilmesinde Metod", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.XXVII, 1985, s.317-325.
[177] En'âm, 6/159.
[178] Mehmet Nurullah Aktaş, **Nüzûl Sürecinde Önceki Hukuk Sistemlerinin Değeri**, -Basılmamış Doktora Tezi-, Ankara 2011, s.16-17.
[179] M. Fatih Kesler, **Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudiler ve Hristiyanlar, Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Kitab,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s.187.
[180] Baki Adam, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Tevrât'ın Rolü**, s.167.
[181] Aktaş, **Nüzûl Sürecinde Önceki Hukuk Sistemlerinin Değeri**, s.70.

israiloğulları tarafından değiştirildiğini[182] ifade eder. Nitekim Kur'ân'da bu husus şu şekilde dile gitirilir: "*İsrailoğulları'ndan, Allah'tan başkasına kulluk etmemeleri, anne babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik etmeleri, insanlarla güzel güzel konuşmaları, namazı kılmaları, zekâtı vermeleri için kendilerinden söz alındığını; ancak pek azının müstesna bu sözden döndüğünü yetmiyormuş gibi hakka yüz çevirip durduklarını hatırlatır.*"[183] Gerek İslâm şeriatının gerekse şer'u men kablene dediğimiz önceki ümmetlerin şeriatlarının birçok hükmünün İslâm şeriatında var olduğunu, bunların ortak bir şeriat kültüründen geldiğini hatırlatmak için "… قال في السفر الثاني" diyerek Tevrât'tan şu nakilde bulunur: "*Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrın benim. Benden başka Tanrın olmayacak. Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Benden nefret edenin babasının işlediği günahın hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım. Annene, babana saygı göstereceksin ki, Rabbinin sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun. Adam öldürmeyeceksin. Zina etmeyeceksin. Çalmayacaksın. Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin…"*[184] Bu şekilde Tevrât'tan uzun nakiller yapar. Şüphesiz ki Bikâî'nin bu nakilleri yapmadaki amacı Şer'i hükümlerin teyididir.

Bikâî, İbn İshak'ın eserinde şöyle bir rivâyetin geçtiğini hatırlatır: Sa'd b. Muaz, Muaz b. Cebel, Harice b. Zeyd gibi sahâbiler Yahudi Ahbarlarından bir kısmına Tevrât'ın bâzı hükümlerini sormuş, onlar suskun kalıp cevaplamamışlar, konu ile ilgili bilgi vermekten kaçınmışlardır. Bunun üzerine, "*İndirdiğimiz belgeleri ve doğru yolu Kitab'da insanlara açıkladıktan sonra, gizleyen kimseler var ya, onlara hem Allah lanet eder hem lanetçiler lanet eder.*"[185] âyeti nâzil olmuştur. Bu sebeple Kuran'ın tasdîk ettiği Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini açıklamaktan geri duran kimse büyük sahâbilerin yolunu takip etmekten kaçınmış demektir. Yaptığı bu kötü davranışla şeytanın çemberine dâhil olmuştur. Nefsini âyette geçen "*hem Allah'ın*

[182] Bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.3, s.23.
[183] Bakara, 2/83.
[184] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, II/5-8.
[185] Bakara, 2/159.

lanetine hem de lanet edicilerin lanetine maruz bırakmıştır."[186] Bikâî, bu aktarımlarla yaptığı işe meşrûiyet kazandırmaya çalışmaktadır.

2.1.2. Bikâi'nin İsrâîliyyâtı Ele Alış Biçimi

2.1.2.1. Bikâî'nin İsrâîliyyât Anlayışı

Dirâyet ağırlıklı bir yöntemle tefsîrini yazan Bikâî'nin, kendi birikimlerine dayalı olarak Kur'ân âyetleri hakkında fikir yürüttüğünü görüyoruz. Böylece tefsîr kaynaklarının esasını oluşturan Kur'ân, sünnet ve sahâbe görüşleri yanında şahsi yorumları ve Kitâb-ı Mukaddes nakillerini de kullandığını görmüş oluyoruz. Temelde Bikâî'nin tefsîr anlayışını geleneksel müfessirlerden ayrı tutmanın doğru olmadığı, Bikâî'nin isrâîliyyât anlayışını geleneksel tefsîrcilerle aynı minvalde değerlendirmenin de yanlış olacağı kanaatindeyiz. Aslında Bikâî Kitâb-ı Mukaddes'ten nakil yapan ilk müfessir değildir. Yaşadığı dönemde bu tarz naklin olmaması, kendisinin bu alanı canlandıran bir şahsiyet olması, bu konudaki işini zorlaştırdığı gibi onu bu alana farklı bakan bir anlayışa da sevk etmiştir. Çünkü Bikâî, kendinden önceki müfessirlerin uyguladığı gibi peygamberler, geçmiş ümmetlerin hayatları, Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn, Yecüc ve Mecüc Tâlût, Karun, Hârut ve Mârut, Dabbetu'l- Arz ve yaratılış gibi konularda İslâm ahlâk ve inancına ters düşecek haber ve rivâyetlerle dolu kıssalarda toptan kabul ve nakil girişiminde bulunmamıştır.

Bikâî'yi isrâîliyyâta yönelik farklı bir bakış açısına sevk eden amiller arasında; isrâîliyyât alanında zayıf rivâyetlerin yaygınlık kazanması, bu rivâyetlerde ekolleşmeye gidilmemesi, Ehl-i Kitâb'a mensup şahısların İslâm'a girdikten sonra örf adet ve inançlarından tamamıyla sıyrılmamalarıdır. Bu tarz bir bakış açısı tefsîr ve hadîs ilmine zayıf rivâyetleri sokuşturmuştur. Ne yazık ki bu zayıf rivâyetler hiçbir tenkît ve tahlîl süzgecinden geçirilmeden İslâm'ın bir parçası olarak sunulmuştur.

Bikâî, isrâîliyyât türü konularda nakil yaparken, başta Kur'ân ve Hz. Peygamber sözünü esas alarak, Kitâb-ı Mukaddes'ten yararlanmayı caiz görür. Hz. Peygamber, Sahâbe, tâbîûn ve etba-i tâbîûnden gelen haberleri Kitâb-ı Mukaddes

[186] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.96.

bilgileri ile nakletmede bir beis görmez.[187] Bikâî "gerek Tevrât'ın çeşitli nüshalarına ulaşıp bunlar arasındaki bâzı farklılıklara işâret etmesi gerekse Kur'ân ile Tevrât arasında ilişki olan yerlerde Tevrât'tan pasajlar nakletmesi ve az da olsa iki kitap arasında karşılaştırmalar yapması yönüyle tefsîr tarihinde farklı/yeni bir yaklaşım benimsemiştir."[188]

Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes'ten yapmış olduğu nakillerden dolayı kendisini eleştirenlere ise cevaben şöyle der: " *Bâzılarının, Hz. Peygamber'in sünneti ve doğru yol olduğuna inandığım Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmamı küçümseyici, alaycı ve inkârcı bir gözle baktıklarına şahit oluyorum. Çünkü bu yöntemi benden önce açık ve tafsilatlı bir şekilde kullanan olmamıştır. Ancak şu unutulmamalıdır ki ben bu yöntemi onların eserlerinden aldım. Buna rağmen Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmamı hoş karşılamayarak veya eleştirerek benimle alay yolunu tercih ediyorlar. Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunduğum yöntemin başlangıcını ve sonunu beklemeden, Kitap, Sünnet ve İmamların sözlerine muhalif olup olmadığını bilmeden inkâr ve eleştiri yolunu tercih ediyorlar. Hâlbuki Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmayı inkâr etmek din ve din ehlini kandırmaktır.*" Bu sözüyle Kitab-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmanın doğru olduğu görüşünü savunarak kendisinin haksız bir şekilde eleştirildiğini dile getirir.[189] Bu yöntem nassa dayalı kaynakların anlaşılması için bir metod ortaya koymanın yanı sıra, bir model olarak ilmi geleneğe hizmet etmiştir.[190] Bu anlayış, Kitâb-ı Mukaddes'in bir tefsîr malzemesi olarak kullanılması ve Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan naklin modernleşme sürecinde batı ile girilmiş diyalektik süreç ve tarihsel kritisizm gibi saiklerle gelişme göstererek modern bir olgu haline dönüşmüştür.[191]

Modern dönemde Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ gibi ilk dönem modernistleri tarafından Kur'ân'ın temel hedeflerini örttüğü gerekçesiyle klasik

---

[187] Remzi Na'nâa, **el-İsrâîliyyât ve Eseruhâ fi Kütübi't-Tefsîr**, s.103-14.

[188] Mesut Kaya, "De ki: Tevrât'ı Getirin de Okuyun." Tefsirde Kitâb-ı Mukaddes'ten Nakilde Bulunmanın Meşrûiyeti Bağlamında Sehâvî-Bikâî Polemiği"**, Marife Dinî Araştırmalar Dergisi**, c.13, sy, 2, 2013, s.87.

[189] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.93.

[190] Ranald L.Nettler, çev. Mesut Kaya, "İlk Dönem İslâm'ı Çağdaş İslâm ve Yahudilik; Çağdaş İslâm Düşüncesinde İsrâîliyyât**", Marife**, c.11sy. 3, 2013, s.191.

[191] Mesut Kaya, "**Çağdaş Tefsirlerde İsrâîliyyâta Yaklaşım ve Kitâb-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı"**, Necmettin Erbakan Üniversitesi, -Basılmamış Doktora Tezi-, Konya 2013, s.323.

çağlarda israîliyyât malzemesinin kullanılması eleştirilse de, Kitâb-ı Mukaddes tenkîti çalışmalarının sağladığı birikim ile bugün önümüzü daha iyi görebilme ve bu malzemeyi (Kitâb-ı Mukaddes nakilleri) daha metodik bir şekilde kullanabilme imkânı ortaya çıkarmıştır. Tarihsel ve filolojik metotlarla yönlendirilen bu çalışmalar zenginleşerek 'yeni israîliyyât' adıyla[192] Kur'ân vahyini anlamaya katkı sağlamaktadır. Öte taraftan Hz. İsâ'nın Ehl-i Kitâb'ın iddia ettikleri gibi ilahlık iddiasında bulunmadığı, kendisine ibadet edilmesi gibi bir talepte bulunmadığı, peygamberleri küçültücü ve sözlerini tahrîf edip bu tarz bir iddiada bulunan kişileri bu konuda uyardığı bilgisine de bu nakillerle ulaşmak mümkündür.[193] Bikâî'nin israîliyyât anlayışında köklü bir metot değişikliğine gitmiş olması, onu önceki müfessirlerden farklı kılmıştır.

2.2.2. Bikâî'ye Göre İsrâîliyyâtın Önemi

Rivâyet ve dirâyet yönlü müfessirlerin tefsîrdeki yöntemlerini incelediğimizde, bu tefsîrler içerisinde israîliyyât konusunun önemli bir yer tuttuğunu ve Kur'ân'ı anlamadaki işlevi itibariyle birçok faydasının olduğu görülmektedir. İsrâîliyyât söz konusu tefsîrlerin müstağni kalamadıkları konulardan biridir. Vahyin üçte birinin geçmiş ümmetlerin kıssalarından oluşması ve bu kıssaların peygamberler tarihi dışında, insanlık tarihi sürecinde meydana gelen inanç ve din konularında her zaman insanlık için ders ve ibret olacak bâzı tarihi olay ve şahsiyetleri de anlatması,[194] israîliyyâtı içeren tefsîrlerin yazımını hızlandırmıştır. Bu tefsîrler arasında Bikâî'nin "*Nazmü'd-Dürer'i"* de önemli bir yer işgal etmektedir. Bikâî, israîliyyâtı temellendirirken, israîliyyâtın gaye alanlarından olan kıssa ve geçmiş ümmetlerin yaşantıları ile ilgili hakikate ulaşmada Kitâb-ı Mukaddes nakillerini ön plana çıkarmaktadır. Söz konusu mevzu ile alakalı Zehebî'nin Bikâî'den aktardığına göre Bikâî şöyle demektedir: "*Kitabımızın ne tasdîk ettiği ne de yalanladığı konularda da olsa, rivâyetin sıhhati sabit olmasa bile, İsrailoğullarından nakilde bulunmak caizdir. Diğer bâtıl dinlerden nakledilen şeyler*

[192] Mehmet Paçacı, "De ki: Allah Bir'dir", -İhlas Sûresinin Sami Geleneği Perspektifinden Tefsiri*",* **İslâmiyât**, c.I, sy.3, 1998, s.50.
[193] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c. IV, s.410.
[194] İdris Şengül, **Kur'ân Kıssalarının Tarihî Değeri**, Fecr Yayınları, Ankara 1998, s.170

de böyledir. Çünkü onları nakletmenin gayesi onlara inanmak değil bilakis öğrenmek ve tanımaktır."[195]

Gerçekten de Bikâî, israîliyyât konulu âyetleri tefsîr ederken âyetlerin Kitâb-ı Mukaddes'te geçen yönü ile irtibatlandırmaya âzamî gayret göstermiş ve bu âyetler üzerine birden çok nakilde bulunmuştur.[196] O bu alanda bu yönüyle özgün yorum ve tespitlere sahiptir. Çünkü bilebildiğimiz kadarıyla ondan önce Kur'ân'ı baştan sona Kitâb-ı Mukaddes nakilleriyle tefsîr eden eserler mevcut değildir. Yaptığı işin önemini vurgulayan Bikâî, konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in onların Midras'ına gittiğini, onlara zânî konusunu sorduğunu, altındaki yastığı alıp Tevrât'ı üzerine koyduğunu ve daha sonra Tevrât için, "*Sana ve seni indirene îmân ettim.*" dediğini ifade eder. Hz. Peygamber'in bütün bunları söylerken Tevrât'ın tahrîf olduğunu bildiğini, nitekim bunu yüce Allah'ın kendisine Kur'ân'da bildirdiğini belirtir.[197]

Bildiğimiz klasik tefsîr metotlarından farklı bir yol izleyen Bikâî'nin eserini incelediğimizde, özellikle Bakara sûresini tefsîr ederken Kitâb-ı Mukaddes'ten aşırı şekilde nakilde bulunması, yazdığı tefsîrin adeta bir Kitâb-ı Mukaddes izlenimi vermesine sebep olmaktadır.[198] Ancak müellif sadece Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde bulunmamış, âyetleri yorumlarken kendi görüşlerini desteklemek için başta diğer âyetleri şahid getirmekle beraber, Hz. Peygamber'in uygulamalarını örnek vermiştir. Kendisini bu konuda eleştirenlere ise; "*Hz. Peygamber'in herkesin inandığı birçok mucizesi varken Yahudileri bu işe şahit yapma, kitaplarından delil getirme gibi bir ihtiyacı yoktu. Nitekim bu mucizeler îmânı gerektirecek ve kimsenin şüphe etmeyeceği nitelikteydi. Kitâb-ı Mukaddes'ten delil getirme meşrû olmasaydı bile bu mucizeler yeterliydi. Hz. Peygamber'in bu yöntemi kullanması, muarızların aleyhinde kullanılabilecek önemli bir delildir.*"[199] der. Bikâî, bu yöntemi kullanarak Hz. Peygamber'in bu üsluba önem verdiğini, dolayısıyla sünneti uygulamada önemli bir sorumluluk üstlendiğini ifade eder.

---

[195] Zehebî, **Tefsîr ve Hadîste İsrâîliyyât**, s.81.
[196] Bkz. Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.II, s.6; c.III, s.190-192;c.IV, s.180-183-184.
[197] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.89.
[198] Bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I/422; s.425,s.434,s.440,s.449,s.484.
[199] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.99.

2.1.3. Bikâî'nin İsrâîliyyâtı Nakletme Sınırı

2.1.3.1. İslâm'ın Tasdîk Ettiği Konularda Nakilde Bulunması

Kur'ân ve Kitâb-ı Mukaddes'in aynı kaynaktan yansıyan birer hidâyet nuru olmalarının sonucu olarak yer yer birbirlerine gönderi yaptıkları ve muhteva itibariyle ciddi benzerlikler taşıdıkları muhakkaktır. Bu da Kitâb-ı Mukaddes'in iddia edildiği gibi abartılı bir metinsel tahrîfe maruz kalmadığının kanıtı sayılabilir.[200] İslâm'ın koruyucu sıfatıyla diğer dinlerle alakası, bu dinlerden kalan aslî unsurların tasdîki ve onlara yapılan ilavelerin ve tahrîflerin düzeltilmesi şeklindedir. Bu, her Müslümanın bir şeyi gelişi güzel kabul etmemesi veya inkâr etmemesini, bir şeyi kabulde ve rette daima delille ve düşünce ile hareket etmesini sağlayan insaf ve basiret karakteridir.[201] Semavi dine mensup olanların beşeri zaaf ve taassuba yönelmeleri, zamanla hakikatleri anlaşılmaz kıldığı gibi ilahi kitaplara kendi görüşlerini, zaaf ve temayüllerini sokarak onları aslından uzaklaştırmıştır.[202]

Tahrîfe uğradığı gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerekse de Hz. Peygamber'in sözlerinde dile getirilen bir kitabın, mensupları tarafından aktarılan rivâyetlerin, haberlerin ve kıssaların da aktarılma durumunda tahrîfe uğramaları kaçınılmazdır. Yahudiler Tevrât'ı tahrîf etmiş, kendi yazdıkları şeylere Allah'ın kitabı demişlerdir.[203] Tevrât'ı tahrîf etmiş olmaları kendilerinden nakledilecek bilginin Kur'ân ve sünnete uygunluk yönünden analizini zorunlu hale getirmiştir. Nakil yaparken bu analizi yapan müfessirler olduğu gibi, yapmayanların da sayısı çoktur.[204] Bikâî, bu nakilleri Kur'ân ve sünnet süzgecinden geçirmeye büyük bir gayret göstermiştir.

Kur'ân ve sünnete aykırı nakilde bulunmaktan kaçınan Bikâî, nakiller ile ilgili olarak; "*Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunarak bunu delil olarak kullanmak, İslâm'ın teyidi için bir yol, hasımların iddialarını red etmek için kuvvetli bir*

---

[200] Necdet Çağıl, **Kitâb-ı Mukaddes'in Neyi Tahrîf Edildi**, Beyân Yayınları, Ankara 2016, s.229.

[201] Muhammed Abdullah Drâz, "İslâm'ın Diğer Dinlerle Mevkiî ve Onlarla Alâkası", Çev. Mehmet Aydın, **Diyanet Dergisi**, c. XVI, sy.6, 1977, s.339.

[202] Celâl Yıldırım, **İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri**, Anadolu Yayınları, İzmir 1986, c.II, s.810.

[203] Bakara, 2/79.

[204] İsrâîliyyât ile ilgili nakillerde tasnife gitmeyen müfessirlerden bâzıları şunlardır: Mukâtil b. Süleyman, Ebû İshâk es-Sa'lebî, el-Beğâvî ve el-Hazîn'dir. Bkz. Zehebî, **Tefsîr ve Hadîste İsrâîliyyât**, s.229.

yöntemdir. Nitekim bu yöntem Allah'ın sözü ve sahih hadîslere dayanarak oluşur."[205] demektedir. Sahih haber ve metinlerle muteber hadîs kitaplarımızda yer almış olan haberler İslâm'a uygun haberlerdir.[206] Kitâb-ı Mukaddes'te anlatılan önemli miktardaki birçok konu, Kur'ân'da da bulunur. Peygamberlere ait kıssalar, sadece isimleri geçenleri bir tarafa bırakarak belli başlı müşterek kıssaları sayacak olursak bu konuların başında gelir. Nûh, İbrâhim, Yûsuf, Elie, Yûnus, Eyyüb, Mûsâ'yı (Aleyhimüsselâm);İsrail Kralları; Tâlût (Saul), Dâvûd, Süleyman gibi şahsiyetleri zikredebiliriz. Bundan sonra tabiatüstü kudretin müdahalesiyle gerçekleşen büyük olayların anlatımı gelir. Meselâ göklerin ve yerin yaratılışı, tufan, Hz. Mûsâ'nın çıkışı gibi. Nihâyet Hz. İsâ ve onun annesi Meryem'le ilgili her şey, yani Yeni Ahid'le ilgili hususlar yer alır.[207]

Bikâî, rivâyet yönünden sahih kabul edilen haberleri nakletmekle beraber İslâm inancına ters düşmeyecek şekilde Tevrât, İncîl ve Zebûr'dan nakilde bulunmayı da uygun görmüştür. Bikâî, "*Kur'ân'da diğer Peygamberlerin kıssaları var. Bu Allah'ın kelamı ile ifade edildi. Bilinmeli ki kitabımızın reddettiğini bizim de reddetmemiz gerekir. Kabul ettiğini de bizim kabul etmemiz zarurîdir,*"[208] der. Bikâî, konu ile ilgili olarak Hz. Mûsâ'nın başta Firavun olmak üzere İsrailoğullarını, Allah'a îmân etmeleri için davet etmesi ve bu konuda onların bundan yüz çevirmeleri sonucunda Yüce Allah'ın "*su baskınını, çekirgeyi, haşeratı, kurbağaları ve kanı birbirinden ayrı mucizeler olarak onlara musallat etmesi*"[209] ile ilgili âyetin tefsîrinde Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunurken Kur'ân'a muarız olmayacak şekliyle "مر هارون فيرفع عصاه ليضرب ثرى الأرض …" diye başladığı nakilde "وفي نسخة السبعين…" "فيكون القمل في جميع أرض مصر…" "*Hârûn'a Emret! Asasını yere vursun. Mısır diyarının tümü bitle dolsun.*"[210] bölümünü Tevrât'tan nakleder.

Bikâî, Mısır halkının îmân etmemesinden dolayı başlarına musallat olan belaları Tevrât'ın farklı nüshalarından naklederek hem konunun açıklığa kavuşmasına katkı sağlar hem de nakilde bulunduğu konuyu Kur'ân'ın tasdîk ettiğini

[205] Bikâî **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.99
[206] Abdullah Aydemir, **Tefsîrde İsrâîliyyât**, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, s.34.
[207] Maurıce Bucaılle**, Kitâb-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim**, Türkiye Öğretmenler Vakfı Yayınları, İzmir tsz. S.313.
[208] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.113.
[209] Arâf, 7/133.
[210] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.43.

vurgular. Şüphesiz ki buna örnek olabilecek birçok nakil bulunmaktadır. Bunlar arasında Tevrât'ın beşinci sifirinden naklettiği pasajda "*kişinin yoksul kardeşine sadakada bulunmada elinin sıkı olmaması gerektiğini, herkesin birbirine tasaddukta bulunup yardım etmesini"* söyler. Devamında *"kişinin kardeşine yardımda bulunduğu vakit bu davranışın kendisini üzmemesi gerektiğini, bunu yapmakla kardeşine bir ferahlık sağladığını böyle davranan kimsenin ise Allah tarafından amellerinin mübarek kılanacağını*"[211] nakleder. Bikâî'nin naklettiği bu tarz konular İslâm'ın da teyit ettiği, bu konuda Müslümanları teşvik ettiği konulardır. Bu konuları Kur'ân'da serpiştirilmiş olarak birçok yerde görmek mümkündür. [212] Bikâî, bu tarz rivâyetleri nakletmenin faydalı olduğunu, bunların naklinin her seferinde İslâm'ı, Müslümanları, Hz. Peygamber'in risâletini görmezden gelen, onu inkâr eden Ehl-i Kitâb'a yönelik fevkalade bir cevap olduğunu söyler.[213]

Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmanın Hz. Peygambere kadar dayandığını söyler. Bununla birlikte konuyu farklı açılardan ele alır, verdiği misâllerle konuyu destekler. Bu yöntemi konuyu orijinal bir konuma getirir. Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes'ten naklin toptan bir kabul manasına gelmeyeceğini, aksine tahrîf olmamış yerlerden istifade edilebileceğini savunur.[214]

Bikâî, uydurma ve zayıf rivâyetlerden uzak durarak yaptığı işin haklılığını savunmak için âlimlerin görüşlerine kitabında yer vermeyi de ihmal etmemiştir. Naklin cevazı ile ilgili olarak Muhyiddin Muhammed b. Süleyman el-Kafiyeci'nin (ö. 788/1386) şu görüşünü nakleder: "*Kadim kitaplardan ibret ve vaaz niyetiyle nakil yapılması caizdir. Bunların haber olarak doğru olup olmaması önemli değildir. Kalıcı eser bırakmak Allah katında makbul bir davranıştır. Baki kalacak yararlı işler, sevap olarak da, amel olarak da, Rabbinin katında daha hayırlıdır. Bikâi,*

[211] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.V, s.255.
[212] Konu ile ilgili birçok ayet mevcuttur. Örnek için bkz: Bakara, 2/271; Hadîd, 57/18.
[213] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.91-99.
[214] Bikâî'nin görüşü, Montgomery Watt gibi bir takım müsteşriklerin iddia ettikleri " Temelde Kur'ân, İslâm'ı Musevilik ve Hristiyanlığa paralel ve onların kitaplarını teyit eden bir din olarak takdim etmişti". Bkz. Montgomery Watt, **Günümüzde İslâm ve Hrıstiyanlık**, İz Yayıncılık, İstanbul 2012, s.18. sözünden çok farklı bir bakış açısıdır. Nitekim ileride değineceğimiz gibi Bikâî, tahrîf olan yerlere itiraz etmiş, uyarmış, hatta bazen kutsal metinlerden tasarrufta bulunmaktan geri durmamıştır.

ümmete hizmet noktasında hayırlı bir işe yönelmiştir,"[215] diyerek bu konuda Bîkâî'nin bu tarz bir nakilde bulunmasının caiz olduğunu savunmuştur.

Bikâî'nin, Kitâb-ı Mukaddes'ten nakil ile ilgili görüşüne bakıldığında görülecektir ki; onun, bâzı konuları ve haberleri nakletme gereği duymazken, özellikle Tevrât, İncîl ve Zebûr'da tahrîf olmamış haberlerin nakli üzerinde durduğu görülecektir.[216] Dolayısıyla Bikâî, bu yönüyle ele alınmayı öncelikli olarak hak etmektedir. Bikâî'nin yaptığı nakillerden anlaşılan, İslâm dininin ilkelerine aykırılık arz etmeyen kıssa, mev'ize türü bilgilerin tefsîr ilminde isrâîliyyât olarak aktarılmasının İslâma uygun olduğunu göstermektedir.

Sahâbenin gelişigüzel her türlü isrâîliyyâtı kabul etmediklerini gösteren bir hadîs dikkate değerdir. Ebû Hureyre'nin naklettiği bu hadîste Cuma gününde gizli bir vaktin olduğu ve bu vakitte yapılan dualaların kabul edildiği ifade edilmektedir:[217] Bu vaktin her Cuma gününde mi yoksa yılda bir defa mı olduğuna dair Ka'b ve Ebû Hureyre arasında ihtilaf çıkmış; Ka'b, o vaktin yılda bir defa olduğunu iddia ederken, Ebû Hureyre'nin ise o anın her Cuma gününde bulunduğu konusunda ısrar ettiği ve Ka'b'ın görüşünü kabul etmediği belirtilmektedir.[218] Bikâî, konu ile ilgili olarak Ebû Hureyre'nin Ebu Davûd'tan naklettiği hadîsin şu şeklini de eserinde zikreder: Ebû Hureyre Abdullah b. Selam ile karşılaşır. Cuma gününde gizli bir vaktin olduğu ve bu vakitte yapılan dualaların kabul edildiği ile ilgili konuda Ka'b'ın bunun senede bir gerçekleştiğini iddia ettiğini söyler. Abdullah b. Selam, ise Kab'ın yalan söylediğini ifade eder. Bunun üzerine Ka'b, tekrar Tevrât'ı alıp okur. Bunun her Cuma gerçekleştiğini itiraf eder.[219]

İsrailoğulları ile ilgili rivâyetlerin ihtiva ettiği konular, oldukça kapsamlıdır. Bunlar peygamberler ve onların uyarıları ile ilgili kıssalar, israiloğullarının irtikâp ettiği günahlar ve onlara verilen cezalar, dürüst kişilerin ve dindarların çektiği ızdıraplar ve Allah tarafından onlara verilen mükâfatlar, akıllı ve zeki insanların söylediği söz ve ifadeler, peygamber ve dindar insanların duaları, büyüklerin ve

[215] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.80.
[216] Bkz. Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.89-113.
[217] Buhârî, "**Cuma**", 37.
[218] Ebû'l Fadl Şihâbüddîn Ahmed el- Askalânî İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhı'l-Buhârî**, nşr. Muhibbudîn el-Hatîb, Dâru'l- Marife, Beyrut 1379, c. III, s.83.
[219] Ebû Davûd, "**Salât**", 200,201; Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.128.

şehitlerin konuşma ve vasiyetleri gibi konuları içermektedir.[220] Bütün bunlar Bikâî'yi İslâm inanç ve itikâdına aykırı olmadığı sürece isrâilî bilgileri nakletmeye sevk etmiştir. Bununla beraber yaptığı naklin caiz olduğu, bu tarz bir nakilde bulunmanın her hangi bir sakıncasının olmadığı görüşünü savunmasına sebep olmuştur.

2.1.3.2. İslâm'ın Reddettiği Konularda Nakilden Kaçınması

Kur'ân-ı Kerîm, Ehl-i Kitâb'ın, özellikle Yahudilerin kitaplarını tahrîf ettiklerini bildirir. Bu tahrîf, lafızları değiştirmek veya yanlış yorumlamak şeklinde tahakkuk etmiş olabilir. Ayrıca tahrîp, savaş, yangın, semavî ve arzî afetler gibi çeşitli fizikî ve beşerî sebeplerle de metinlerin zayi olması söz konusudur. Hz. Peygamber'in, "*Kur'ân'dan bir âyet bile olsa benden naklediniz. Beni İsrailden de naklediniz, sakıncası yoktur. Kim benim adıma yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın.*"[221] hadîsi naklin cevazına kapı aralasa da tarih boyunca neyin, ne kadar, ne şekilde nakledileceği konusu tartışılagelmiştir. Bu hadîsten yola çıkılarak Beni İsrailden yalan yanlış ne varsa naklinin cevazını savunanlar olduğu kadar, nakilde İslâm inanç ve itikâdına aykırı olan kıssa, mev'ize ve haber türü mevzu rivâyetlerden uzak durmanın gerekliliğini savunanlar da olmuştur. Ancak Kur'ân'ın yalanladığı bilgi ve nakiller mevzu hükmünde değerlendirilmiştir. Âlimler arasında mevzu rivâyetlerin durumunu belirtmeden nakletmenin caiz olmadığı kanaati ortaya çıkmıştır.[222] İsrâîliyyâtta akla, mantığa, ilmî ve tarihî hakikatlere ters düşen gerçek olmayan bilgilerin, garip rivâyetlerin ve abartıların olduğu açıkça müşahede edildiğinden,[223] isrâîliyyât nakillerinin Kur'ân ve Sünnetin ruhuna uyan şekliyle sınırlandırılması zorunlu hale gelmiştir. Tefsîrini halkın istifadesine sunmak gayesiyle yazan Bikâî, halkın, Kur'ân'ın kapalı veya özet bıraktığı geçmiş olaylarla ilgili merakını gidermek ve tefsîrini cazip hale getirmek için Kitab-ı Mukades

---

[220] M.J. Kıster, "İsrailoğullarından Nakilde Bulunma Meselesi", Çev. Cemal Ağırman, **Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.V, sy, 1, 2011, s.132.

[221] Buhârî, "**Kitâbü'l-Enbiyâ**", 50.

[222] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.179.

[223] Bahattin Dartma konu ile ilgili olarak yazdığı makalede "*Tefsirde geçen Kur'ân kıssaları ile ilgili boşlukların doldurulması için israilî rivayetler yerine arkeolojik kalıntı ve eserlerdeki bilgi ve verilerin kullanılması halinde doğruluğu hakkında büyük şüpheler bulunan isrâîliyyât nakillerinden daha faydalı olur.*" görüşüyle bu konuda bir çözüm önerisinde bulunmuştur. Bkz. Bahattin Dartma, "Tefsîr İlminin Kadîm Problemine Yeni Bir Çözüm Önerisi", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c.VIII, sy. 4, 2008, s.13.

nakillerine tefsîrinde yer vermiştir.[224] Bikâî, bunu yaparken, tahrîf ve tebdîl olmuş, İslâm inancına aykırı[225] nakillerden sakınmıştır.

Bikâî, isrâîliyyât ile ilgili nakillerini ağırlıklı olarak Kitâb-ı Mukaddes nakillerinden yapmakla beraber, bâzı yerlerde Vehb b. Münebbih (ö. 113/731),[226] Ka'bu'l-Ahbâr, (ö. 35/655),[227] Abdulmelik b. Cüreyc (ö. 150/757)[228] gibi şahıslardan da nakilde bulunmuştur. Ancak burada da İslâm inancına aykırı nakillerden sakınmıştır. Bikâî, bir konunun doğruluğunun hem Kur'ân hem de Tevrât'ta yer almasının inkârcıları susturmada önemli bir etken olduğunu söyler. Dolayısıyla nakilde bulunurken Kur'ân bilgilerinin esas alınması gerektiğini, bunun Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan Kur'ân'a muhalif bilgilerin tahrîf edilip edilmediğinin ortaya çıkmasına vesile olduğunu söyler. Nitekim onların tahrîf ve tebdîlini Kur'ân'ın haber vermesinin, onların yalanlarının ortaya konması açısından önemli bir etken olduğunu savunur.[229]

2.1.4. Bikâî'ye Göre İsrâîliyyâtın Kaynak Oluşu

2.1.4.1. Tefsîrde İsrâîliyyâtın Kaynak Olarak Kullanılabilirliği İle İlgili Görüşü

İsrâîliyyât tamamen tefsîr geleneği içinde ilk asırdan beri var olmuş ve varlığını korumuş, cerh ve tadil ilmi geliştikçe bâzı tenkîtlere konu olsa da kendine meşrûiyet zemini bulmuş bir olgudur. Kitâb-ı Mukaddes'in bir tefsîr malzemesi olarak kullanılması ve Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakil ise, İslâmî literatürde ve tefsîr tarihinde bâzı habercileri ve genele nispetle az denilecek bâzı örnekleri olmakla birlikte[230] Bikâî'nin tefsîrine alması ile birlikte gelişmiş bir olgudur. Bikâî'nin birçok konu ve yerde Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunması, bu kitaplardan yapılan naklin tefsîrde delil olarak kullanılıp kullanılamayacağını, helallik haramlık boyutu

---

[224] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.434-439; c.IV, s.180-183-184.

[225] Bikâî, şeriatımıza uygun olmayan yerlerin naklinde "وفيه مما لا يجوز إطلاقه في شرعنا" *Burada şeriatımıza uygun olmayan yerler var*" diyerek bu konudaki hassasiyetini göstermektedir.

[226] Bikâî, "*Kıyamet gününden önce ortadan kaldırmayacağımız veya çetin azaba uğratmayacağımız bir şehir yoktur. Bu, Kitap'da yazılıdır.*" İsrâ, 17/58. ayetinin tefsirinde Vehb. B. Münebbih'e ait bir rivayeti nakleder. Bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s.453.Ayrıca bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XIII, s.149; c.XV, s.457.

[227] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XVIII, s.221- 222; c.XXII, s.28.

[228] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XVI, s.277.

[229] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.121.

[230] Mesut Kaya, **"**Çağdaş Tefsirlerde İsrâîliyyâta Yaklaşım ve Kitâb-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı"**,** s.323.

gibi konularda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.[231] Hz. Peygamber zamanından beri Müslümanlar, başta Ehl-i Kitâb olmak üzere gayrı müslimlerle ilişki içinde olmuşlardır.[232] Müslümanların Ehl-i Kitâb'la etkileşim içinde bulunmalarının temel dayanağı şüphesiz ki Kur'ân'ın ve sünnetin onları referans olarak göstermesidir. Kur'ân birçok yerde Tevrât'ı ve İncîl'i dayanak göstererek konuların açıklığa kavuşturulmasında bunları delil olarak sunar. Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Kitâb'a danışıp ellerindeki bilgiyi sormanın caiz olduğunu gösteren âyetler yer almaktadır.

"(Resülüm!) Eğer sana indirdiğimizden (bu anlattığımız olaylardan) kuşkuda isen, senden önce Kitab'ı (Tevrât'ı) okuyanlara sor. Andolsun ki, Rabbinden sana hak gelmiştir. Sakın şüphecilerden olma!"[233]

Bu âyette Allah, Peygamber'ine Ehl-i Kitâb'a sormasına izin verdiği gibi, ümmetine de bu izni vermiştir. Buradaki cevaz ümmet için de söz konusudur.[234] Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Kitâb'a danışıp ellerindeki bilgiyi sormanın caiz olduğunu gösteren bir başka âyet ise şu şekildedir:

"Tevrât'ın indirilmesinden önce, İsrail'in (Ya'kub'un) kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceğin her türlüsü İsrailoğullarına helâl idi. De ki: Eğer doğru sözlü iseniz o zaman Tevrât'ı getirip onu okuyun."[235] Bu âyet-i kerîme Yahudilerin inkâr ettiği bir hususu ortaya koyarak, hem onların yalanını ortaya çıkarmış hem de

---

[231] Nitekim Ezher'in ileri gelen ilim adamları, tefsir kitaplarının tamamen isrâîliyyâttan arındırılmasına davet etmektedir. Emin el-Hûlî, bu tarz bilgilerin tefsirden arındırılması için şu görüşü ortaya atmaktadır: "*isrâîliyyât diye isimlendirilen bu rivâyetler karşısında dinlerin tarihi ve dinler arasındaki ilişkilerin tespit edilmesinde yapılacak iş, önce, bu kıssaları toplamak, sonra, onları asıllarına irca edip araştırarak ana kaynaklarını ortaya koymak ve böylece dinler arasındaki karşılıklı etkileşim yolarını ve ilişki yönlerini göstermek olacaktır*." şeklindeki ifadesiyle aslında Bikâî'nin isrâîliyyât nakillerinde izlemiş olduğu bu yöntemi isim vermeden desteklemektedir. Bkz. Emin el-Hûlî, "Tefsîr ve Tefsirde Edebî Tefsîr Metodu 1", çev. Mevlüt Güngör, **İslamî Araştırmalar Dergisi**, c.II, sy. VII, 2000, s.32-41.

[232] Muhammed Hamidullah, "Müslümanların Gayri Müslimlerle Münasebetleri", çev. Levent Öztürk, **İstem**, c.I, sy. II, 2003, s.203.

[233] Yûnus, 10/94.

[234] Zehebî, **Tefsîr ve Hadîste İsrâîliyyât**, s.67.

[235] Al-i İmrân, 3/93. Bu ayetin sebebi nüzulü ile ilgili rivayeti incelediğimiz zaman konu daha net anlaşılacaktır. Hz. Peygamber (sa) bir gün: 'Ben, İbrâhim'in dini üzere'yim.' demişti. Yahudiler: 'Sen nasıl İbrâhim'in dini üzere olabilirsin ki, sen deve eti yiyor, sütünü içiyorsun?' dediler. Efendimiz (sa): 'Bunlar İbrâhim'e helâl idi.' dediler. Onlar: 'Bizim haram kıldığımız her şey bize ulaşıncaya kadar Nûh'a, İbrâhim'e... haram idi.' dediler de onları yalanlamak üzere bu âyet-i Kerîme nâzil oldu. Bkz. Ebû'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî**, Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr,** Mektebetü'l-İslâmî, Gazze, tsz, c.I, s.422.

bunu yaparken kendi mukaddes kitaplarında, iddialarının aksi olan hususun yazılı olduğunu bildirmiştir.[236] Âyetlerle ilgili örneklerden sonra belki de İsrâilî haberlerin naklinde temel dayanak olarak kullanılan Hz. Peygamber'in şu hadîsine değinmeden geçmek uygun olmaz.

Birçok hadîs kitabında yer alan ve Abdullah b. Amr el-As'tan rivâyet edilen hadîs-i şerife göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Bir âyet dahi olsa, benden işittiklerinizi başkalarına ulaştırın. Ve sizler, İsrâîl oğullarından da nakledin; bunda bir beis yoktur. Kim bana kasten yalan (söz) isnad ederse o, cehennemdeki yerine hazırlansın*."[237] Bu ve buna benzer hadîsler, başta sahâbelerin, sonraki yıllarda ise Tâbîûn ve Etbau Tâbîûnun müphem konularda Ehl-i Kitâb'tan istifade etmeyi, onlardan alıntı yapmayı, onlardan haber nakletmeyi mubah görmelerine delil oluşturmuştur.

Gözardı edilmemesi gereken diğer bir husus, Arap Yarım Adasında farklı kültür ve Medenîyetlerin yayılmasında en önemli etkenlerden birinin Yahudilik[238] ve Hristiyanlığın[239] İslâmiyet'ten çok önce Arap Yarım Adasında yayılarak kolonileşmesidir. Çok önceleri Arap Yarım Adasına göç etmiş ve büyük çoğunluğunu Yahudilerin oluşturduğu Ehl-i Kitâb'tan bir grup, cahiliye döneminde Arapların arasında yaşamaktaydı. Yahudiler Arap Yarım Adasına sadece göç

---

[236] Aydemir, **Tefsirde İsrâîliyyât**, s.53.

[237] Buhârî, "**Kitâbü'l-Enbîyâ**", 50.

[238] İslâm tarihinde önemli bir yere sahip olan Yahudiler, Kur'ân-ı Kerîm'in kendilerinden en çok bahsettiği topluluktur. Hz. Mûsâ'nın dinine mensup olanlara verilen isimdir. Yahudi kelimesi yerel ve kültürel bir isimlendirmedir. Kur'ân'da Yahudilik Kur'ân ile ilişkilendirilmektedir. Yahudilik soy ve ırka bağlı olmayıp şeriat kitabına mensubiyet ile alakalıdır. Kur'ân'da 'yehud' kavramı genelde Yahudilerin kötü fiil ve davranışlara sahip topluluk olarak anlatıldığında kullanılırken; Yahudilerin tarihsel adı olan 'Beni İsrail' olumlu özelliklerinin anlatımında kullanılmaktadır. Necmettin Gökkır, "Kur'ân'da Medine Yahudilerinin Kimliği, X.Tefsir Akademisyenleri Buluşması", **Kahramanmaraş Belediyesi** 2013, s. 206. Bununla beraber Kur'ân'ın onlara yönelik hitap şekli Mekkî ve Medenî sûrelerde farklılık arz etmektedir. 'Yehûd' kelimesi Medenî sûrelere has bir tanımlama olurken, Örnek için bkz. Bakara, 2/113, 120; Kur'ân, Mekkî sûrelerde ağırlıklı olarak 'beni İsrail' 'hûd' 'hûden' Örnek için bkz. Bakara 2/62; Nisâ, 6/46-160; Mâide 41-44-69. gibi terimlerle kendilerine hitab etmektedir. Cevâd Ali, **el-Mufassal fî Târîhı'l-Arab Kable'l-İslâm**, Mektebetü'n-Nahda, Bağdat 1970, c.VI, s.511-512.

[239] İslâmî literatürde Hıristiyanlar için nasrânî, mesîhî ve isevî, Hristiyanlık için de Nasrâniyye ve Mesîhiyye adları kullanılmaktadır. Kur'ân'ı Kerîm'de Hıristiyanları ifade eden ve on dört yerde geçen nasârâ kelimesinin menşei ve anlamına dair çeşitli yorumlar vardır. Bkz. Kürşat Demirci, "Hristiyanlık" **DİA**, İstanbul 1998, c.XVII, s.328; Hıristiyanlara mukaddes kitapları sebebiyle "ehlü'l-İncîl", kutsal gördükleri haç işaretinden dolayı "ehlü's-Salîb" adı da verilir. Öte yandan ilahi din mensuplarının ortak adı olan "ehlü'l-Kitab" terimine onlar da dâhildir. Ayrıca bkz.Mustafa Sinanoğlu, "Hristiyanlık" **DİA,** İstanbul, 1998, c. XVII, s.364.

etmekle kalmamış, dinî kitaplarına dayalı kültürlerini, bunların şerh ve yorumlarını peygamberlerinden ve hahamlarından nesilden nesile aktarılmış olan bilgi ve kültürlerini de yanlarında getirmişlerdi.[240]Yahudi kültür ve medenîyetine ait birçok bilgi ve davranış İslâm'ın zuhuruyla beraber İslâm kültür ve medenîyetini de etkilemiştir. Bu etkileme birçok yönden olduğu gibi, İslâm dinini tebliğ etmekle mükellef olan Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitâb'ı dine davet etmek için gerçekleştirdiği diyalog ve münasebette de gerçekleşmiştir.

Yahudi ve Hristiyanların Ehl-i Kitâb'a mensup olmaları putperest Araplara nazaran onların müslümanlarca daha yakın, daha ma'kul görülmelerine sebep olmuştur. Diğer taraftan Kur'ân'ın onlardan defalarca bahsetmesi gibi sebepler de onlarla münasebete zemin oluşturmuş ayrı bir nedendir. Bununla beraber Ehl-i Kitâb'a mensup olanların İslâm'a girmeleri ile beraber, kendi örf ve adetlerini de beraberinde getirdikleri aşikârdır. Bunların bir kısmı ırk taassubundan kaynaklanmış olabileceği gibi bir kısmı ise farkında olmadan devam edegelen alışkanlıklar sonucu sirâyet etmiştir. Yahudi halkından belli bir zümre İslâm'a girmiştir. Bunlar Tevrât ve şerhlerinden haberdar olup eski bilgilerini etraflarındaki Müslümanlarla paylaşmaktan imtina etmediler. Müslümanlar da bu bilgilerin küçük bir kısmı hariç, bir tahlîle tabi tutmadan tefsîr ve hadîs ilimlerinde kullandılar.[241]

Kur'ân'da bahsi geçen ümmetlerle ilgili kıssaların kısa ve öz olarak zikredilmesi; Tevrât ve İncîl de ise bu konuların teferruatlı bir şekilde geçmesi ilk dönem Müslümanların meraklarını gidermek için bu kıssalar hakkında detaylı bilgileri elde etmek için Ehl-i Kitâb bilginlerinden istifade etmelerine sebep olmuştur.[242] İslâm toplumunda onların bilgilerinden istifade etme zorunlu gibi görülmüş, bu sebeple illa istifade edilecekse Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinden olması gerektiği fikrî ortaya çıkmıştır. Bikâî de, tefsîrde Kitâb-ı Mukaddes'in kaynak olarak kullanılabileceği fikrini savunmuş, bu alanda bir ilki başlatmıştır. İsrâîliyyât nakillerinde toptan kabulün getirdiği sorunlar onu, buna sevk etmiştir.

---

[240] Zehebî, **Tefsîr ve Hadîste İsrâîliyyât**, s.30.
[241] Ahmed Emîn, **Fecrü'l-İslâm**, s.178.
[242] Âmâl Muhammed Abdurrahmân Rabî, **el-İsrâîliyyât fî Tefsîr't-Taberî, Dirâseten fi'l-lüğâ ve'l-Masâdiri'l-İbriyye,** el-Meclisü'l-Â'lâ li'ş-Şüûni'l-İslâmîyye, Kâhire 2005, s.29.

İslâm coğrafyasının genişlemesi, farklı milletlerden olan kişilerin İslâm'a katılmaları, siyasi sebepler, İslâm dinine düşmanlık, ırk, kabile, dil ve imam taraftarlığı, insanları hayra teşvik etmek için çeşitli mev'izeler anlatmak, mezhep ve kelamî ihtilaflar, İslâm'a hizmet etme düşüncesi, idarecilere yaklaşmak, dünyevî makam elde etmek, şahsi çıkar sağlamak, grup ya da fırka görüşünü savunmak[243] gibi birçok neden rivâyet yönünden problemli, zayıf, uydurma, İslâm'ın özüne ters düşecek israilî haberlerin nakline sebep olmuştur. Bu ve buna benzer nedenlerle Ehl-i Kitâb'tan İslâm'a kirli bilgiler aktarılmış, bu da İslâm'a aykırı isrâîliyyât kültürünün İslâm kültürüne sızmasına yol açmıştır. Bütün bunlara çözüm olabilecek bir yolun Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakille mümkün olduğunu ispatlamaya çalışan Bikâî, tefsîrinin birçok yerinde Tevrât'tan istifade etmiştir.[244] Tevrât, İncîl ve Zebûr ile istişhâd yapılamayacağını, isrâîliyyât ile ilgili bilgilerin kıssa, mev'ize türü haberlerle aktarılması gerektiğini söyleyenlere karşı Bikâi, Kur'ân'ın onlara, "*De ki: "Doğru sözlü iseniz Tevrât'ı getirip okuyun.*"[245] âyetiyle cevap verdiğini hatırlatır. Yahudilerin Hz. Peygamber'in gelişi ile ilgili bilgileri gizlemeleri, inkâr etmeleri gibi bir takım davranışlarıyla ilgili olarak Kur'ân'ın, "*Meryem oğlu İsâ: 'Ey İsrailoğulları! Doğrusu ben, benden önce gelmiş olan Tevrât'ı doğrulayan, benden sonra gelecek ve adı Ahmet olacak bir peygamberi müjdeleyen, Allah'ın size gönderilmiş bir peygamberiyim' dediğini; ama o elçi, kendilerine belgelerle geldiği zaman: 'Bu, apaçık bir sihirdir' dediklerini*"[246] ancak onların yalancılıklarını İbni Hişâm'ın *Siyret*inden naklettiği Kitâb-ı Mukaddes bilgisiyle ispat eder.[247] Bikâî, yaptığı işin doğruluğunu ispatlamak, isrâîliyyâtın, Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin tefsîrde kaynak olarak kullanılabileceği ile ilgili görüşü kuvvetlendirmek için birçok yerden, birçok konudan delil getirmeye çalışır. Bikâî'nin, İbni İshâk'tan naklettiği şu hadîs dikkate değerdir:

Bir çoban sürüsünü otlatırken, bir kurdun koşarak gelip, sürüden bir koyun kaptığını, çobanın ise kurdun peşine düştüğünü ve koyunu ondan kurtardığını söyler. Bunun üzerine kurdun, çobana dönüp bakarak, "*Allah'ın bana gönderdiği rızkı*

[243] İsmâil Lütfî Çakan, **Hadîs usûlü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985, s.152.
[244] Bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.263.
[245] A'li İmrân, 3/93.
[246] Saff, 61/6.
[247] Bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XX, s.27.

almaktan korkmuyor musun?" diyerek seslendiğini, bu olayı yaşayan çobanın hayret ettiğini ve yaşadıklarını Hz. Peygambere anlattığını, Hz. Peygamber'in bunu beğendiğini, Hz. peygamberin de çobana, "*İnsanların toplandığı yatsı vaktinde gel, kurt ile yaşadıklarını anlat."* dediğini nakleder.[248] Bikâî'ye göre bütün bu anlatılanlardan şu anlaşılmalıdır ki; Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'in sözünü tasdîk ederek söylenen her söz, Hz. Peygamberi sevindirir. Söylenen bu söz isterse bir hayvanın sözü olsun. Bir beşerin yahut bir hayvanın sözü Hz. Peygamberi bu kadar sevindiriyorsa söylenen söz Allah'ın kelamı (Kitâb-ı Mukaddes) olma ihtimali taşıyorsa bu Hz. Peygamberi daha çok sevindirir.[249] Bundan dolayı tefsîrde isrâîliyyât nakillerinin kaynak olarak kullanılabileceği görüşünü ortaya koyar.

Bikâî'nin Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin tefsîrde kullanılabileceğine ilişkin misâl olarak verdiği diğer bir konu ise, Hz. Ömer ve Yahudiler arasında geçen konuşmadır. Vâhidî, *Esbabu'n-Nüzûl*'ünde konuyu Hz. Ömer'den şöyle nakleder: Hz. Ömer; Yahudilerin, Tevrât'ı okudukları esnada onlara gider, Kur'ân'ın Tevrât'a, Tevrât'ın Kur'ân'a muvafık oluşuna hayret ederdi. Yahudiler ise, ona "*Seni sevdiğimiz kadar kimseyi sevmiyoruz*." derlerdi. O ise; *Niçin beni bu kadar seviyorsunuz*? diye sorduğunda; onlar; "*Sen bize gelir, bizden dinlersin.*" derlerdi. O ise, "*Allah kelamının birbirini tasdîk edişini görmek için geliyorum.*" derdi.

Hz. Ömer, bir gün Yahudilerin yanındayken Hz. Peygamber arkasından geçer. Yahudiler işte senin arkadaşın geldi, yanına git istersen, dediklerini; kendisinin de Hz. Peygamber'in yanına gittiğini söyler. Hz. Ömer Yahudilere, "*Allah ve Tevrât hakkı için onun peygamber olduğunu biliyor musunuz*?" diye sorduğunu, onların büyüğü olan birinin "*Evet biliyoruz*" dediğini, kendisinin ise onlara, " *Eğer bunu bildiğiniz hâlde inkâr edip tabi olmazsanız helak olursunuz.*" dediğini, onların ise: "*Bizim meleklerden dostumuz ve düşmanımız var. Dostumuz Mikail, düşmanımız ise Cebrâil'dir*" dediklerini söyler. Bunu demeleri üzerine Hz. Peygamber; "*Ey Ömer, sana bir âyet okuyayım mı*?" diye sorduğunu ve devamında şu âyeti okuduğunu söyler:

---

[248] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2001, c.XVIII, s.315-316; Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.105.

[249] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.105

”قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ“[250]

“*De ki: Cebrail'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'an'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için de müjdeci olarak o indirmiştir. Kim, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikâil'e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.*”[251] Bunun üzerine Hz. Ömer’in, Hz. Peygambere, “*Ben Yahudilerin konuşmalarını sana haber vermek için yanına gelmiştim. Ancak Allah benden önce sana bu konuşmaların haberini vahiyle haber verdi*.” dediğini nakleder.”[252]

Öte taraftan Kur’ân’ın İsrailoğullarını birçok konuda referans göstermesi tefsîrde isrâîliyyât nakillerinin kaynak olarak kullanılabileceğinin teyididir. Konu ile ilgili örnek âyet verecek olursak:

” سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ“

“İsrailoğullarına sor; onlara apaçık nice âyetler verdik, Allah'ın nimetini, kendisine geldikten sonra kim değiştirirse, bilsin ki, Allah'ın cezası şüphesiz şiddetlidir.”[253]

Bikâî, bu âyetin yorumundan yola çıkarak Ehl-i Kitâb’a soru sormanın, onlardan bilgi almanın mubah kılındığını vurgular. Hz. Peygamber onlara soru sorup onlar da yanlış cevap verdiklerinde, onların vermiş oldukları gerçeğe aykırı cevaplar, Kur’ân âyetleri ile yalanlanmıştır. Bunlar arasında zina haddi, babalarını sormaları, keçi ile zehirleme gibi hadiseler sayılabilir. Bu tarz konuları müşahede edenlerin îmânları güçlenmiş, aynı zamanda bu konular israiloğulları aleyhine delil olarak da kullanılmıştır.[254] Bikâî bu tarz bir düşünce ile hareket ederek tefsir tarihinde ilk defa bu kapsamda Kitab-ı Mukaddes’ten nakil getiren ve bunun felsefesini yapan ilk müfessirdir. Yaptığı işin doğruluğunu ifade bakımından, Bikâî’nin Kur’ân-ı Kerim, Sünnet-i Nebeviyye, Sahabe, selef ve kendisinden önceki âlimlerden örnekler ve

[250] Bakara, 2/97-98.
[251] Bakara, 2/97-98
[252] Bikâî, **Nazmü’d-Dürer**, c.II, s.42.
[253] Bakara, 2/211.
[254] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.III, s.188.

deliller getirmesi, tarzının gerekçelendirilmesi ve bunun yeni olmadığını vurgulaması yerinde bir harekettir.[255]

2.1.4.2. Tefsîrde İsrâîliyyâtı Kaynak Olarak Kabul Etmeyenler İle İlgili Görüşü

İslâm dünyasında Yahudiler ve Hristiyanlar hakkında yazılan eserlerin çoğunun referansını, genellikle Kur'ân, hadîsler ve klasik İslâm kaynakları teşkil eder. Kur'ân'ın Yahudiler hakkında çizdiği panorama, Müslümanların zihninde belli bir ön kabul oluşturmuştur. Kur'ân'a göre Yahudilik, Yahudilerin emelleri doğrultusunda tahrîf edilmiştir.[256] Tevrât'ın tahrîf edildiğine dair âyet şu şekildedir: *"(Yahudiler) Allah'ı gereği gibi tanımadılar. Çünkü Allah hiçbir beşere bir şey indirmedi, dediler. De ki: Öyle ise Mûsâ'nın insanlara bir nûr ve hidâyet olarak getirdiği Kitab'ı kim indirdi? Siz onu kâğıtlara yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler (Kur'ân'da) size öğretilmiştir. (Resûlüm) sen Allah de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar*![257]

Kur'ân, birçok yerde Yahudi ve Hristiyanların kutsal kitaplarını tahrîf ettiklerini, dolayısıyla onlardan gelen haberlerin şüpheyle karşılanması gerektiğini haber verir. Kutsal kitaplarını tahrîf etmiş bir milletin naklettikleri israilî haberlerin de doğru olamayacağı kanaatine varan İslâm âlimlerinin bir kısmı, isrâîliyyât ile ilgili

---

[255] Mustafa Özel, "Tefsîr kaynağı Olarak Kitab-ı Mukaddes İbrâhim Bikâî Örneği", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, c.XIV, sy. 2010, 1, s. 90.

[256] Baki Adam, **Yahudiliğin İslâm'a Ve Hristiyanlığa Bakışı,** Dinler tarihi Derneği Yayınları, Ankara 1998, s.147.

[257] En'am, 6/91;Ayrıca bkz."*Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitaplarını tahrîf ederler). Kendilerine öğretilen ahkâmın (Tevrât'ın) önemli bir bölümünü de unuttular. İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.*" *'Biz Hristiyanlarız' diyenlerden de kesin sözlerini almıştık ama onlar da kendilerine zikredilen (verilen öğütlerin veya Kitabı'n) önemli bir bölümünü unuttular. Bu sebeple kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık. Yakında Allah onlara yaptıklarını haber verecektir; Ey Ehl-i Kitab! Resulümüz size Kitap'tan gizlemekte olduğunuz birçok şeyi açıklamak üzere geldi; birçok (kusurunuzu) da affediyor. Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi.*" Mâide 5/13 - 14-15; *Ey Resûl! Kalpleri îmân etmediği hâlde ağızlarıyla 'inandık' diyen kimselerden ve Yahudilerden küfür içinde koşuşanlar(ın hali) seni üzmesin. Onlar durmadan yalana kulak verirler ve sana gelmeyen (bâzı) kimselere kulak verirler; kelimeleri yerlerinden kaydırıp değiştirirler. "Eğer size şu verilirse hemen alın, o verilmezse sakının!" derler. Allah bir kimseyi şaşkınlığa (fitneye) düşürmek isterse, sen Allah'a karşı, onun lehine hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada rezillik vardır ve ahirette onlara mahsus büyük bir azap vardır.* Mâide, 5/41.

haberlerin naklini de caiz görmemişlerdir. Onlara göre müminleri bu konuda sadece Kur'ân uyarmamış, aynı uyarıyı Hz. Peygamber de yapmıştır. Konuyla ilgili şu hadîs güzel bir örnektir:

Ahmet b. Hanbel ve el-Bezzâr'ın Câbir'den tahriclerine göre, Hz. Ömer Tevrât'tan bir sahife yazar. Yazdığı bu parçayı Hz. Peygambere getirir ve okumaya başlar. Bu esnada Hz. Peygamber'in yüzü değişir. Mecliste bulunan Ensar'dan bir zat Hz. Ömer'e,"Yazıklar olsun sana ey Hattab oğlu Ömer! Sen Rasûlullâh'ın yüzünü görmüyor musun?" der. Bundan sonra Hz. Peygamber, "Ehl-i Kitab'a hiçbir şey sormayın. Kendileri sapkın olan bu adamlar sizi asla doğru yola iletemezler. Sizler de Ehl-i Kitab'a sorduğunuz ve cevap aldığınız takdirde onları, tasdîk veya tekzipten dolayı, ya hak olan bir şeyi yalanlamış veya bâtıl olan bir şeyi doğrulamış olursunuz. Allaha yemin ederim ki, eğer Mûsâ sağ olsaydı, bana îmân edip yoluma uymaktan başka çare bulamazdı." buyurur.[258]

Gerek Kur'ân'ın Kitâb-ı Mukaddes'in tahrîf olduğunu haber vermesi gerekse Hz. Peygamber'in "*Ehl-i Kitâb'a hiçbir şey sormayın*." tarzındaki uyarısı birçok âlimin isrâîliyyâtın tefsîrde kaynak olarak kullanılamayacağı görüşünü savunmalarına sebep olmuştur. Bikâî'nin tefsîrde Kitâb-ı Mukaddes'i doğrudan kullanması onu eleştirilerin odağı haline getirmiş, yaptığı işin İslâm'da yerinin olmadığı görüşünü hâkim kılmıştır. Ebû'l-Kâsım er-Râfîî, Tevrât ve İncîl'in tahrîfe uğradığını tahrîfe uğramış bir şeyden yararlanmanın caiz olmadığını kendi dışındaki âlimlerin de aynı görüşte olduklarını söyler.[259] Ancak bunun değiştirildiği kesin olarak bilinen şeyler için olduğunu söyleyebiliriz.

Bikâî, Kitab-ı Mukaddes'ten doğrudan yaptığı nakilleri eleştiren âlimleri ve görüşlerini "*el-Akvâlü'l-Kavîme fî Hükmi'n-Nakl Mine'l-Kütübi'l-Kadîme"* de uzunca nakleder. Zaman zaman bu görüşlere karşı çıkar. Bunlardan birkaçını görüşleriyle beraber şu şekilde zikredebiliriz:

Bikâî'ye göre; Ahmed İbnu'l-Rifa, *Kifaye*'sinde tahrîfe uğramış olmasından dolayı Tevrât'ın tilavetinin caiz olmadığını söyler. Bendenîcî de buna benzer bir

[258]Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, c.III, s.378.
[259] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.114.

ifade ile Tevrât'ın tahrîfe uğradığını, dolayısıyla kendisine hürmet etmenin gerekli olmadığını, Tevrât'ı haram olan içki ile aynı konuma getirerek onun itlafının gerekli olduğunu savunur. Bununla beraber faydasız sihir ve hiciv kitaplarının da telef edilmesi görüşünü savunur. Konu ile ilgili olarak Bikâî'nin Gazzâlî'nin "*el-Basît"* adlı eserinden aktardığı üzere Gazzâlî: "Büyük çoğunlukta küfrü ihtiva eden kitapların itlafı gereklidir. Küfrü ihtiva eden kitaplardan istifade etmek mümkün ise veya onların aleyhinde kullanılmak üzere mezheplerini red etme gibi yerlerde onlara karşı malzeme ihtiva ediyorsa bu kitapları itlaf etmek ihtilaflıdır.*"*[260] görüşünü savunur. İmam Nevevî'nin Tevrât hakkındaki görüşü ise şu şekildedir: "Abdestsiz kimsenin Tevrât ve İncîl'i ellemesi ve taşıması caizdir. Nitekim cumhur bu görüştedir." Rûyânî (ö. 307/919-920) ve Maverdî (ö. 450/1058)' nin bu konuda iki görüşü var. "Birincisi elleme caiz değildir. İkincisi elleme ve taşıma caizdir. Çünkü Tevrât değiştirilmiş ve nesh edilmiştir. Bu cumhurun görüşüdür, derler. Diğer taraftan Tevrât ve İncîl'in okunması münker olanı ifşa etme manasına geleceğinden okunmamalıdır. Bu tarz davranış onların dinini yüceltme, propagandasını yapmaya sebep olur."[261]

Bikâî'ye göre, Kitâb-ı Mukaddes için en ağır ithamda bulunan şahıs Kadı Hüseyin'dir. Ona göre Kitâb-ı Mukaddes ile istinca yapılabilir. Şüphesiz ki bu ağır bir görüştür. Böyle bir görüşün ortaya atılması doğru bir davranış değildir.[262]

Bikâî; onların aksine, hürmete layık bir şeyi yok etmemek, onu okumak, dinlemek ve ondan yararlanmak gerekli olduğu için caizdir fikrini savunur. Bikâî, İmam Şafiî'nin içinde mekruh bulunmayan her şeyin satılabileceği görüşünü nakleder. Devamında Beğavî'nin de Şafiî ile aynı görüşte olduğunu hatırlatır. Beğavî'nin, "*Cünüp kimse âyete muvafık bir şey söylerse veya nesh olunmuş bir kırâatı okusa yahut Tevrât ve İncîl'den bir yer okuduktan sonra zikir getirse, Hz. Peygambere salatu selam getirse caizdir. Nitekim konuyu aydınlatacak en güzel delil*

[260] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.115.
[261] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.116.
[262] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.118.

Hz. Aişe'den bize intikal eden rivâyettir." şeklindeki görüşünü kendine delil olarak sunar."[263]

Bikâî, bütün bunlara cevap vermekle beraber Kadı Hüseyin'in Kitâb-ı Mukaddes ile istinca yapılabilir sözüne şiddetle karşı çıkar. Ona göre bırakın bir âlimin böyle söylemesini, bir Müslüman bile böyle bir düşüncede olamaz. Allah şöyle buyurdu, diyerek başlayan bir şey için bu söylenemez. Örneğin Tevrât'ta on emir olarak geçen yerde Allah şöyle buyurmaktadır: *Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrın benim. Benden başka Tanrın olmayacak. Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrınım. Tanrının adını boş yere ağzına almayacaksın. Çünkü Tanrı adını boş yere ağzına alanları cezasız bırakmayacaktır. Annene, babana saygı göstereceksin ki, Tanrın Rab'bin sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun. Çalmayacaksın. Zina etmeyeceksin. Adam öldürmeyeceksin. Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin*.[264]

Bikâî'ye göre âlimlerin şerh ve açıklamalarından sonra bize düşen bu görüşlere uyup Kitâb-ı Mukaddes'ten naklin yapılabileceğini kabullenmektir. Yahut kabul etmeyip nefsani arzulara göre delilsiz konuşmaktır. Bu şekilde konuşan bir insana ne iltifat edilir, ne de görüşü değer kazanır. Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes nakillerine itiraz edenlere karşı Hz. Peygamber'e riâyet edilen konuda muhalefet edenin sözünün delil olarak kabul edilemeyeceğini savunur. [265]

2.1.4.3. İsrâîliyyâtı Eserlerinde Doğrudan Nakledenler İle İlgili Görüşü

Tefsîrde Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin kullanılabileceğini ispat etmek için birçok yola başvuran Bikâî, bu alanda yalnız olmadığını ispatlamak için kendisinden önce bu konuda nakilde bulunan âlimlerin yaptığı nakilleri ve bu konudaki görüşlerini istişhâd olarak kullanmayı büyük bir ustalıkla başarır. Söz konusu delillere Buharî'den başlar, yaşadığı döneme kadar Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunan âlimleri zikretmeye gayret eder. Bikâî, İslâm kültüründe olmayan bir sahaya

[263] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.116.
[264] Çıkış, 20/2-16.
[265]Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.116-119.

atılmak gibi bir niyetinin olmadığını, aksine Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin kendisinden önce meşhur muhaddisler başta olmak üzere birçok âlim tarafından yapıldığını ortaya koymaya çalışır. Araştırmamızda Bikâî'yi haklı çıkaracak, bu alanda yalnız olmadığını ispatlayacak yüzlerce nakle rastladığımızı ifade etmek isteriz.

Bikâî, konuyla ilgili olarak Buhârî'den rivâyet edilen haberi nakleder: Abdullah b. Selam'a Hz. Peygamber'in sıfatları sorulur: *"O'da Vallahi onun Kur'ân'da geçen bâzı vasıfları Tevrât'ta da vardır, der ve Tevrât'ta geçen ibareyi gösterir*.[266] Abdullah b. Amr, rüyada bir parmağında bal diğerinde yağ görür. Sabahlayınca bu rüyasını Hz. Peygamber'e anlatır. O'da ona eğer yaşarsan iki kitabı okursun. Nitekim öyle oldu iki kitabı okudu. Bu hadîs ile ilgili olarak Zeynüddîn b. Recep "*el-İstiğna bi'l-Kur'ân"* adlı eserinde bu hadîsin Tevrât'ın okunabileceğine cevaz verdiğini söyler.[267]

Ebû Davûd ve Tirmizî'nin Selman-ı Farisî'dan rivâyet ettikleri hadîs ise şu şekildedir: "*Selman, Tevrât okuduğunu, Tevrât'ta yemeğin bereketinin yemekten sonra alınan abdest ile olduğunu, Hz. Peygamber'e söylediğini, Hz. Peygamber'in de bereketin yemeğin öncesi ve sonrasında alınan abdestte olduğunu söylediğini, aktarır.*" [268]

Ebû Hureyre, Ehl-i Kitâb'ın Tevrât'ı İbranice okuduklarını, Müslümanlara Arapça tefsîr ettiklerini söyler. Hz. Peygamber'in "*onları yalanlamayın da doğrulamayın da*" dediğini nakleder. Bu hadîs ile ilgili olarak Bikâî, Hz. Peygamber'in onlardan nakilde bulunmayın veya onları dinlemeyin demediğini söyler. Yine Bikâî'ye göre; bu hadîs haricinde Ehl-i Kitâb'tan nakil hakkında başka delil bulunmasa bile, bu hadîs yeterlidir.[269]

Bikâî, yaptığı naklin sadece kendisine has bir uslup olmadığını kanıtlamaya çalışır. Ona göre Zemahşerî (ö. 538/1144) de "*el-Keşşaf"* adlı tefsirinde aynı üslubu kullanır. Zemahşerî'ye göre; Bakara sûresi 27. ve 40. âyetlerin konusu İncîl'de de

[266] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.125.
[267] Ahmed b. Hanbel, **Musned**, c. XI, s.638.
[268] Ebû Davûd, "**Et'ima**", 12; Tirmizî, "**Et'ima**", 39.
[269] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.126.

geçer. Nitekim aynı konunun hem Kur'ân'da hem de İncîl'de geçtiğini ispatlamak için İncîl'den alıntı yapar.[270] Bikâî, hiçbir âlimin İncîl'den alıntı yaptığı için Zemahşerî'yi tenkît etmediğini buna karşılık kendisine haksız bir şekilde tenkîtler yapıldığını söyler.[271]

Bikâî, 'beşairü'n-nübevve' ile ilgili birçok eserden nakilde bulunarak yaptığı işin doğruluğunu kanıtlamak istemektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in geleceğine dair haberler Kur'ân merkezlidir. Bu gerçek Kur'ân'da şu şekilde ifade edilmektedir: "*Allah peygamberlerden ahid almıştı: And olsun ki size Kitap, hikmet verdim; sizde olanı tasdîk eden bir peygamber gelecek, ona mutlaka inanacaksınız ve ona mutlaka yardım edeceksiniz, ikrar edip bu ahdi kabul ettiniz mi?" demişti. İkrar ettik. demişlerdi de: Şahid olun, Ben de sizinle beraber şahidlerdenim, demişti.*"[272] Bu âyetle peygamberlere, Allah'ın gönderdiği her peygambere inanıp onları desteklemeleri, aynı zamanda bu inancı ve desteği ümmetleri arasında pekiştirmeleri yönünde mesaj verilmektedir.[273] Bu ve buna benzer âyetler, Müslümanların Hz. Peygamberi müjdeleyen kutsal kitaplara merak salmalarına neden olmuş, bu bilgilere ulaşmak için yoğun bir şekilde bu konuların araştırılmasına sebep olmuştur. Bikâî de bu alanda yapılan çalışmaları, Kitâb-ı Mukaddes metinlerinin kullanılabileceğine dair görüşüne delil göstermiştir. Söz konusu haberlerin bir kısmı şu şekildedir:

Takiyuddin Ebû Bekr el-Husnî, "*Seyru's-Sâlik"* adlı kitabında Kadı İyaz'ın (ö. 544) Hz. Peygamber'in kendi isimleri için şöyle dediğini nakleder: "Benim beş adım derken bunlar Kütübü Mukaddes'lerde kayıtlıdır. Bir de geçmiş ümmetlerden ilim sahiplerinin yanında vardır. Kadı İyaz ayrıca şunu da der: Peygamberlere indirilen kitaplarda bu vardır: Hz. Dâvûd'un "*Allah'ım bu fetret döneminden sonra bize Muhammed'i gönder*" dediği yazılıdır. Konuyla ilgili olarak Şeyh Nuruddin el-Mahalli şöyle der: Bu sözden anlaşılan, Ehl-i Kitâb bir sözü enbiyaya isnad ederse o söze itibar edilir. Zira enbiya boşuna konuşmuş değildir. Kadı İyaz, Hz.

[270] Cârullah Ebi'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, el-**Keşşâf an Hakâiki Ğevâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl**, Dâru'l-Kitâb el-Arabî, Beyrut 1407, c. I, s. 120.
[271] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s. 128.
[272] A'li İmrân, 3/81.
[273] Muhammed Tâhir İbn Aşûr, **Tefsîrû't-Tahrîr ve't-Tenvîr,** c.III, s.298.

Peygamber'in Kitâb-ı Mukaddes'te geçen isimleri ile ilgili şunları sayar: "Mütevekkil, Muhtar, Mukimu's-Sünne, Mukaddes Faraklit, Ruhu'l-Hak"[274]

Önceki kitaplarda Hz. Peygamber'in Kitâb-ı Mukaddes'te geçen isimleri ile ilgili bir başka rivâyet ise şu şekildedir: '*Ma'ze, Ma'z*' yani '*Tayyib*', '*Himtâyâ*', '*Hâtem*', Süryanicede '*Müşaffeh*', '*Münhamınne*', yine Tevrât'taki isimleri için '*Uhayd*', '*Sahibu'l-Kadîb*', yani '*Sahibu's-Seyf*, gibi isimler geçmektedir.[275] Hz. Peygamber'in sıfatları, isimleri önceki kitaplarda geçtiği için Ehl-i Kitâb Hz. Peygamberi gâyet iyi tanımaktadır. "*Kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu (peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar.*"[276] Âyet Ehl-i Kitâb âlimlerinin şüphe bırakmayacak şekilde Hz. Peygamberi vasıflarından tanıdıklarını haber verir. Nitekim Hz. Ömer, Abdullah b.Selam'a bu konuyu sorduğunda o şu cevabı vermiştir: "*Ben Onu oğlumu bildiğimden daha iyi bilirim*."demiştir.[277] Kadı İyaz: "*Hz. Peygamber'in vasıfları kitaplarda çoktur. Ancak burada zikrettiklerimiz yeterlidir*." Daha sonra yine şöyle der: "*Muhammed, Mahmud manasındadır. Zebûrda ise Davut'tur*."[278]

Bikâî, bu konuda yalnız olmadığını ispatlamak için birçok âlimin bu yola başvurduğunu söyler. Ancak sadece kendisinin eleştiri aldığını diğerlerinin ise hiç eleştirilmediğini ifade eder. Ona göre Beyhaki'nin kitapları yeri göğü aydınlatmıştır. Âlimler bu eserleri okumayı farz gibi telakki ettiler. Âlimlere göre İmam Şafîî'ye tabi olan herkese Şafîî'nin minnet borcu vardır. Fakat Beyhaki'nin Şafîî üzerinde minnet borcu var. Sebebi ise kitaplarını ihya edip nurlarını dağıtmasıdır. Beyhakî, *Delâilu'n-Nubüvve*'de kitap ehlinden en çok nakilde bulunandır. Bunları bablara ayırmış biridir. Örneğin Beyhakî, İbn Abbâs'ın isnadıyla Abdullah b. Abdulmuttalib'in evlendirilmesi hususunda şunları söyler: İbn Abbâs'a göre, Abdullah b. Abdulmuttalib şöyle der: Kış döneminde Yemen'e gittim. Bir Yahudi âlimine misâfir oldum. Bana Zebûr'a tabi olan biri dedi ki " *Özel bir ayıbın yoksa bedenine bakabilir miyim*?" Ehl-i Zebûr orda bir şeyler zikretti. Anlattığı şeyler

[274] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.130.
[275] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.130.
[276] Bakara, 2/146.
[277] Nasıruddin Ebû Said Beyzâvî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, thk. M.Abdurrahman el-Maraşlî, Dâru Ihyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1418, c.I, s. 116.
[278] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.130.

arasında şu vardı. "Abdullah'ın bir tarafında melek bir tarafında nübüvvet vardır" dedi.[279]

2.1.5. Bikâî'nin İsrâîliyyât Delilleri

2.1.5.1. İsrâîliyyâtın Kur'ân'ın bir Yöntemi Olduğu İle İlgili Delilleri

Kur'ân'ın anlaşılmasının yollarından biri, Kur'ân öncesi vahiy metinlerinin tahlîl edilmesidir. İnsanlar için hükümler koyarken, Şari'in ne kastettiğini ve amacının ne olduğunu anlamada Kur'ân öncesi metinlere bakmak gerekir.[280] Bu metinlerin başında şüphesiz ki Hz. Peygamber'in Medine İslâm devletinin inşasında onlarla aynı şehri paylaşan Yahudilerin Kitâb-ı Mukaddes'i gelmektedir.

Kitâb-ı Mukaddes, Hristiyanların dinî alanda otorite kabul ettikleri, Yahudilerin kutsal kitabını da kapsayan yazılar koleksiyonuna verdikleri isimdir. Batı dillerinde Kitâb-ı Mukaddes'in karşılığı Bible (bibel) kelimesidir.[281] Kur'ân'a göre tüm peygamberler Müslüman (Yani Allah'ın iradesine bilerek ve severek boyun eğen) kimselerdi. Öğrettikleri, İslâm'ın (Allah'a içtenlikle boyun eğmenin) daha önceki farklı biçimlerinden başka bir şey değildi. Ve onların samimi tabiîleri de aynı şekilde Müslüman idiler.[282] Kur'ân-ı Kerîm, Kitâb-ı Mukaddes gibi İbrâhimî bir gelenektir ve aynı ağacın bir dalıdır. "*İsmâil büyük bir millet ve din sahibi olacak*"[283] diye bizzat Tevrât müjde veriyor. Kur'ân'ın ilk muhataplarının irşadı için o gün bütün dünyaya hâkim Ehl-i Kitâb dünyasının ıslahı için, bu kıssaları kullanmak gerekliydi. Fakat Kur'ân bu kıssaları kullanırken, onda asla bir taklit izi ve eseri görülmez.[284] Ehli Kitab'ın bâtıl inançlarına karşı, tahrîf ettikleri kitapları Tevrât,

---

[279] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.132.

[280] Baki Adam, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tevrât'ın Rolü"**, İslâmî Araştırmalar Dergisi**, c.IX, sy.1-4. 1996, s.168.

[281] Ömer Faruk Harman, "Kitâb-ı Mukaddes" **DİA**, İstanbul 2002, c.XXVI, s.75-76.

[282] Konuyla ilgili Bakara, 2/85. Ayet dikkate değerdir. Ayette, "*Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene îmân etti, müminler de (îmân ettiler). Her biri Allah a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine îmân ettiler. Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır, dediler.*" Bakara, 2/136. ayette de aynı şekilde bütün peygamberlerin ortak bir gaye ile gönderildikleri haber verilmektedir. "*Biz, Allah'a ve bize indirilene; İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kub ve Esbâta indirilene, Mûsâ ve İsâ'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbiri arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk" deyin.*

[283] Tekvîn, 17/20.

[284] Bahaeddin Sağlam, **Geçmiş ve Gelecek Arasında Tevrât**, Tebliğ Yayınları, İstanbul 1998, s.21.

Zebûr ve İncîl'den aleyhlerine delil getirerek, peygamberlerine karşı geldiklerini haber vermek Kur'ân'ın temel yöntemidir.[285]

Kur'ân, muhtelif yerlerde eski kitapları tasdîk ve onları korumak için indirildiğini haber veriyor.[286] Kur'ân'dan önceki vahiylerin bize intikalinin bir takım hatalar ve yanlış yorumlardan zarar görmesi, kesinlikle bu tür kutsal kitapların külliyen reddini gerektirmez. Şüphesiz Kitâb-ı Mukaddes'te bâzı âyet ve bölümler vardır ki –lafzen olmasa bile-[287] bunların esasını Müslümanların reddetmeleri uygun olmaz.[288] Zira birbirini takip eden kanunlar ya mütenakızdır ya tamamlayıcıdır ya da öncekilerin tekrarıdır. Yani lüzumsuzdur. Tenâkuz ve telif imkânsızlığı halinde, bunlardan birini tercih zorunluluğu hâsıl olursa tarih bakımından en son gelmiş olan meriyette kalır ve bunun tatbik edilmesi gerekir. Aksine eğer iki kanun da birbirini tamamlıyorsa bu durumda ikisi de muteberdir ve ikisini de tatbik etmek gerekir. Tekrar halinde ister her ikisi ilğa edilsin ister kaynaştırılsın isterse de beraberce tatbik edilsin bunlar aynı şeydir ve netice olarak aynı kapıya çıkar. Bütün bunlar Kur'ân'ın semavî vasfı olan Kitab-ı Mukaddes'i kabul etmesine sebeptir.[289]

Kur'ân, bununla beraber Ehl-i Kitâb'ın Allah'a karşı uydurdukları iftiraları da haber veriyor. "*And olsun ki, Allah; "Allah fakir; biz zenginiz." diyenlerin sözünü işitmiştir. Dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürdüklerini elbette yazacağız, Yakıcı azabı tadın. diyeceğiz.*"[290] âyetiyle Yahudilerin Allah adına münasebetsizce sarf ettikleri sözleri bize hatırlatır. *Yahudiler, "Allah'ın eli sıkıdır" dediler; dediklerinden ötürü elleri bağlandı, lanetlendiler.*[291] Kur'ân, bize Yahudilerin Allah adına bu tarz konuşmaları yaptıklarından küfre düştüklerini bildirir. Kur'ân, Allah'a yönelik daha ağır ithamlarını da bize bildirir. Burada bunların zikredilmesi, onları red etmek için bize meşrûiyet kazandırmıştır. O zaman biz de onların aleyhinde delil

---

[285] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, 89.
[286] Bkz.A-li İmrân, 3/7; Enbiyâ, 21/48-49-50.
[287] Bununla ilgili örnek verilecek olursa; Yeni Ahitte 10 emirden biri olan "Ve İsâ ona cevap verdi: Emirlerin birincisi; Dinle ey İsrail! Allah'ımız olan Rab, bir Rab'dır." (Markos: 12/29) bu cümleye mukabil olarak Müslümanların tevhit inancını oluşturan şu ayet karşımıza çıkmaktadır. Bir Müslümanın bunu görmezden gelmesi düşünülemez. "*Deki, Allah bir ve tek'tir.*" İhlâs,112/1.
[288] Cemâl Bedevî, "Kitâb-ı Mukaddes'te Hz. Muhammed (s.av.)", Çev. Ahmet Tahir Dayhan, **DEÜ, Dergisi,** sy. XI, 1998, s.230.
[289] Muhammed Hamidullah, "İslâm Hukukunun Kaynakları Açısından Kitâb-ı Mukaddes", Çev. İbrâhim Canan, **Atatürk Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi**, sy. III, 1979, s.383.
[290] A'li İmrân, 3/181.
[291] En'am, 5/64.

olması için Kur'ân'ın bu yöntemini Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunarak kullanabiliriz.[292]

Bikâî'nin konu ile ilgili naklettiği şu hâdise dikkate değerdir. Bikâî, önce "*Ey inanmış kullarım! Benim yarattığım yeryüzü geniştir. O hâlde güven içinde olacağınız yere gidip yalnız Bana kulluk ediniz*."[293] âyetinin tefsîrini verir. Daha sonra Necaşî ile Cafer b. Ebî Talib arasında geçen konuşmanın sonunda Necaşî'nin isteği üzerine Cafer'in Meryem sûresini okuduğunu vurgular. Necaşî ve etrafındaki din adamlarının ağladığını ve Necaşî'nin Cafer b. Ebi Talib'e, *Senin okudukların ile Hz. Mûsâ'ya gelen aynı yerden gelmiştir.*[294] dediğini naklederek her iki kitabın Allah katından geldiğini hatırlatır. Bikâî, nakilden sonra konu ile ilgili şu görüşünü ortaya koyar: "*Bu olay öyle bir zamanda gerçekleşmiş ki sahih dine mensup kimse kalmamıştı. Buna rağmen bu söylenmişti. Şüphesiz ki Tevrât'ta değişen zaten değişmişti. Demek ki Necaşî'nin söylediği değişmeyen bölümler içindir. Necaşî'nin değişmediğine inandığı Tevrât nüshası için iki şey söylenebilir. Birincisi ya biri ona söylemiş o diyene güveniyor. Ya da elinde belgeler var onlara dayanarak bunu söylüyor. Her ikisi de ihtimaldir. Biz Necaşî'den değiştirileni daha iyi biliyoruz. Biz değiştirileni Kur'ân'dan biliyoruz. Bu Kur'ân ki her kitaptan üstündür. Kur'ân'ı işiten Kur'ân'ı getirenden işitmiş gibidir, korunmuştur. Değişmesi söz konusu değildir. Mütevatirdir bu tevatür kesilmez.*"[295] diyerek Tevrât'tan değişmeyen kısımların naklinin cevazına vurgu yapar.

Bikâî, "*Sana indirdiğimizden şüphede isen, senden önce indirdiğimiz Kitap'ları okuyanlara sor. And olsun ki, sana Rabbinden gerçek gelmiştir, sakın şüphelenenlerden olma.*"[296] âyetinin tefsîrinde Hz. Peygamber'e kendisinden önce indirilmiş kitapları okuyan Yahudi ve Hırıstiyanlara bu meseleyi sormasını, nâzil olanın doğru olduğunu onların çok iyi bildiklerini haber verir.[297]

---

[292] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, 140.
[293] Ankebût, 29/56.
[294] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.140: İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.VI, s.290; Bu haber Muhammed Gazzâlî'nin eserinde: "*Senin okudukların ile Hz. İsâ'ya gelen aynı yerden gelmiştir*." şeklinde geçmektedir. Bkz. Muhammed Gazzalî, **Fıkhu's-Siyre**, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1427, s.123.
[295] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.141.
[296] Yûnus,10/94.
[297] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.118.

Bikâî'ye göre Yüce Allah, Ehl-i Kitâb'ın kitaplarını tahrîf ettiklerini bildiğini, ancak istemeleri halinde onların gerçeği açıklayabileceklerini söylüyor.[298] Nitekim onlar, o kitapları, Hz. Muhammed (s.a.s)'in nübüvvetine delâlet eden âyetleri gizlemeleri sûretiyle tahrîf etmişlerdi. Eğer o kitaplarda, Hz. Peygamber'in nübüvvetine delâlet eden âyetler kalmışsa bu, Hz. Muhammed'in nübüvvetinin doğruluğuna delâlet eden en güçlü delillerden olur. Zira ilgili âyetler, onların yok edilmesine davet eden pek çok sebep olduğu hâlde kalabilmişlerse bu, nübüvvetin son derece açık ve net olduğuna delâlet etmiş olur.[299]

Bikâî, Kur'ân'ın Kitâb-ı Mukaddes metinlerinden Kur'ân ile muvafık delil kullandığını, dolayısıyla bu kısma hürmet edilmesi gerektiğini, diğer kısma gerek olmadığı görüşünü savunur.[300] Bikâî'nin, isrâîliyyâtın Kur'ân'ın bir yöntemi olduğu ile ilgili getirdiği diğer delili ise İsfahânî'nin şu ayet ile ilgili ifadesidir: "*Allah sivrisineği ve onun üstününü misâl olarak vermekten çekinmez*."[301] âyetinin tefsîrinde İncîl'de meseleler açıklanırken darı, çöp, hardal tanesi, kurtçuk, eşek arısı gibi değersiz örnekler verilerek açıklanmıştır. Dolayısıyla Kur'ân ve Kitab-Mukaddes'in birçok yerde aynı yöntemi kullandıkları görülmektedir.[302]

"Onlar öyle (fâsıklar) ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler".[303] âyeti ile ilgili olarak Bikâî, "Allah bir peygamber gönderip kendisine mucizeler verdiğinde kendilerine tabi olmalarını önceki kitaplarda geçen vasıflarını gizlememeleri hususunda Beni İsrail'den söz aldığını, sözlerinde durmadıklarında ise "*Bana verdiğiniz sözü yerine getirin*"[304] âyetiyle tekrar uyardığını söylemektedir. Bikâî, Kur'ân'ın isrâîliyyât nakillerinin öncüsü olduğu ile ilgili olarak İsfahânî'den birçok örnek getirir. "*Elinizdekini (Tevrât'ın aslını) tasdîk edici olarak indirdiğime (Kur'ân'a) îmân edin. Sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın!"*[305] İsfahânî'nin, âyette geçen "مُصَدِّقًا" sözü için Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in gelişi ile ilgili Tevrât ve İncîl'de müjde verildiği görüşünde olduğunu nakleder. Aynı şekilde İsfahânî'nin,

[298] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IX, s.205.
[299] Fahreddîn er-Râzî, **Mefâtîhu'l-Ğayb**, Akçağ Yayınları, Ankara 1990, 12/473.
[300] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.118.
[301] Bakara, 2/26.
[302] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.142.
[303] Bakara, 2/27.
[304] Bakara, 2/40.
[305] Bakara, 2/41.

"*Kur'ân ve Hz. Peygambere îmân etmek, Tevrât ve İncîl'i doğrudan tasdîk etmek demektir. Herkesin Tevrât ve İncîl'e îmân etmesi gerekir. Çünkü Tevrât ve İncîl Hz. Peygamber'in gelişini müjdeliyor. Niçin Allah burada "وَآمِنُوا" âyetini zikretmiştir. Onların aleyhinde delil olsun diye bu âyet Hz. Peygamber'in nübüvvetine iki vecihten delâlet ediyor. Birincisi Peygamberlere gelen kitapların şahitliği haktır. İkincisi Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerin kitaplarını okumamış olduğudur. Bu kitaplarla İlgili vahiy dışında herhangi bir bilgisi yoktu.*"[306] diyerek Tevrât ve İncîl'den nakilde bulunmanın meşrûiyetini ortaya koyar.

Bikâî, *"Daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat'ı) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrât'tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince onu inkâr ettiler. İşte Allah'ın lâneti böyle inkârcılaradır."*[307] âyetinin tefsîri ile ilgili olarak ensârın bu âyet için şöyle dediğini ifade etmiştir: "Bizim İslâm ile tanışmamızda ona sempati duymamızda en büyük etken İslâm hakkında Yahudilerden duyduklarımızdır." İslâm ile ilgili Ehl-i Kitab'ın kaynaklarında geçen bilgilerin ileriki dönemlerde de hidâyete vesile olmaları umulur. Aynı zamanda bu nakiller konusunda bilgi sahibi olmayan kimselerin de dalaletine sebep olma ihtimali de vardır."[308]

Yüce Allah kitabında, "*Kuran'ı, önce gelen Kitab'ı tasdîk ederek ve ona şahid olarak gerçekle sana indirdik. Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet; gerçek olan sana gelmiş bulunduğuna göre, onların heveslerine uyma! Her biriniz için bir yol ve bir yöntem kıldık; eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı, fakat bu, verdikleriyle sizi denemesi içindir; o hâlde iyiliklere koşuşun, hepinizin dönüşü Allah'adır. O, ayrılığa düştüğünüz şeyleri size bildirir."*[309] buyurur. Bikâî'ye göre bu ve buna benzer âyetlerin, Kur'ân'ın eski kitapları tasdîk ve korumak için indirildiğini haber veriyor.[310] Kur'ân-ı Kerîm pekçok defa, Ehl-i Kitâb ve kendilerine gönderilen

[306] Bikâî **el-Akvâlü'l-Kavîme**,145.
[307] Bakara, 2/89.
[308] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.160.
[309] Mâide, 5/48.
[310] Bkz. A'li İmrân, 3/7.

Kitâb-ı Mukaddes ve peygamberlerinden de söz eder. Müslüman müfessirler bunları araştırmak zorundadır. Kur'ân'ın bu atıflarını hafife alıp görmezden gelemezler.[311]

2.1.5.2. İsrâîliyyâtın Hz. Peygamber Tarafından Kullanıldığına Dair Deliller

Kur'ân'a göre Hz. Peygamber'in görevi kendisinden önce indirilen vahiyleri onaylamak, zamanla uğramış oldukları tahrif ve bozulmalardan arındırmak, Allah katında bir ve aynı olan bu dini tamamlayıp olgunlaştırmaktır.[312] Bununla beraber Kur'ân Hz. Mûsâ'yı peygamber, Tevrât'ı da Allah tarafından vahy edilmiş bir kitap olarak görür. Allah Teâlâ, Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in Kitâb-ı Mukaddes'in tasdîkcisi (Mûsâddık) olduğunu birçok âyette ifade eder.[313] Konumuza örnek olacak âyetlerden biri şu şekildedir: "*Sana da, daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitab'ı (Kur'ân'ı) gönderdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet; sana gelen gerçeği bırakıp da onların arzularına uyma.*"[314] Bu âyet, Kur'ân'ın kadîm kitapların tasdîkcisi olduğunu, fakat kadim kitapların hemen yazılmayıp, çok sonraları yazıldığı için esasından saptırıldığını ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'in 21 yerinde Tevrât kelimesi geçmektedir.[315] Hz. Mûsâ'dan 36 yerde bahsedilmektedir.[316] 13 sûrede de Yahudilerden bahsedilmektedir.[317] Buna rağmen Müslümanlık ile Yahudilik arasında çok önemli farklılıklar bulunmaktadır.[318]

Yahudilik ile Müslümanlık arasında temel farklılıklar olmakla beraber, Hz. Peygamber'in onlarla iletişim halinde olması, onların Müslümanlar tarafından imtiyazlı bir şekilde araştırılması konusunu gündeme getirmiştir. Kur'ân tefsîrinde

---

311 Muhammed Hamidullah, "İslâmî İlimlerde İsrâîliyât Yahut Gayr-i İslâmî Menşeli Rivayetler", s. 300.

312 Osman Güner, "Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitab'a Karşı Tutumu", **Tartışmalı İlmî Toplantı**, İstanbul, 2007, s.203.Ayrıca bkz. Bakara, 2/75, 101, 286; A'lî imrân, 3/86; Nisâ, 4/46.

313 Örn. İçin bkz. Bakara, 2/41-91-101; Al-i İmrân, 3/3; Nisâ,4/47; Mâide, 5/48; Fâtır, 35/31; Ahkâf, 46/30.

314 Mâide, 5/48.

315 Örnek için bkz. Bakara, 2/41-89 ; A-li İmrân, 3/3-48-50-65-93; Nisâ, 4/47; Mâide, 5/43-44-45-46-66-68-110; Araf, 7/157; Tevbe, 9/111; Kasas, 28/49; Fetih, 48/29; Saff, 61/6; Cuma, 62/5.

316 Örnek için bkz. Bakara, 2/51-53-54-55-56-57-58-59-60-61-63-64-67-68-69-70-71-87-88-92-93-108-136-246 ; Nisâ, 4/153-164; Mâide, 5/20-21-22-23-24-25-26; En'am, 6/84-91-154; A'râf, 7/104-162.

317 Örnek için bkz. Bakara 2/89-90-92-109-111-146 ; A'li İmrân 3/24-70-73-181; Nisâ, 4/46-51-155-157-158; Mâide, 5/18-64-70; Araf, 7/18; Tevbe, 9/30;Yasin, 36/47.

318 Hikmet Tanyu, "Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmî İnceleme ve Tenkîti", **AÜİF, Dergisi,** c. XIV, 1967, s.96.

isrâîliyyât veya Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin kullanımını Hz.Peygamber dönemine kadar götürmek mümkündür. Bu konuda hassas davranan Bikâî, zina eden iki Yahudi'nin Hz. Peygamber'in huzuruna getirilişini şu şekilde nakleder: "İbn Ömer (r.a) şöyle buyurur: Yahudiler Rasûlullaha gelip içlerinden bir erkekle kadının zina ettiğini söylediler. Rasûlullah kendilerine, "*zina hakkında Tevrât'ta ne buluyorsunuz*? dedi. "*Onu teşhir eder ve değnekle döveriz*." dediler. Bunun üzerine "*Yalan söylediniz onda recim var*" dedi. Tevrât'ı getirip koydular. Yahudilerden birisi, elini recm âyetinin üstüne koydu, sonra onun öncesini ve sonrasını okumaya başladı. Abdullah b. Selâm ona, "*Elini kaldır*" dedi. Adam elini kaldırdı recm âyeti görünüverdi. Bunun üzerine Yahudiler: "*Doğru söyledin Ya Muhammed Tevrât'ta recm âyeti var*." dediler. Rasûlullah da onların recm edilmelerini emretti ve recm edildiler."[319] Bütün bunlar gerektiğinde Hz. Peygamber'in Tevrât'ı getirttiğini ve ona uygun hüküm verdiğini gösteriyor.

Hz. Peygamber'in Yahudilere yönelik bu tutumu özellikle kendilerine Tevrât'ın bu konudaki hükmünü sorması ve recm olayını Tevrât'ın hükmüne göre uygulamış olması, Bikâî'nin Kitâb-ı Mukaddes'ten naklin Hz. Peygambere kadar dayandığı görüşünü kuvvetlendirir. Elbetteki Yahudilerin bu hâdiseyi Hz. Peygambere taşımaları hususunda iyi niyetli oldukları söylenemez. Ancak bu meselenin izahı için inanmadıkları bir peygambere başvurmaları bu iki din arasında farklılık olmakla beraber her iki dinin ortak kültüre, değere, inanca sahip olmalarından olsa gerektir. Bütün bunlar Müslüman âlimlerin Kur'ân'da geçen geçmiş ümmetlerin yaşamları ile ilgili bilgiler için zaman zaman Ehl-i Kitâb'a başvurmalarının nedeni olmuştur.

Bikâî, naklin cevazına yönelik olarak Hz. Peygamber'in "*Beni İsrail'den nakilde bulunun*"[320] hâdisini de delil olarak getirir. Hz. Peygamber'in bu ve buna benzer cevaz mahiyetindeki sözleri her iki dine mensup kesimin birbirlerinden etkilenmelerini, birbirlerinin kutsal kitaplarından nakilde bulunmalarını zorunlu kılmıştır. Bikâî, kendisine yönelik ağır eleştirilere rağmen Kitâb-ı Mukaddes'ten

[319] Buhârî, "**Menâkıb**", 26.
[320] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s. 98.

nakilde bulunmanın sünneti anlamak ve savunmak için önemli bir yöntem olduğunu iddia eder.[321]

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) geçmiş milletlerin kıssalarını, hiçbir öğretim görmeksizin tahrîf etmeden ve değiştirmeden (yani dosdoğru olarak) anlatması, Kur'ân'ın Allah katından bir vahiy olduğuna delil olmuştur.[322] Bikâî, naklin cevazına yönelik olarak Hz. Peygamber'in şu hadîsini delil gösterir: Sabi'nin naklettiğine göre Fatıma şöyle der: "Rasûlullâh (a.s) buyurdular ki: '*Temîm ed-Dârî Hristiyan bir kimse idi. Gelip biat etti ve Müslüman oldu. O, benim Mesih Deccâl ile ilgili anlattığıma uygun olan bir rivâyette bulundu… sevincimden kaylule uykusundan oldum.*"[323] Bikâî, bu rivâyeti naklederek tefsîrde isrâîliyyâtın kullanılabileceğine delil olarak kullanır. Hz.Peygamber (s.a.v) zamanında cere'yân eden bu birkaç hâdise gösteriyor ki İslâm, Kitâb-ı Mukaddes'i nazarî olarak, Allah tarafından vahyedilmiş bir kitab olarak kabul etmekle kalmaz, amelî hayatta, birçok pratik maksatlar için de onu kullanma ihtiyacını duyar. [324]

2.1.5.3. İsrâîliyyâtın Sahâbe Tarafından Kullanıldığına Dair Deliller

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok özelliği olmakla beraber ma'ruf özelliklerinden biri de Arapça oluşudur. Yüce Allah kendi kelamını Arap dil ve üslubuna göre indirmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, "*Biz onu, anlayasınız diye, Arapça bir Kur'ân olarak indirdik'*'[325] âyetinde hem Kur'ân'ın Arap diliyle inzâl edildiğini hem de muhatabın ilahi mesajı anlaması için kendi diliyle inzâl edildiğini haber verir. Bununla beraber Kur'ân'ın Araplarca tümüyle anlaşıldığını söylemek mümkün değildir.

Kur'ân'ın anlaşılması, Hz. Peygamber ve sahâbenin yoğun bir gayret içinde olmalarını gerekli kılmıştır. Hz. Peygamber inen ayetlerin hıfzında hassas davrandığı gibi sahâbe de inen ayetleri anlamadıklarında Hz. Peygambere sormuşlardır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbe anlaşılmayan âyetlerin tefsîri için yoğun bir

[321] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s. 98.
[322] Fahreddîn er-Râzî, **Mefâtîhu'l-Ğayb**, c.XII, s.384.
[323] Ebu'l-Huseyn Müslim el- Haccâc, **Sahîh Müslim**, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut tsz. c.III, s.2262. Bkz. Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.103-104.
[324] Muhammed Hamidullah, "İslâmî İlimlerde İsrâîliyât Yahut Gayr-i İslâmî Menşeli Rivayetler", s. 300.
[325] Yûsuf, 12/2.

çaba sarf etmeye devam ettiler. Hz. Peygamber'in İbn Abbâs (r.a) için "*Allah'ım onu dinde fakih kıl ve ona te'vîli öğret.*"[326] meâlindeki duası da sahâbenin bu kutlu yolda gayret göstermelerini sağlamıştır.

Bununla beraber Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefatından sonra bütün sahâbenin tefsîr ilmiyle uğraştığı söylenemez. Bunlar arasında bilgili, zeki ve kavrama kabiliyeti yüksek olanlar, Kur'ân'ı açıklama işiyle meşgul olmuşlardır. Sahâbe arasında Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbâs, Ali b. Ebi Tâlîb ve Ubey b. Ka'b, tefsîr ilminde önde gelen dört kişidir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbe, Kur'ân'ı Kur'ân, sünnet, kendi içtihatları ve nadiren Yahudi-Hıristiyan kültürü ile tefsîr etme çabası içerisinde bulunuyorlardı. Bütün sahâbenin isrâîliyyâttan yararlandıklarını söylemek pek isâbetli olmaz. Ancak onlardan özel olarak Ehl-i Kitâb'tan bâzı kişilerle yakın ilişki içerisinde bulunanlar, açıklamalarında isrâîliyyâta yer vermişler.[327]

Bir kısım sahâbe, Ehli Kitab'a veya Ehl-i Kitâb'tan Müslüman olmuş sahâbilere, geçmiş ümmetlerin kıssaları veya bir takım meselelerin tafsili için çeşitli sorular soruyorlardı. Bunu yaparken de Hz. Peygamber'in, "*Beni İsrailden nakilde bulunun*…", "*Onları ne yalanlayın ne de doğrulayın*…" gibi tavsiyeleri doğrultusunda yapıyorlardı. Nitekim sahâbe, Ehl-i Kitâb'tan bir bilgi aldıklarında bu bilgi şeriata uygunsa kabul eder, değilse red eder, bu bilgi kabul veya red edilemeyecek bir bilgi türünden ise; sukût etmeyi tercih ederlerdi.[328] Ancak sahâbe Ehl-i Kitâb'a müracaatlarında, Hz. Peygamber'in kendilerine çizdiği sağlam çizgiyi takip ediyorlardı. Zihinlerinde Hz. Peygamber'in hadîslerinden elde ettikleri çok hassas dinî bir ölçü bulunmaktaydı. Bunu Ehl-i Kitâb'a müracaat etmede kullanıyorlardı. Onların soruları, Kur'ân kıssalarından birinin açıklaması yönündeydi. Akîde ile veya Allah'ın inzâl ettiği ahkâmla ilgili konularda Ehl-i Kitâb'a bir şey sormamışlardır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'den sadır olan bir şeyi bir tarafa bırakıp da Ehl-i Kitâb'a müracaat etmemişlerdir.[329]

---

[326] Buhârî, **Kitabü'l-İlm**, 17.
[327] Nurettin Turgay," Sahâbenin Tefsir İlmindeki Yeri", **Bilimname,** c.XIV, sy.1 2008, s.44.
[328] Remzi Na'nâa, **el-İsrâîliyyât ve Eseruhâ fi Kütübi't-Tefsîr,** s.118.
[329] Zehebî, **Tefsîr ve Hadîste İsrâîliyyât**, s.83-84.

Sahâbenin isrâîliyyât ile ilgili haberlerde titizlik gösterdiklerine dair bir örnek olarak Buharî'nin Ebû Hureyre'den naklettiği şu hadîs zikredilebilir: "*Cumada bir vakit vardır. Bir Müslüman namaz kılarken bu vakte rast gelir de Allah (c.c.)'tan bir şey dilerse, Allah dilediğini bahşeder. Hz. Peygamber o vaktin kısa olduğunu ifade etmek için eliyle işâret etti*."[330] Selef âlimleri bu vaktin geçerli olup olmadığında, hala geçerliyse senenin sadece bir cuması için mi yoksa her cuma için mi geçerli olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hureyre bu meseleyi Ka'bu'l-Ahbâr'a sorar. *Ka'b' da bunun senenin sadece bir cumasında geçerli olduğunu söyler*. Ebû Hureyre ise bunu kabul etmez ve bunun her cuma olduğunu söyler. Bunun üzerine Ka'b da gidip Tevrât'a bakar ve işin doğrusunun Ebû Hureyre'nin dediği gibi olduğunu görerek Ebû Hureyre'nin söylediğini kabul eder.[331]

Akîde, ahkâm gibi konuların açıklanmasında Hz. Peygamber'in açıklamaları doğrultusunda hareket eden sahâbe, Kur'ân'ın tefsîrine taalluk eden diğer hususlarda ise şâyet Peygamber'den bir açıklama mevcut değilse, cüz'i meselelerde, Kur'ân'ın Î'câzında ve icmalen temas ettiği konularda sahâbeden bâzısı, mühtedi Hıristiyanlara başvurmuştur. Bu konularla ilgili israilî rivâyetleri nakletmekle meşhur olan sahâbeden bir kısmı şunlardır: Abdullah b. Abbâs, Ali b. Ebî Tâlîb, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Hure'yre, Abdullah b. Selâm, Selmân-ı Farisî, Enes b. Mâlik, Ömer b. el-Hattâb, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah, Hz.Aişe, Ubey b. Kâ'b, Semure b. Cundeb, Ammâr b. Yâsir, Muaviye b. Ebû Süfyân, Ebû'd-Derdâ, Hz.Ebû Bekir, Ebû Saîd el-Hudrî, Huzeyfe b. el-Yeman, Sâ'd b. Mes'ud, Abbâs b. Abdulmuttalib'tir.[332] Genel kanaat sahâbenin İslâm dininin özüne aykırı olan hiçbir bilgiyi Ehl-i Kitâb'tan nakletmediği yönünde olsa da, bu konuda farklı görüşlerin olduğu aşikârdır. Sahâbenin, israilî bilgi ve rivâyetlerin naklinde sözkonusu hassasiyeti göstermediklerini ileri süren bir kısım ulemâ ise, sahâbenin, sadece cüz'i ve icaz ile ilgili meselelerin nakliyle yetinmediklerini iddia eder.

Kur'ân'da zikri geçen kavimler, onların yaşadıkları beldeler, peygamberler ve ümmetleri, peygambere düşmanlık yapan şahıslar, birçok yönüyle İsrailoğulları,

---

[330] Buhârî, Kitâbü'l-Cum'a; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, **es- Sünenü'l-Kübrâ**, Cum'a, Hadîs no:1430.

[331] Zehebî, **Tefsîr ve Hadîste İsrâîliyyât**, s.85

[332] Nur b. Muhammed Bâsamed, **Mevkifu's-Sahâbe Min Rivâyeti'l- İsrâîliyyât fi't-Tefsîr-Dirâse ve Tahlîl-**, Basılmamış Yüksek Lisâns Tezi, Mekke 2007, s.1175-1189.

melek-cin-şeytan gibi gaybî varlıklar ve bâzı olağanüstü durumlar, yaratılış ve Âdem kıssası, gibi konular tefsîr hususunda sahâbeden gelen israilî bilgi ve rivâyetlerin kullanıldığını ortaya çıkarmaktadır.[333] Böylece Tevrât ve İncîl'den veya onların şerhlerinden aktarılan şeylerle israilî bilgi ve rivâyetler yavaş yavaş Müslümanlar arasında yayılmış oldu.[334]

Onlara göre Sahâbenin israilî bilgi ve kaynakların tashîh ve eleştirisini sınırlı rivâyetlere yönelik olarak yapması, İslâm dinine sızan birçok isrâilî haberin eleştiri ve tashîh süzgecinden geçmeden hadîs ve tefsîr ilmine sızmasına sebebiyet vermiştir. Yine onlara göre israilî bilgi ve kaynakların sahâbe tarafından derin bir tahlîl ve eleştiriden geçtiğini söylemek vakıadan ziyade bir temenniyi ifade eder.[335]

Öztürk'e göre; sadece bir iki rivâyeti esas alarak sahabilerin israilî rivâyetler konusunda her zaman titiz davrandıklarını söylemek, israilî rivâyet ve haberlerin bu denli yayılmasına başka sorumlular arayıp sahâbeyi bu işten uzak tutma gayesinden kaynaklandığındandır. Sahâbeyle ilgili böyle bir tavır takınılmasının temelinde onların "udûl", İsrailî rivâyet ve haberlerin ise tamamen İslâm'ı bozmaya yönelik çabaların semeresi olarak kabul edilmesi yatmaktadır.[336]

Kanaatimize göre sahâbe asrında yapılan tefsîrlerin yazılmamış olması, sahâbenin Kur'ân'ı tamamen tefsîr etmemiş olması, sahâbenin âyetlere icmali mana vermekle yetinmesi, ahkâm âyetlerinde bile fazlaca istinbata yönelmemeleri gibi durumlar göz önüne alındığında sahâbenin birçok israilî rivâyet ve haberlerin naklinden berî olduğu neticesine varılabilir.

Kaynaklarda israilî rivâyet ve haberlerin naklini yaptığı öne sürülen birçok sahâbenin ismi zikredilmektedir. Hz. Peygamber'in sünnetini uygulama noktasında hassas davranan sahâbenin, her konuda olduğu gibi Kitâb-ı Mukaddes'ten bilgilenme konusunda da Hz. Peygamber'in yolunu takip ettikleri görülür. Nitekim sahâbe ve Yahudi âlimleri arasında yaşanan şu diyalog meselenin izaha kavuşmasında büyük katkı sunmaktadır. Usame b. Mürşid, "*Ahbâru'l-Bedriyyun"* adlı eserde İbn İshak'ın

[333] Nihat Uzun, "Sahâbenin Tefsirde İsrâîliyyâta Bakışı", **KTÜİFD**, c.II, s.1, 2015, s.10,
[334] Aydemir, **Tefsirde İsrâîliyyât,** s.84.
[335]Nihat Uzun, **Sahâbenin Tefsirde İsrâîliyyâta Bakışı**, s.11.
[336] Mustafa Öztürk, **Tefsîrin Hâlleri**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s.180-186.

şöyle rivâyet ettiğini söyler: Sa'd b. Muaz, Muaz b. Cebel, Harice b. Zeyd Yahudi âlimlerinden bir kısmına Tevrât'ın bâzı hükümlerini sordular. Onlar ise suskun kalıp cevaplamadılar. Bu konu ile ilgili bilgi vermekten kaçındılar. Bunun üzerine;

"إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ "

"*İndirdiğimiz açık delilleri ve kitapta insanlara apaçık gösterdiğimiz hidâyet yolunu gizleyenlere hem Allah hem de bütün lânet ediciler lânet eder.*"[337] âyeti nâzil oldu.

Bikâî'ye göre Kur'ân'ın tasdîk ettiği Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini açıklamaktan geri duran kimse sahâbenin yolunu takip etmekten kaçınmış olur. Yaptığı bu kötü davranışla şeytanın çemberine dâhil olur. Nefsini âyette geçen hem Allah'ın lanetine hem de lanet edicilerin lanetine maruz bırakır.[338]

Âyetin nüzul sebebinden anlaşılan odur ki, sahâbenin Yahudi din adamlarına Tevrât'ta geçen bâzı hükümleri sormaları, onların da bu sorular hakkında suskun kalmaları, onların bu davranışlarının Yüce Allah tarafından kabul edilmediği ve cezalandırılacakları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Yine Bikâî'nin İbn Abdi'l-ber'in "*El-İstîâb"* adlı kitabından naklettiğine göre, Abdullah bin Amr bütün semavî kitapları ezberlemiştir.[339]

Bütün bunlar bizim bu konuda kendimize b âzı sorular sormamıza zemin hazırlıyor. Tahrîfe uğramış, tebdîl edilmiş bir Tevrât'ın içindeki bilgilerin paylaşılmamasının ne zararı olabilirdi? Ya da Yüce Allah bu âyetin yerine sahâbeye, "Sizin o sorduğunuz Tevrât bilgileri Yahudiler tarafından tahrîf ve tebdîle uğradı. Dolayısıyla ondan size hayır gelmez sormasanız daha iyi olur." meâlinde bir âyeti niye indirmedi? gibi soruları sormaktan kendimizi alıkoyamadığımızı da ifade etmek istiyoruz.

[337] Bakara, 2/159.
[338] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.96.
[339] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.98.

2.1.5.4. İsrâîliyyâtın Âlimlerin Kullandığı Yöntem Olduğu İle İlgili Delilleri

Kur'ân, Ehl-i Kitâb terkibinin geçtiği âyetlerde, onların arasında övgüye lâyık olan kişilerden bahseder. Bunlardan bir kısmının "*Kantarla emanet bıraksan onu sana ödeyeceklerini, hepsinin bir olmadığını, onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyup duranların olduğunu, bunların Allah'a ve ahiret gününe îmân ettiklerini, kötülükten men edip iyiliklere koştuklarını, bunların da iyilerden olduklarını*"[340] haber verir.

Diğer taraftan Ehl-i Kitâb'ın hepsinin iyi olmadığını da haber verir. Bunlar arasında, "*Allah'a ortak koşanların olduğunu,*[341] Onlardan bir kısmının, "*Kitapta olmadığı hâlde Kitaptan zannedesiniz diye dillerini eğip büktüklerini*," O, Allah katından olmadığı hâlde: "*Allah katındandır.*" dediklerini, "*bile bile Allah'a karşı yalan söyledikleri,*[342] *onlara inanmanız halinde sizi küfre saptıracakları*[343] *Rablerinden kendilerine gelen Tevrât ve İncîli gereğince uygulamadıkları*"[344] gibi olumsuz özelliklerinden de bahseder. Kur'ân'ın bâzı yerlerde Ehli Kitab'ın'[345] iyi vasıflarını anlatması, birçok yerde de onları olumsuz anlatması, israîliyyât nakillerinin kullanımı üzerinde tartışmalara zemin hazırlamıştır.

Sahâbe döneminden sonra tefsîre dair rivâyetler bir gelişim sürecini takip ederek gitgide müstakil bir çalışma alanı olmuş, daha sonra da müstakil bir disiplin haline gelmiştir. Kur'ân'ın anlaşılması için ilimlerin ortaya çıkması, kullanılması yetmemiş olacak ki tefsîr ilminde boşlukların doldurulması ihtiyacı ilk dönem müfessirleri başka ilmî konulara sevk etmiş gibi görünüyor. Hal böyle olunca Kur'ân'da geçen kıssaların tafsilatlı anlatılması meselesi ilk dönem tefsîrciler arasında merak konusu olmuştur. O dönem İslâm'ı kabul eden fakat kadim

---

[340] Âl-i İmrân, 3/75, 113-115.
[341] Bakara, 2/105.
[342] Âl-i İmrân, 3/78.
[343] Âl-i İmrân, 3/100.
[344] Mâide, 5/68.
[345] Ehl-i Kitâb terimi kutsal kitap sahipleri veyahut kendilerine kitap verilen insanlar anlamına gelmektedir. Yine bu terim Kur'ân'da ve İslâm terminolojisinde daha önceki vahiylerin –Tevrât ve İncîl- muhataplarını ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, Ehl-i Kitâb terimini vahiy yoluyla nâzil olmuş Tevrât Zebûr ve İncîl gibi kitapları bulunan Yahudi ve Hristiyanları müşriklerden ayırt etmek için kullanmıştır. Bkz. Kesler, **Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudiler ve Hristiyanlar-Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Kitâb-**, s.65.

kitaplardaki bilgiden haberdar olan sahâbe, tâbîûn, etba-ı tâbîûnden bâzı kişiler bu ilmin kaynağını oluşturmuştur. Tefsîr ilmindeki bu boşluk daha sonra İsrâîliyyât olarak tanımlanacak olan bir ilimle telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple "isrâilî rivâyetler Kur'ân'ın açıklanmasında önemli bir yer tutmuştur. Selef Kur'ân-ı Kerîm'de önemli bir yer tutan Ehl-i Kitâb'la ilgili âyetlerin açıklanmasını ya onların halk arasında dolaşan ve yaygın olan haberlerinden ya da îmân etmiş Ehl-i Kitâb'tan şifâhî yoldan alarak yapmışlardır."[346]

Kadı'l-Kudat Şeyhü'l-İslâm Şerafeddin Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî, Bikâi'nin, Tevrât ve İncîl'den nakil getirmesi sebebiyle eleştirilmesinin doğru olmadığını savunur ve ümmet âlimlerinin bu konuda birçok nakilde bulunduğunu söyler. Münâvî, buna örnek olarak Seyyid Abdullah bin Amr'in Hz. Peygamber'in sıfatlarıyla ilgili olarak Tevrât ve İncîl'den nakilde bulunduğunu örnek gösterir. Münâvî, isrâîliyyât naklinde usûl ve esasları yerine getiren kişi için naklin caiz olduğu, bu işi başaramayan kimse için ise naklin caiz olmadığı görüşünü savunur. Başta Buharî (ö. 256/870) olmak üzere Tirmizî (ö. 279/892), Beyhakî (ö. 458/1066), İbn Hişâm (ö. 761/1360), İbn İshâk (ö. 151/768), Gazzalî (ö. 505/1111) gibi birçok âlimin eserlerinde birçok konuda Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunduklarını delilleriyle açıklar.[347]

Konumuzla ilgili olması açısından Bikâî'nin eserine aldığı birkaç nakil ile devam edelim. Beyhakî, Ka'b b. Adiy'den rivayet edilen bir haberde şunu nakleder: (Ka'b, Hz.Ömer'in cehalet dönemi ortağı idi.) O şöyle der: Bir heyetle Hz. Peygambere geldim. Bize İslâm'ı anlattı. Müslüman olduk. Sonra tekrar memlekete döndük. Bize Hz. Peygamber'in vefat haberi geldi. Sahâbeden biri şüpheye düştü. Sahâbe şunu dedi: "Peygamber olsaydı ölmezdi." Ben ise, "Ondan önceki peygamberler de ölmüştür." diyerek İslâm'da sabit kaldım. Sonra tekrar Medine'ye gittim. Bir rahibe uğradım. Biz bu rahipten habersiz bir şey yapmazdık. Ona bu mesele hakkında bir şey söylemesini istedim. Rahip Tevrât'tan bir sifir çıkardı. Sifiri karıştırdı. Onda Hz. Peygamber'in vasıfları vardı. Bu vasıflar gördüğüm gibiydi. Vefat tarihi ile ilgi bilgiler de aynı çıktı. Bununla îmânım daha da kuvvetlendi. Bu

[346] Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, çev. Mesut kaya, "Tefsirde İsrâîliyyâta Farklı Bir Yaklaşım", **Marife Dinî Araştırmalar Dergisi**, c.XIII, sy.1. s.212.
[347] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.59

meseleyi ona anlatmak için Hz. Ebû Bekir'e gittim. O da beni Mukavkıs'a ve İskenderiye meliklerine gönderdi. Bikâî'nin bu nakillerle anlatmak istediği, diğer âlimlerin de Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunduklarını ifade etmek içindir. Bikâî'ye göre Hz. Ömer kitaplardan nakledilenleri tasdîk etmiş, tasdîk ettiği gibi o bilgiyle amel etmiştir.[348]

Bikâî, Muhammed bin İshak'ın "*es-Siyre"* adlı kitabında Varaka b. Nevfel kıssasından sonra Hz. Peygamber'in İncîl'deki vasıflarını naklettiğini söyler. Bikâî'ye göre İbn İshâk'ın bunu nakletmesi bu kitapların geçmiş zamanlarda Arapçaya çevrildiğini ortaya koymaktadır.[349] Bikâî'nin İbn İshâk'tan naklettiği bir başka rivâyet ise şöyledir: "İbn İshâk, bana ulaşan habere göre Hz. İsâ İncîl'de Yuhannes havarisine Hz. Peygamber'in gelişi ile ilgili şunları söylemiştir: 'Herkim beni kızdırırsa Rabbi kızdırmıştır. Eğer onların yüzünden kimsenin benden önce yaptığı hataları yapmasaydım. Onlardan da hata yapan olmazdı.' Fakat şimdiden azdılar, zannettiler ki bu şekilde beni tazim ediyorlar. Onlar haksız yere bana buğz ediyorlar. Eğer Allah tarafından gönderilen **Munhemenne** size gelseydi. O bana şahitlik edecekti. Siz de bana şahitlik edecektiniz. Ben şüpheye düşmeyesiniz diye bunları size söylüyorum." diyerek İbn İshâk konu ile ilgili naklini bu işe cevaz olarak gösterir. Bikâî, bu nakli bitirdikten sonra **Munhemenne** kelimesinin Süryanicede **Muhammed**, Rumcada **Baraklatis** olduğunu ifade eder. Bikâî'ye göre Hz. Peygamber'in Zülkarneyn'i sormak için gelen Yahudi milletine Zülkarneyn'i sormak için geldiklerini onlardan önce söylemesi ve Zülkarneyn'i[350] onların bildiği şekliyle anlatması da bu konu için ayrı bir misâldir. Bikâî, "*Hz. Peygamber'den anladığımız*

[348] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.135-136; Bikâî, Hanie b. Mütevekkil'in naklettiği haberi şöyle anlatır: Mukavkıs, Amr b. As'tan dağın tepesini 70000 dinara kendisine satmasını ister. Amr ise bu işe şaşırır. Mukavkıs'a bununla ilgili Hz. Ömer'e yazı yazması gerektiğini (bu konuda görüşüne başvurmak ister) söyler. Hz. Ömer ise Mukavkıs'ın çorak ve faydasız olan bu araziye niçin bu kadar para ödediğini sormasını ister. Amr, Mukavkıs'a sorar. Mukavkıs: "kitaplarda bu dağda cennet ağaçlarının olduğunu okuyoruz. Ondan bizim için kıymetlidir," der. Bunun üzerine Hz. Ömer burayı Müslüman Mezarlığı yapmaları emrini verir." Bkz. Bikâî **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.135-137.

[349] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.137.

[350] Zülkarneyn kelimesi, Arapça "zu" ve "elkarneyn" kelimelerinden oluşan bir isim bir lakaptır. Zülkarneyn kelimesi, "karn" kelimesine verilen manalara göre çeşitli şekillerde izah edilmeye çalışılmış, dolayısıyla birbirinden farklı birçok fikir ortaya atılmıştır. Başının iki yanına vurularak öldürülmüş olması sebebiyle ona bu isim verilmiştir. diyenler olduğu gibi dünyanın en doğusuna ve en batısına gittiği için ona bu isim verilmiştir. diyenler de vardır. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. İskender Türe, **Zülkarneyn Kur'ân'da Uzaya Seyahati Anlatılan İnsan**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s.55-56.

kadarıyla kitaplarında değişmeyen bölümlerin kaldığı, bunların gün yüzüne çıkarılıp okunması gerektiğidir.Âyette geçen "fe'tu bi't-Tevrâti" emrince değişmeyenin kullanılabileceğini ve bu konuda nakilde bulunmanın günahının da kaldırıldığı "[351] görüşünü savunarak yaptığı nakle meşrûiyet kazandırmak istemiştir.

Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan naklin cevazını ispatlamak için çok sayıda mesele ile ilgili birçok âlimden nakilde bulunup örnekler vererek yaptığı işin doğruluğunu ispatlamaya çalışır. Yaptığı nakiller onun bu konuda ne kadar haklı olduğunu bariz bir şekilde ortaya koyar. Bikâî dışındaki âlimlerin yaptıkları nakillerde ğaliz sayılabilecek görüş ve sözler mevcuttur. Bu nakilleri yaparken kendilerini sınırlandırmaya gitmemiş aksine İslâm inancına aykırı görüşleri de nakletmişlerdir. Bikâî, konuyla ilgili olarak İbn Hişâm'dan şu meseleyi nakleder: İbn Hişâm Hz. Peygamber ile görüşen Necran Hristiyan heyeti ile ilgili olarak şunları aktarır: "*Hz. Peygamber ile görüşen heyette Ebû Harise b. Alkame, Akib Abdulmesih gibi azılı müşrikler vardı. Bunlar Hristiyan'dı. Hz.Peygamber onlarla konuştu. Aralarında ihtilaf da vardı. Buna rağmen onlarla konuştu. Bâzılarında Allah, Allah'ın oğlu, üçün üçü, İsâ oğuldur, Beşikte konuştu gibi görüşler vardı. Onlara göre üçün üçü (teslis) Allah biz yaptık, emrettik, yarattık, hükmettik der. Hristiyanlar: eğer Allah bir olsaydı. Ben yaptım. Emrettim, yarattım, hükmettim. diyecekti. Çoğul kullandığına göre yanında Hz. İsâ, Hz. Meryem de vardı. Nitekim bu tür haberleri Beğâvî, Beydavi, İsfahanî gibiler nakletti. Demek ki nakil günah değildir.*"[352] Bu aktarımla yaptığı işin meşrûiyetini savunur.

Bikâî, yaptığı işin kendisine has bir uslup olmadığını, âlimlerin de birçok konu ve yerde bu tarz nakillerde bulunduğunu ifade eder. Ona göre bu tarz bir yöntem faydalıdır. Çünkü bir konuda karşı görüşte bulunan bir insanın iddiasını çürütmek için kendisine verilen en güzel cevap, onun savunduğu ilke ve inancı ile görüşlerini çürütmektir.[353]

[351] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.137-138.
[352] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme**, s.140.
[353] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IV, s.133.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİKÂÎ'NİN İSRÂÎLİYYÂTI KULLANMASI

Kur'ân kıssaları, dini gayelerin edebî bir üslupla sunulmuş şeklidir.[354] Ancak Kitab-ı Mukaddes'te geçen kıssaların edebî bir yönle sunulduğu söylenemez. Kitab-ı Mukaddes'te geçen kıssa ve hikâyelerin sununmunda karşılıklı diyalog ve düz anlatım daha çok ön plana çıkmaktadır.[355] Bir önceki bölümde Bikâî'nin isrâîliyyâta bakışı detaylı bir şekilde izah edilmeye çalışıldı. Bu bölümde ise Bikâî'nin âyetlerin tefsîrinde isrâîliyyâtı şahit getirmesi etraflıca ele alınacaktır.

3.1. BİKÂÎ'NİN ÂYET TEFSÎRLERİNDE İSRÂÎLİYYÂTI ŞÂHİT GETİRMESİ

3.1.1. Bikâî'nin İsrâîliyyâtı Takdimi

3.1.1.1. İsrâîliyyâtın Takdiminde Kullandığı İfadeler

Bikâî, isrâîliyyât haberlerini bazen âyetin tefsîrinin hemen arkasından verdiği gibi, bazen âyetin bir kelimesi veya âyette geçen bir konuya binaen aktarır. Bunu yaparken isrâîliyyâtı, âyetin tefsîrinin bir parçası olarak aktarır. Bikâî, bâzı yerlerde isrâîliyyâtı takdim ederken açıklama yapmakta, bâzı yerlerde ise açıklama yapmadan doğrudan isrâîliyyâtı takdim etmekte, kimi zaman da isrâîliyyât nakillerini kısaltarak vermektedir. Konunun ve takdim ifadelerinin daha iyi anlaşılması için bunları görmekte fayda vardır.

---

354 Nurettin Turgay, "Kur'ân Kıssalarının Edebî Değeri", **DÜİF. Dergisi**, c.II, 2000, s.61.

355 Kur'ân-ı Kerim'in kıssaları edebî anlatım metodu müminleri büyülemiş, duygularını sarmış, kalplerini istila etmiş his ve vicdanlarını etkilemiştir. Onların can ve bedenlerine ruh gibi sinmiş, kan gibi hayat vermiş, prensip ve öğretileri doğrultusunda hayatlarını düzenlemiş ve kişliklerini üstün bir kalıba dökmüştür. Kur'ân'ın edebi yönü ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Seyyid Kutub, **et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân,** Kâhire 1992; Emin el- Hûlî, Kur'ân'ın tam ve doğru bir şekilde anlaşılabilmesı için Edebî tefsiri zorunlu görmektedir. Bkz. Emin el-Hûlî, "Tefsîr ve Tefsirde Edebî Tefsîr Metodu 2", çev. Mevlüt Güngör, **İslamî Araştırmalar Dergisi**, c.II, sy. VII, 2000, s.103-114.

Hz.Âdem'in yaratılması ile ilgili olarak,

وبذلك يتضح قوله في التوراة: فخلق آدم بصورته ذكراً وأنثى, "*Tevrât'ta sözü böyle açıklanır: Âdem'i sûretinde erkek ve dişi olarak yarattı*."diyerek nakle başlar. [356]"

Hz. Peygamber'in geçmiş ümmetlerin kıssalarını daha önce bir yerde okumadığı hâlde mucizevî bir şekilde bildiğini ifade eden nakle başlarken,

وعلى النبوة من حيث إنه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أخبر عنها موافقاً لما في التوراة والإنجيل من غير تعلم

"*Peygamber efendimiz (s.av.) daha önce kendisine öğretilmemesine rağmen Peygamberlikle ilgili konuları Tevrât ve İncîl'e muvâfık olarak haber verdi.* şeklinde başlar.[357]

Başka bir yerde Medyen kıssası ile ilgili yaptığı nakilde, " قال في التوراة في قصة مدين "*Tevrât'ta Medyen kıssasında şöyle der*." [358] diyerek başlar.

Tevrât'ın hangi sifirinden naklettiği ile ilgili olarak, " أنه قال في السفر الخامس منها ما نصه *"O, beşinci sifir'de kaydedileni söyledi*." [359] diyerek başlar.

Tevrât'tan sifiri zikretmeden nakle başlarken, "لأنه قال في التوراة: لما أتت على سام مائة سنة *Zira Tevrât'ta dedi ki, Sâm'ın üzerinden yüz sene geçince* (*Yüz yaşına ulaşınca*…)" [360] diyerek nakle başlar.

İncîl'den 'beşairun-nübuvve' ile ilgili olarak nakil yaparken, "

ذكر شيء من الإنجيل يدل على أنه عليه السلام أتى بالبينات مع تأييده بروح القدس مستخلصاً من الأناجيل الأربعة وقد جمعت بين ألفاظها *Lafızları arasında birleştirme yaptığım dört İncîl'den nakil yaptığımda Hz.Peygamber'in açıklayıcı delillerle geldiğini, Ruhu'l-Kudüs ile teyid edildiğini gösterir.*" [361] diyerek nakle başlar.

[356] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.280.
[357] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.304.
[358] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.458.
[359] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.484.
[360] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.167.
[361] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.21.

İncîl'ler arasında görüş farklılığı olan yerlerde nakilde bulunurken, " وخالفه في الإنجيل بعض المخالفة فقال في إنجيل لوقا *İncîl'de ona bâzı muhaletlerde bulundu, Luka İncîl'inde dedi ki…*" [362] şeklinde nakle başlar.

Aynı konu ile ilgili dört İncîl'den nakil getirip lafızları birleştirme cihetine gittiğinde " وفي الإنجيل من ذلك كثير جداً، قال في إنجيل متى ولوقا ومُرقُس يزيد أحدهم على الآخر وقد جمعت بين ألفاظهم

İncîl'de bunlardan gerçekten çok var. Matta, Luka ve Markus İncîlinde ki bunlar lafzen bâzıları birbirinden farklılık göstermektedir. Ancak ben Lafızları arasında birleştirme yaptım.."[363] diyerek nakle başlar.

Hz.İsâ'nın sözleriyle ilgili nakilde " وفي كثير مما بين أيديهم من الإنجيل عن قول عيسى عليه السلام *Ellerindeki İncîlde Hz.İsâ (a.s.)'ın çokça sözleri var.*" [364] diyerek başlar.

Kullandığı İncîl nüshası ile ilgili olarak getirdiği nakilde, " ذكرُ بعض ما يدل على ذلك من الإنجيل الذي بين ظهراني النصارى الآن وقد مزجتُ فيه كلام بعض الأناجيل ببعض وأغلب السياق لمتى، وعينتُ بعض ما خالفه، قال لوقا *Konuyu şu anda Hrıstiyanların elinde bulunan İncîl'lerin bilgilerini yoğurarak ve en çok Matta İncîl'inden istifade ederek açıkladım. Luka'nın ona bu konuda muhalefet ettiğini gördüm.*"[365] diyerek başlar.

Sadece bir İncîl'den nakilde bulunurken " ذكرُ شيء مما عزي إليه من الحكمة في الإنجيل: قال متى *İncîl'de ona atfedilen hikmetlerin bahsi ile ilgili olarak Matta dedi ki..*"[366] şeklinde nakle başlar.

Zebûr'dan nakil yaparken Hangi Mezmurdan nakilde bulunduğunu ifade etmek için " وفي الزبور في المزمور الحادي والخمسين بعد المائة وهو آخره *Zebûr'da yüz elli birinci Mezmurun sonunda…*"[367] diyerek nakle başlar.

Aynı şekilde başka yerlerde Zebûr'dan nakilde bulunurken, " قال في المزمور السابع والسبعين من الزبور *Zebûr'da yetmiş yedinci Mezmurda dedi ki..*" [368]diyerek nakle başlar.

---

[362] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.168.
[363] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IV, s.114.
[364] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VI, s.66.
[365] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VI, s.161.
[366] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VI, 343.
[367] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.III, s.437.

Daha önce yaptığı nakli hatırlatmak için, "كما تقدم نص الزبور به قريباً *az önce Zebûr'un nassında geçtiği gibi…*"[369] şeklinde nakilde bulunur.

Bâzı yerlerde ise hangi Mezmurdan nakilde bulunduğunu ifade etmez. Sadece "وفي الزبور *Zebûr'da*"[370] diyerek nakle başlar.

Zebûr'dan nakilde bulunurken bâzı yerlerde "وهي ملخصة في الزبور *ve bu Zebûr'da özetlenmiştir*."[371] şeklinde başlar.

Bikâî, birçok yerde farklı sözlerle nakle başlar. Bunu kendisine has bir uslupla yapar. Bu şekilde açıklama yaparak neyi nereden naklettiğini delilleriyle vermeye çalışır. Onun bu yöntemi okuyucuya kolaylık sağlamaktadır.

3.1.1.2. Birden Fazla İsrâîliyyât Naklini Verirken Kullandığı İfadeler

Bikâî'nin, bâzı âyetlerin tefsîrini yaparken konu ile ilgili birden fazla Kitâb-ı Mukaddes nakline başvurduğu görülür. Bunları farklı lafızlarla nakleder. Konuya örnek olacak nakiller şu şekildedir:

Bikâî, İsrailoğulları'nın kıssaları ile ilgili nakli yapmadan önce bu kıssaların Kur'ân'da ve Tevrât'ta yer aldığı şekli ile tertip üzere gelmediği görüşünü savunur. Daha sonra bu münasebetin ne şekilde geldiğini ise ancak Allah'ın bilgisi dâhilinde olduğunu söyler. İsrailoğullarının, Mısır'dan Firavun'un zulmünden kaçışları ile ilgili olarak nakle başlarken قال في آخر السفر الرابع منها في النسخ الموجودة بين أظهر اليهود "*Şuanda Yahudilerin elinde bulunan dördüncü sifirin sonunda*" diyerek başladığı isrâîliyyât nakline konuyla ilgili olarak Yahudilerin birinci ayın 15 inde fısıh bayramı sabahı ظعنوا من رَعَمْسِيس çıktıkları yerin (Raamsis) olduğunu, bunun başka bir nüshada aynı gün çıktıkları yerin وفي نسخة: من عين شمس bir nüshada (Aynşems) olduğunu nakleder.[372]

Bikâî, İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkarken konakladıkları yer isimleri ile ilgili Kitâb-ı Mukaddes'in farklı nüshalarından nakiller getirir. Konu ile ilgili örnek

---

[368] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VI, s. 260.
[369] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s.446.
[370] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s.448.
[371] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s.523.
[372] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.433.

şu şekilde geçmektedir. Kullandıkları güzargah için: " وفي نسخة: عين شمس - ونزلوا ساحوت وارتحلوا من ساحوت ونزلوا آثمْ "*Sahute indiler ve sahuttan ayrılarak çorak yerin sonunda olan Asem* –bir nüshada *Asam'e indiler*." bilgisini verir. Yine başka bir nüshada konakladıkları yerlerin isimleri ile ilgili olarak وفي نسخة: آثام - التي في أقاصى المفازة وظعنوا من آثام ونزلوا في فوهة الخندق الذي في جبال بَعَلصَفُون ونزلوا بإزاء مغدول "*Ve Asam'dan çıkıp Baalsafun dağlarında bulunan hendek ağızlarında bulunan Madul – bir nüshada Mecdul- hizasına indiler*." şeklinde konu ile ilgili birden fazla isrâîliyyât naklinde bulunur.[373]

Bikâî, İsrailoğulları'nın ibadet ve yaşantılarıyla ilgili olarak bir kısım nakiller getireceğim dedikten sonra konu ile ilgili olarak İncîl nüshalarından farklı nakiller getirir.ذكر شيء مما في الإنجيل من بيناته وحكمه وآياته "*İncîldeki kanıt, hüküm ve âyetlerinden bir şeylerin zikri*" diyerek başladığı nakle قال متى: أنتم ملح الأرض، فإذا فسد الملح فبماذا يملح! لا يصلح لشيء لكن يطرح خارجاً وتدوسه الناس "*Matta dedi ki; siz yeryüzünün tuzusunuz, tuz bozulursa ne ile tuzlanır? Hiçbir işe yaramaz ancak dışarı atılır ve insanlar onu çiğner.*" diyerek nakle devam eder. Bununla yetinmeyen Bikâî, aynı konu ile ilgili Luka İncîlin'den de şunu nakleder: وقال لوقا: جيد هو الملح فإن فسد بماذا يملح! لا يصلح للأرض ولا المزبلة لكن خارجاً، من كان له أذنان سامعتان فليسمع "*Luka dedi ki; tuz iyidir güzeldir bozulursa neyle tuzlanır! Yere ve çöplüğe yaramaz, ancak dıştan kimin duyan iki kulağı varsa duysun*" diyerek nakilde bulunurken birden çok nakille konuyu örneklendirir.[374]

Bikâî'nin bu tarz nakillerde bulunduğu yerlerden biri de Yüce Allah'ın Hz.İbrâhim ile eşi Sare'nin yaşlı olmalarına rağmen kendilerine Hz.İshâk'ı evlat olarak hediye etmesi ile ilgili yaptığı nakildir. Bikâî, burada farklı nüshalardan getirdiği nakillerle Sare'nin doğurması ile ilgili olarak Tevrât'ta وقال الله لإبراهيم: سرى صاحبتك، لا تدع اسمها سرى لأن اسمها سارة وأبارك فيها، وأعطيك منها ابناً وأباركه، ويكون رئيساً لشعوب كثيرة وملوك الشعوب من نسله يخرجون؛

"*Yüce Allah Hz.İbrâhim'e Serâ eşindir. Bundan sonra onun ismi Serâ değil Sâredir. Ben onu mübarek kılacağım. Sana ondan bir oğul vereceğim ve onu mübarek kılacağım. Bu çocuğun birçok kavme reis olacaktır. Kavimlerin reisleri de*

[373] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.423.
[374] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IV, s.5.

onun neslinden çıkacaktır."[375] dedikten sonra konu ile ilgili nakle devam eder. Doğacak olan çocuğa Hz. İbrâhim'in eşinin yaşlılığından dolayı şaşırdığını ve bununla ilgili Tevrât'tan nakil getirerek şu şekilde sürdürür.

وفي رواية متعجباً يقول في نفسه - وهل يولد لابن مائة سنة ابن وسارة تلد وقد أتى عليها تسعون سنة "*Bir rivâyette (Hz.İbrâhim) kendi içinde şaşkınlıkla şunu diyor; yüz yaşında bir insan çocuk mu doğurur? Oysa Sâre'nin üzerinden doksan yıl geçmesine rağmen doğurdu.*"[376] diyerek nakil getirir. Bikâî'nin, bir konuyu naklederken konuyu farklı ifade ve rivâyetlerle naklettiği görülmektedir.

Bikâî, birden fazla israîliyyât naklini verirken farklı ifadeler kullanır. Konumuza örnek olacak söz konusu nakil رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا

"*Rabbimiz! bizden öncekilere yüklediğin gibi, bize de ağır yük yükleme.*"[377] âyetinin tefsîrinde getirdiği nakildir. Bikâî, konuyla ilgili olarak birçok *"isran"* (ağır yük) örneği var, diyerek başladığı israîliyyât nakillerinden örnekler şu şekildedir:

وتلك الآصار المشار إليها كثيرة جداً، منها ما في السفر الثاني من التوراة في القربان أنه ينضح من دك الذبيحة على زوايا المذبح ..

Bikâî, âyetin tefsîrini verdikten sonra konu ile ilgili olarak "*Gerçekten (Tevrât'ta) İsâra işâret eden konu çoktur. Tevrât'ın ikinci sifirinde kurban için kesimhanenin önüne yatırılan hayvan ile ilgili konuda örnek vardır.*"[378] diyerek bu konuda nakilleri verirken nüsha farklılığına İsâret eder.

Bikâî, konuyla ilgili detaylı nakli verdikten sonra ومن الآصار ما في السفر الثاني أيضاً من أنهم إذا حصدوا أرضاً أو قطفوا كرماً حرم عليهم الاستقصاء وأمروا أن يتركوا للمساكين

Bikâî, "*İsâra işâret edilen yerlerden bir diğeri Tevrât'ın ikinci sifirinde bir tarlayı biçtiklerinde veya bağ bozumunda aşırıya kaçmaları kendilerine haram kılınmış ve bir kısmını miskinlere bırakmaları konusunda emrolunmuşlar.*"[379] diyerek konu ile ilgili ikinci sifirden farklı bir örnek verir. Bunu yaparken de nakli farklı

[375] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.176.
[376] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.176.
[377] Bakara, 2/286.
[378] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c. IV, s.180.
[379] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, IV, s.180.

ifadelerle yapmaya özen gösterir.[380] Konu ile ilgili beşinci sifirden örnek getiren Bikâî,

وقال في أواخر السفر الخامس وهو آخر أسفارها: لا تحيفوا على المسكين واليتيم والساكن بينكم في القضاء، ولا تأخذوا ثوب الأرملة رهناً، واذكروا أنكم كنتم عبيداً بأرض مصر وأنقذكم الرب من هناك،……." *Aranızdaki miskin, yetim ve içinizde ikamet edene yargıda zulm etmeyiniz. Dulun giysisini rehin almayınız. Siz Mısır topraklarında köle iken Rab'binizin sizi oradan kurtardığını unutmayın.*" diyerek konu ile ilgili birçok örnek verir.[381]

Bikâî, geçmiş ümmetlere yüklenen zorluklara örnek olarak Kitâb-ı Mukaddes'ten birçok yerden nakiller getirmeye çalışır. Onun bu yöntemi konunun anlaşılması açısından son derece önemlidir.

3.1.1.3. İsrâîliyyât Nakillerinin Bittiğini İfade Etmek İçin Kullandığı Lafızlar

Bikâî'nin kullandığı metotlardan biri de isrâîliyyât nakillerini bitirirken bu nakillerin bittiğini ifade eden belli kelime ve cümleleri kullanmasıdır. Genellikle isrâîliyyât nakillerini verdikten sonra bu nakillerin bittiğini farklı yerlerde farklı lafızlarla ifade eder bâzı yerlerde ise bunu uygulamaz. Konuyla ilgili olarak aşağıdaki örnekleri verebiliriz.

Bikâî'nin, birçok yerde Kitâb-ı Mukaddes nakillerini bitirirken انتهى "Bitti" diyerek nakli doğrudan bitirdiği görülür. Konu ile iligili olarak Hz. Hacer'in Hz. İsmâil ile birlikte su arayışını, netice itibariyle yüce Allah'ın kendisine su kuyusunu (zemzem) göstermesi, bu sudan içip kaplarını doldurmaları ile ilgili anlattığı isrâîliyyât naklinde konuyu انتهى 'bitti' diyerek bitirir. [382]

[380] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, IV, s.183.
[381] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, IV, s.184.
[382] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.178.

Bikâî, Hz. Âdem'in hayatı ile ilgili olarak Tevrât'tan uzunca yaptığı nakli bitirirken konunun bittiğini ifade etmek için هذا نص التوراة "*bu Tevrâtın kaydıdır*." diyerek israîliyyât naklini bitirir.[383]

Bikâî, وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

"*Ey Mûsâ! Bir çeşit yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabbine yalvar, bize, yerin bitirdiği sebze, hıyar, sarımsak, mercimek ve soğan yetiştirsin." demiştiniz de, "Hayırlı olanı daha düşük şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? Bir şehre inin, şüphesiz orada istediğiniz vardır" demişti. Onlara yoksulluk ve düşkünlük damgası vuruldu, Allah'ın gazabına uğradılar. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendi; bu, karşı gelmeleri ve taşkınlık yapmalarındandı*.[384] âyetinin tefsîrini verdikten sonra konu ile ilgili olarak Hz. Mûsâ ve kardeşi Hz. Hârûn'un İsrailoğulları ile birlikte Faran çöllerine geçmeleri ile ilgili konuyu Tevrât'tan naklettikten sonra انتهى شرح ما أشير إليه في هذه السورة من قصص بني إسرائيل من التوراة "Bu sûrede beni İsrail kıssaları ile ilgili Tevrât'tan nakl edeceklerim bitti." diyerek konu ile ilgili yaptığı israîliyyât naklinin bittiğini haber verir.[385]

Bikâî, وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ

"And olsun ki, Mûsâ'ya kitap verdik, ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsâ'ya belgeler verdik, onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik. Size bir peygamber nefsinizin hoşlanmadığı bir şey getirdikçe, büyüklük taslayarak, bir kısmını yalancı sayıp, bir kısmını öldürür müsünüz?" [386] âyetinin tefsîrini verdikten sonra ذكر شيء من الإنجيل يدل على أنه عليه السلام أتى بالبينات مع تأييده بروح القدس مستخلصاً من الأناجيل الأربعة وقد جمعت بين ألفاظها وفيه من الألفاظ التي لا [387] "*Dört İncîl'den özetle toplayarak naklettiğim bilgiler*" diyerek başladığı israîliyyât naklini bitirirken

[383] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.271.
[384] Bakara, 2/61.
[385] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.453.
[386] Bakara, 2/87.
[387] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.21.

يجوز إطلاقها في شرعنا حمل الله والأب "*içinde şariatımızda söylenmesi uygun olmayan Allah ve baba gibi lafızlar var.*" diyerek konu ilgili isrâîliyyât naklini sonlandırır.[388]

Konumuzun açıklığa kavuşmasını sağlayacak bir diğer örnek ise şöyledir:

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا

"Bunun ardından sizi onlara galip getireceğiz; mallar ve oğullarla size yardım edecek ve sizin sayınızı artıracağız."[389]

Âyetin tefsîrinde konuya açıklık getirmek için 44. Mezmur'dan nakilde bulunur.[390] Bikâî, konu ile ilgili Zebûr'da ne kadar nakil varsa yapar. Bu nakillerden sonra da naklin bittiğini haber vermek için de وهذا الذي في هذا المزمور إيذان بما يحل بهم من بختنصر "*bu Buhtunnasr'ın onları istila edebileceğine dair Mezmur'daki iznidir.*" diyerek yaptığı isrâîliyyât naklinin bittiğini haber verir.[391]

Bikâî, bâzı isrâîliyyât nakillerini Kitâb-ı Mukaddes'ten olduğu gibi nakleder, metin üzerinde herhangi bir tasarrufa gitmez. Bunu yaparken de okuyucuyu bilgilendirmek adına naklin sonunda, هذا نصه "*Bu onun kaydıdır. Kitab-ı Mukaddes'teki şeklidir.*" diyerek nakli bitirir.[392]

Bikâî'nin, İsrâîliyyât nakillerini verdikten sonra konu ile ilgili naklin bittiğini ifade etmede kullandığı bir diğer metot ise şu şekildedir: Bikâî, birçok yerde isrâîliyyât naklinde bulunduğu hâlde naklin bittiğini haber veren herhangi bir kelime veya cümle sarf etmez. Yaptığı nakil ile ilgili görüşünü vererek geçiş yapar. Bunun ile ilgili örnek şu şekildedir:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ

---

[388] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.29.
[389] İsrâ, 17/6.
[390] Konu ile ilgili nakil şudur: *"Ey Tanrı, kulaklarımızla duyduk, Atalarımız anlattı bize, Neler yaptığını onların gününde, eski günlerde elinle ulusları kovdun, Ama atalarımıza yer verdin; Halkları kırdın, Ama atalarımızın yayılmasını sağladın. Onlar ülkeyi kılıçla kazanmadılar, Kendi bilekleriyle zafere ulaşmadılar. Senin sağ elin, bileğin, yüzünün ışığı sayesinde oldu bu; Çünkü sen onları sevdin…*" **Mezmûrlar**, 44/1-3.
[391] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s.318.
[392] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.III, s.192.

"(Ey İsrailoğulları!) Birbirinizin kanını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair sizden söz almıştık. Her şeyi görerek sonunda bunları kabul etmiştiniz."[393]

Bikâi, âyetin tefsirinde adam öldürmenin yasak olup en büyük günahlardan olduğunu, ondan sonra büyük günah olarak kişinin başkasını yurdundan çıkarması olduğunu görüşünü söyleyerek âyet ile ilgili tefsîri bitirir. Ayet tefsirinden sonra Tevrât'tan nakil getirir. Nakle ذكر ما يشهد لذلك من التوراة، "*Tevrât'ta konu ile ilgili geçendir.*" diyerek başladığı nakli bitirirken herhangi bir ifade kullanmaz.[394]

Bikâî'nin isrâîliyyât nakillerinin bittiğini ifade etmede kullandığı bir diğer üslup ise konuya ileride yer verileceğini söylemesidir. Konu ile ilgili örnek İsrailoğullarının yüklendiği ağır yükler ile ilgili nakilde geçmektedir. Konu ile ilgili Tevrât naklini getiren Bikâî, فسيأتي كثير منه إن شاء الله تعالى في المائدة "*Konu ile ilgili bu tarz isrâîliyyât nakilleri ileriki konuda Maide sûresi 47.âyetin tefsîrinde gelecektir.*"[395] diyerek nakli noktalar.

3.1.1.4. İsrâîliyyât Nakillerinde Nüsha Farklılıklarına İşâret Etmesi

Bikâî, Kur'ân tefsîrinde Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin tefsîrde kullanılabilirliğini savunmakla beraber, bu nakilleri yaparken konu ile ilgili sadece bir nüshadan delil getirmekle yetinmemektedir. Konuyu anlaşılır kılma adına, farklı nüshalardan getirdiği misâllerle destekleyerek, bu alanda orijinal bir tavır geliştirmiştir. Tefsîri dikkatli bir şekilde incelendiğinde görülecektir ki Bikâî, bâzı konularda sadece bir nüshadan isrâîliyyât nakillerinde bulunurken, bâzı konularda ise birden çok nakil getirerek bu nüshalardaki farklılığa İşâret etmektedir. Dolayısıyla Bikâî, bu yönüyle de ele alınmayı hak etmektedir. Rivâyet tefsîri özelliklerini en ileri düzeyde barındıran Bikâî tefsîri, doğal olarak âyetlerin açıklamasını yaparken farklı nüshalardan gelen isrâîliyyât rivâyetlerine de yer vermektedir.

İsrâîliyyât nakillerinde de bunu itina ile kullanan Bikâî, bâzı âyetlerle ilgili isrâîliyyât nakillerinde var olan nüsha farklılıklarına işâret ederek bu konuda

[393] Bakara, 2/84.
[394] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.5.
[395] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IV, s.185.

okuyucuyu en üst düzeyde bilgilendirmektedir. Konumuza örnek olacak söz konusu isrâîliyyât nakli Bikâî'nin Hz. İbrâhim'in Hz. Nûh'a kadar olan soy kütüğünü açıklamasında görülmektedir. Bikâî, Tevrât'ın birinci sifirinden Hz. İbrâhim'in Hz. Nûh'a kadar olan soyunu naklettikten sonra, Hz. İbrâhim'e ait bu bilgilerin Luka İncîl'inde farklı olduğunu ispat etmek adına, aynı konu ile ilgili Luka İncîl'inden delil getirir. Hz. İbrâhim'in Hz. Nûh'a ulaşan soyunun Tevrât'ın birinci sifirinde İbrâhim b. Taroh b. Nahor b. Şaroğ b. Arğo b. Falığ b. Abır b. Şaloğ b. Arfehşed b. Sam b. Nûh olarak geçtiğini nakleder. Ancak Hz. İbrâhim'in Hz. Nûh'a ulaşan soy kütüğünün Luka İncîl'inde Nahor b. Şaroğ b. Arğo b. Falığ b. Abır b. Sala b. Kaynan b. Arfehşed b. Sam b. Nûh şekliyle Tevrât bilgilerine muhalif bir şekilde sıralandığını nakleder. Bunu yaparak İncîl'e göre; Hz. İbrâhim'in Taroh b. Nahor'un oğlu değil, Nahor b. Şarig'in oğlu olduğunu isrâîliyyât nakillerindeki nüsha farklılıklarına İsâret ederek okuyucuyu bu konuda bilgilendirir.[396] Bikâî, bu örnekle isrâîliyyât nakillerinin birbiriyle çelişebileceğini iyi araştırılmadığında güvenilir olmadığını da ortaya çıkarmaktadır.

Bikâî'nin nüshalar arasındaki farklılığı ortaya koyan örneklerinden biri de şudur; Bikâî, İsrailoğulları'nın ayrıldıkları sahilin adının farklı nüshalarda farklı isimlerle geçtiğini ispatlamak adına bu sahilin adının بحر سوف, البحر الأحمر şeklinde üç nüshada bu sahile farklı isimler verildiğini nakleder.[397]

Bikâî'nin nakil yaparken nüsha farklılıklarına işâret ettiği bir diğer konu, Yüce Allah'ın Hz. İbrâhim ile konuşması esnasında kullanılan lafızdır. Müellif bu konuda, Yüce Allah'ın Hz. İbrâhim'e bir nüshada حقاً dediğini, bir diğer nüshada bu lafzın نعم olarak geçtiğini ifade eder.[398]

3.1.2. Tevrât'tan Yaptığı Nakiller

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde Tevrât övülür. Kur'ân-ı Kerîm, onu şu şekilde tarif eder: "*Biz, içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu hâlde Tevrât'ı indirdik. Kendilerini (Allah'a) vermiş peygamberler onunla yahudilere hükmederlerdi. Allah'ın Kitab'ını korumaları kendilerinden istendiği için Rablerine*

[396] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.166-167.
[397] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.424.
[398] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.166.

teslim olmuş zâhidler ve bilginler de (onunla hükmederlerdi). Hepsi ona (hak olduğuna) şahitlerdi."[399] Tevrât, ilahi bir kitap olarak Kur'ân'da saygı ile anılırken, müntesiplerinin bu kitaba sonradan ekledikleri şeylerden dolayı Cenabı Hak tarafından kınandıkları da bir gerçektir.[400] Bu sebeple Tevrât'tan nakilde bulunan müellifimiz, nakli gelişigüzel yapmamış, belli bir çerçevede gerçekleştirmiştir. Bu bölümde müellifimizin Tevrât nakillerini yaparken kullanmış olduğu metodu ele alacağız.

3.1.2.1. Tevrât Nüshası Hakkında Bilgi Vermesi

Tevrât'ın önemli özelliği; onun kendinden sonraki iki büyük kutsal kitap olan İncîl ve Kur'ân'da zikrinin geçmesidir. Tevrât'tan sonra nâzil olan İncîl ve Kur'ân, zaman zaman onu tasdîk etmiş, ona atıflarda bulunmuştur.[401] Tevrât kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de 18 defa geçer.[402] Kur'ân'da Hz. Mûsâ'ya verilen sahifelerden bahsedilir.[403] Kur'ân, Tevrât'ın içinde nur ve hidâyet olduğunu bildirir.[404] Yine Kur'ân, Tevrât'ta Allah'ın hükümlerinin olduğunu bildirir.[405] Ancak onların, Rablerinin kelamı olan Tevrât'ı tahrîf ettiklerini, Allah'ın indirmediği şeyleri kendi elleriyle yazıp insanlara, "*bu Allah katındandır*"[406] dediklerini de haber verir. Bunu yaparlarken Allah'ın emir ve yasaklarından kendilerine hatırlatılan kısımları bırakarak yaparlar. Dolayısıyla tahrîfe uğradığı gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerekse Hz. Peygamber'in sözlerinde dile getirilen bir kitabın, mensupları tarafından aktarılan rivâyetlerin, haberlerin, kıssalarında aktarılma durumunda tahrîfe uğramaları kaçınılmazdır. Yahudiler Tevrât'ı tahrîf etmiş, kendi yazdıkları şeylere Allah'ın kitabı demişlerdir. Kitâb-ı Mukaddes, değişik dönemlerde yaşamış, farklı üsluplara sahip yazarlara ait kitaplardan meydana gelmiştir. Bunların içinde tarihsel kitaplar, dinsel ve politik söylevler, saf duâlar, hikmet kitapları, peygamber kıssaları felsefî diyaloglar ve yasa metinleri bulunmaktadır.[407] Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde

---

[399] Mâide, 5/44.
[400] Kesler, **Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudiler ve Hristiyanlar,** s.187.
[401] Baki Adam, **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrât,** Pınar Yayınları, İstanbul 2015, s.215.
[402] Bkz. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, **el-Mu'cemu'l-Mufehres lî Alfâzî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru Kütübi'l-Mısrîyye, Kâhire 1945, s.158.
[403] A'la, 87/19.
[404] Mâide, 5/44.
[405] Mâide, 5/45.
[406] Ali İmrân,3/78.
[407] Muhammed Hamidullah, **İslâm Tarihine Giriş**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2013, s.28.

uyguladığı farklı yöntemle diğer müelliflerden ayrı bir konumda olan Bikâî, tefsîrinde nakil yaptığı Tevrât ve İncîl nüshaları hakkında okuyucuya bilgi vermeyi ihmâl etmemiştir. Bakara sûresi 61. âyetin tefsîrinin sonunda Kitâb-ı Mukaddes naklinde bulunan müellif, nakilde bulunduğu Tevrât hakkında şunları kaydetmektedir: "*Bil ki: Tevrât lafzen farklı, manaca yakın ama hafif farklılıkla üç nüshadan ibarettir. Bunlardan biri Tevrâtus'Sebin'dir. Bu Tevrât, yahudilerin yetmiş iki ahbarının üzerinde ittifak ettikleri nüshadır. Yunanlı bir kısım Mısır melikleri, Beytul-Makdis'te bulunan Yahudi meliklerine Tevrât'ı ezbere bilen birkaç kişiyi kendilerine göndermelerini istedi. Beytul-Makdis meliki onlara yetmiş iki ahbar gönderdi. Gelen bu ahbarları ikişer kişi olarak bir eve yerleştirdi. Onların yanında kâtipler ve tercümanlar bıraktı. Bu ahbarlar Tevrât'ı Yunanca yazdılar. Bu ahbarlar yazılan otuz altı nüshayı karşılaştırdı. Bu nüshaların lafız yönünden farklı manaca aynı olduklarını gördüler. Ahbarların yazdıklarının doğru olduğu teyit edildi. Bu nüsha Süryanice'ye tercüme edildikten sonra Arapça'ya da tercüme edildi. Bu nüsha Hrıstiyanların elinde olan nüshadır. İkinci Nüsha ise Rabbanî ve Karraî Yahudileri'nin nüshasıdır. Üçüncü nüsha ise Samirî nüshasıdır.*[408]

Nakilde bulunduğu Tevrât nüshası hakkında gerekli bilgiyi veren Bikâî, İmam Semerkandî'nin bu nüshalar konusunda uyarıda bulunmakla beraber birçok meselede Tevrât nüshasından *usûlu'd-dîn* konusunda istişhadta bulunduğunu ifade eder. Aynı zamanda şeyh Saduddin et-Taftazânî'nin "*Şerhu'l-Makâsıd"* adlı eserinde Kadı İyâz'ın ise "*Kitabu'ş-Şifâ"* adlı eserinde Tevrât'ı istişhâd için kullandıklarını haber verir.

Bikâî, tefsîrinde kullandığı Tevrât metninin mütercimin kim olduğunu bilmediğini, okunduğu zaman üzerinde yazılı olan haşiyelerden bunun eski Yahudi nüshası olduğunu anladığını, ilk varağındaki satırların kenarında silinmiş bâzı kelimeleri bulduğunu, bunları yetmişler nüshasından tamamladığını söyler. Kullandığı nüshayı Yahudiler tarafından en iyi tercüme olarak kabul edilen Said Feyyûmî nüshasıyla karşılaştırdığını, kullandığı metnin İbranice kelimelerin hakikatlerine daha uygun ve kendi nüshasının, nüshayı çeviren mütercimin Arapça

[408] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.478.

konusunda Said Feyyûmî'den daha yatkın gördüğünü söyleyerek okuyucuya kullandığı nüsha hakkında yeterli bilgi vermektedir.[409]

Bikâî, tefsîrinin başka yerinde nakilde bulunduğu Tevrât nüshası ile ilgili şu bilgileri de verir: قال في آخر السفر الرابع منها في النسخ الموجودة بين أظهر اليهود الآن في هذا القرن التاسع فيما قرأته في نسخة مترجمة بالعربية وخطها كذلك وعليها آثار قراءتهم لها وبيان الأوقات التي يقرأ فيها كل فصل منها ثم قابلتها بالمعنى كما مضى مع شخص منهم وكان هو القارىء ما نصه[410]

Bikâî, dördüncü sifirin sonunda, "Bu nüsha şuan içinde bulunduğumuz dokuzuncu yüzyılda ellerinde bulunan nüshadır. Bu nüshayı Arapçaya tercüme edilen nüshadan okudum. Bu nüshanın hattı aynı olup, onların bu nüshayı okuduklarını gösteren işaretler mevcuttur. Bu nüshanın hangi vakitlerde okunacağı nüshanın üzerinde işâretlidir. Bu işaretler her fasılda vardır. Daha sonra bu nüshayı mana itibariyle daha önce karşılaştırdığım gibi onlardan karî olan bir şahısla karşılaştırdım. Bu şahıs karilerden olduğunu kendisi söyledi. Bunlar israiloğullarının Mısır'dan çıkış seferleridir"[411] diyerek nakle başlar.

Bikâî'nin tefsîrinde kullandığı Tevrât nüshası hakkında bilgi vermesinin sebebi, tahrîfe uğramış bir metnin başka nüshalarında çıkabilecek farklı bilgilerden kendisinin sorumlu olmadığını ifade etmek ve bu konuda ilerde kendisine yapılacak tenkîtlerin önüne set çekmek olabilir. Gerek Kur'ân gerekse Hz. Peygamber tarafından tahrîf edildiği haber verilen bir kitabın her dönemde tahrîfe uğrama durumu vardır. Nüzulünden belli bir müddet sonra tahrîfe uğramış, ekleme ve çıkarmalar yapılmış bir kitabın elbette ki İslâm dini tarafından bu haliyle kabul görmesi mümkün değildir.

3.1.2.2.Tevrât Metninde Tasarrufta Bulunması

Bikâî'nin isrâîliyyât nakillerinde takip ettiği usûlü, kendi eserinden çıkarmaya çalışıyoruz. İslâmî ilimlerin en önemlisi olan tefsîr ilminde Bikâî, önemli bir yer edinir. Bikâî'nin müfessirliğini ve isrâîliyyât nakillerindeki mahirliğini ortaya koymak, eserinde yer alan nakilleri görmekle mümkündür. Önce âyeti her müfessirin

[409] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.478-479.
[410] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.478.
[411] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.478.

uyguladığı yöntem ile tefsîr eden müellif, daha sonra âyet ile ilgili israîliyyât naklini getirir. Bunu yaparken Tevrât'ta yer alan metnin tümünü almaz. Konu ile ilgili bölümü ya da İslâm inanç ve akîdesine uygun olanı tercih eder. Söz konusu metinde gerektiğinde tasarrufta bulunmayı kendine vazife olarak görür, değerlendirmeyi okuyucuya bırakmaz. Konuya örnek olabilecek nakil şu şekildedir:

"*Burada ben Tevrât'ın ibaresini olduğu gibi almadım. Çünkü burada Hz. Hârûn'nun makamı için tahammül edilemeyecek, onu küçük düşürecek sözler vardır. Hz. Hârûn, kendisine itham edilen eksiklikten münezzehtir. Kanatimizce bu Tevrât'ın tahrîf edilen yerlerinden biridir*."[412] demek sûretiyle hem Hz. Hârûn'a yakışmayacak sözlerin naklinden sakınmış hem de bu konuda kendi tasarrufunu kullanarak Tevrât metninden kırpmayı tercih etmiştir. Değerlendirmeyi okuyucaya bırakmadan inancımıza aykırı metinlerin naklinden sakınmıştır.

3.1.2.3. Kur'ân ve Tevrât Kıssalarını Mukayese Etmesi

Kur'ân-ı-Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes okuyucuları, büyük peygamber Hz. İbrâhim ve iki oğlu Hz. İsmâil ile Hz. İshak'ın (a.s) menkıbesine aşinadırlar. Keza, Hz. İbrâhim'in, Ur şehrinden ayrılması ve vefatına kadar olan haberler Tekvin'de yer almaktadır. (XI. Bap) Bu bilgiler büyük çoğunlukta Kur'ân-ı-Kerîm tarafından da doğrulanmaktadır. Aynı şekilde Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan Hz. Yûsuf, Hz. Meryem, Hz. İsâ ve diğer peygamberler ile ilgili bilgilerin tahrîf olmamış kısımları, Kur'ân-ı-Kerîm tarafından te'yid edilmektedir. Kur'ân kıssaları, her ne kadar geçmiş konuları ele alıyorlarsa da onlarla kastedilen hedef, geçmiş hakkında sadece bilgi edinmek değil, bu olaylardan ibret ve öğüt almaktır.[413]

Nitekim Kur'ân kıssalarının önemli gayelerinden birisi de, Âdem (a.s)'den Nûh (a.s.)'a, Hz.Nûh'tan, Hz.Peygamber'e (s.a.v) gelen bütün dinlerin ve şeriatların birliğini, aynı kaynaktan geldiğini ispat etmektir. Her devirde peygamberler aracılığıyla gönderilen dinler bir olunca, bunlara îmân edenler tek bir ümmeti teşkil etmiş, inkâr edenler de aynı inkâr ve cahiliyeyi temsil etmişlerdir.

[412] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.442.
[413] M.Sait Şimşek, **Kur'ân Kıssalarına Giriş,** Yöneliş Yayınları, İstanbul tsz. s. 81.

Bikâî, tefsîrinde geçmiş peygamberler ile ilgili âyetlerin tefsîrini yaparken ilgili âyetin muhtevası ile Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan bilgiler arasında mukayese yapma düşüncesiyle, söz konusu iki kitabı konu açısından karşılaştırır. Kur'ân kıssalarına baktığımızda olaylar ön planda tutularak, adeta dikkatlerin verilmek istenen mesaja yoğunlaşması isteniyor. Bu olayların kahramanları nerede ve ne zaman yaşandığı önemli değilse zikredilmemiştir. Önemli olan bütün insanların, bu olayların yaşanmış ve bitmiş olarak görmeden, her devirde ders almaları ve kendi hayatlarına uygulamalarıdır.[414] Bikâî'nin, kıssalar ile ilgili nakilleri doğrudan Kitab-ı Mukaddes'ten yapmış olması onu kıssalar ile ilgili teferruata girmeme gibi bir tercih hakkı bırakmamaktadır. Bikâî, Kur'ân ile Tevrât arasında ilişki olan yerlerde Tevrât'tan pasajlar nakletmesi ve az da olsa iki kitap arasında karşılaştırmalar yapması yönüyle tefsîr tarihinde farklı ve yeni bir yaklaşım benimsemiştir.[415]

Meselâ Âl-i İmrân sûresi 43. âyette geçen وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ *"Secde et, rükû edenlerle birlikte rükû et"*[416] kelimelerininin o dönemde nasıl bir manaya geldiğini göstermek için Kitâb-ı Mukaddes'ten nakiller getirmektedir. Bikâî, Kitab-ı Mukades'ten getirdiği nakillerle Yahudilik ve Hristiyanlıktaki namazın içinde bulunan secde ve rükûnun İslâmiyetteki uygulama ile uyumlu olup olmadığını göstermeye çalışır. Kitâb-ı Mukaddes'ten getirdiği nakillerle âyette geçen 'secde' ve 'rükû' nun o dinlere mahsus birçok manaya geldiğini göstermeye çalışmaktadır. Söz konusu kavramın taat, şükür gibi bir amaçla yapıldığı gibi ta'zim, saygı amacıyla kullanıldığını da ispatlamaya çalışır. Konu ile ilgili Hz. İbrâhim Kıssasını ele alarak birinci sifirden nakilde bulunur. Söz konusu nakilde "*Hz. İbrâhim, eşi Sâre vefat ettiğinde Beni Has'tan eşini defnetmek için arazi istedi. Onlar da gerekli olan araziyi verdi. Bunun üzerine Hz. İbrâhim yerinden kalkıp o halka secde edip hitap etti.*" Ribbaniyye Kıssasında ise konu şu şekilde geçmektedir: "*Hz. İbrâhim secde etti ve Rabbine dua ederek zikirde bulundu. Daha sonra Hz. İbrâhim Rabb için namaz kıldı. Bu konu Hz. İbrâhim'e ait kölenin kıssasında ise, Hz. İbrâhim memleketi olan Harran'a oğlu İshak'a kız istemeye gitmiş, bunda muvaffak olunca yere diz çöküp Rabbe secde etmiş Hz. İbrâhim'e kızın akrabaları iştirak etti. Hz. İbrâhim'in kölesi*

[414] Âdem Akıncı, "Kur'ân'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri", **HRÜİF. Dergisi**, sy. 13, 2004, s.47.
[415] Özcan Hıdır, **Yahudi Kültürü ve Hadîsler,** İnsan Yayınları, İstanbul 2006, s.411.
[416] A-li İmrân, 3/43.

ise, kızın önünde secde etti. Kardeşi İso Ya'kûb ile karşılaştığında kendisine secde etti. Emen ve çocukları ise İso'ya secde ettiler. Daha sonra Rahil ve çocukları da secde ettiler. Nitekim Hz. Yûsuf (a.s.) kıssasında kardeşleri ona yaklaşmış secde edip biz senin köleniz dediler."[417] diyerek konu ile ilgili detaylı nakilde bulunur.

Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes'ten getirdiği nakillerle Hz. İbrâhim döneminde secde etmenin taat, şükür, huşu ve tezellül gibi ibadet maksatlı kullanıldığı gibi saygı gösterme niyetiyle de insanların birbirine secde ettiklerini ispatlamaktadır. Ancak secdenin her dönemde aynı maksatla kulllanılmadığı da yine Bikâî'nin getirmiş olduğu nakillerden anlaşılmaktadır. Bikâî, Tevrât'ın ikinci sifirinden getirdiği nakilde Hz. Mûsâ İsrailoğulları'na gelip Yüce Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiğini söylediğinde, insanların ona boyun eğdiğini, tamamının rükû edip Allah'a secde ettiklerini ifade eder. Hz. Mûsâ (a.s.)'ın da hemen yere kapanıp secde ettiğini nakleder.[418] Bikâî, konunun anlaşılması için üçüncü sifirden de nakilde bulunur. Söz konusu nakillerde de secdenin gerek ibadet gerekse saygı manasında uygulandığını ispatlamaya çalışır. Dolayısıyla âyette geçen وَاسْجُدِي kavramının gerek Yahudilikte gerekse Hristiyanlıkta birçok amaçla kullanıldığını, söz konusu kavramın İslâmiyet ile birlikte sadece Allah'a ibadet maksadıyla kullanılmaya devam edildiğini Kitâb-ı Mukaddes'ten getirdiği nakillerle mukayese eder.

Bikâî, âyette Hz.Meryem'e hitaben geçen وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ âyetinin tefsîrinde geçmiş ümmetlerin namaz şekillerini irdeleyip öğrenmeye çalışır. Âyet-i kerîme'de geçen "*Secde et rükû edenlerle birlikte namaz kıl*" emrinin geçmiş ümmetlerde namazın ne şekilde kılındığı ile ilgili detaylı bir bilgiye rastlamadığını söyler. Konuyla ilgili delili Tevrât'ın ikinci sifrinde Hz.Mûsâ ile kavminin zaman kubbesinde namaz kıldıkları ile ilgili getirdiği nakildir. Bikâî, söz konusu nakilde namaz ile ilgili bilginin geçtiğini ancak namazın nasıl kılınacağı ile ilgili bir açıklamanın olmadığını namazın sadece kavram olarak geçtiğini dolayısıyla bunu zikretmenin gerekli olmadığını söyler. Bikâî'nin, bu ve diğer yerlerden anladığı, namazın geçmiş ümmetlerde dua ve secde anlamına geldiğidir. Eğer secde ile yüzün yere konduğuna delâlet (işâret) varsa işte o zaman namaz olarak adlandırılır. Ancak

[417] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IV, s.374-380.
[418] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.IV, s. 374-380.

âyette geçen şeklinden anlaşıldığı üzere buradaki amaç; Yüce Allah'ı yüceltmeye yönelik eğilmedir. Terim olarak secde: saygıyla eğilmek manasına gelir. Saygıyla eğilmek ise mutmain olarak durmak demektir.[419]

Bikâî, kendi döneminde yaşayan Yahudilerin namazlarını sorup araştırdığını, onda rükûnun olmadığını tespit ettiğini söyleyerek gerek Beğâvî'nin (ö. 516/1122) وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ "*Ruku edenlerle birlikte namaz kıl"* Bakara 43. âyetin tefsîrindeki görüşünün, gerekse İbn Atiyye'nin (ö. 541/1147) görüşünün kendisinin görüşüyle aynı olduğunu söyler.[420]

A-li İmrân sûresi 43. âyet ile ilgili nakil Bikâî'nin, isrâîliyyât nakillerindeki amacını da ortaya koyar. Bikâî, geçmiş ümmetlerin ibadet şekillerini İslâmiyet'te var olan ibadet şekilleriyle kıyaslamaya çalışır. İki dinde de var olan ibadetlerin aynılığını veya yakınlığını ortaya koyarak mukayese usûlü ile meseleyi aydınlatmaya çalışır.

3.1.2.4. Tevrât'ta Geçen Kelimelerin Okunuşu İle İlgili Bilgi Vermesi

Bikâî, isrâîliyyâtı işleyiş tarzında olduğu gibi, kelimelerin açıklanmasında da kendine has bir üslup kullanır. Bu nedenle isrâîliyyât nakillerinde bulunduğu konuların içinde geçen kelimeleri açıklamada da kullandığı ifade ve üslub çeşitlilik arz etmektedir. Bu açıklamaların bir kısmını kendisi yorumlarken bir kısmına ise araştırma sonucunda ulaşmıştır. Bikâî'nin Tevrât'ta geçen kelimelerin anlamı ve okunuşu ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermesi onu bu alanda farklı kılmaktadır. Bu tarz bir yöntem isrâîliyyât nakillerinin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasına, mübhem görülen bazı kelimelerin manalarının bilinmesine katkı sağlar.

Bikâî'nin bu üslubunu ortaya koymak için zikredilebilecek örneklerden biri Hz. Âdem ile ilgili yaptığı isrâîliyyât naklinde Tevrât'ta geçen الكروب kelimesinin hangi manaya geldiğini açıklamasıdır. Söz konusu kelimenin Zebûr vezninde İbranice'de "*küçük şahıs*" manasına geldiğini ifade eder. Kelimeyi açıklamaya devam eden Bikâî, فكان الكروبيون الملائكة المنسوبين إلى مخالطة الناس بالوحي أخذاً من الكروبَين ، تثنية كروب وهما شخصان في قبة الزمان كان يسمع كلام الله من بينهما، "*Kerubiyyûn: Vahiy ile*

[419] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.IV, s. 374-379.
[420] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c. IV, s.374-380.

insanların arasına karışan meleklerdir. Zaman kubbesinde Allah'ın kelamını duyan iki şahıstır. Bu kelime tesniden alınmış bir kelimedir." diyerek kelimenin anlaşılması için gerekli açıklamayı yapar.[421]

Bikâî'nin, yaptığı naklin daha iyi anlaşılması için açıklama gereği duyduğu bir diğer yer ise Paskalya yortusundan sonraki ilk ay ile ilgili verdiği bilgidir. Bikâî, "والمراد بالشهر الأول عندهم نيسان وهو شهر الفريك *Onların yanında birinci aydan kastedilen nisân (ferîk) ayıdır.*" diyerek yaptığı açıklamayla birinci ay ile hangi ayın kastedildiğini ifade eder.[422]

Bikâî; Hz. Mûsâ'nın, Allah'ı hoşnut etmek için kavmi ile beraber Sina dağına çıkmasıyla ilgili yaptığı nakilde, Hz. Mûsâ'nın eline aldığı kanın mâhiyeti ile ilgili, söz konusu kanın, دم القربان "*kurban kanı*" olduğunu belirterek okuyucuya gerekli açıklamayı yapar.[423]

Buna benzer bir başka örnek ise, israiloğullarının yiyecekleri ile ilgili geçen nakildir. Söz konusu nakilde İsrailoğullarının yiyecek bulamadıklarını, şu anda nefislerinin açlıktan kuruduğunu ifade ederken "والآن أنفسنا قرمة - أي يابسة *Şu anda nefislerimiz 'kurmetun' yani kurudur*."[424] diyerek nakilde geçen *'kurmetun'* kelimesinin manasını verir.

Yaptığı isrâîliyyât nakillerinin anlaşılmasını isteyen Bikâî, eserinde genel itibariyle bu gayesini yerine getirmek için büyük çaba harcamış ve kısmen başarılı olmuştur. Ele aldığımız bu kelime ve kavramların isrâîliyyât naklinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayıp, okuyucunun merakını büyük oranda gidereceğini umuyoruz.

3.1.2.5. Ahkâm Âyetlerinin Tefsîrinde Tevrât'tan Referansta Bulunması

Ahkâm âyetlerinin sayısı ve tasnifi konusunda âlimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Ahkâm âyetleri ihtiva ettikleri hükümler bakımından ibâdat, muâmelat ve ukubât gibi gruplara ayrılırlar. Tefsîr ilminin tedvininden itibaren günümüze kadar

[421] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.I, s. 272.
[422] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c. I, s.423.
[423] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c. I, s.438.
[424] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c. I, s.451.

telif edilmiş olan eserlerde ahkâm âyetlerinin tefsîrine yer verilmiştir.[425] Kur'ân'ın amel yönünü ele alarak bu husus ile ilgili âyetleri açıklayan ve ondan bu konularla ilgili hükümler çıkarmaya çalışan tefsîr ekolüne ahkâm tefsîri denir.[426] Ahkâm ile ilgili âyetlerin tefsîrini yapan müellifler, hem âyetleri açıklarken hem de âyetlerden hüküm çıkarırken çeşitli kaynaklardan faydalanmışlardır. Müfessirlerin kullandıkları kaynaklar "tefsîr, hadîs, fıkıh, dil, tarih ve diğer kaynaklar" olarak sayılabilir.[427] Diğer kaynaklar olarak tanımlanan yüce Allah'ın önceki ümmetlere meşrû kıldığı, bu ümmetlere tebliğ etmek üzere Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ gibi peygamberler vasıtasıyla indirdiği hükümlerdir.[428] Bu hükümleri içeren kaynaklar şer'u men kablenâ olarak tanımlanabileceği gibi Kitâb-ı Mukaddes kaynakları olarak da tanımlanabilir. Nitekim İslâm şerîatının, önceki şerîatlerin bir kısmını nesh etmediği tartışmasız kabul edilen bir hususdur. İslâm şeriatı, îmân etmenin gerekliliğini, zinâ, hırsızlık, adam öldürme ve küfrün haramlığını nesh etmemiştir. Yüce Allah bu haramları sonradan gelen peygamberler vasıtasıyla da haram kılmıştır.[429]

Geçmiş ümmetlerin yaşamları, kıssaları, peygamberleri ile ilgili birçok konuda Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakilde bulunan Bikâî, ahkâm âyetlerin tefsîrinde de Kitâb-ı Mukaddes nakillerinden istifade eder. Bilindiği gibi Bikâî, âyet ile ilgili hususları önce başka bir âyet ile sonrasında ise Hz. Peygamber'in hadîsi ve müfessirlerin görüşü ile açıklamaya çalışır. Ancak bununla yetinmeyip âyet ile ilgili tefsîri Kitâb-ı Mukaddes nakilleri ile güçlendirir. Tefsîrinde takip ettiği bu sistematik gereği onun, diğer konular yanında ahkâm âyetlerinde de Kitâb-ı Mukaddes nakillerine yer verdiğini görüyoruz. Nitekim Nisâ sûresinin 11. âyetinde bunu görmekteyiz. Bu âyette şöyle buyurulmuştur:

"*Allah size şöyle emreder: Evlâtlarınız hakkında erkeğe, (mirastan) iki dişinin payı kadar vardır. Fakat onlar ikiden fazla kadınlar ise terikenin üçte ikisi onlarındır. Bir tek ise o zaman yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa ana babadan her birine altıda birdir. Çocuğu olmayıp da ana-babası ona mirasçı olmuşsa üçte*

[425] Bedrettin Çetiner, "Ahkâmu'l-Kur'ân" **DİA**, İstanbul 1998, c.I, s.552.
[426] Mevlüt Göngör, **Kur'ân Tefsîrinde Fıkhî Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhî Tefsir**, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1996, s.51.
[427] Mustafa Hocaoğlu, **Ahkâm Ayetlerinin Usûl Açısından Mukayesesi: Cessâs, Herrâsî ve İbn Arabî Örnekleri, -**Basılmamış Doktora Tezi-, İzmir 2010, s.55
[428] Zekiyuddîn Şaban, **Usûlu'l-Fıkh,** çev. İbrâhim Kâfî Dönmez, TDV Yayınları, Ankara 1990, s.180.
[429] Nurullah Aktaş, **Nüzûl Sürecinde Önceki Hukuk Sistemlerinin Değeri**, s.70-71.

biri anasınındır. Ölenin kardeşleri varsa o vakit altıda bir anasınındır."[430] Bikâî bu âyette geçen miras konusu ile ilgili olarak "أن سبب إنزال فرائض الميراث في شريعتنا النساء" "*Şeriatımızda miras âyetinin nüzul sebebi kadınlardır*." diyerek konuya açıklık getirir. Âyetin nüzul sebebi ile ilgili birden çok rivâyeti aktarırken şöyle bir rivâyeti de nakleder: "Câhiliye halkı kızlara, küçük erkek çocuklara mirastan pay vermezler, ölen kişiye ancak savaşabilecek durumdaki erkek çocukları mirasçı olurdu. Şair Hasan'ın kardeşi Abdurrahman İbn Sâbit vefat etti ve arkasında Ummü Kücce adındaki eşi ile beş kız bıraktı. Varisler Abdurrahman'ın malını almaya gelince Ümmü Kücce Hz. Peygamber (s.a.v)'e şikâyete geldi de Allah Teâlâ "*Eğer kadınlar ikinin üstünde iseler bırakılan malların üçte ikisi onlarındır...*" âyet-i kerîmesi, Ümmü Kücce hakkında da "*Çocuğunuz yoksa sizin bıraktıklarınızın dörtte biri eşlerinizindir. Şâyet çocuğunuz varsa bıraktıklarınızın sekizde biri onlarındır*."[431] âyet-i kerîmesini indirdi. Bikâî, miras ile ilgili âyetin tefsîrinde sadece nüzûl sebebi ile yetinmez. Tevrât'ta miras ile ilgili hükmün sebebi nüzulune inerek Ehl-i Kitab'ın miras konusunu araştırır ve şeriatımızla olan ortak hükümleri bulmaya çalışır. Netice itibariyle miras konusu ile ilgili Tevrât'ta bulduğu bölümü tefsîrinde nakleder ve " أن سبب إنزال الفرائض في التوراة كان النساء أيضاً" "*Tevrât'ta da feraizin inzâlinin sebebi kadınlardır"* diyerek Tevrât'tan şu hâdiseyi nakleder: "*Yûsuf oğlu Manaşşe'nin boylarından Manaşşe oğlu Makir oğlu Gilat oğlu Hefer oğlu Selofhat'ın Mahla, Noa, Hogla, Milka, Tirsa adındaki kızları, buluşma Çadırı'nın girişinde Mûsâ'nın, Kâhin Elazar'ın, önderlerin ve bütün topluluğun önüne gelip şöyle dediler:*

Babamız çölde öldü. Rab'be başkaldıran Korah'ın yandaşları arasında değildi. İşlemiş olduğu günahtan ötürü öldü. Oğulları olmadı. Erkek çocuğu olmadı diye babamızın adı kendi boyu arasından neden yok olsun? Babamızın kardeşleri arasında bize de mülk verin."Mûsâ onların davasını Rab'be götürdü. Rab Mûsâ'ya şöyle dedi: "Selofhat'ın kızları doğru söylüyor. Onlara amcalarıyla birlikte miras olarak mülk verecek, babalarının mirasını onlara aktaracaksın." İsraillilere de ki: "*Bir adam erkek çocuğu olmadan ölürse, mirasını kızına vereceksiniz. Kızı yoksa mirasını kardeşlerine, kardeşleri yoksa amcalarına vereceksiniz. Amcaları da yoksa mirasını bağlı olduğu boyda kendisine en yakın akrabasına vereceksiniz. Yakını*

[430] Bkz. Bedrettin Çetiner, **Esbâb-ı Nüzûl**, Çağrı Yayınları, İstanbul tsz. I/260-61.
[431] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.V, s.246.

mirası mülk edinsin. Mûsâ'ya verdiğim buyruk uyarınca, İsrailliler için kesin bir kural olacak bu."[432]

Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes'ten getirdiği bu nakille ahkâm âyetlerinin Tevrât'taki sebebi nüzulüne iner, Sebebi nüzul ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz hâdiseyi delil gösterir.

Bikâî'nin ahkâm âyetlerinin tefsîrinde Tevrât'tan referansta bulunduğu bir diğer konu ise kısas konusudur. Kısası doğru anlayıp bu konuda yerinde karar vermek için onunla ilgili Kur'ân'daki ilahi vahyin tarihi içeriğini göz önünde bulundurmak gerekir. Kur'ân, kısas kuralını Yahudi-Hristiyan geleneğine uygun devam ettirmektedir. Daha önce Yahudi- Hristiyan geleneğinde var olan kısas prensibi İslâm şeriatında da devam ettirilmiş kurallardan biridir. Konu ile ilgili söz konusu âyet Mâide sûresinde:

"*Eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hükmet. Allah âdil olanları sever. Tevrât'ta onlara şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezadır). Yaralar da kısastır (Her yaralama misli ile cezalandırılır). Kim bunu (kısası) bağışlarsa kendisi için o keffâret olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerdir*."[433]

Bikâî, ayetin tefsirine başlarken önce Yahudilerin kısas ile ilgili hükmü Tevrât'ın emrettiği şekliyle uygulamadıklarını bu hüküm uygulanırken sadece zayıf olan tarafa uygulandığını İbn Abbâs'tan naklettiği şu hadîs ile delillendirir:

İbn Abbâs der ki: "*Beni Kurayza ve Beni Nadir kabileleri vardı. Beni Nadir Beni Kurayza'dan daha şerefli idi. Beni Kurayza'dan bir adam beni Nadir'den bir adamı öldürdüğünde ona kısas uygulanarak öldürülürdü. Ama Beni Nadirden bir adam Beni Kurayzadan bir adam öldürdüğünde kendisine kısas uygulanmazdı. Onun yerine yüz yük hurma ile cezalandırılırdı. Hz. Peygamber döneminde Beni Nadir kabilesinden bir adam Beni Kurayza kabilesinden bir adamı öldürdüğünde, Beni Kurayza katilin öldürülmesi için kendilerine teslim edilmesini istediklerinde, Beni Nadir aramızda hakemliği Hz. Peygamber yapsın*" der. Ancak konu ile ilgili "*Eğer*

[432] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.V, s.246-249. Ayrıca bkz. **Sayım**, 36/1-12.
[433] Mâide, 5/42-45.

hüküm verirsen, aralarında adaletle hükmet. Allah âdil olanları sever."[434] âyeti nâzil olur.

Konuya açıklık getirmek için Yahudilerin kısas konusunu şeriatlarına uygun bir şekilde uygulamaları halinde kısasın şu şekilde gerçekleşeceğini ikinci sifirden getirdiği وهذا نص ما عندهم من التوراة في القصاص "*Bu onlarda Tevrât'ta geçen kısas ile ilgilidir*" diyerek delillendirir. Söz konusu nakil şu şekildedir: "*Kim birini vurup öldürürse, kendisi de kesinlikle öldürülecektir. Ama olayda kasıt yoksa ona ben izin vermişsem, size adamın kaçacağı yeri bildireceğim. Eğer bir adam komşusuna düzen kurar, kasıtlı olarak saldırıp onu öldürürse, sunağıma bile kaçmış olsa, onu çıkarıp öldüreceksiniz. Kim annesini ya da babasını döverse, kesinlikle öldürülecektir. Kim adam kaçırırsa, onu ister satmış olsun, ister elinde tutsun, kesinlikle öldürülecektir. Annesine ya da babasına lanet eden kesinlikle öldürülecektir. Kavga çıkar, bir adam komşusuna taşla ya da yumrukla vurur, vurulan adam ölmeyip yatağa düşer, sonra kalkıp değnekle dışarıda gezebilirse, vuran adam suçsuz sayılacaktır. Yalnız yaralının kaybettiği zamanın karşılığını ödeyecek ve tamamen iyileşmesini sağlayacaktır. Bir adam erkek ya da kadın kölesini değnekle döverken öldürürse, kesinlikle cezalandırılacaktır. Ama köle hemen ölmez, bir iki gün sonra ölürse, köle sahibi ceza görmeyecektir. Çünkü köle onun malı sayılır. İki kişi kavga ederken gebe bir kadına çarpar, kadın erken doğum yapar ama başka bir zarar görmezse, saldırgan, kadının kocasının istediği ve yargıçların onayladığı miktarda para cezasına çarptırılacaktır. Ama başka bir zarar varsa, cana karşılık can, göze karşılık göz, dişe karşılık diş, ele karşılık el, ayağa karşılık ayak, yanığa karşılık yanık, yaraya karşılık yara, bere'ye karşılık bere ödenecektir. Bir adam erkek ya da kadın kölesini gözüne vurarak kör ederse, gözüne karşılık onu özgür bırakacaktır. Eğer erkek ya da kadın kölesinin dişini kırarsa, dişine karşılık onu özgür bırakacaktır*."[435] Onların Tevrât'ta uymaları gereken hükmü araştırıp nakleden Bikâî, hem onların gerek ahkâm ile ilgili birçok konuda tahrîfe gittiklerini hem de şeriatımızca uygulanan kısas hükmünün önceki ümmetlerde de var olduğunu göstermiş olur. Bunu yaparak ahkâm âyetlerin tefsîrinde Tevrât'tan yararlanmış olur.

[434] Nesâî, **Kasame**, 7-9, Hadis no: 4729.
[435] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.VI, s.156.

Bikâî'nin ahkâm âyetlerinin tefsîrinde Tevrât'tan referansta bulunduğu bir diğer konu ise recm konusudur. Maide sûresi 45. âyetin tefsîrinde recm ile ilgili Tevrât'tan referansta bulunan Bikâî, "*beşinci sifirden naklen*" diyerek, recm konusu ile ilgili şu nakli getirir: "*Recm cezası ile öldürülecek olanların iki kişinin şahitliği ile olması gerekir. Bunlar sadece bir kişinin şahitliği ile öldürülemez. Bir kişiyi recm edecekseniz o kişiyi önce şahitler recm etsin daha sonra bütün halk olarak, şer çıkaranları helak ediniz ve aranızdan def ediniz...*"[436] Bikâî'ye göre Yahudilerin yüklendikleri günahlar, Allah kelamını tahrîf, yasakları çiğneme, Tevrât'ın hükmünden yüz çevirmek gibi davranışları kendilerine ceza olarak şeriatlarının nesh edilmesine sebep olmuştur.[437]

Bütün bunlar Kitâb-ı Mukaddes ile Kur'ân'ın birbirinden tamamen ayrı olmadığını, birçok yerde aynı ahkâmı içerdiğini göstermektedir. İslâm dini Hz.Âdem ile başlayıp, Hz. Peygamberde son şeklini alan ilahi bir dindir. Önceki şeriatlerin birçok konu ve yerde İslâm şeriatıyla uyumlu olması gâyet tabiidir.

3.1.2.5. Kur'ân ile Örtüşen Tevrât Konularını Zikretmesi

Kitâb-ı Mukaddes'te önemli miktardaki birçok konu, Kur'ân'da da bulunur. Peygamberlere ait kıssalar, bu konuların başında gelir. Nûh, İbrâhim, Yûsuf, Elie, Yûnus, Eyyûb, Mûsâ'yı (a.s); İsrail kralları Tâlût (Saul), Dâvûd, Süleyman gibi şahsiyetleri zikredebiliriz. Bundan sonra, özellikle tabiatüstü kudretin müdahalesiyle büyük olayların anlatımı gelir. Meselâ, göklerin ve yerin yaratılışı, tufan, Hz. Mûsâ'nın çıkışı gibi. Nihâyet Hz.İsâ ve onun annesi Meryem ile ilgili her şey, yani Yeni Ahid ile ilgili hususlar Kitâb-ı Mukaddes'te yer alır.[438]

Bikâî, Kur'ân ile örtüşen birçok Kitâb-ı Mukaddes naklini getirmeyi büyük bir ustalıkla başarır. Bunu yaparken mümkün mertebe konuların birbiriyle örtüşmesine özen gösterir. Kur'ân ile Kitâb-ı Mukaddes'in müşterek olarak anlattıkları birçok konu Bikâî'nin dikkatini çekmiş ve incelenebilecek nitelikte görünmüştür. Bikâî, bunu yaparken Ehl-i Kitâb aleyhine delil getirme, istişhâd, yalanlarını ortaya çıkarma gibi nedenlerle hareket eder. Ancak tarihte Kur'ân-ı

[436] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.VI, s.157.
[437] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.VI, s.158.
[438] Maurıce Bucaılle, **Kitâb-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim**, s.313.

Kerîm'in kaynağını Kitâb-ı Mukaddes'te arama girişimi her zaman iyi niyetle yapılmamıştır. **"**Kur'ân kıssalarından hareketle gayrimüslimler, Kur'ân-ı Kerîm'de tarihsel tutarsızlıkların ve yanlışlıkların bulunduğunu, bu nedenle Hz.Muhammed'in (s.a.v.) bilinçaltının Kur'ân-ı Kerîm'in oluşumunda pay sahibi olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Kitâb-ı Mukaddes'te anlatılan kıssalarla Eski Ahit kıssaları arasında bir paralelliğin bulunduğu da Kur'ân kıssalarının kaynağı bağlamında sürekli gündeme getirilmiştir. Bu tür iddiaların temel amaçlarından biri, Kur'ân ile Kitâb-ı Mukaddes arasında var olan bâzı konu benzerliklerini ön plana çıkararak ikisi arasında paralellik kurmak, başka bir ifadeyle Kur'ân-ı Kerîm'i Kitâb-ı Mukaddes'e irca etmek, Kur'ân'ın kaynağının Kitâb-ı Mukaddes olduğunu ifade etmektir. Bunun tabii sonucu olarak da, Kur'ân ile Kitâb-ı Mukaddes aynı statüye indirgenecek ve ikisi arasındaki benzerliklerden hareketle özellikle 18. yüzyıl ve sonrasında Kitâb-ı Mukaddes bağlamında geliştirilen tenkît yöntemlerinin aynısının Kur'ân için de gündeme getirilmesine meşrûiyet alanı oluşturulmaya çalışılacaktır."[439] Söz konusu konu ile ilgili âyetlerden biri şöyledir:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ () وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ

"*İsrailoğullarından, Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anne babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edin, insanlarla güzel güzel konuşun, namazı kılın, zekâtı verin diye söz almıştık. Sonra siz pek azınız müstesna, döndünüz; hala da yüz çevirip duruyorsunuz. Kanınızı dökmeyin, birbirinizi yurdunuzdan sürmeyin diye sizden söz almıştık, sonra bunu böylece kabul etmiştiniz, buna siz şahidsiniz.* "[440]

Bikâî'ye göre İsrailoğulları'ndan birçok hususta kendilerinden söz alınmış olmasına rağmen gerek Hz. Peygamber dönemindeki Yahudiler, gerekse onlardan önce yaşayan Yahudiler tarafından bu sözlerinden döndükleri bildirilmektedir. Hâlbuki Kur'ân'ın da bize haber verdiği ve emrettiği üzere onlar Allah'tan başka Tanrı tanımamak, ana-babaya, akrabaya, yetimlere ve yoksullara iyilik etmek,

[439] Şehmus Demir, **Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik**, Beyan Yayınları, İstanbul 2003, s.151-157.
[440] Bakara 2, /83-84.

insanlara güzel söz söylemek, namaz kılıp zekât vermek, birbirinin kanını dökmemek, kendi yurttaşlarını vatanlarından kovmamak gibi yükümlülüklerle sorumlu tutulmuştu. Bikâî, Kur'ân ve Tevrât'ın ortak emri olan bu konuların Tevrât'ta geçen şekliyle örtüştüğünü göstermek adına "ذكر ما يشهد لذلك من التوراة، قال في السفر الثاني" "*Tevrât'ın ikinci sifirinde bu konu ile örtüşen şekli şöyledir.*" diyerek Kur'ân âyetleri ile örtüşen Tevrât nakline şu şekilde devam eder:

"*Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrın Yahve benim. Benden başka Tanrın olmayacak. Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrın Rab, kıskanç bir Tanrı'yım. Benden nefret edenin babasının işlediği günahın hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım. Ama beni seven, buyruklarıma uyan binlerce kuşağa sevgi gösteririm. Tanrın Yahve'nin adını boş yere ağzına almayacaksın. Çünkü Yahve, adını boş yere ağzına alanları cezasız bırakmayacaktır. Şabat Günü'nü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün bana, Tanrın Rab'be Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancı hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü ben, Rab yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü'nü kutsadım ve kutsal kıldım. Annene, babana saygı göstereceksin ki, Tanrın Rab'bin sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun. Adam öldürmeyeceksin. Zina etmeyeceksin. Çalmayacaksın. Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin. Komşunun evine, karısına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.*"[441]

Bikâî, bu nakille Kur'ân âyetleri ile Kitâb-ı Mukaddes metinlerinin birçok yerde uyuştuğunu ispat etmektedir. Bakara sûresi 83. âyetinden sonra Bikâî'nin, Kur'ân ve Tevrât metnini uzlaştırmak için gayret sarf ettiği görülür. Âyette Beni İsrailden misâk alındığını haber veren âyetin tefsîrini verdikten sonra aslında aynı misâkın Tevrât'ta da onlardan alındığını haber verir. İkinci ve üçüncü sifirden

[441] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.VI, s.5-6.

örnekler vererek konuyu bütün delilleriyle açıklar. Bunu yaparken Yahudilerin kusurlarını da yüzlerine vurur.[442]

Bikâî'nin Kur'ân ile örtüşen Tevrât konularını zikrettiği yerlerden biri de İsrailoğullarına verilen mucizeleri hatırlatan âyettir. Söz konusu âyet şu şekildedir:

سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

"İsrailoğullarına sor ki kendilerine nice apaçık mucizeler verdik. Kim mucizeler kendisine geldikten sonra Allah'ın nimetini (âyetlerini) değiştirirse bilsin ki Allah'ın azabı şiddetlidir."[443]

Bikâî, âyetin tefsîrini verdikten sonra muhteva itibariyle Tevrât metniyle uyuştuğunu göstermek için Tevrât'ın beşinci sifîrinden nakilde bulunur. Böylece Kur'ân âyetleri ile Tevrât metinlerinin muhteva yönünden birçok konuda örtüştüğünü ispatlamış olur. Nitekim Bikâî'nin tefsîrini okuyan kimse de her iki kutsal metnin örtüştüğünü rahatlıkla görmüş olur.

Bikâî'nin, Kur'ân ile örtüşen Tevrât konularını tefsîrinde naklettiği konulardan bir diğeri ise A'li İmrân sûresi 52. âyetidir. Söz konusu âyette Hz. İsâ,

" إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ "

"*Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir.*"[444] diyerek Hz. Îsâ kendine itaati kutsamayarak, aksine 'kul'özelliğini ön plana çıkarıp kendisine itaatin ancak Allah'ın iradesine boyun eğerek gerçekleşebileceği uyarısında bulunmaktadır.

Bikâî, bu âyetin muhteva yönünden Kitâb-ı Mukaddes metniyle örtüştüğünü ispatlayıp Hrıstiyanların Hz. İsâ'yı Tanrı/Tanrının oğlu gibi sıfatlarla nitelendirmelerinin kendileri tarafından uydurulmuş bir düşünce olduğunu ispatlamak gibi nedenlerle önce Hz. İsâ'nın, Yuhanna İncîl'inde Allah'a ibadet edilmesi gerektiği ile ilgili geçen sözleri nakleder. Daha sonra, Allah'ın vahdaniyeti, yalnız kendisine ibadet edilmesi gerektiği ile ilgili olarak, "*Tevrât'ın beşinci*

[442] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.II, s.5.
[443] Bakara, 2/211.
[444] Meryem, 19/36.

sifirinden naklettiklerim" diyerek konunun Ehl-i Kitab'ın iddia etikleri gibi olmadığını, kendilerini Kitâb-ı Mukaddes'in de yalanladığını, dolayısıyla kitaplarındaki bilgiler doğrultusunda etmediklerini ispatlamak istemektedir.[445]

Bikâî, konunun sonunda yaptığı nakillerle Hz. İsâ'nın ibadet ve tevhit'te Tevrât'ı tasdîk ettiğini de haber verir. Konu ile ilgili âyet-i Kerîme'nin Hz. İsâ'nın nübüvvetinin tasdîkçisi olduğunu, Yüce Allah'ın kendisini insanları tevhide davet etmek için görevlendirdiğini, bu davetin kendisi dâhil sonradan kendisine tabi olacakları Allaha ibadet etme ve takva sahibi olma konusunda herkesin sorumlu olduğunu haber vermektedir. Âyet, Allah'tan başkasına ibadet edilmesi gerektiğini iddia eden yalancıların yalanlarını da ortaya koymaktadır. Netice olarak âyetten anlaşılan; Yüce Allah, her şeyin Rabbi ve herkesin kendisine ibadet etmesi gereken ilahtır. Ehl-i Kitâb'ın Hz. İsâ'ya ilahlık nisbetinde bulunmaları doğru değildir. Nitekim Yüce Allah'ın A'li İmran 64. âyette Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitab'a söylemesini istediği, *"De ki: 'Ey Kitap ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na bir şeyi eş koşmamak, Allah'ı bırakıp birbirimizi Rab olarak benimsememek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin'. Eğer yüz çevirirlerse: "Bizim müslüman olduğumuza şahid olun deyin."* âyeti buna açık bir delildir.[446]

Bikâî'nin, konuyu anlaşılır kılmak için Tevrât'ın beşinci sifirinden getirdiği nakil şu şekildedir:

"*Tanrınız Rabbin size vereceği ülkeye girdiğinizde, oradaki ulusların iğrenç törelerini öğrenip uygulamayın. Aranızda oğlunu ya da kızını ateşte kurban eden, falcı büyücü, muskacı, medyum, ruh çağıran ya da ölülerin ruhlarına danışan kimse olmasın. Çünkü Rab bunları yapanlardan tiksinir. Tanrınız Rab, bu iğrenç töreleri yüzünden bu ulusları önünüzden kovacaktır. Tanrınız Rab'bin önünde yetkin olun." "Ülkelerini alacağınız uluslar büyücülerin, falcıların öğüdüne kulak verirler. Ama Tanrınız Rab buna izin vermiyor. Tanrınız Rab size aranızdan, kendi kardeşlerinizden benim gibi bir peygamber çıkaracak. Onu dinleyin. Horev'de toplandığınız gün Tanrınız Rab'den şunu dilemiştiniz: 'Bir daha ne Tanrımız Rabbin sesini duyalım, ne de o büyük ateşi görelim, yoksa ölürüz. Rab bana, Söyledikleri*

[445] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.III, s.190-191.
[446] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.IV, s.415.

doğrudur' dedi. Onlara kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım. Sözlerimi onun ağzından işiteceksiniz. Kendisine buyurduklarımın tümünü onlara bildirecek. Adıma konuşan Peygamber'in ilettiği sözleri dinlemeyeni Ben cezalandıracağım. Ancak, kendisine buyurmadığım bir sözü Benim adıma söylemeye kalkışan ya da başka ilahlar adına konuşan peygamber öldürülecektir. Bir sözün Rab'den olup olmadığını nasıl bilebiliriz?' diye düşünebilirsiniz. Eğer bir peygamber Rab'bin adına konuşur ve konuştuğu söz yerine gelmez ya da gerçekleşmezse, o söz Rab'den değildir. Peygamber saygısızca konuşmuştur. Ondan korkmayın."[447]

Bikâî, yaptığı nakillerle Kur'ân ile Tevrât'ın temelde birçok yönden uyuştuğunu, tahrîfe uğramayan ilahi kelamın Kur'ân konularıyla genel manada mutabık olduğunu ispatlamaya çalışır.

3.1.2.6. Tevrât İle İstişhâd'ta Birden Çok Sifirden Yararlanması

Kur'ân-ı-Kerîm'de ismi geçen peygamberlerden bâzılarının hayat hikâyeleri ve kavimleriyle olan mücadelelerinin geniş bir şekilde anlatıldığı hepimizce malumdur. Bu peygamberlerin kıssalarında müfessirlerin açıklama ve daha fazla bilgiye ulaşma ihtiyacı duyduklarını elimizdeki tefsîr kaynakalarına bakarak görmekteyiz. Peygamber ve kavimler ile ilgili kıssalarda müfesssirlerin meraklarını celb eden birçok konu vardır. Müfessirlerin bu merakı, onları kıssalar hakkında birçok rivâyete başvurup tefsîrlerinde nakletmeye sevk etmiştir. Birçok müfessir kıssalar ile ilgili nakillerde bulunurken Vehb b. Münebbih, İbn Cüreyc, Ka'bu'l-Ahbar gibi şahısların naklettikleri bilgilerle yetinirken Bikâî, bu tarz şahıslardan nakletmek yerine, peygamber ve kavimlerle ilgili kıssalarda birçok yerde Kitâb-ı Mukaddes nakillerine doğrudan başvurarak tefsîrinde farklı bir yöntem izlemiştir. Görünen o ki Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes'ten herhangi bir kıssa ile ilgili nakilde bulunduğunda bir yerden nakille yetinmemiş, bazen bir konu hakkında birden çok nakilden veya Tevrât sifirinden yararlanarak bu konuda farklı bir yöntem uygulamıştır. Bu esnada Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde birden çok sifirden yararlanmayı büyük bir ustalıkla başarmıştır. Konumuza örnek olması açısından birkaç nakli değerlendirip burada zikretmekte fayda görüyoruz. Biâkî, konu ile ilgili

[447] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.IV, s.410-415.

nakle قال في السفر الرابع من التوراة ما نصه "Tevrât'ın dördüncü sifirinden olduğu gibi naklettiğim şudur" diyerek nakle başlar.

Bikâî, babaları ölen ancak erkek kardeşleri olmayan kız çocuklarının babalarının mirasını Hz. Mûsâ'dan kendilerine miras payı vermesini istemeleri ile ilgili konuda isrâîliyyât naklinde bulunurken şöyle bir yol takip eder. Konu ile ilgili Tevrât sifirlerinden nakilde bulur. Bunu yaparken önce dördüncü sifirden olduğu gibi naklettiğim şudur, deyip konu ile ilgili nakli getirir. Muhtemelen yaptığı nakli yeterli görmeyen Bikâî, aynı konu ile ilgili olarak وقال في السفر الثالث منها ما نصه "üçüncü sifirinden olduğu gibi naklettiğim şudur" diyerek nakle devam eder. Bununla da yetinmeyen Bikâî, وقال في السفر الخامس...وقال في السفر الثاني: "beşinci sifirde şöyle der… İkinci sifirde şöyle der.." diyerek konunun pekişmesi için aynı konu ile ilgili farklı sifirlerden nakil getirmeye devam eder. Böylece Bikâî, aynı konuda Tevrât ile istişhâdda birden çok sifirden yararlanır.[448]

Konu ile ilgili bir başka örnek Bakara sûresi 83. âyetin tefsîrinde mevcuttur.

"وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ "

"İsrailoğullarından, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anne babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edin, insanlarla güzel güzel konuşun, namazı kılın, zekâtı verin"diye söz almıştık. Sonra siz pek azınız müstesna, döndünüz; hala da yüz çevirip duruyorsunuz".[449]

Bikâî, âyetin tefsîrinde Yüce Allah'ın İsrailoğulları'ndan kendisi dışında kimseye tapmamaları, anne babaya kâfir olsalar bile ikramda bulunmaları, akraba, yetim ve miskinlere yardımda bulunmaları, insanlara iyi muamele etmeleri, namazı eda etmeleri konusunda söz aldığını, ancak onların az bir kısmı hariç birçoğunun bu sözden döndüğünü söyler. Konu ile ilgili bu açıklamayı yaptıktan sonra Yüce Allah'ın kendilerinden aldığı sözün Tevrât metninde de geçtiğini, hatta aynı konunun birden çok sifirde geçtiğini göstermek için Tevrât'tan istişhâdta bulunurken birden çok Tevrât sifirinden nakillerde bulunur. Konu ile ilgili ikinci ve üçüncü sifirden

[448] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.V, s.248.
[449] Bakara, 2/83.

nakilde bulunur. Nakilde bulunduğu sifirlerin konusu özetle şu şekildedir: "*Benden başka ilahın olmasın. Onlara secde ve ibadet etme. Çünkü ben Rabbim. Anne ve babana ikramda bulunki ömrün uzasın. Zina etme, öldürme, hırsızlık yapma. Herhangi birine yalan yere şahitlik etme. Herhangi birinin kızına ve eşine kötü gözle bakma"* Daha sonra üçüncü sifirden konu ile ilgili şu nakli getirir: "*Hırsızlık yapma, kimseye hıyanet etme. Yalan yere adıma yemin etme. Kimseye zulm etme, sağır ve dilsize kötü söz söyleme. Görmeyen kimseye tuzak kurma. Rabbin olan Allah'tan kork. Miskine karşı kötü muamaelede bulunma. Yaşlı kimseye adil davran. Büyüğe ikramda bulun. Onu gördüğünde ayağa kalk. Senden büyük olanlara ikramda bulun, Rabbin olan Allah'tan kork*."[450]

Bikâî'nin Tevrât ile istişhatta bulunurken birden çok sifirden yararlandığı bir diğer yer Bakara sûresinin son âyetinde geçen konu ile ilgilidir. Konu ile ilgili söz konusu âyet şu şekildedir:

"لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ"

"Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler; kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma. Rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin gibi, bize de ağır yük yükleme. Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi taşıtma, bizi affet, bizi bağışla, bize acı. Sen Mevlamızsın, kâfirlere karşı bize yardım et." [451]

Doğrusu rahmet ve kerem sahibi Yüce Allah, insanı gücü yetmediği şeyle mükellef kılmaz. Uyku esnasında ve kendisine vesvese ile gelen durumlarda yüce Allah onu sorumlu tutmaz. Çünkü bunların ikisi de kişinin irade ve gücünün dışında gelişen durumlardır. Bununla beraber müminler güçlerinin yetmediği dışında, unutup hata etmeleri halinde yüce Allah'ın kendilerini sorumlu tutmamaları için dua eder. Müminler, yüce Allah'ın önceki ümmetlere yüklediği ağır yükler gibi kendilerinin taşıyamayacakları yüklerin ağırlığından Allah'a iltica ederler. Bikâî, önceki

[450] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.II, s.6-7.
[451] Bakara, 2/286.

ümmetlerin yüklendiği ağır yüklerin ne olduğu ile ilgili Tevrât'tan nakiller getirir. Bunu yaparken birden çok sifirden nakilde bulunarak okuyucuyu konu hakkında bilgilendirir. Geçmiş ümmetlerin yüklendikleri ağır yükler ile ilgili ikinci ve beşinci sifirin sonundan getirdiği nakiller özetle şu şekildedir: "*Yere düşen zeytini almayınız. Bunu miskinlere ve muhtaçlara bırakın.*" Beşinci sifirin sonunda ise, *"Miskin yetim ve aranızda bulunana zulm etmeyiniz. Dul kadının elbisesini rehin almayınız. Tarlanızı hasat edip bir demet unuttuğunuzda onu almayıp yetim ve dul kadın ve etrafta oturana bırakınız. Zeytininizi serpiştirdiğinizde tarlada unuttuğunuzu almayınız. Bu yetim, dul ve orda bulunanlara kalsın*."[452] Bu tarz nakiller Ehl-i Kitab'ın yere düşen veya unutulan zeytini almalarının kendilerine yasak kılındığını hatırlatır. Bikâî'nin, "*Bizden öncekilere yüklediğin gibi, bize de ağır yük yükleme.*" âyetinin tefsîrinden sonra bu yasakların hangileri olduğu ile ilgili Tevrât'tan nakil getirmesi, onlara yüklenen ağır yüklerin ne olduğu hakkında bizi bilgilendirme gayesiyledir. Hâlbuki İslâm şeriatında yere düşen, düşürülen her şeyin alınabileceği gibi, kaybolması halinde de onun bulunması için verilen gayret de mubahtır.

Bikaî, bu tarz nakillerde bulunurken, ilahi kelamın benzerliğini ortaya koyma, Ehl-i Kitab'ın aleyhinde delil olarak kullanma, Kur'ân-ı Kerîm'in mucize bir kitap olduğunu ispat etme gibi birçok sebeple konu ile ilgili Tevrât metninden birden çok sifirden nakiller getirir.[453]

3.1.2.7. Tahrîf Olan Yerleri Belirtmesi

İsrailoğullarının özelliklerinden birisi de Kutsal Kitabı tahrîf etmeleridir.[454] Yüce Allah, ellerinde bulunan kitabı verip sapıklığı satın alan Yahudileri tehdit etmiş, onların yüzlerinin silinip gözlerinin arkaya çevrileceğini ve böylece gerisin geri yürümek zorunda kalacaklarını haber verir.[455] Yüce Allah, son Peygamber'ine gönderdiği Kur'ân ile de eski kitapların tahrîfe uğramış kısımlarını kendisine haber

[452] Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.IV, s.183-185.
[453] Bikâî'nin nakil yaparken birden çok sifirden yararlandığı örnekler için bkz.Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.V, s.248; Bikâî, **Nazmüd-Dürer**, c.II, s.6-7.
[454] Bkz.Nisâ, 4/47.
[455] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmiu'l- Beyân an Te'vîli Âyi'l Kur'ân**, thk. Ahmed M.Şâkir, Müessetü'r-Risâle, 1420/2000 c.VIII, s.443 Konu ile ilgili ayetler şöyledir: *"Ey Kitap verilenler! Yüzleri silip arkaya çevirerek enseler gibi dümdüz yapmadan yahut cumartesi güncüleri lanetlediğimiz gibi lanetlemeden önce, yanınızdakini tasdîk ederek indirdiğimiz Kuran'a inanın; Allah'ın emri daima yapılagelmiştir."* Nisâ,4/47.

vermiştir.[456] Başta itikâdî kısımlar olmak üzere önceki peygamberlere emredilenler, Kur'ân'da muhafaza altına alınmış, uydurulanlar ve tahrîf edilenler için de yine Kur'ân şahit ve gözetici kılınmıştır.[457]

Dine yönelik tahrîfât, ya mevcut dini aslından saptırma ya da dinî uygulamaların arasına dinden olmayan şeylerin sokuşturulmasıdır. Tahrîfatı yapan zümrenin maddi çıkarları için uydurdukları hususlara dinî mahiyet vermeye gayret ettikleri, hile-i şer'iyyeler ortaya atmaya çalıştıkları görülür.[458] Kur'ân-ı Kerîm, "*Onlar sözleri yerlerinden değiştirirler.*"[459] diyerek bu tarz davranışta bulunanların ekseriyetle Ben-i İsrailden olduklarını haber verir. Kur'ân'ın, Ehl-i Kitâb ve Kitâb-ı Mukaddes'e yönelik tutumunun 'tasdîk', 'tahrîf' ve 'tashîh'ten oluşması, Müslümanlar arasında Kitâb-ı Mukaddes'in konumu ile ilgili ciddi fikrî tartışmalara zemin hazırlamıştır. Bu tartışmalara girmemekle beraber, Tevrât'ın ekseri kısmının lafız ve mana bakımından tahrîf edildiğini iddia edenler olduğu gibi tahrîf ve tebdîlin Tevrât'ın lafzında değil, tefsîrinde meydana geldiğini savunanların da olduğu aşikârdır.[460] İbn Hacer, şeyhimiz dediği İbnu'l-Mulekkîn'nin tebdîl-tahrîf ile ilgili görüşünü şöyle ifade eder: "*Tebdîl edildiği ile ilgili birçok görüş vardır. Bunlardan biri hepsinin tebdîl olduğudur. Nitekim bu aşırı bir görüştür. Hepsi değişti demek yerine çoğu değişti demek daha doğru olur. Birçok âyet ve hadîs onun tümünün*

---

[456] "*Ey Kitap ehli! Niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz?"* A'li İmrân, 3/71; "*Vay, Kitabı elleriyle yazıp, sonra da onu az bir değere satmak için, 'Bu Allah katındandır' diyenlere! Vay ellerinin yazdıklarına! Vay kazandıklarına!"* Bakara, 2/79; *"Onlardan bir takımı, Kitapta olmadığı hâlde Kitaptan zannedesiniz diye dillerini eğip bükerler. O, Allah katından olmadığı hâlde: 'Allah katındandır.' derler, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.*" A'li İmrân, 3/78.

[457] Remzi Kaya, **Kur'ân-ı Kerîme Göre Ehl-i Kitâb ve İslâm**, Altınkalem Yayınları, Ankara 1994, s.144; Ayrıca Bkz. "*Yahudilerin haksızlıklarından, çoklarını Allah yolundan menetmelerinden, yasak edilmişken faiz almaları ve insanların mallarını haksızlıkla yemelerinden ötürü kendilerine helal kılınan temiz şeyleri onlara haram kıldık. Onlardan inkâr edenlere, elem verici azab hazırladık.*" Nisâ, 4/160; *"Ey Kitap ehli! Kitap'dan gizleyip durduğunuzun çoğunu size açıkça anlatan ve çoğundan da geçiveren peygamberimiz gelmiştir. Doğrusu size Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap gelmiştir."* Mâide, 5/15.

[458] Ali Osman Ateş, **İslâm'a Göre Ehli Kitâb ve Câhiliye Örf ve Adetleri**, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s.407.

[459] Mâide 5/13; Konu ile ilgili ayetler için ayrıca bkz. Nisâ 4/46; Mâide, 13/41.Daha detaylı bilgi için; Ali Osman Ateş, "Din Tahrîfi ve İstismarı", **Ç,Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.IV, sy. I, 20004; Ayrıca kapsamlı araştırma için bkz: İ.Goldziher, "Ehl-i Kitâba Karşı İslâm Polemiği II", çev. Cihat Tunç, **İslam İlimleri Ensitütüsü Dergisi**, sy. 5, 1982, s.252.

[460] Baki Adam, "Tevrât'ın Tahrîfi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış", **AÜİFD**, c.XXXVI, 1997, s. 368.

değiştirilmediğine delâlet ediyor."[461] Konuyla ilgili olarak Süleyman Ateş, Kur'ân'ın kitap ehlinin elinde bulunan Tevrât ve İncîl'i doğruladığını öne sürmüştür. Ateş, Yahudilerin Tevrât âyetlerini değiştirdiklerini bildiren Kur'ân âyetlerinin Tevrât'ın asıl metninin tahrîf edildiği manasına gelmediğini belirtir.[462] Ona göre; "*Yahudilerin elleriyle yazdıkları kitap, Tevrât değildir. Yazdıkları Tevrât âyetleri üzerinde yaptıkları tefsîrler, şerhlerdir. Tevrât âyetlerini arzuları doğrultusunda yorumlayarak meydana getirdikleri ahkâm kitaplarıdır. Din adamları, yazdıkları şerhleri, kitabın aslında bulunmayan ayrıntılara dair ictihad hükümlerini Allah'ın buyrukları olarak görüyor ve halka bunların da Tanrı buyruğu olduğunu söylüyorlardı*."[463] Süleyman Ateş, Tevrât ve İncîl'in tahrîfine karşı çıktığı gibi, ona göre Kur'ân'ın Yahudileri Tevrât'ın hükümlerini uygulamaya çağırması, Tevrât'ın muharref olmadığını göstermektedir.[464]

Kur'ân'ın haber verdiği üzere Kitâb-ı Mukaddes metinleri tahrîf edilmiştir. Bu bilinçte olan Bikâî, tahrîf olmuş isrâîliyyât nakillerini tefsîrine almayı uygun görmemiştir. İslâm inanç ve itikâdına aykırı olan nakillerde tasarrufa gitmiş, okuyucuyu bu konuda uyarmayı kendine vazife edinmiştir. Bikâî, bunu tefsîrinin birçok yerinde uygulamış, bu tür nakilleri zikretmekten sakınmıştır. Örneğin; Bakara sûresindeki 60-61. âyetlerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (60) وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ"

"Mûsâ (çölde) kavmi için su istemişti de biz ona: Değneğinle taşa vur! demiştik. Derhal (taştan) oniki kaynak fışkırdı. Her bölük, içeceği kaynağı bildi. (Onlara:) Allah'ın rızkından yeyin, için, sakın yeryüzünde bozgunculuk etmeyin, dedik.

Hani siz (verilen nimetlere karşılık): Ey Mûsâ! Bir tek yemekle yetinemeyiz; bizim

[461] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme,** s.165.
[462] Süleyman Ateş, **Kur'ân'ın Evrensel Mesajı**, Yeni Ufuklar Neşriyât, İstanbul tsz. s.17-25.
[463] Ateş, **Kur'ân'ın Evrensel Mesajı**, s.19.
[464] Hakan Uğur, **Tevrât'ın Kur'ân'a Arzı**, Emin Yayınları, İstanbul 2011, s.90.

için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bize çıkarsın, dediniz. Mûsâ ise: Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O hâlde şehre inin. Zira istedikleriniz sizin için orada var, dedi. İşte (bu hâdiseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu musibetler (onların başına), Allah'ın âyetlerini inkâra devam etmeleri, haksız olarak peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir."[465]

Bikâî, âyetlerin tefsîrini yaptıktan sonra konu ile ilgili olarak Hz. Mûsâ'nın dağa çıkarken yerine Hz. Hârûn'u bırakması ve Hz.Mûsâ dağda iken İsrailoğullarının buzağıyı kendilerine Tanrı edindiklerini işlemiş oldukları suç ve sapkınlıkları ile ilgili olarak yaklaşık 20 sayfalık bir nakilde bulunur.[466] Konu ile ilgili uzunca yaptığı naklin sonunda, "*Bu konuda Tevrât'ın ibaresini lafzen aktarmadım. Çünkü Tevrât ibaresinin başında Hz.Hârûn'un makamına yakışmayacak, ona eksiklik getirecek ibareler vardı. Bu ibarelerin onların değiştirdiği yerlerden bir yer olduğunu düşündüm. Sonra Nesâî, Ebû Ya'le, İbn Ebî Hatim ve İbn Cerir'in İbn' Abbâs'tan rivâyet ettiklerini düşündüm. Bu ibareleri te'vîl etmenin imkânsız olmadığını gördüm. Nitekim bu konu ile ilgili te'vîli Ta-ha sûresinde ihtiyaç kadar zikrettim*."[467] diyen Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes'te adı geçen peygamberlerin makamına yakışmayacak sözlerin nakilleri ile ilgili tasarrufta bulunmuş, bunları tefsîrine almayarak bu konuda hassas davranmıştır.

Bikâî'nin Kitâb-ı Mukaddes metinlerinde tahrîf olduğunu ifade ettiği yerlerden biri de Yahudilere uygulanan cumartesi yasağı ile ilgili geçen konudur. Konu ile ilgili âyetler şu şekildedir:

"وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا"

[465] Bakara, 2/60-61.
[466] Bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c. I, s.422-442.
[467] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c. I, s.442.

"Söz vermeleri (ni takviye) için Tûr'u başlarına diktik de onlara, Baş eğerek kapıdan girin dedik, Cumartesi günü sınırı aşmayın dedik. Kendilerinden sağlam söz aldık."[468]

Bikâî, yedinci gün ile ilgili yasağı içeren Tevrât'ın beşinci sifirinden nakilde bulunduktan sonra konu ile ilgili olarak "Yahudilerin iddia ettikleri gibi Yüce Allah yeri ve göğü yarattıktan sonra yorulup dinlenmemiştir. Onlar bu konuda Allah'a iftirada bulunmuştur. Hâlbuki yüce Allah onlardan Tevrât'ı tahrîf etmeyeceklerine dair söz almıştı. Bunlar sözlerinden dönerek bu konuda tahrîfe gitmişlerdir." Bikâî, naklin sonunda "*Burada Allah'a istirahat etme gibi şeriatımızca söylenilmesi uygun olmayan sözler vardır*."[469] diyerek Tevrât'ta tahrîfe gittiklerini ifade eder.

Bikâî'nin tahrîf konusunda okuyucuyu uyardığı yerlerden biri de, Hz.Mûsâ'nın Allah'ın emri üzere kavmiyle çöle çıkıp ibadet etmek istemesi, Firavun'un ise her defasında bunu engellemesi ile ilgili konudur. Hz.Mûsâ her defasında kavmiyle çıkmak istemesine rağmen, Firavun tarafından engellenmiştir. Bunun üzerine yüce Allah Firavun ve kavmine çeşitli cezalar vererek onları bu konuda uyarmıştır. İşte tam da bu konuda Bikâî, Tevrât'ın ikinci sifirinden naklettiği bölümde tahrîf olmuş yere dikkat çekmektedir. Söz konusu Tevrât sifrinde "*Firavuna de ki, Rab şöyle diyor: İsrail benim ilk oğlumdur. Sana bırak oğlum gitsin bana tapsın dedim. Ama sen onu salıvermeyi red ettin. Bu yüzden senin ilk oğlunu öldüreceğim*."[470]

Bikâî, nakilden sonra bu konuda okuyucuyu uyararak Tevrât metninde geçen "*İsrail ilk oğlumdur*" lafzının şeriatımıza uygun bir kullanım olmadığı görüşünü savunur. Dolayısıyla burada yapılmış tahrîf konusunda uyarıda bulunur.[471]

Bikâî, Tevrât'ın beşinci sifirinde Yüce Allah'ın israiloğullarına verdiği nimetleri sayan ve bu nimetlerden sonra Allah'a ibadet edip şükretmeleri gerektiğini içeren nakli verdikten sonra, Tevrât sifrinde geçen, "*Allah'ın ağzı, Allah'ın*

[468] Nisâ, 4/154.
[469] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.V, s.461.
[470] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.46.
[471] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.68.

parmakları"[472] gibi kelimelerinin şeriatımızda kullanımlarının caiz olmadığını, dolayısıyla Tevtat'taki bu kullanımın tahrîf olduğu görüşünü savunur.[473]

Müellifin tahrîf için uyardığı yerlerden biri de Hz. Hacer ve oğlu Hz. İsmâil ile ilgili geçen konudur. Konu ile ilgili âyetler şu şekildedir:

" وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ (124) وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ (125) وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (126) وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (127) رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (128) رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "

"Rabbi İbrâhim'i bir takım emirlerle denemiş, o da onları yerine getirmişti. Allah, "seni insanlara önder kılacağım" demişti. O "soyumdan da" deyince, "zalimler benim ahdime erişemez"buyurmuştu. Kabeyi, insanlar için toplanma ve güven yeri kılmıştık. İbrâhim'in makamını namaz yeri edinin, dedik. Evimi ziyaret edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için temiz tutun diye İbrâhim ve İsmâil'e ahd verdik. İbrâhim de demişti ki: Ey Rabbim! Burayı emin bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları çeşitli meyvelerle besle. Allah buyurdu ki: Kim inkâr ederse onu az bir süre faydalandırır, sonra onu cehennem azabına sürüklerim. Ne kötü varılacak yerdir orası! Bir zamanlar İbrâhim, İsmâil ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor (şöyle diyorlardı:) Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usûllerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin. "Rabbimiz! İçlerinden onlara Senin âyetlerini okuyan, Kitabı ve hikmeti öğreten, onları her kötülükten arıtan bir peygamber gönder. Doğrusu güçlü ve Hâkim olan ancak Sensin"[474] Bikâî'ye göre *"Hz.İbrâhim,*

[472] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.93.
[473] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.100.
[474] Bakara, 2/124-129.

Rabbi tarafından bir takım imtihana tabi tutulmuş, hemen Allah'a olan teslimiyetini ispatlamıştır. İbrâhim soyundan olduğunu söyleyen israiloğulları ise buzağı kesmeleri ile emredilirken neredeyse bu emri yerine getirmeyeceklerdi. Dikkat çektiği diğer bir husus ise Hz.İbrâhim'in duasının Hz.Peygamber'in risâletini tasdîk ve gelişini müjdeleyişi olduğudur."[475]

Hz.İbrâhim ile ilgili geçen konuda nakilde bulunan Bikâî, konu ile ilgili Tevrât metninde bir zıtlık olduğunu ifade eder. Söz konusu nakilde okuyucuyu şu şekilde uyarmaktadır: "*Burada Hz. Hacer ve oğlu İsmâil'in çıkarılması ile ilgili ifadede bir tenakuz vardır. Çünkü Hz.İsmâil'in sünnet edilme yaşı bir yerde 13 olarak ifade edilirken, başka bir yerde ise Hz.İsmâil'in sünnet edildiği yaşı süt emme çağında iken olduğu söylenir. Dolayısıyla konunun ifadesinde bir tenakuz vardır. Doğru olan bilgi Hz.İsmâil'in süt emme yaşında olduğu ile ilgili bilgidir.*"[476] Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakil yapan biri olarak Bikâî, kendisini savunmak adına birçok âyeti, hadîsi ve âlimin görüşünü delil getirmekle beraber, eleştirilerin önünü kesme, yaptığı işe meşrûiyet kazandırma adına Kitâb-ı Mukaddes'ten nakil yaparken Kur'ân'a muarız olan yerleri belirterek okuyucuyu bu konuda uyarmaktadır. Konuyla ilgili olarak Bikâî, "بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ" "*Hayır o şerefli bir Kur'ân'dır.*"[477] âyetinin tefsîri ile ilgili olarak İbn Hacer el-Askalânî'nin Buhârî'inin şerhinde geçen 'yuharrifune' kelimesinin manası için 'yuzilune' "*ortadan kaldırıyorlar*" manasını verdiğini ifade eder. İbn Hacer'e göre, "*hiç kimse Allah'ın kitabını izale edemez. Onlar ancak tahrîf edebilirler. Allah'ın kelamını izale etme gibi bir davranışta bulunabilmeleri mümkün değildir. Kelamullaha başka te'vîller vererek tahrîf etme durumu olabilir. Nitekim de öyle yaptılar.*"[478]

Bikâî'nin, Ehl-i Kitâb'ın Kitâb-ı Mukaddes'i tahrîf ettiklerini ortaya çıkarmada tespit ettiği şu husus dikkate değerdir. Bikâî, tespit ettiği kadarıyla "Tevrât'ta '*Bakara kıssası' ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Muhtemelen Yahudiler bu konuda yapmış oldukları çirkefliği gizlemek için bu kıssayı tahrîf veya*

[475] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.150.
[476] Bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.178.
[477] Burûc, 85/21.
[478] Bikâî, **el-Akvâlü'l-Kavîme,** s.165.

hazf ederek böyle bir yönteme başvurdular."[479] görüşünü savunur. Kur'ân'ın uzunca ve detaylıca kendisinden bahsettiği bu kıssanın Yahudi kaynakarında bulunmaması onların kitaplarında tahrîfe gittiklerinin en açık delilidir.

Bütün bunlardan anlaşılan odur ki Bikâî, isrâîliyyât nakillerini gelişi güzel yapmamış, nakilde bulunurken söz konusu metnin İslâm inanç ve itikâdına aykırı lafızları ihtiva edip etmediğini incelemiş, böyle bir metnin olması halinde ise tefsîrine almamış, okuyucuyu bu konuda bilgilendirmiştir.

3.1.3. İncîl'lerden Yaptığı Nakiller

İslâm terminolojisinde 'kitap', Allah'ın peygamberlerine bildirdiklerini ihtiva eden ilahi metin manasındadır. Kur'ân'da zikri geçen Tevrât, Zebûr, İncîl ve Kur'ân ilahi kitaplardır.[480] Kur'ân-ı Kerîm, Yahudilere ard arda gönderilen peygamberlerden sonra Tevrât'ı teyid edici ve doğrulayıcı olarak Hz.İsâ (a.s)'nın gönderildiğini ve o'na da İncîl'in verildiğini beyan eder. İsrailoğulları'na gönderilen bu son kitapta, Allah'tan korkup sakınanlar için bir nur, bir hidâyet ve bir öğüt olduğunu ve kendisinden önceki Tevrât'ı doğrulayıcı ama aynı zamanda onun süresini de sınırlandırıcı olduğunu beyan eden bilgiler yer almaktadır.[481] Çalışma konumuzu oluşturan Bikâî, ilahi kitaplardan ayrı ayrı nakil getirmiş, birçok konuda incîllerden nakilde bulunmuştur. Bu bölümde incîllerden nakil getirirken takip ettiği yöntemi ele almaya çalışacağız.

3.1.3.1. İncîl Nüshaları Hakkında Bilgi Vermesi

Kur'ân-ı Kerîm, hidâyet rehberi ve nasihat olan İncîl'in Hz.İsâ'ya verildiğinden bahseder.[482] İncîl kelimesinin aslı "iyi haber, müjde", anlamında Yunanca "euaggelion" (euangelion) Latince'ye "evangelium", Fransızca'ya "evangile" olarak geçmiştir.[483] Müjde manasına gelen İncîl[484] kavramından yola

---

[479] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.483.
[480] Osman Cilâcı, **Dinler ve İnsanlar**, Damla Matbaası, Konya 1990, s.143.
[481] İzzet Derveze, **et-Tefsîrü'l-Hadîs,** Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Mehmet Çelen ve diğerleri, Ekin Yayınları, İstanbul 1997, c.VII, s.111.
[482] Mâide, 5/46.
[483] Ömer Faruk Harman, "İncîl" **DİA,** İstanbul 2000, c.XXII, s.270.
[484] İncîl kelimesinin aslı "iyi haber, müjde "anlamında yunanca euaggelion (euangelion) Latince'ye evangelium, Fransızca'ya evangile olarak geçmiştir. Baki Adam**,** "Kur'an'ın Anlaşılmasında Tevrât'ın Rolü", s.167; "İncîl" kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de 12 yerde geçer. Bugün hıristiyanların elinde resmî olarak Matta, Markos, Lûka ve Yuhanna adıyla dört İncîl vardır ki isimlerinden ve

çıkarak Saff sûresinde geçen müjdenin içeriğiyle ilgili dikkate değer bilgi mevcuttur. "*Hatırla ki, Meryem oğlu İsâ: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür, dediler.*"[485] Hz. İsâ'nın, İsrailoğullarına gönderilen Tevrât'ı tasdîk edici ve kendisinden sonra gelecek, ismi Ahmed olan bir peygamberi müjdeleyici, İsmâiloğullarına gönderilen bir peygamber olduğunu bildirmiştir. Bu âyet-i Kerîme'de dikkate değer husus; Hz. İsâ'nın, ismi Ahmed olan kendisinden sonra gelecek bir Peygamber'in müjdecisi olarak gönderildiğini vurgulamasıdır. İşte Yüce Allah'ımızın yüce kitabı Kur'ân-ı Azimüşşan, Hz. İsâ'nın kitabının daha isminde bile gayesini bildiren bu müjdeye işaret etmiştir.[486] Yahudi ve Hrıstiyanların kutsal kitaplarını tahrîf etmelerini eleştiren Kur'ân, Tevrât ve İncîl gibi kutsal metinlerin aslî şeklini doğrular. Ehli Kitab'ın muhatap kabul edildiği âyetlerde Hrıstiyanlara da hitap edilir. *De ki: "Ey Kitap ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na bir şeyi eş koşmamak, Allah'ı bırakıp birbirimizi Rab olarak benimsememek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin*". *Eğer yüz çevirirlerse: "Bizim Müslüman olduğumuza şahid olun" deyin.*[487] Kur'ân'ın "*İncîl'e inananlar, Allah'ın onda indirdiği (hükümler) ile hükmetsinler.*" uyarısını dikkate alan bâzı müfessirler, Ehl-i Kitâb ile ilgili âyetlerin tefsîrinde Tevrât, İncîl ve Zebûr gibi kutsal metinlerin bilgilerinden istifade etmiş, bunları âyet tefsîrinde istişhâd olarak kullanmıştır. İncîller üzerinde birçok tasarruf yapılmış olup, bu tasarrufu yapan Hıristiyan kilisesi, Hz. İsâ'nın hayatını ve öğrettiği dinî esasları nakleden kitapların çoğunda son derece budamalar yapmıştır.[488] Hıristiyan kilisesinin bu tarz bir budamada bulunması bu kitaplardan nakilde bulunan müelliflerin nakilde bulundukları nüsha hakkında okuyucuya bilgi verme zorunluluğunu hissettirmiştir. Bunlardan biri olan Bikâî'nin

içindekilerden de anlaşılacağı üzere hepsi sonradan yazılmıştır. Bunlar, Hz. İsâ'nın biyografisini anlatan kitaplardır. Tarihlerin beyanına göre bu dört İncîl, Konstantin zamanında ilk oluşturulan Sinod'da birçok İncîl içinden seçilmiştir. Veli Ulutürk, **Kur'ân'da Ehl-i Kitâb**, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s.101; Arapça'ya tercüme edilmiş olan "Barnaba İncîl'i" adındaki resmî olmayan İncîl ile diğerleri arasında çok büyük farklar vardır. Sözkonusu bu dört İncîl'de Hz. İsâ'nın öğütleri çerçevesinde yazılmış olan vaazlar içinde hakiki İncîl âyetlerinin manalarını ihtiva eden güzel sözler bulunmakta ise de, bunların hepsinin değişime uğradığı birbiriyle mukayesesinden anlaşılacak kadar açıktır. Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, VIII/179-180.

[485] Saff, 61/6.

[486] Veli Ulutürk, **Kur'ân'da Ehl-i Kitâb**, s.101.

[487] Al-i İmrân, 3/64.

[488] Kesler, **Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudiler ve Hristiyanlar**, s.219.

de, Ehl-i Kitâb ile ilgili âyetlerin tefsîrinde isrâîliyyât olarak nitelendirilen İncîl nakillerinde nüsha hakkında bilgi verdiği görülür. Bikâî, bu yöntemle konuya müfessirlerden farklı bir üslup ile yaklaştığını ispat etmiştir.

Bikâî'nin İncîl nüshası hakkında okuyucuyu bilgilendirdiği konulardan biri, Yahudilerin Hz. İsâ'yı öldürdüklerini iddia ettikleri konu ile ilgili ayetlerdir. Söz konusu âyetler şu şekildedir:

"وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا (157) بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا "

"Ve 'Allah elçisi Meryem oğlu İsâ'yı öldürdük' demeleri yüzünden (onları lânetledik). Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsâ gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilâkis Allah onu (İsâ'yı) kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir."[489]

Şüphesiz ki Hz. İsâ'nın vefatı ile ilgili İslâm âlimleri arasında tarih boyunca farklı görüşler ortaya atılmış, değişik görüşler üzerinde tartışmalar süregelmiştir. Her ne kadar Hz. İsâ'nın vefatı ile ilgili değişik görüşler olsa da Kur'ân-ı Kerîm'in kesin ifadesine göre Hz. İsâ bir peygamberdir. *Düşmanları tarafından çarmıha gerilmemiştir.*[490] Hz.İsâ'nin çarmıha gerilmediğini, israiloğulları tarafından iddia edildiği gibi öldürülmediğini ifade eder: Bununla yetinmeyen Bikâî, Söz konusu İncîl nüshası hakkında da okuyucuya bilgi verir. İncîl'den nakledeceği nüsha ile ilgili olarak, "*Hz.İsâ'nın göğe yükseltilmesi ile ilgili bilgi bugün Hrıstiyanların elinde olan İncîl'e göredir. Bu İncîl, nüshasında Deccal'ın gelişi, Hz.İsâ'nın Semadan inmesi, Hz.Peygamber'in Faraklit ve Arkoun ile vasıflandırılması gibi konuları ihtiva eder.*"[491] diyerek kullandığı İncîl nüshasının (yaşadığı dönemde) Hrıstiyan halkın elinde olan İncîl nüshası olduğunu söyler.

[489] Nisâ, 4/157-158.
[490] Bkz. Nisâ, 157-171.
[491] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.V, s.467.

Bikâî'nin kullandığı İncîl nüshası hakkında okuyucuyu bilgilendirdiği bir diğer yer ise, Al-i İmrân ailesi olarak Hz. Zekeriyyâ, Hz.Yahyâ, Hz. İsâ ve annesi Hz. Meryem hakkındaki âyetlerin tefsîrindedir. Konu ile ilgili âyetler şu şekildedir:

"فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (39) قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ (40) قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ (41) وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ (42) يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ "

"Zekeriyyâ mâbedde durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle nida ettiler: Allah sana, kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi tasdîk edici, efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahyâ'yı müjdeler. Zekeriyyâ: Rabbim! dedi, bana ihtiyarlık gelip çattığına, üstelik karım da kısır olduğuna göre benim nasıl oğlum olabilir? Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir; Allah dilediğini yapar. Zekeriyyâ: Rabbim! (Oğlum olacağına dair) bana bir alâmet göster, dedi. Allah buyurdu ki: Senin için alâmet, insanlara, üç gün, işâretten başka söz söylememendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et. Hani melekler demişlerdi: Ey Meryem! Allah seni seçti; seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti. Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan, (O'nun huzurunda) eğilenlerle beraber sen de eğil."[492]

Bikâî, konu ile ilgili âyetleri tefsîr etmekle beraber âyetlerin muhteva itibariyle geçmiş ümmetlerin hayatını konu etmesinden dolayı konunun okuyucu tarafından daha anlaşılır kılınması ve Ehl-i Kitâb'ın yalanlarını ortaya koyması için Kitâb-ı Mukaddes nakillerini de getirir. Bunu yaparken nakilde bulunduğu İncîl Nüshaları hakkında bilgi verir. Nakilde bulunduğu İncîl nüshasının yaşadığı dönemi kastederek, "*Şu anda yaşayan Hrıstiyanların elinde bulunan dört incîlden nakletmem gerekli oldu.*"[493] diyerek kendisinden nakilde bulunduğu İncîl nüshasının yaşadığı dönemin Hrıstiyanların elinde bulunan İncîl nüshası olduğu ile ilgili bilgi verir. Bikâî, yapacağı nakil hakkında bilgilendirmeye devam ederek "*Hz.Yahyâ'nın doğumu, peygamberliği, mucizeleri ile ilgili olarak dört İncîl nüshasının metnini*

[492] Al-i İmrân, 3/39-43.
[493] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IV, s.380.

harmanlayarak nakledeceğim."[494] diyerek Hz.İsâ, Hz. Zekeriyyâ, Hz.Meryem ile ilgili kıssalarda nakilde bulunduğu İncîl nüshası hakkında okuyucuyu bilgilendirir ve sonrasında konu ile ilgili uzunca bir nakil yapar.

Bikâî'nin Tevrât ve İncîl nakillerinde bulunurken, kullanmış olduğu nüsha hakkında okuyucuyu bilgilendirmesine rağmen, Zebûr'dan nakil yaparken Zebûr nüshası hakkında okyuyucuyu bilgilendirmediği görülmektedir. Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde en az nakli Zebûr'dan yapan Bikâî, nüsha ile ilgili açıklamadan ziyade "وفي الزبور في المزمور الحادي والخمسين بعد المائة وهو آخره" "*Zebûr'da elli birinci Mezmurun sonunda*"[495] gibi ifadeler kullanarak kaçıncı Mezmurdan nakil yaptığı ile ilgili olarak okuyucuyu bilgilendirmekle yetinmektedir.

3.1.3.2. İncîller Arasında Geçiş Yapması

Hristiyanlık muhtelif incîllerden bahsederken Kur'ân-ı Kerîm, Hz. İsâ'ya gönderilen bir tek İncîl olduğunu bildirir. Bununla beraber Hrıstiyan âleminde İznik konsiliyle beraber dört İncîl meşrûiyet kazanmıştır. Dördüncü İncîl dışındaki üç İncîl'e yani Matta, Markos, Luka incîllerine "sinoptik (synoptigues) incîller" denir. Çünkü bunlar gerek şekil gerek konular bakımından çok büyük benzerlikler taşımaktadır. Mucizelerin anlatışında, mesellerde Hz. İsâ'nın hayatına dair hâdiselerde bu üç İncîl arasında çok benzerlikler vardır. Benzerliklerinin yanısıra bariz farklılıklar da vardır. Çünkü eldeki bilgiler Hz. İsâ'nın tarihi varlığı hakkında olmadığı gibi, onun sözlerini duyan ve davranışlarını gören kişlerin şahitlik haberi de değildir. Daha çok cemaatin inançları doğrultusundaki söylentilerden ve olaylardan yıllarca sonra yazılan ve tasvir edilen Hz.İsâ hakkında anlatılandır.[496] Bütün bunlar Bikâî'nin incîllerden nakilde bulunurken farklı incîllerden yararlanmayı onlar arasında geçiş yaparak gerek benzerlikleri gerek ise farklılıkları ortaya çıkarmasını zorunlu hale getirmiştir. İncîller arasında geçiş yaparak nakilde bulunduğuna örnek hâdise şu şekildedir:

Bikâî'nin naklettiğine göre Hz. İsâ mabedde ders verir. Bunu duyan üfürükçülerin başları ve toplumun ileri gelenleri Hz. İsâ'ya bu işi hangi güçle

[494] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IV, s.380-393.
[495] Örnekler için bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.260; c.III, s.437; c.VIII, s.201; c.XI, s.311.
[496] Ekrem Sarıkçıoğlu, **Kanonik-Apokrif İncîllere Göre Hz. İsâ Hayatı ve Mesajı**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017. S.241-242.

yaptığını ve bu gücü kendisine kimin verdiğini sorar. Bunun üzerine Hz. İsâ ve onlar arasında bir diyalog yaşanır. Bikâî, Hz. İsâ ve onların arasında yaşanan diyaloğun içeriğini incîller arasında geçiş yaparak nakleder. Söz konusu nakil şu şekildedir:

"*Hz. İsâ mabede girdi. Bunu duyan üfürükçü ve toplum liderleri mabede geldi. Ve Hz. İsâ'ya bu işi hangi güçle yapıyorsun ve bu gücü sana kim verdi diye sorarlar. Bunun üzerine Hz. İsâ (Yesu') onlara şöyle cevap verdi. Ben size sadece bir kelime soracağım, bana cevap verin. Ben de size bu işi hangi güçle yaptığımı söyleyeyim. Hz.İsâ: Yuhanna'nın vaftiziliği nereden gelmektedir. Gökten mi yoksa insanlardan mı? diye sorar. Kendi içlerinde şöyle geçirdiler. Biz eğer gökten dersek o zaman bize ona niçin îmân etmediğimizi sorar. İnsanlardan dersek bu sefer ona inanan toplumdan korkarız.*" dediklerini nakleder. Bikâî, aynı konunun Luka İncîlinde "*Eğer biz Yuhanna'nın vaftizi insanlardandır dersek toplum bizi recm eder, çünkü toplum Yuhanna'nın bir peygamber olduğuna inanıyor.*"[497] şeklinde geçtiğini nakleder. Aynı konu ile ilgili Matta İncîlinden de nakil getiren Bikâî, "*Çünkü Yuhanna onların yanında bir peygamber gibiydi.*" dediklerini aktarır. Son olarak konu ile ilgili Markos İncîlinden nakilde bulunur. Konunun Markos İncîlinde, "*bütün toplum muhakkak ki Yuhanna peygamberdir*." dediklerini devamında Matta'nın konunun devamında onların "*Biz bu konuyu bilmiyoruz*" diye cevap verdiklerini söylüyor. Yesu (Hz. İsâ) ise onlara: "*Siz benim sorumu cevaplayamadığınız hâlde ben bu işi hangi güç sayesinde yaptığımı size söyleyeyim.*" der. Devamında Markos Hz.İsâ'nın onlara misâller getirmeye başladığını, Matta'nın ise Hz. İsâ'nın onlara şöyle söylediğini nakleder. Hz. İsâ onlara: "*İki çoğuğu olan bir kişinin şu durumu hakkında ne dersiniz? Baba ilk çocuğuna şöyle seslenir: Ey oğulcuğum bugün çalışmak için bağa git. İlk çocuk gitmek istemediğini söyler ancak daha sonra pişman olup bağa gider. Baba ikinci çocuğun yanına gelip aynı şeyleri söyler. İkinci çocuk ise tamam babacığım, ben giderim der. Ancak bağa gitmez. Hz. İsâ onlara şöyle sorar. Bu hâlde hangi çocuk babasının isteğini yerine getirmiş olur? Onlar cevap olarak, "birinci çocuk babasının isteğini yerine getirmiş olur." derler. Hz.İsâ onlara size hakkı söylüyorum. Öşürcüler ve zinakarlar Allahın emirlerini almakta sizi geçecekler. Yuhanna sizin aranıza adaleti tesis etmek için geldi fakat siz*

[497] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.113-114.

ona îmân etmediniz. Ancak öşürcüler ve zinakarlar ona îmân ettiler. Siz bunları gördüğünüz hâlde pişman olup ona îmân etmediniz." Hz. İsâ konunun devamında onlara "*Size başka bir örnek daha getireyim*." der. Örneği onlara söyler. Bikâî, bu örnekleri de nakleder.[498]

Bikâî, konu ile ilgili örnekleri getirirken sadece bir İncîl'den nakletmekle yetinmez. İncîller arasında geçiş yaparak incîller arasında yorum ve metin farklarından da okuyucuyu haberdar eder. Bunu yaparak incîller arasındaki çelişkileri de ortaya koymuş oluyor. Doğrusu Bikâî'nin bu üslübu tefsîrcilerden farklı olup bu alanda bu yöntemi uygulayan sadece kendisidir.

3.1.3.3. İncîl Metinlerinde Özet Nakille Yetinmesi

Sahâbe ve Tâbîûn döneminde İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'ân ve sünnetin kabulünde ihtilaf olmamakla beraber, Kur'ân da yer alan konuların daha iyi anlaşılması için farklı arayışlar içine girildiği de muhakkaktır. Başta Ulumu'l-Kur'ân olmak üzere birçok yönteme başvuran sahâbe ve tabiiun, âyetlerin anlaşılması hususunda daha sonra isrâîliyyât, Kitâb-ı Mukaddes nakilleri olarak adlandırılacak bir yönteme de başvurdular. Kendilerinden sonra gelen Müslümanlar ise temelini sahâbe, Tâbîûnin attığı bu yöntemi tefsîr üzerinde uygulamaya devam ettiler. Ancak kimi, bu yöntemi yerinde ve usûlüne uygun olarak kullanırken, kimisi ise herhangi bir tenkît ve tasnife tabi tutmadan kullanmayı mubah görmüştür. Bu da zamanla tefsîr ilminin gereksiz bir şekilde isrâîliyyât bilgileriyle dolmasına sebep olmuştur. Âyetlerin anlaşılması için kullanılan bu yöntem zamanla ümmetin kamburu haline gelmiş, meseleyi içinden çıkılamaz bir duruma getirmiştir. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerîm'de kıssalar kısaltılmıştır. Kur'ân cüzziyatın tafsiliyle uğraşmaz, vakaların tarihini zikretmez. O, ancak mevzunun esasını ve ibret verici kısmını alır.[499] Tefsîr ilim ve geleneğinde bu tarz bir sorunun farkında olan Bikâî, isrâîliyyât nakillerini gelişigüzel yapmaktan ziyade Kur'ân ve sünnete uygunluğunu dikkate alarak yapmıştır.

---

[498] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.113-114.

[499] İsmâil Cerrahoğlu, "Tefsir Sahasında İsrâîliyyâta Kısa Bir Bakış II", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, c.I, sy. VII, 1962, s.7.

Kendine has bir yöntem geliştiren Bikâî, İncîl metninden yaptığı nakillerde konunun anlaşılacağı kadarıyla nakilde bulunmuş, konu ile ilgili İncîl metninin tümünü almayarak özet nakille yetinerek kıssalarda Kur'ân'ın üslubunu takip etmiştir. Bununla beraber aynı konuda farklı incîllerden nakiller getirmiş, bu incîller arasında gidip gelmiştir. İncîller arasında gidip gelerek özet nakille yetindiği yerlerden biri de Bakara sûresi 275. âyetinin tefsîrinden sonra getirdiği nakildir. Faiz yiyenlerin durumunu anlatan âyette "*Faiz yiyenler mahşerde ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.*[500] şeklindeki ifadenin soyut bir kavram olmayıp gerçek manada kullanıldığını ispatlamaya çalışır. Hz. Peygamber döneminde sara nöbeti geçiren bir çocuğun annesi tarafından Peygambere getirilişini örnek verdiği gibi, Luka İncîl'ine göre cinli bir veya iki adamın[501] Hz. İsâ'ya getirilerek iyileştirilmesi konusunu da delil olarak kullanır. Ancak bu konuda İncîl'den nakil getirirken Luka İncîliyle yetinmeyip Matta, Markos incîllerinden de yararlandığı görülür. Burada incîllerde konunun birbirinden farklı nakledildiğine işaret eder. Bunu yaparken sadece farklı olan cümleleri nakleder. Örneklendirecek olursak; Luka İncîlinde, "*İsâ, Celile'nin karşısında bulunan Gerasalıların memleketine vardılar.*" şeklinde başlarken Matta İncîlinde, "*İsâ gölün karşı yakasında Gadaralıların memleketine vardığında..*" şeklinde başlar. Aynı konuda devam ederken Luka İncîl'i "*İsâ karaya çıkınca kentten bir adam O'nu karşıladı. Cinlere tutsak olan ve uzun zamandan beri giysi giymeyen bu adam evde değil, mezarlık mağaralarda yaşıyordu."* şeklinde konuya devam eder. Matta İncîli ise *"Cine tutsak iki kişi mezarlık mağaralardan çıkıp O'nu karşıladı.*[502] şeklinde konuyu ifade eder. Anlaşıldığı üzere müellifimiz Kitâb-ı Mukaddes naklinde bulunurken sadece kendisine lazım olan bölümle yetinmiş, konu ile ilgili metnin tümünü nakletmeyip özetle yetinmiştir. Ayrıca getirdiği nakilden anlaşıldığına göre, kendilerinde kötü ruhları barındıran şahıslar gerek Hz. İsâ gerek Hz. Peygamber tarafından iyileştirildikleri görülmüştür. Ancak İncîl metninde bu haberlerin Luka, Matta, Markos'ta farklı ifade edildiğini yine her üç İncîl'den getirdiği özet nakilden anlamaktayız.

---

[500] Bakara, 2/275.

[501] Luka İncîline göre Hz. İsâ'nın iyileştirdiği cinli kişi sayısı bir iken, Matta ve Markos incîllerine göre ikidir. Bk. Luka, 8/26-39; Matta, 8/28/34; Markos, 5/1-20.

[502] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IV, s.114-116.

Bikâî'nin incîllerden özet nakille yetindiği yerlerden biri de Zuhrûf sûresi 64. âyetin tefsîrindedir. Müellif, Hz. İsâ'nın İsrailoğulları gibi kendisinin de Allah'ın kulu olduğunu, ibadet edilmesi gerekenin sadece Yüce Allah olduğunu kendilerine haber verdiğini söyler. Hz. İsâ, kendisine verilen mucizelerin bir ihsan olduğunu bu mucizeler haricinde kendisinin kavminden bir farkı olmadığını vurgular. Dolayısıyla İsrailoğulları tarafından kendisine ilahlık vasfını yüklemelerinin yanlış olduğunu ifade eder.[503] Konu ile ilgili açıklamadan sonra Hz. İsâ'ya verilen hikmet ve mucizeler ile ilgili bölümlerden nakiller getirir. Müellif nakilde bulunurken ağırlıklı olarak Matta İncîl'inden naklettiğini vurgulamakla beraber her dört İncîl'in tercümelerini yoğurduğunu haber verdikten sonra konu ile ilgili özet nakil getirir.

Bikâî'nin özet nakille yetindiği yerlerden biri de Hz. İsâ'nın Sur ve Sayda'ya geçerken Kenanlı bir kadının ona yaklaşarak cine tutsak kızın iyileşmesi için yardım talep etmesi ile ilgili naklettiği hâdisedir. Bikâî, bu hâdiseyi ağırlıklı olarak Matta'dan nakleder ancak Markos İncîlinde kadının Yunanlı olduğunu ifade eder. Ayrıca müellif, Hz. İsâ ile kadın arasında incîllerde yer alan konuşmaların farklılığını ortaya koyar, konuyu özetler bununla beraber konu ile ilgili bütün incîllerden nakil getirerek her dört İncîl'den haberdar olmamızı sağlar.[504]

Müellifimizin hangi maksatla incîller arasında geçiş yaparak özet metinle yetindiğini net olarak bilmesek de muhtemelen konunun kutsal kitaplarda ne şekilde işlendiğini ortaya koyma, nüsha farklılıklarına işâret etme, tahrîf olduğu, Kur'ân'da haber verilen kitaplarının tahrîf edildiği yerleri ispat etme gibi sebepler onun bu tarz bir yönteme başvurması için neden olabilir.

3.1.3.4. İslâm İnancına Aykırı Nakillere Dikkat Çekmesi

Semavî dinlerle İslâm'ın birinci şekildeki akîdesi tamamıyla 'külli tasdîk ve teyid' şeklindedir. İslâm'ın koruyucu sıfatıyla diğer dinlerle alakası, bu dinlerden kalan aslî unsurların tasdîki ile onlara yapılan ilavelerle beraber tahrîflerin düzeltilmesi şeklindedir. Bu, her Müslümanın bir şeyi gelişigüzel kabul etmemesi

[503] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XVII, s.465.
[504] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, *c.*XVII, s.465-468.

veya inkâr etmemesini, bir şeyi kabulde ve rette daima delille ve düşünce ile hareket etmesini sağlayan insaf ve basiret karakteridir.[505]

Bu bilinçte olan Bikâî'nin, Kitâb-ı Mukaddes'ten naklin cevazı ile ilgili görüşünü açıklarken tahrîf olmamış, İslâm itikât ve inancına aykırı olmayan bilgilerin tefsîrde kullanılabileceği görüşünün ağır bastığını, nitekim bunu tefsîrinde birçok yerde uyguladığını söylemiştik. Bikâî tefsîrinde rivâyet tefsîrinin yönteminden yararlanırken, Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsîr metodunu en üst seviyede kullanmakla beraber rivâyet tefsîrinin bir metodu olarak gördüğü Kitâb-ı Mukaddes'ten yararlanmayı da en üst seviyede kullandığı görülmektedir. Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde hassas davranan Bikâî, İslâm inanç ve esaslarına aykırı olan nakiller konusunda da okuyucuyu uyarmaktadır. Bununla ilgili örnek verecek olursak;

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ

"*And olsun ki, Mûsâ'ya kitap verdik, ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsâ'ya belgeler verdik, onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik. Size bir peygamber nefsinizin hoşlanmadığı bir şey getirdikçe, büyüklük taslayarak, bir kısmını yalancı sayıp, bir kısmını öldürür müsünüz?"*[506] âyetinin tefsîrini verdikten sonra konuyu dört İncîl'den derleyerek aktarıyorum dediği Kitâb-ı Mukaddes'ten yaptığı nakilde, " وفيه من الألفاظ التي لا يجوز إطلاقها في شرعنا حمل الله - والأب،وقوله: بني الله، " **"***Burada şeriatımıza uygun olmayan kelimeler var.*" Örneğin: '*Allah'ın yükü, Baba, Allah'ın oğlu*'[507] gibi kelimeler diyerek okuyucuyu dikkatli olması hususunda uyarmaktadır. Bikâî, ayrıca buna benzer kelimelerin A'li İmrân sûresinde Kur'ân'ın ruhuna uygun şekliyle açıklanacağını, okuyucunun da bu kelimeleri şeriatımıza uygun şekliyle anlayabileceği haberini vermektedir. Müellif, bu kelimelere zahiri mana vererek anlayanların ise dalalete saplanacağı uyarısını da yapar. Bikâî, Hz. İsâ'nın İsrailoğullarına peygamber olarak gönderildiğini, kendisinin Ruhu'l-Kudüs ile güçlendirildiğini, bu bilgiyi her dört İncîl'den derleyerek aktardığı

[505] Muhammed Abdullah Draz, "İslâm'ın Diğer Dinlerle Mevkii ve Onlarla Alâkası", Çev. Mehmet Aydın, **Diyanet İlmî Dergi**, c. XVI, sy.6, s.339.
[506] Bakara, 2/87.
[507] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s. 29.

haberini verir. Ancak İsrailoğullarından bir kısmının bunu kabul edip îmân ettiğini, bir kısmının ise, kendisine îmân etmeyerek yoldan çıktıklarını haber verir.[508]

Bikâî, tefsîrinde Kitâb-ı Mukaddes'ten yaptığı nakillerde İslâm inanç ve itikâdına aykırı olanlar hakkında okuyucuyu gerektiği yerde uyarmaya devam ederek bu konuda hassas davrandığını ortaya koymaktadır. Bu konudaki uyarılarını Nisâ sûresinde de sürdürmektedir.

"وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا"

"*Söz vermeleri (ni takviye) için Tûr'u başlarına diktik de onlara, baş eğerek kapıdan girin dedik, Cumartesi günü sınırı aşmayın dedik. Kendilerinden sağlam söz aldık.*"[509] âyetinin tefsîrini verdikten sonra "*üçüncü sifirde bayramlar*" diyerek aktardığı Kitâb-ı Mukaddes naklinde geçen "*Rab yeri ve göğü altı günde yarattı. Yedinci günde ise istirahat etti.*"[510] sözü için "*Burada yüce Allah'a istirahat etme gibi bir şeyin atfedilmesi gibi şeriatımıza uygun olmayan lafızlar var.*"[511] diyerek okuyucuyu bu konuda uyarmaktadır.

Bikâi'nin, İslâm inancına aykırı olarak görüp dikkat çektiği yerlerden biri de Araf sûresi 137. âyetten sonraki yaptığı nakildir. Konu ile ilgili âyet şöyledir:

"وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ"

"*Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi (Yahudileri) de, içini bereketle doldurduğumuz yerin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabırlarına karşılık Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz yerine geldi. Firavun ve kavminin yapmakta olduklarını ve yetiştirdikleri bahçeleri helâk ettik.*"[512]

Bikâî, âyetin tefsîrini uzun uzun yaptıktan sonra konuyla ilgili Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'un Firavun'a gidişi, İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkarılışı gibi konularda

[508] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s. 25-29.
[509] Nisâ, 4/154.
[510] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.V, s.458.
[511] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.V, s.461.
[512] Arâf,7/137.

Tevrât'tan nakil yapar. Ancak burada geçen itikâdımıza uygun olmayan bâzı kelime ve kavramların kullanımını ise şeriatımıza aykırı olduğu uyarısını yapmaktadır. Kur'ân, onların Allah'a yönelik bu tür itham ve yalanlarına karşı, "*Allah, O'ndan başka Tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefâat edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir, dilediğinden başka ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. Hükümranlığı gökleri ve yeri kaplamıştır, onların gözetilmesi O'na ağır gelmez. O yücedir, büyüktür*."[513] âyeti ile Yüce Allah'ın diri ve kâim olduğuna uyuklama ve uyku halinden münezzeh olduğunu vurgular.

Bikâî, konu ile ilgili olarak ,"*Burada Şeriatımıza uygun olmayan kullanımlar var. Baba, oğul gibi..*" diyerek yaptığı nakilde geçen ابني بكري، "*Bu, ilk oğlumdur.*"[514] gibi bir sözün kullanımının dinimizce sakıncalı olduğu uyarısını yapmaktadır. Bikâî, ayrıca Hz. Mûsâ için Tevrât nüshasında geçen "*Rab, Mûsâ'ya dedi ki: Seni Firavun'a ilah kıldım, kardeşin Hârûn'u da üzerine nebi kıldım*" sözünün ulûhiyet vasfının Allah dışında bir varlığa kullanımının söz konusu olduğunu, bunun dinimizce kullanımının uygun olmadığı görüşünü savunur.[515] Nitekim Bikâî, isrâîliyyât ve Kitâb-ı Mukaddes nakilleri yaparken bunun İslâm'a uygun olup olmadığı yönünü dikkatli incelemektedir. Bu konuda nakil yapan müelliflerin aynı hassasiyeti gösterdikleri söylenemez ise de, Bikâî ve ona benzer müelliflerin bu konuda hassas davrandıkları aşikârdır. Kur'ân-ı Kerîm, Ehl-i Kitâb'ın özellikle Yahudilerin kitaplarını tahrîf ettiklerini bildirir. Semavi dine mensup olanların beşeri zaaf ve taassuba yönelmeleri zamanla hakikatleri anlaşılmaz kıldığı gibi, ilahi kitaplara kendi görüşlerini, zaaf ve temayüllerini sokmaları da onları aslından uzaklaştırmıştır.[516]

Her şeyi ile büyük bir denge ve tutarlık içinde olan İslâm dininin sözkonusu rivâyetleri herhangi bir tahlîle tabi tutmadan kabul etmesi söz konusu olamaz. Hele hele İslâm dininin getirdiği ilkelere aykırılık arz eden, itikâdî, fıkhî, amelî yönden

[513] Bakara, 2/255.
[514] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.68.
[515] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.49.
[516] Celal Yıldırım, **İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri,** c.II, s.810.

İslâm'ın emirlerine ters olan rivâyetlerin gelişi güzel kabul görmesi düşünülemez. Bu tür isrâîliyyât haberler İslâm'a aykırı grubunda değerlendirilmiş olup, bunların herhangi bir kaynaklık değeri bulunmamaktadır. Bu kısma giren isrâîliyyât hangi konuda olursa olsun İslâm'ın esasları (inanç ve ahlâk ilkeleri) ile tenakuz halinde olan isrâîliyyât kastedilmektedir. Bunları aklen ve naklen tasvip etmek mümkün değildir.[517] Kaldı ki bu tür haberlerin İslâm'a uygunmuş gibi sunulması, tefsîr ve hadîs malzemesi olarak kullanılması, kişiye ve dine hiçbir fayda sağlamadığı gibi dine zarar vermek isteyen art niyetli insanların önünü açıp işlerini kolaylaştırmayı da sağlamaktadır. İslâm'a aykırı rivâyetlerin din üzerindeki olumsuz etkilerinin daha net anlaşılması için konuyu örneklerle sunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

3.1.3.5. Nakil Yaparken İncîller Arasında Karşılaştırma Yapması

İncîl, Allah'ın Hz. İsâ'ya, "*Tevrât'ı doğrulamak ve kendisine yol gösterici olmak üzere*"[518] *bir defada indirdiği*[519] kitabın adıdır. Ancak bu vahyin kitap haline getirilip getirilmediği ve akıbetinin ne olduğu bilinmemektedir. Hz. İsâ'nın tarihsel nedenlerden dolayı, mesajını bizzat öğrencilerine dikte ettirmek istemediği veya buna imkân bulamadığı, mevcut incîllerin ise öğrencilerinin yahut sevenlerinin yazdığı hatıralardan ibaret olduğu kabul edilir. Yeni Ahit içinde yer almayı başarmış dört İncîl bulunmaktadır. Bunlar Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'dır.[520] Bütün bunların farkında olan Bikâî, Yeni Ahit'ten nakilde bulunmakla beraber bunlar arasında zaman zaman karşılaştırma yoluna gitmiştir. Bikâî, konu ile ilgili olarak Maide sûresi 12. âyetten sonra nakil getirir. Yüce Allah'ın, İsrailoğullarından söz aldığını, bunlardan oniki reis seçtiğini ve seçtikleri bu şahısların kim oldukları ile ilgili incîllerden nakiller getirir. Konu ile ilgili âyet şu şekildedir:

"وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ "

[517] Aydemir, **Tefsirde İsrâîliyât**, s.39.
[518] Mâide, 5/46.
[519] Al-i İmrân, 3/3.
[520] Yûsuf Ulucan, **Kitâb-ı Mukaddes (Tevrât, Zebûr ve İncîller) Üzerine Bir Çalışma**, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006, s.48-49.

"And olsun ki, Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. Onlardan oniki reis seçtik. Allah: Ben şüphesiz sizinleyim, namaz kılarsanız, zekât verirseniz, peygamberlerime inanır ve onlara yardım ederseniz, Allah uğrunda güzel bir takdimede bulunursanız, and olsun ki kötülüklerinizi örterim. And olsun ki, sizi içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Bundan sonra sizden kim inkâr ederse şüphesiz doğru yoldan sapmış olur! dedi."[521]

Bikâî, bu konu ile ilgili açıklamaları yaptıktan sonra konu ile ilgili olarak incîller arasında karşılaştırma yaparak meseleye açıklık getirir. Bunu yaparken konuyu incîllerden desteklemekle beraber aynı konuda incîllerde yer alan bilgilerin farklılığını da ortaya koyar.[522] Bikâî, incîllerde kendilerinden bahsedilen on iki elçinin kimler olduğu ile ilgili olarak *Luka* ve *Markos İncîl*lerinden karşılaştırma yaparak nakilde bulunur. *Luka İncîl*iyle nakle şöyle başlar: *Luka İncîl*inde "*İsâ onikileri yanına çağırıp onlara bütün cinler üzerinde ve hastalıkları iyileştirmek için güç ve kuvvet verdi. Sonra onları Tanrının egemenliğini duyurmaya ve hastaları şifa vermeye gönderdi. Bunların isimleri şöyledir: Bıtrıs olarak isimlendirilen Şemun, kardeşi Andraus, Ya'kûb b. Zebdi, kardeşi Yuhanna'dır.*" Bikâî'ye göre *Markos İncîl*inde ise "*Onlar Rad'ın çocukları Buvanircis olarak isimlendirildi*." Tekrar *Luka İncîl*ine dönen Bikâî, 12 Nakibin isimlerini saymaya devam eder. Bunların, "*Filips, Bortolamavî, Tuma, Matta el-Eşşar, Ya'kûb b. Hılfe, Davus ile isimlendirilen Veliye*" olduğunu söyler."[523] Bikâî, incîllerin Veliye isminde önce ihtilafa düştüklerini daha sonra Veliye isminde ittifak ettiklerini söyler. Yine Bikâî'nin naklettiğine göre, *Markos İncîlinde Veliye, Veliye Tedi olarak geçmektedir. Luka İncîlinde ise Veliye, Yahuda b. Ya'kûb olarak ifade edilmekte olduğunu hatırlatır.*" İsimleri saymaya devam eden Bikâî, "*Şemun el-Kanani, Luka İncîlinde Şemun el-Kanani'in Elmed'u el-Ğayyur olarak ifade edildiğini söyler. Yahuda el-İshiryutî, olarak zikreder.*[524] Bikâî, burada on iki elçinin isimlerinin incîllerde farklı olduğunu göstererek incîller arasında karşılaştırma yapar.

---

[521] Mâide, 5/12.

[522] Bikâî'nin bir konuda incîllerden karşılaştırma yaparak nakil getirmesi; hem okuyucuyu bilgilendirme hem de onların bir konuda birden çok farklı görüş ve isimleri naklettiklerini göstermektedir. Nitekim onun izlemiş olduğu yöntem onların Kutsal Kitaplarında tahrife gitttiklerini de ortaya çıkarmaktadır. Konu ile örnekler için bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.VI, s.53-54; Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.VI, s.159.

[523] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.VI, s.53.

[524] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.VI, s.53-54.

Bikâî'nin nakil yaparken incîller arasında karşılaştırma yaptığı bir diğer konu ise Mâide sûresi 46. âyetin tefsîrinde geçmektedir:

"وَقَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ"

"Onların izi üzerine arkalarından Meryem oğlu İsâ'yı, ondan önce gelmiş bulunan Tevrât'ı doğrulayarak gönderdik. Ona, yol gösterici, aydınlatıcı olan ve önünde bulunan Tevrât'ı doğrulayan İncîl'i sakınanlara öğüt ve yol gösterici olarak verdik."[525] Bikâî, "*Âyette Meryem oğlu İsâ'ya vurgu yapılması Yahudilerin Hz. İsâ'nın babasız doğmamıştır demelerini yalanladığını, Hristiyanlara da Hz. İsâ'nın Allah'ın kulu olduğunu vurgulamak istemesindendir*" görüşünü savunur. Ayrıca âyette, "*İncîl'in Hz. İsâ'ya verildiğinin haber verilmesi, İncîl'in birçok Tevrât hükmünü tasdîk ettiği gibi birçoğunu nesh ettiğine de işaret eder.*"[526] şeklinde görüş bildirir. Müellif, İncîl, Ehl-i Kitâb için bir hidâyet rehberidir. Ona tabi olanların hidâyete ereceğine, bulundukları seviyeden daha üst bir seviyeye çıkacakları görüşünde bulunduktan sonra konunun pekişmesi için yaşadığı dönemde Hristiyanların elinde bulunan dört İncîl'den nakilde bulunduğunu ifade eder. Nakilde bulunurken incîller arasında bir karşılaştırmaya gittiğini ağırlıklı olarak Matta İncîlini tercih ettiğini söyler. Bikâî, âyette ifade edildiği üzere, "*İncîl'i sakınanlara öğüt ve yol gösterici olarak verdik*" sözünün incîllerden getirdiği nakille ortaya koyar. Bikâî'ye göre İncîlde geçen bu konular öğüt ve yol göstericidir. Konu ile ilgili getirdiği nakle şöyle başlar: "*Luka derki O sırada bâzı kişiler gelip İsâ'ya bir haber getirdiler. Pilatus'un nasıl bâzı Celilelileri öldürüp kanlarını kendi kestikleri kurbanların kanına kattığını anlattılar. İsâ onlara şöyle karşılık verdi: Böyle acı çeken bu Celilelilerin, diğer bütün Celilelilerden daha mı çok günahlı olduğunu sanıyorsunuz? Size hayır diyorum. Ama tövbe etmezseniz, hepiniz böyle mahvolacaksınız. Ya da, Şiloha'daki kule üzerlerine yıkılınca ölen o on sekiz kişinin, Kudüs'te yaşayan diğer insanların hepsinden daha mı çok suçlu olduğunu sanıyorsunuz? Size hayır diyorum. Ama tövbe etmezseniz, hepiniz böyle mahvolacaksınız. İsâ şu benzetmeyi anlattı: Adamın birinin bağında dikili bir incir*

[525] Mâide, 5/46.
[526] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.VI, s.159.

ağacı varmış. Adam gelip ağaçta meyve aramış, ama bulamamış. Bağcıya, Bak demiş, ben üç yıldır gelip bu incir ağacında meyve arıyorum, bulamıyorum. Onu kes. Toprağın besinini neden boş yere tüketsin? Bağcı, Efendim diye karşılık vermiş, ağacı bir yıl daha bırak, bu arada ben çevresini kazıp gübreleyeyim. Gelecek yıl meyve verirse, ne âlâ; yok eğer vermezse, onu kesersin."[527] Gerek Hz. İsâ'nın gerek İncîl'in insanların hidâyetine vesile olduğunu birçok mucize ile hasta olanları iyileştirdiğini ortaya koymak için Matta İncîlinden nakle devam eder. Matta İncîlinde cinli bir insanın iyileştirilmesi ile ilgili hâdiseyi Markos, Luka'dan da nakleder. Bunu incîller arasında karşılaştırma yaparak nakleder. Ancak biz konuyu uzatmamak için sadece Matta'dan getirdiği nakille yetineceğiz. Matta der ki: "*İsâ dağdan inince etrafına büyük insanlar toplandı. Her yanını cüzzam kaplamış bir adam ile karşılaştı. Adam İsâ'yı görünce yüzüstü yere kapanıp istersen beni temiz kılabilirsin dedi. İsâ elini uzatıp adama dokundu. İsterim temiz ol! dedi. Adam anında cüzzamdan kurtuldu. İsâ ona bundan kimseye söz etmemesini buyurdu. 'Git kâhine görün ve cüzzamdan temizlendiğini herkese kanıtlamak için Mûsâ'nın buyurduğu gibi kurban sun' dedi.*"[528] Konunun Markos ve Luka da az bir farkla geçtiğini göstermek için Markos'ta, '*kanıtlama'* kelimesi yerine '*şahitlikleriyle'* sözünün geçtiğini nakleder. Konunun Luka'da naklini de getirerek incîller arasında karşılaştırma cihetine gider. Konu ile ilgili olarak *Luka, "Nevarki, İsâ ile ilgili haber daha çok yayıldı. Kalabalık halk toplulukları İsâyı dinlemek için ve hastalıklardan kurtulmak amacıyla akın akın geliyordu. Kendisi ise ıssız yerlere çekilip namaz kılıyordu.*"[529] şeklinde nakleder. Konu ile ilgili uzunca bir nakilde bulunan Bikâî, daha sonra Hz. İsâ'nın bir dulun oğlunu diriltiği ile ilgili mucizeyi Luka İncîlinden nakleder.[530] İncîllerde ağırlıklı rivâyetlerin başında İsâ'nın peygamberlik mucizesi olarak hasta tedavileri gelir. Onun Mesihliğini kabul etmeyenler dahi, peygamberlik mucizesi olarak hasta tedavileri ve cin çıkarmaları hakkındaki rivâyetlere pek itiraz etmezler. Kötürümlerin tedavisini anlamak pek zor olmasa da Lazarus'un ölümden günlerce sonra dirilmesini anlamak oldukça zordur.[531] Muhtemelen Bikâî'nin bu tarz nakilleri getirmesi Hz. İsâ'nın mucizelerinin peygamberlik vasfının sonucu olarak görmesidir.

[527] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.VI, s.161.
[528] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.VI, s.162.
[529] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.VI, s.162-163.
[530] Konuyla ilgili ayrıntılı örnekler için Bkz.Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.VI, s.162-164.
[531] Ekrem Sarıkçıoğlu, **Kanonik-Apokrif İncîllere Göre Hz. İsâ Hayatı ve Mesajı**, s.68-69.

Hırıstiyanların Hz. İsâ'ya ulûhiyet vasfını yüklemeleri tamamen asılsız olup bu düşünce onları sapıklığa sürüklemiştir.

Bikâî'nin getirdiği bir diğer örnek ise Mâide sûresinin 110. âyetidir:

"إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ "

"Allah o zaman şöyle diyecek: Ey Meryem oğlu İsâ! Sana ve annene (verdiğim) nimetimi hatırla! Hani seni mukaddes ruh (Cebrâil) ile desteklemiştim; (bu sayede) sen beşikte iken de yetişkin çağında da insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrât ve İncîl'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen benim iznimle o bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Ölüleri benim iznimle (hayata) çıkarıyordun. Hani İsrailoğullarını (seni öldürmekten) engellemiştim; kendilerine apaçık deliller (mucizeler) getirdiğin zaman içlerinden inkâr edenler, Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir. demişlerdi."[532]

Müellifimiz, "*Kıyamet gününde bâtıl yolda ısrarcı olmalarından dolayı en çok hakarete uğrayacakların Ehl-i Kitâb'a mensup olanların olduğunu söyler. Çünkü bunlar Allah'ın birliğine aykırı şekilde ona eş ve çocuk isnadında bulundukları gibi Hz. İsâ için ilah iddiasında bulundular. Hâlbuki Hz. İsâ'nın Allah'a îmân etmeleri için kendilerine gösterdiği mucizeler onun Allah'ın kulu olduğuna delâlet ettiği hâlde onlar bu mucizeleri gördüklerinde Allah'a kul olacakları yerde Hz. İsâ'ya ulûhiyet vasfını yüklediler. Müellif, Hz. İsâ'ya verilen nimetlerin özellikle yüce Allah tarafından verildiğinin vurgulandığına değinir. "benim iznimle." gibi sözün tekrarlanması Hz. İsâ'ya verilen nimet ve hikmetlerin Hristiyanların iddia ettiklerinin aksine Yüce Allah tarafından kendisine verildiğini ve kendisinin Allah'ın*

[532] Mâide, 5 /110.

kulu olduğunun vurgulandığının ispatıdır."[533] şeklinde görüş belirttikten sonra konu ile ilgili olarak incîllerden nakiller getirir.

Bikâî, "*İncîl'de Hz. İsâ'ya hikmet olarak verilen bâzı şeylerin zikri*" diyerek konu ile ilgili incîllerden karşılaştırma yaparak nakle başlar. Konu ile ilgili nakil şu şekildedir: "*Matta şöyle dedi: Yesu, Celile bölgesinin her tarafını dolaştı. Buralardaki havralarda ders veriyor, Göksel egemenliğin müjdesini duyuruyor, halk arasında rastlanan her hastalığı, her illeti iyileştiriyordu. Cezaevinde bulunan Yuhanna, Mesih'in yaptığı işleri duyunca, O'na gönderdiği iki öğrencisi aracılığıyla şunu sordu: Gelecek Olan sen misin, yoksa başkasını mı bekleyelim? Luka Derki: Tam o sırada İsâ, çeşitli hastalıklara, illetlere ve kötü ruhlara tutulmuş birçok kişiyi iyileştirdi, kör olan birçok kişinin gözlerini açtı. Sonra Yuhanna'nın öğrencilerine şöyle karşılık verdi: Gidin, görüp işittiklerinizi Yuhanna'ya bildirin. Körlerin gözleri açılıyor, kötürümler yürüyor, cüzamlılar temiz kılınıyor, sağırlar işitiyor, ölüler diriliyor ve müjde yoksullara duyuruluyor. Benden ötürü sendeleyip düşmeyene ne mutlu! Yuhanna'nın gönderdiği haberciler gittikten sonra İsâ, halka Yuhanna'dan söz etmeye başladı. Çöle ne görmeye gittiniz? dedi. Luka İncîlinde şöyle sorar. Rüzgârda sallanan bir kamış mı? Söyleyin, ne görmeye gittiniz? Zarif giysilere bürünmüş bir adam mı? Oysa görkemli giysiler giyip bolluk içinde yaşayanlar kralların saraylarında bulunur.*"[534] Bikâî, tekrar Luka İncîline döner ve konunun Luka İncîlinde şöyle devam ettiğini nakleder*: Oysa görkemli giysiler giyip bolluk içinde yaşayanlar kralların saraylarında bulunur. Öyleyse ne görmeye gittiniz? Bir peygamber mi? Evet! ve size şunu söyleyeyim, gördüğünüz kişi Peygamber'den de üstündür.*"[535] şeklinde nakilde bulunarak Hz. İsâ'ya verilen hikmet ile ilgili birçok nakil getirir. Bunlar arasında karşılaştırmaya gider. Hz. İsâ'nın kendisine verilen hikmetler ile ilgili olarak uzunca bir nakil yapan müellif farklı konulardan örnekler getirir. Aynı âyetin tefsîrinden sonra Markos, Luka İncîl'inde Hz. İsâ'nın halkıyla yaşadığı şu hâdiseyi nakleder:

"*Markos şöyle dedi: O gün Yesu evden çıkıp deniz kenarında oturdu. Onun etrafında büyük bir topluluk toplandı. Ta ki gemiye çıkıp oturdu. Bütün halk ise,*

[533] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. VI, s.338.
[534] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.VI, s.343.
[535] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.VI, s.344.

deniz kenarında ayakta idi. Bunlar birçok gruptan oluşuyordu. Yesu şöyle dedi: Her çiftçi çıksın tarlasını eksin. Ekilenlerin bâzıları yollara döküldü. Kuş düşenleri alıp yedi. Luka ise, *Sema kuşu bunların üzerine basıp yedi. Ekilenlerin bâzıları kayalara düştü. Bunları ekmek için yer azdı. Toprakta kökü olmayan güneş doğduğunda onu yakar. Kökü yoksa kurur. Ekilenler dikenlerin arasına çıkıp onu boğar.* Markos ise, *bu dikenler ekinlerin üstüne çıkar ve ekinleri verimsiz kılar.* Matta, *bâzıları ise güzel toprağa düştü ve meyve verdi. Birine 100 birine 60 birine 30 verdi.* Luka dedi ki: *bunu dediği zaman çağırdı. İki kulağı olan herkes duysun. Öğrencileri ona yaklaştı ve ona şöyle dedi: Onlara niye misâllerle konuşuyorsun. Onlara cevap verdi ve şöyle dedi: Göklerin bilgisi sizlere verildi.* (Luka İncîl'inde ibare biraz farklıdır. Bikâî bunu karşılaştırıyor.) *Luka ise onlara cevaben şöyle dedi: göklerin bilgisini ben size vereceğim. Bilgisini paylaşanın bilgisi artar. Kendisinde ilim olmayan ise olandan alsın.* -Luka ise, "*kendisinde ilim olmayan olandan koparsın diyor.*"[536] *Onun için misâllerle onlarla konuşuyorum. Çünkü onların gözleri var ama görmüyor ve anlamıyorlar.*"[537] Bikâî, burada konu ile ilgili incîllerden nakil yaparken incîller arasında karşılaştırma yapmıştır. Ancak Müellifin konu ile ilgili birden çok nakilde bulunması meselede biraz abartıya kaçtığı izlenimi vermektedir. Hz. İsâ'nın bir peygamber olduğuna kendisine kitap verildiğine olan inancımız şüphesiz ki tamdır. Meselenin anlaşılması adına bir âyetin tefsîrinde sayfalarca Kitab-ı Mukaddes'ten nakil getirmesini de anlamakta güçlük çekiyoruz.

3.1.3.6. Dinimizce Uygun Olmayan Kavramlara Dikkat Çekmesi

İsrâîliyyât konusunda öne çıkması gereken âlimlerden birisi de şüphesiz ki Bikâî'dir. O seleften gelen rivâyet ve değerlendirmeler yerine isrâîliyyâtı kendine has kriterler çerçevesinde ele almış, seleften nakletme yerine ve raaytu fit-Tevrât, Fiz-Zebûr, kale Matta, kale Luka, kale Markos gibi ifadelerle doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten nakletmeyi tercih etmiştir. Bikâî, bütün bunlara rağmen isrâîliyyâtı toptan red etmemiş, meseleyi İslâm'a uyup uymaması açısından değerlendirmiştir. Nakiller üzerinde uyguladığı tahlîl ve analizlerle hangi nakillerin alınıp hangilerinin alınmayacağı üzerinde görüş belirtmiştir. Bugün Tevrât'ın ve İncîl'in aslını araştırmak, Mûsâ ve İsâ'nın hukukunu savunmak da yine aynen kendi kitaplarını ve

[536] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VI, s.346.
[537] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VI, s.346-347.

peygamberlerini savunmak gibi Müslümanların görevlerindendir. Bir Müslüman için Hz. Meryem'e yapılacak bir hakaretle Hz. Aişe'ye yapılacak arasında bir fark yoktur. İkisinin de ismetini savunmak îmânî görevlerindendir.[538] Bikâî'nin nakilde bulunurken şeriatımızca kullanımlarının caiz olmadığı kelime ve kavramlara dikkat çekmesi bu konuda kendisini sorumlu görmesinden olsa gerektir.

Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes'in birçok yerinden nakilde bulunurken şeriatımızca uygun olmayan bâzı kelime ve kavramların İncîl metinlerinde yer aldığı bilgisini verir. Konuyla ilgili nakilde bulunduğu yerlerden biri de Bakara sûresi 83. âyetin tefsîrinden sonraki getirdiği nakildir. Konu ile ilgili âyet şöyledir:

"وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ (83) وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُون"

"*Vaktiyle biz, İsrailoğullarından yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almış ve İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin diye de emretmiştik. Sonunda azınız müstesna, yüz çevirerek dönüp gittiniz.*[539]

Bikâî, Yüce Allah'ın israiloğullarının Allah'a kulluk etmeleri, ana baba olmak üzere tüm yakınlara ve yetimlere iyilikte bulunmaları ile ilgili Kur'ân'da ifade edildiği gibi İncîl'de de kendilerinden söz aldığını ortaya çıkarıyor. Konuyu dört İncîl'den özetleyerek nakleder. Nakilde bulunduğu metinde şeriatımızca uygun görülmeyen lafızlarının kullanımının doğru olmadığı uyarısında bulunur. Konu ile ilgili söz konusu nakil şu şekilde başlıyor:

"*Hz. İsâ'nın Ruhu'l-Kudus tarafından delillerle güçlendirildiğine dair incîllerden nakil getirdim. Bu konuda nakledeceklerim her dört İncîl'den, ağırlıklı olarak Matta İncîl'inden derleyip seçtiğim nakillerdir.*"[540] diyerek konu ile ilgili her dört İncîl'den nakil getirir. Müellif, Vaftizci Yahyâ ve İsâ'nın ilk öğrencileri ve Hz. İsâ'nın mucizelerini içeren İncîl naklini sayfalarca getirir. Başta ilk öğrencileri olmak

[538] Mustafa İslâmoğlu, **İsrailoğullarından Ümmet-i Muhammed'e Yahudileşme Temayülü**, Denge Yayınları, İstanbul 2006, s.158.
[539] Bakara, 2/83.
[540] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. II, s.21.

üzere israiloğullarının bu mucizeler karşısında hayrete düştüklerini ve Hz. İsâ'ya, "*Rab, Tanrının oğlu, Tanrının kuzusu, Mesih*" gibi kavramlarla hitap ettiklerini nakilde bulunduğu metinle ortay koyar. "Rab" gibi bâzı kavramların te'vîl edildiğini bunun "muallim" manasında kullanıldığını ifade eder. Te'vîl edilmelerine rağmen Hz. İsâ'ya atfen baba-oğul gibi kavramların İncîl metninde çok sık geçtiğini ve kullanımlarının dinimizce uygun olmadığı uyarısını yapar.[541]

Bikâî,'in konu ile ilgili getirdiği bir diğer İncîl nakli ise, Bakara sûresi 253. âyetinin tefsîrinden sonra getirdiği nakildir. Konu ile ilgili âyet şöyledir:

" تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ"

"*O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bâzılarını da derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu İsâ'ya açık mucizeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs ile güçlendirdik. Allah dileseydi o peygamberlerden sonra gelen milletler, kendilerine açık deliller geldikten sonra birbirleriyle savaşmazlardı. Fakat onlar ihtilafa düştüler de içlerinden kimi îmân etti, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi onlar savaşmazlardı; lâkin Allah dilediğini yapar.*"[542]

Bikâî, âyetin tefsirinde, her peygambere Yüce Allah tarafından farklı vasıfların verildiğini söyler. Hz. İsâ, Allah'ın kendisinden önce gönderdiği peygamberler gibi, yeni bir din yeni bir şeriat ile gönderdiği bir peygamberdir. Hz. İsâ'ya da başka peygambere verilmeyen Ruhu'l Kudüs, ölüleri diriltme gibi birçok mucize Allah'ın Peygamber'ini desteklemek üzere verdiği mucizelerdir.[543] Bununla beraber Bikâî, âyette geçen *"Meryem oğlu İsâ"* sözüne açıklık getirir. Ona göre âyette soyunun anneye atfedilmesi onun babasız doğduğuna işârettir. Babasız yaratılması bu harikulade şeylerdendir. Annesi, Allah tarafından keremli kılınmış ruhundan üfletmiş ve o da İsâ'ya hamile kalmıştır. Ancak Hz. İsâ'nın göğe yükselmesinden bir müddet sonra bâzı Hristiyan fırkalarında şirk, sapıklık ve doğru

[541] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. II, s.22-25.
[542] Bakara, 2/253.
[543] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. IV, s.3-6.

yoldan ayrılma eserleri görülmeye başlanmıştır. "*Bâzılarına göre Tanrı İsâ'da görünerek insanlığı hatalarından kurtarmıştır. Bâzı fırkalar İsâ ve Annesi Meryem'in Tanrılığını savunmuştur. İlyaniyye gibi bâzı mezhepler ise İsâ'nın Allah'ın oğlu olduğunu söylemiştir. Başta İskenderiyye Kilisesi olmak üzere birçok fırka da Tanrının Baba-oğul-Kutsal-ruh şeklinde üç uknum olduğunu söylemektedir.*"[544] Hristiyanların Hz. İsâ'yı Peygamber'den çok '*Tanrı-Tanrının oğlu'* gibi görmeleri onları şirke sürüklemiştir. Nitekim bu kavramları tahrîf ettikleri kitaplarında görmek mümkündür. Müellifimiz, konuyla ilgili incîllerden nakil getirir. Matta İncîl'inden "*Sizin ışığınız insanların önünde öyle parlasın ki, iyi işlerinizi görerek göklerde olan babanızı yüceltsinler!*[545] şeklinde getirdiği nakilde burada geçen 'baba' lafzının şeriatımızca kullanımının uygun olmadığı uyarısında bulunur. Ona göre, âyette "*Hz. İsâ'dan bahsedilirken özellikle Meryem oğlu İsâ şeklinde vurgulanması onların bu tarz iddialarını yalanlar niteliktedir. Onların ısrarla Hz. İsâ'yı Rab-baba-oğul gibi kelimelerle nitelendirmelerine karşılık Kur'ân her âyette kendisinden Meryem oğlu İsâ şeklinde bahseder. Onların bu konuda şirke düştüklerini Allah'a karşı yalan ve iftirada bulunduklarını*"[546] haber verir.

Bikâî'nin İslâm inancına aykırı gördüğü lafızların kullanımıyla ilgili olarak örnek getirdiği yerlerden biri de Maide sûresi 18. âyetin tefsîri ile ilgili getirdiği nakildir. Konu ile ilgili âyet şöyledir:

"وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ"

"*Yahudiler ve hıristiyanlar, Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz dediler. Öyleyse günahlarınızdan ötürü size niçin azab ediyor? Bilakis siz O'nun yarattığı insanlarsınız de, Allah dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder. Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş O'nadır*"[547]

Bikâî, Yahudiler ve Hristiyanların yalnızca kendilerinin Allah'ın oğulları ve sevdikleri oldukları iddiasında bulunduklarını ifade eder. Ona göre aynı âyetin

[544] Abdulvâhid Vafî, "Hrıstiyan İnancının Teslise Dönüşmesi ve Teslisin İlk Kaynakları", çev. Hidâyet Işık, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** sy.6, 1996, s.383-393.
[545] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. IV, s.8.
[546] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. IV, s.8-9.
[547] Mâide, 5/18.

devamında Yüce Allah onların iddialarının asılsız ve iftira olduğunu "*Öyleyse günahlarınızdan ötürü size niçin azab ediyor*." şeklinde soru sorarak ortaya koyuyor. Bikâî'ye göre onların bu tarz bir iddiaya sürüklenmelerine neden olan, Tevrât metninde geçen bâzı kavramlardır. Onlara göre Tanrı Tevrât'ta Hz. Mûsâ'ya hitap ederken 'شعبي بكري،' *Kavmim ilk çocuklarımdır*." şeklinde bir metnin geçmesine bağlamaktadır. Bu tarz kavramlar sadece bir yerde geçmeyip 'وقل لفرعون هكذا يقول' 'الرب: ابني بكري إسرائيل أرسل ليعبدني، "*Firavun'a şöyle söyle: İsrail ilk oğlumdur. Onu bırak bana ibadet etsin. Eğer sen benim ilk oğlumu bırakmazsan ben de senin ilk oğlunu öldüreceğim*." Bu ve buna benzer kullanımlar Tevrât metninde yaygındır. Aynı şekilde buna benzer kullanımlar İncîl metninde de geçmektedir. Konuyla ilgili olarak Hz. İsâ'nın sözü olarak kabul edilen 'افعلوا كذا لتكونوا بني أبيكم الذي في السماء' '*Şöyle yapın ki göklerde bulunan babanın oğulları olasınız*'gibi kullanımlar da vardır.[548]

Bikâî, bu kavramların kullanımının dinimizce uygun olmadığı konusunda uyarıda bulunmasına rağmen bu kavramların mecâz anlamda kullanıldığı görüşünde de bulunur. Konuyla ilgili Beydavî'nin naklini getirir. Beydavî'ye göre, "Bu dinlerde bu tarz kullanımlar gerçek manasından çok mecâz anlamda kullanılmaktadır. Baba-oğuldan kasıt etkileyen ve etki olarak yorumlanabilir. Bu tarz kelimeleri (Baba-oğul gibi) ilk kullananlar her şeyin ilk aslı manasında kullandıklarını, daha sonra onlar arasındaki bilgisiz kimseler soy ile gelen baba şeklinde anlayıp küfre düştükleri"[549] şeklinde görüş bildirir.

Bikâî'ye göre, "Âyette onların bu iddiaları çürütüldüğü gibi aynı iddia kendi kitapları olan Tevrât'ın birçok yerinde de çürütülür. Tevrât'ın birçok yerinde Yüce Allah'ın kendilerini Maymun ve domuza çevirdiği haberi verilir. Eğer onların iddia ettikleri gibi onlar Allah'ın gerçek çocukları iseler Allah'ın kendi çocuklarına azap vermemesi gerekir. Onların günahsız olmaları gerekirdi. Çünkü oğul ancak babanın cinsinden olur. Şüphesiz ki Yüce Allah bunların tümünden münezzehtir. Eğer onların kastettikleri oğulluk mecâz anlamında ise bu da onların azaptan beri olmalarını gerektirirdi. Çünkü Birini seven ona azap vermez."[550] şeklindeki görüşüyle

[548] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. VI, s.66-67.
[549] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. VI, s.67.
[550] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. VI, s.67-68.

onların ister gerçek ister mecâz anlamda Allah'ın oğulları iddiasında bulunmalarının kendilerini kurtarmadığı gibi küfre ve çetin azaba sürükleyeceğini ifade eder.

Bikâî'nin gerek kendisinin gerekse Beydavî gibi müfessirlerden nakil getirerek bu kavramları te'vîl etmesi kanaatimizce isâbetli bir görüş değildir. Hz. İsâ için 'Rab-Baba-Oğul' gibi kavramların mecâz anlamında kullanıldığı kanaatini taşımıyoruz. Bu tarz kavramların kullanımı Hristiyanların şirke düşüp sapmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Onların bu sapkınlıklarını Kur'ân şöyle haber vermektedir: "*Andolsun, Allah, üçün üçüncüsüdür diyenler de kâfir olmuşlardır. Hâlbuki bir tek Allah'tan başka hiçbir Tanrı yoktur. Eğer diye geldiklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden kâfir olanlara acı bir azap İsâbet edecektir*."[551] "*Ey Ehl-i Kitâb! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçekten başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsâ Mesîh, ancak Allah'ın resûlüdür, (o) Allah'ın, Meryem'e ulaştırdığı 'kün: Ol' kelimesi(nin eseri)dir, O'ndan bir ruhtur. (O'nun tarafından gönderilmiş yahut teyit edilmiş yahut da Cebrâil tarafından üfürülmüş bir ruhtur). Şu hâlde Allah'a ve peygamberlerine îmân edin. '(Tanrı) üçtür' demeyin, sizin için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allah ancak bir tek Allah'tır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter*."[552] şeklindeki âyetler onların bu tarz iddialarda bulunduklarına delildir. İncîl'de yer alan bu kavramlar mecâz anlamından çok Hristiyanlar tarafından gerçek anlamda kullanılmıştır.

3.1.3.7 İncîl Metinlerinde Geçen Müteşâbih Kelimeleri Açıklaması

Dinî hükümlerin teferrutı bakımından semavî kitaplar, birtakım farklılıklara sahiptir. Yani her semavî kitap, kendi zamanı ile uyumludur ve ona tabi olanların maslahatlarını gözetir. Bir dönem için uygun olan, başka bir dönem için uygun olmadığı gibi; bir toplumun tabiatına uygun olan, diğer toplumun tabiatına uygun olmaz. Peygamberlerin sonuncusuna gönderilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm, geçmiş semavî kitapların inanç ve şeriat esaslarına yönelik daveti yenilemekte, Allah'a ve daha faziletli bir hayata yönelik olan bu davetin öz itibariyle aynı olduğunu

[551] Mâide, 5/73.
[552] Nisâ, 4/171.

vurgulamaktadır.[553] Kitâb-ı Mukaddes'in kendine has bir uslubunun olması, bâzı konuların anlaşılması, bâzı yerlerde yapılacak açıklamalarla mümkün olabilmektedir. Bu durumun farkında olan Bikâî, Kitâb-ı Mukaddes nakillerini yaparken bâzı kelime ve kavramların ne anlama geldiği ile ilgili olarak açıklama gereği duymuştur. Bikâî, metinde geçen kapalı (manası ilk anda anlaşılamayan) kelimeleri kısa cümlelerle izah etmiştir. Anlattıklarımıza örnek olması müellifin bir nakli yorumlama tarzına misâl olması bakımından birkaç örnek vermemiz uygun olacaktır.

Bikâî, Hz. İsâ'nın gittiği yer ile ilgili olarak Matta İncîl'inden nakil getirir. Matta İncîl'inde 'Yeruşelim' olarak zikredilen yerin Kudüs olduğunu açıklar.[554]

Bikâî, Bakara 275. âyette faiz yiyenlerin durumu tasvir edilirken الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ "*Şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar"* cümlesi ile ilgili olarak incîllerden nakil getirirken konu ile ilgili bölümde Markos İncîl'inden فلما أبصروه "*ne zamanki onu gördüler*" şeklinde geçen bölümde "O" zamirini açıklar. Zamirle kastedilen şahsın Hz. İsâ olduğu ile ilgili yani İsâ (a.s.) يعني عيسى عليه الصلاة والسلام açıklamasını yaparak konuya açıklık getirir.[555]

Bikâî, Hz. İsâ'nın mucizelerle geldiğini, kendisinin Yüce Allah tarafından Ruhu'l-Kudus ile desteklendiğini ifade eden âyet ile ilgili her dört İncîl'den özet nakiller getirmektedir. Getirdiği nakilde Yuhanna isminden kimin kastedildiğini açıklamaktadır. Yuhanna'dan Kastedilen şahsın "Yahyâ bin Zekeriyyâ olduğununu açıklayarak İncîl metninde te'vîle gider."[556] Getirdiği özet nakilde Hz. Yahyâ'nın öğrencilerinden ikisinin Hz. İsâ'ya hitaben "Rabbi" dediklerini nakleder. Müellif burada geçen "Rabbi" kelimesini te'vîl eder. Kelimenin muallim olarak te'vîl edildiğini ifade ederek metinde uzlaştırmaya gider. Müellif naklin sonunda "*Burada şeriatımıza uygun olmayan baba, Allah'ın oğlu gibi lafızlar var.*" diyerek bu kelimeleri A'li İmrân sûresinde te'vîl edeceğini ifade ediyor.[557]

---

[553] Hüseyin ez-Zehebî, "Tefsir ve Hadîste İsrâîliyât", Çev. Muhammet Yılmaz, **Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,** c. 2, sy.1, 2002, s.156.
[554] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. V, s.468.
[555] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. IV, s.114.
[556] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.II, s.21.
[557] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.II, s.33-39.

Bikâî, birçok yerde nakilde bulunduğu İncîl metinlerinde anlaşılmasında güçlük yaşanabileceği yerlerde kelimeleri açıklama cihetine gider. Bunu yaparak müteşabih olarak görünen birçok yeri açıklamaya, kelime veya isimden kastedilenin ne olduğu ile ilgili bilgi vererek bu konuda farklı bir uslubu kullanır.

3.1.4. Zebûr'dan Yaptığı Nakiller

Hz. İsâ'dan yaklaşık altı asır sonra inzâl olunan Kur'ân-ı Kerim, birçok yerde Tevrât, İncîl ve Zebûr'a vurgu yapmakta bu iki din menssuplarını zaman zaman ellerindeki kitaplara uymaya davet etmektedir.[558] Kur'ân kıssaları içerisinde peygamber kıssaları büyük bir yer tutar. Geçmiş peygamberlerin risâleti ve bu peygamberlerin ümmetleriyle ilgili âyetler Kur'ân'ın yüzde yirmisinden fazladır.[559] Hırıstiyanlarca ayrı bir öneme sahip olan Mezmurların, Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Dâvûd'a verildiği bildirilen[560] Zebûr olduğu söylenir. Kendi içinde beş bölüme ayrılan kitap, şiirleri ve duaları ihtiva eder. İbrânî şiirinin en belirgin örneği olarak gösterilir.[561] Bikâî, tefsîrinin birçok yerinde Zebûr'dan nakilde bulunmuş, bunu belli bir uslup çerçevesinde yapmıştır. Bu bölümde Müellifimizin Zebûr'dan ne kadar ve ne şekilde nakilde bulunduğunu tespit etmeye çalışacağız.

3.1.4.1. Âyet Tefsîrinde Zebûr Metninden Yararlanması

Kur'ân, kıssalarda bulunan edebî öğelerden hedefe ulaştıran, amacı gerçekleştirecek kadarını seçiyor; bunun dışındaki olaylar, kişiler ve ayrıntıları bir tarafa bırakıyor. Kur'ân, bu tablo ile peygamber (s.a.v) çağdaşlarının benliklerinde korku ve endişe yaymayı, ezilenlerin ezenlere tabi olmak ve onların sözlerini dinlemekten vazgeçmelerini; ezenlerinde kendi hevalarına uymamalarını; şeytanın peşinden gitmemelerini kıssalar ile tavsiye etmeyi hedeflemektedir.[562] Kur'ân'ın bu yöntemi müfessirler tarafından görülmekle beraber söz konusu kıssalar ile ilgili deteylı bilgiye ulaşmaya çalıştıkları da aşikârdır. Müellifimiz bu tarz âyetlerin

---

[558] Bkz. Âl-i İmrân, 3/3; Mâide,5/43-45; Cum'a, 62/5.

[559] Hasan Yılmaz, "Kur'ân'ın Ana Konularına Dair Bâzı Tasnifler", **Diyanet İlmi Dergi**, c.46, sy. 4. s.57.

[560] Konu ile ilgili söz konusu ayet şu şekildedir: "*Nûh'a, ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz, İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a, Ya'kûb'a, torunlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a vahyettiğimiz gibi şüphesiz sana da vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr verdik*." Nisâ, 4/163.

[561] Yûsuf Ulucan, **Kitâb-ı Mukaddes -Tevrât, Zebûr ve İncîller- Üzerine Bir Çalışma**, s.33.

[562] Muhammed Ahmed Halefullah, **Kur'ân'da Anlatım Sanatı, el-Fennu'l-Kasasî,** çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s.173-186.

tefsîrini yaparken konunun pekişmesi için birçok konuda ve yerde âyet tefsîrlerinde Mezmurlardan yararlanır. Konu ile ilgili Zebûr'da geçen metinleri naklederek meseleyi etraflıca incelemeyi hedefler. Âyet tefsîrlerinde Zebûr metninden yararlandığı yerlerden biri Enbiyâ sûresi 98-105.âyetlerin tefsîridir. Konu ile ilgili âyetler şöyledir:

"إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ (98) لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ آلِهَةً مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ (99) لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ (100) إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَى أُولَئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ (101) لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ (102) لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ (103) يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ (104) وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ"

"Şüphe yok ki siz ve Allah'tan başka taptığınız Tanrılar cehennem yakıtısınız, hepiniz oraya gideceksiniz. Onlar Tanrı olsalardı cehenneme gitmezlerdi. Oysa hepsi (tapanlar da Tanrıları da) orada ebedî kalacaklardır. Orada onlara inim inim inlemek düşer. Onlar orada başka bir şey işitmezler. Daha önce bizden ebedî mutluluğu hak etmiş olanlara gelince, işte onlar cehennemden uzak tutulurlar. Onlar cehennemin uğultusunu işitmezler, gönüllerinin dilediği nimetler içinde ebedî olarak kalırlar. En büyük dehşet de onları tasalandırmaz. Melekler onları, İşte bu size vaad edilmiş olan mutlu gününüzdür diyerek karşılar. 0 dehşet günü gökleri yazılı kâğıt tomarlarını dürer gibi düreriz. Yaratmaya başlamadan önceki hale döndürürüz. Sözümüz sözdür; biz bunu mutlaka yapacağız. Andolsun zikirden sonra Zebûr'da da Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır diye yazmıştık."[563]

Bikâî, âyet tefsîrlerini verdikten sonra konu ile ilgili âyet tefsîrini desteklemek için Mezmurlardan nakilde bulunur. Cehennem ehli ve cennet ehlinin kıyamet gününde karşılaşacakları durumun Mezmurda da geçtiğini ispat etmek için konu ile ilgili nakilde bulunur. Konu ile ilgili farklı Mezmurlardan nakilde bulunan Bikâî nakle birinci Mezmurdan başlar: "*Ne mutlu o insana ki kötülerin öğüdü ile yürümez. Günahkârların yolunda durmaz. Alaycıların arasında oturmaz. Ancak zevkini Rabbin yasasından alır. Ve gece gündüz onun üzerinde derin derin düşünür. Böylesi akarsu kıyılarına dikilmiş ağaca benzer. Meyvesini mevsiminde verir.*

[563] Enbiyâ, 21/98-105.

Yaprağı hiç solmaz. Yaptığı her işi başarır. Kötüler böyle değil rüzgârın savurduğu saman çöpüne benzerler. Bu yüzden yargılanınca aklanamaz. Doğrular topluluğunda günahkârlar yer bulamaz. Çünkü Rab doğruların yolunu gözetir. Kötülerin yolunu ise ölüme götürür." Bikâî konu ile ilgili ikinci Mezmurdan nakle devam eder: "*Neden boş planlar yapar bu halklar? Nedir uluslar arasındaki bu kargaşa, yeryüzü kralları ayaklanıyor, önderler birleşiyor, Rab'be ve meshettiği krala karşı. Onların kayışlarını koparalım diyorlar, üzerimizden bağlarını atalım. Göklerde oturan Rab gülüyor, Onlarla eğleniyor. Sonra öfkeyle uyarıyor onları, Gazabıyla dehşete düşürüyor ve Ben kralımı Kutsal dağım Siyon'a oturttum" diyor. Rab'bin fermanını ilan edeceğim: Bana, "Sen benim oğlumsun" dedi,"Sana bugün baba oldum. Dile benden, miras olarak sana ulusları, Mülk olarak yeryüzünün dört bucağını vereyim. Onları demir asayla otlatacaksın. Toprağı kap gibi parçalayacaksın. Ey krallar, akıllı olun! Ey dünya önderleri, ders alın! Rab'be korkuyla hizmet edin. Titreyerek sevinin. Edebinizi koruyun ki öfkelenmesin, Yoksa izlediğiniz yolda mahvolursunuz. Çünkü öfkesi bir anda alevleniverir. Ne mutlu O'na sığınanlara!"* [564] şeklinde nakle devam eden müellif, aynı konu ile ilgili beşinci, altıncı, dokuzuncu, on ikinci, on dördüncü, on altıncı, on yedinci, yirmi birinci, otuzuncu, otuz üçüncü, otuz dördüncü, otuzaltıncı Mezmurlardan nakiller getirir.[565]

Bikâî'nin bu yöntemi uygularken konu ile ilgili Mezmurlarda ne kadar yer varsa naklettiği görülür. Bu tarz nakilde bulunması konunun anlaşılmasına katkı sağladığı gibi ilahi kelamın anlamsal ve konusal açıdan uyuştuğunu ispatlamaya çalışır.[566]

Bikâî'nin Mezmurlardan yararlandığı yerleri sayacak olursak; Bakara sûresinde geçen Hz. Dâvûd ile Câlûd'un kıssası, Hz. Dâvûd'un büyümesi, Yüce Allah'ın kendisini seçmesi ve kendisine mülk vermesi, askerlerinin Câlûd ile karşılaşıp onu öldürmesi ile ilgili birçok konu ve yerde Mezmurlardan yararlanır.[567] Bikâî, aynı şekilde Yüce Allah'ın vahdaniyeti ve müşriklerin tapmış oldukları

[564] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c. XII, s.492-493.
[565] Müellifimizin ayet tefsirlerinde Mezmurları şahit göstermesi ile ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz: Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.XII, s.492-508.
[566] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XII, s.493-496. Kanaatimizce Müellifimiz burada konu ile ilgili birçok Mezmurdan nakilde bulunurken mübalağaya kaçmıştır. Tefsrinin bu bölümünü inceleyen bir araştırmacı ilk etapta Zebûr metnini okuduğu düşüncesine kapılabilir.
[567] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.III, s.436-437.

putların insan eliyle yapılmış zararsız ve faydasız oldukları ile ilgili bilgilerin naklinde de Zebûrdan nakiller getirerek konu ile ilgili açıklamarda bulunur.[568] Müellifimiz, yedi gök ile onlarda bulunan varlıkların hepsinin hal lisânıyla Allah'ı tesbih edip ona ibadet etmesi ile ilgili âyetlerin tefsîrinde aynı konu ile ilgili Zebûr metninden nakilde bulunur. Bikâî, yüce Allah'ın kullarını en iyi bilen olduğu gibi göklerde ve yerlerde bulunanları da en iyi bilenin kendisi olduğunu söyler. Bu sebeple Allah'ın hükümlerinde, yapıp yaratıklarında eksiklik yanlışlık haksızlık gibi bir durumun mümkün olmadığını ifade eder. Bu tarz açıklamalardan sonra Mezmurlardan nakilde bulunurak orada da yüce Allah'ın görkem ve yücelik ile kuşandığını bir kaftana bürünür gibi ışığa büründüğünü Mezmurlardan getirdiği nakillerle pekiştirir.[569] Bunu yaparken bazen birtek Mezmur'dan yararlanır.[570] Birçok yerde ve konuda ise birden çok Mezmurdan nakilde bulunduğu görülür. Nakilde bulunduğu Mezmurlar farklı olsa da konu yönünden aynı olmasına özen gösterir.[571]

3.1.4.2. Konuyla İlgili Birden Çok Mezmura Başvurması

Toplumların ve zamanın değişmesine bağlı olarak peygamberler vasıtasıyla insanlara gönderilen şeriatler arasında bâzı ufak farklılıklar vardır. Bu farklılığın nedeni o şeriatı oluşturan Allah'tır. Hz. Peygamber (s.a.v)'e bildirilen hukuk sistemi ise önceki peygamberlerle bildirilen hukuk sistemlerinin bir tekâmülüdür ve kıyamete kadar değişmeyecek temel esaslara sahiptir. Önceki şeriatlerin bölgeselliğine karşılık o evrenseldir.[572] Yüce Allah inzâl ettiği bütün kitaplarda kendisine ibadet edilmesini, kendisine ortak koşulmamasını ve kendisine tesbih edilmesini emreder. Kendisini her şeyin hamd ile tesbih ettiğini haber verir. Bikâî, yüce Allah'ın bütün peygamberlere inzâl ettiği kitaplarda ilahlığına gölge düşürecek her şeyden sakınılması gerektiğini ortaya çıkarmak için meseleyi Kitâb-ı Mukaddes nakilleriyle destekler. Tevrât, İncîl ve Zebûr'dan nakilde bulunurken konu ile ilgili

---

[568] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c. VIII, s.200-201.

[569] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c. XI, s.447-448.

[570] Bikâî, İsrailoğullarına nimet verdikten sonra bu nimeti inkâr etmeleri, Allah'a isyan etmeleri, bunun üzerine lanetlenip azaba çarptırılmalarıyla ilgili olarak ayet tefsirini verdikten sonra 77. Mezmurdan konuyla ilgili nakilde bulunur. Bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c. VI, s.260.

[571] Bikâî, israiloğullarını birçok kez hataya düşüp günaha ve isyana düşmelerine rağmen Yüce Allah'ın kendilerini defalarca affettiği ile ilgili olarak konu ile ilgili ayetin tefsirini verdikten sonra onların birçok kere affedildiğinin Mezmurlarda geçtiğini göstermek için farklı Mezmurlardan nakilde bulunur. Nakilleri yaparken 13. Mezmur, 78.Mezmur ve sonraki birçok yerden istifade eder. Konu ile ilgili detay için bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c. XI, s.311-330.

[572] Celaleddin Vatandaş, **Kur'ân ve Hayat**, Pınar Yayınları, İstanbul 2017, s.203.

birden çok nakilde bulunur. Zebûr'dan nakil getiren müellifimiz aynı yöntemi devam ettirerek birden çok Mezmurdan nakil getirir. Konumuza örnek olan İsrâ sûresi 42. ve 43. âyetler şöyledir:

"وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا (41) قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَابْتَغَوْا إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا (42) سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا (43) تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا"

"O, onların söylediklerinden münezzeh'tir, Yüce'dir, Ulu'dur. Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Doğrusu O, halim olandır, bağışlayan'dır."[573]

Yüce Allah, kendisine ortak koşanları yalanlayarak kendisinden başka hiçbir ilahın bulunmadığını, onun, böyle şeylerden münezzeh olduğunu ve her şeyin üstünde bir güç ve kudrete sahip olduğunu beyan ediyor. İlahlığına gölge düşürecek her türlü iddiaları reddediyor. Bikâi, Yüce Allah'a ortak koşanların yalanlarını ortaya koymak için Mezmurların farklı yerlerinden konuyu teyit eden nakiller yapar. Bunu yaparken bir tek konu ile ilgili birden çok Mezmurdan yararlanır. Bikaî konu ile ilgili bu âyete benzer Hz. Dâvûd'un Zebûr'unda çok âyet olduğunu söyler. Hz. Dâvûd'un bu konuda birçok yerde insanları teşvik ettiğini söyler. Konu ile ilgili ilk olarak 68. Mezmurdan, "*O'na övgüler sunar, yer, gök, denizler ve onlardaki bütün canlılar!*" naklini getirir ve 85. Mezmurdan, "*Senin işlerine benzeyen iş yoktur. Çünkü büyüksün ve şaşılacak işler yapan sensin.*" naklini getirir. Daha sonra 88.Mezmurdan nakil getirir. "*Kuvvetlerinin bazusu ile düşmanlarını dağıttın. Gökler senindir, yer de senindir. Dünya ve onun dolusu onları sen kurdun. Denizi ve karayı sen yarattın. Tabor ve harmon senin isminle sevinirler. Senin güçlü bazun var. Elin kuvvetlidir. Sağ elin kuvvetlidir. Sağ elin yüksektir. Senin tahtının temeli adalet ve haktır. İnâyet ve hakikat yüzün önünde yürür. Meserred sesini bilen kavme ne mutlu.*" diyerek nakli sürdürür. Bundan sonra Bikâî, nakle 95. Mezmurdan devam eder: "*Rabbe ilahi okuyun ismini takdis edin. Onun kurtarışını günden güne müjdeleyin. Milletler arasında deyin. Rabb saltanat sürüyor. Dünyada pekişmiştir. Sarsılmaz kavimlere*

[573] İsrâ, 17/42-43.

doğrulukla hükmeder. Gökler sevinsin. Yer de mesrur olsun. Deniz ve onun dolusu gürlesin. Kır ve hep içindekiler sevinçle coşsun. O zaman ormanın bütün ağaçları Rabbin önünde sevinçle terennüm edecekler."[574]

Bikaî, konu ile ilgili ne kadar Mezmur varsa tefsîrine alır ve nakle 97. Mezmurdan şöyle devam eder: "*Bütün yeryüzü Rabbi tesbih eder. Rabbi övün, zikredin ve yüceltin*."148.Mezmur'dan şöyle devam eder: "*Rabbe hamd edin. Rabbe göklerden hamd edin. Ona yücelerde hamd edin. Ey bütün melekleri ona hamd edin. Ey güneş ve ey ay ona hamd edin. Ey bütün nur yıldızları ona hamd edin. Ey göklerin gökleri ve göklerin üstündeki sular ona hamd edin. Rabbin ismine hamd etsinler. Çünkü o emreyledi ve yaratıldılar. Onları da ebediyen ve daima durdurdu. Bir kanun koydu onu geçmezler. Yeryüzündekiler Rabbi tesbih eder. Ey deniz canavarları ve bütün enginler ateş ve dolu kar ve buğum onun sözünü yapan kasırga yeli; dağlar ve bütün tepeler; meyvalı ağaçlar ve bütün arz ağaçları; hayvanlar ve davarlar yerde sürünenler ve kanatlı kuşlar dünya kralları ve bütün ümmetleri; reisler ve bütün dünya hâkimleri; genç yiğitler kızlar ihtiyarlar ve çocuklar; Rabbin ismini hamd etsinler. Çünkü onun ismi yücelmiştir.*" şeklinde nakli sürdürür. Daha sonra 150. Mezmurdan aynı konu ile ilgili nakil getirmeye devam eder: "*Rabbe hamd edin. Allah'a makdisinde hamd edin. Ve kudretinin felekinde ona hamd edin. Kudretli işleri için ona hamd edin. Büyüklüğünün çokluğuna hamd edin. Boru sesi ile ona hamd edin. Yüksek sesli zillerle ona hamd edin. Bütün nefes sahipleri Rabbe ham etsin. Rabbe hamd edin.*"[575] diyerek konu ile ilgili Mezmurlardan birçok nakil getirir. İlk bakışta müellifimizin konu ile ilgili çok miktarda Zebûrdan nakil getirmesi yadırganabilir. Fakat meseleye etraflıca bakıldığında müellifin bu tarz nakilleri iyi niyetle yaptığı ortaya çıkacaktır. O zaman bizim şu olgunun üzerinde durmamız gerekiyor. Bikâî'nin bu tarz nakillerde bulunması, muaraza (Kur'ân'a alternatif getirme çabası) olarak anlaşılmamalı; aksine Kitâb-ı Mukaddes'teki haberleri naklederek Allah'a ibadetin her dinde var olduğunun delil ve alâmeti olarak ispatlamaya çalışması olarak görülmelidir. Aynı zamanda bunları önceki kitaplara ve Ehl-i Kitab'ın bildiklerine mutabık olarak belirtmektedir.

[574] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c. II, s.425.
[575] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c. II, s.426-428.

3.1.4.3. Zebûr Metninden Tasarrufta Bulunması

Kur'ân, Dâvûd'u peygamber ve Zebûr'u Allah tarafından vahyedilmiş olarak kabul eder. Zebûr kelimesi bilhassa Dâvûd'a nisbetle üç âyette geçer.[576] Zebûr ismi herhangi bir kitabı, genellikle hikmetli sözlere hasr edilmiş şer'i hüküm içermeyen kitapları ve bilhassa Dâvûd peygambere indirilen kutsal kitabı ifade etmek için kullanılmıştır.[577] Tevrât, İncîl ve Zebûr'un tahrîf olmamış pasajlarını nakletmek, onlardan istifade etmek müellifimizin tefsîrinde yaygın olarak kullandığı yöntemdir. Ancak müellifimiz Tevrât, İncîl nakillerinde tasarrufa gittiği gibi Zebûr metinlerinin naklinde de aynı yöntemi kullanır. Birçok yerde ve konuda Mezmurlardan tasarrufta bulunur. Mezmurun tümünü almayıp konu ile ilgili bölümü nakletmekle yetinir.

Bikâî'nin Zebûr metninden tasarrufta bulunduğu yerlerden biri, İsra sûresinde İsrailloğulları ile ilgili geçen yerdir. Konu ile ilgili âyet şu şekildedir:

"إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا"

"*İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz o da kendinizedir. İki vaadden ikincisinin vakti gelince, yüzünüzü üzüntüye sokmaları, kötülük yapmaları, önceden Mescid'e girdikleri gibi girmeleri, ele geçirdikleri yerleri harap etmeleri için onları tekrar göndereceğiz.*"[578]

Yüce Allah, İsrailoğullarının kendisinin haram kıldığı şeyleri yapmaları, yeryüzünde fesat çıkarmaları durumunda daha önce olduğu gibi üzerlerine tekrar düşmanları göndereceği uyarısında bulunur. Bikâî, İsrailoğulları'nın harama yönelmelerinden ötürü kendilerine ceza verildiğini ve zillete düştüklerini söyler. Mezmur'dan nakilde bulunarak onların zelil duruma düştüklerini, kötülük ve eziyetlerinin yüzlerinde görünür olduğunu, bu durumun bitmesi ve Allah'ın kendilerine yardım etmesi için Allah'a yalvardıklarını ifade eder. Ancak konu ile ilgili nakilde bulunurken Mezmur'un tamamını almaz. Sadece ilgili yerleri alır. Konunun net anlaşılması için on üçüncü Mezmur'un tamamını vermeyi uygun

[576] Bkz.Nisâ,4/163; İsrâ, 17/55; Enbiyâ, 21/105.
[577] Salime Leyla Gürkan, "Zebûr" **DİA**, İstanbul 2013, c.XXXXIV, s.171-173.
[578] İsrâ, 17/7.

gördük. Ancak alınmayan yerlerin bilinmesi açısından almadığı yerleri işâretlemeyi de uygun gördük. Söz konusu 13. Mezmur şöyledir:

"Akılsız içinden Tanrı yok der. İnsanlar bozuldu. İğrençlik aldı yürüdü. İyilik eden yok. Rabb göklerden insanlara bakar oldu. Tanrıyı arayan akıllı biri var mı diye. Hepsi saptı. Tümü yozlaştı. İyilik eden bir kişi bile yok. Suç işleyenlerin hiç biri görmüyor mu? Halkımı ekmek yer gibi yiyiyor Rabbe yakarmıyorlar. Yeryüzünde dehşete düşecekler. Çünkü Tanrı doğruların yanındadır. Mazlumun tasarılarını boşa çıkarırdınız. Ama Rab onun sığınağıdır."

Burada Bikâî, 13. Mezmur'un bu kısmını almayarak Mezmur'dan tasarruf cihetine gitmiştir. Bundan sonraki kısmı ise tefsîrinde nakletmeye devam etmiştir. "*Keşke İsrail'in kurtuluşu siyondan gelseydi. Rab, halkını sürgünden geri getirince, Ya'kûb soyu sevinecek, İsrail halkı coşacaktır.*"[579] Bikâî, aynı konu ile ilgili 43. Mezmur'dan da nakilde bulunur. Fakat burada da Mezmur'un tümümü nakletmez. Örnek olması açısından söz konusu nakil şu şekildedir: "*Ey Tanrı, kulaklarımızla duyduk, atalarımız anlattı bize. Neler yaptığını onların gününde eski günlerde. hergün Tanrı ile övünür, sonsuza dek adına şükran sunarız. Ne var ki şimdi red ettin bizi ve aşağıladın artık. Artık ordularımızla savaşa çıkmıyorsun. Düşman karşısında bizi gerilettin. Bizden tiksinenler bizi soydu. Bizi kasaplık koyuna çevirdin. Ulusların arasına dağıttın. Kavmini değersiz sattın. Sayılarını azalttın. Bizi komşularımızın yüz karası yaptın. Çevremizdekilerin eğlencesi alay konusu ettin. Rezilliğim gün boyu karşımda utancımdan yerin dibine geçtim. Bütün bunlar başımıza geldi yine de seni unutmadık. Antlaşmana ihanet etmedik. Döneklik etmedik. Adımlarımız senin yolunda sapmadı. Oysa sen bizi ezdin. Ülkemizi çakalların uğrağı ettin üstümüzü ölüm karanlığı ile örttün. Bütün bunlara rağmen biz seni unutmadık.*" şeklinde nakilde bulunarak onların cezalandırıldıklarını, onların toplumlara karşı rezil rüsva olduklarını kendi kitaplarından nakil getirerek meseleyi pekiştirir. Fakat bunu yaparken Mezmur'un tümünü nakletmez. Bikâî, 43. Mezmur'un bu kısmını alırken aşağıda nakledeceğimiz kısmı ise almayarak naklettiği Mezmur'da tasarrufa gitmiştir. "*Sen elinle milletleri sürdün. Fakat onları yerleştirdin. Kavimleri kırdın. Fakat onları yaydın. Çünkü diyarı kılıçları ile mülk edinmediler. Ve onları kurtaran*

[579] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s.311.

kendilerinin kolu değildi. Ancak senin sağ elin ve senin kolun ve didarının nuru idi; çünkü sen onlardan razı oldun. Kralım sensin ey Allah; Ya'kûb'un kurtuluşunu emret."[580] diyerek nakli bitirir. Bikâî'nin Zebûr'dan yaptığı bu nakiller geçmişi anlamamıza yararlı olmasının yanı sıra, geçmiş milletlerin yaşadıklarından dersler çıkarmak, aynı hatalara düşmemek hem madde hem mana yönünden kâmil olma yolunda bize somut gerçeklikler sunmaktadır.

3.1.4.4. Kur'ân ile Örtüşen Zebûr Konularını Zikretmesi

Kur'ân, diğer vahyedilmiş kitaplar gibi kendi çevresinde tarihi boyunca oluşan yapıdan etkilenmemiş olan tek vahyedilmiş kitaptır. Bu vasfıyla Kur'ân hem diğer kitapları hem de dinleri değerlendirmede kullanılabilecek tek değer ölçüsü olarak elimizdedir. Kur'ân'ın burada tek değer ölçüsü olarak kabul edilmesinin geçerliliği, Tevrât, İncîl ve Zebûr'un aynı kaynaktan gelmiş olmasında ve bunların değişmiş olmasına rağmen Kur'ân'ın değişmemiş olmasındandır.[581] Bütün bunlar Kitâb-ı Mukaddes bilgileri değerlendirilirken Kur'ân bilgileriyle çelişip çelişmediği ölçüsünün esas alınmasını sağlamıştır. Kur'ân ve sünnete muhalif hiçbir bilginin itibar görmeyeceği kabul gören genel görüştür. Müellifimiz israîliyât nakillerinde bu kuralı esas almış, bu tür haberleri naklederken Kur'ân bilgileriyle örtüşmesine dikkat etmiştir. Genel kanaat Kur'ân ve Kutsal kitap arasındaki benzerlik sadece geçmiş peygamberler ve hayatları ile ilgili olduğu ise de bu yeterli bir tespit değildir. Kitâb-ı Mukaddes incelendiğinde Allah'ın varlığı ve birliği, haramlar- sevaplar, güzel öğütler, dua örnekleri, tebşir örnekleri gibi birçok konuda uyum olduğu görülecektir. Birkaç örnek verecek olursak; "*Bugün bil ve yüreğini koy ki: Yukarıda göklerde ve aşağıda yerlerde Rab o Allah'tır. Başka yoktur.*[582] *Ta ki, bütün dünyanın kavimleri bilsinler: Rab Allah olan O'dur. O'ndan başka yoktur.*[583] *Allah, O'ndan başka Tanrı yoktur.*[584] *Çünkü O söyledi ve oldu. O emretti ve sabit durdu.*[585] *Bir işe karar verdiğinde ona ol der oluverir.*[586] *Gökler senindir, yer de senin. Dünya ve onun*

[580] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c. XI, s.311-312.
[581] Mehmet Paçacı, "Kur'ân-ı Kerîm Işığında Vahiy Geleneğine –Kitâb-ı Mukaddes Bağlamında-Bir Bakış", **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, c. V, sy.3, 1991, s.175.
[582] Tesniye, Yasanın Tekrarı: 4/39.
[583] 1.Krallar: 8/60.
[584] Al-i İmrân, 3/2.
[585] Mezmûrlar, 33/9.
[586] Mu'min, 40/68.

dolusu onları sen kurdun. Şimal ve cenup onları sen yarattın.[587] *Göklerde ve yerde her şey Allah'ındır*."[588] Bunlara benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak biz müellifimizin tefsîrinde Kur'ân âyetleri ile örtüşen Zebûr konularını naklettiği yerlere değineceğiz.

Bikâî'nin Kur'ân ile örtüşen Zebûr konularını zikrettiği yerlerden biri İsrailoğulları'nın taşkınlıkta bulunmalarından ötürü Hz. Dâvûd ve Hz. İsâ tarafından lanetlenmeleri ile ilgili konudur. Allah, Hz. Mûsâ'nın şeriatını inkâr eden ve sebt gününü çiğneyen İsrailoğullarını lanetlemiştir. Ayrıca gökten sofra indirme mucizesine rağmen Hz. İsâ'yı inkârcılıkta direnenleri de lanetlemiştir. Bunlar, Allah'ın hükümlerini terketmekle beraber günah işlemekte ısrar edenlerdir. Yapmış oldukları bu taşkınlıklardan ötürü lanete uğramaları ile ilgili bilgi, Zebûr ve İncîl'de de mevcuttur.[589] Konumuza örnek olan Mâide sûresi 78. âyeti şöyledir:

"لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ"

"İsrailoğullarından inkâr edenler, Dâvûd'un ve Meryem oğlu İsâ'nın diliyle lanetlenmişlerdi. Bu, başkaldırmaları ve aşırı gitmelerindendi."[590]

Bikâî, bu konu ile ilgili açıklamada bulunduktan sonra konunun okuyucu tarafından somut bir şekilde anlaşılması için lanetlenmeleri ile ilgili olan konuyu Zebûr'dan naklederek Kur'ân ile örtüşen Zebûr konularından birini tefsîrinde işlemektedir. Söz konusu nakli 77. Mezmur'dan şöyle getirmektedir:

"*Ey Kavmim, şeriatıma kulak verin. Ağzımın sözlerine kulağınızı eğin. Ağzımı meselle açayım. Onları işittik ve bildik ve atalarımız bize anlattılar. Onları oğullarından gizlemeyeceğiz, Rabbin senasını, kuvvetini ve ettiği şaşılacak işleri gelecek nesle anlatacağız. Yakûb'ta bir şehâdet ikame etti ve israilde bir şeriat koydu. Atalarımıza emretti ki oğullarına onu öğretsinler; ta ki gelecek nesil, doğacak çocuklar bilsinler de kalkıp kendi oğullarına anlatsınlar ve ümitlerini Allah'a bağlasınlar ve Allah'ın işlerini unutmasınlar. Ancak onun emirlerini tutsunlar ve*

[587] Mezmûrlar, 89/11.
[588] Lokman, 31/26.
[589] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VI, s.260.
[590] Mâide, 5/78.

ataları gibi inatçı ve asi, yüreğini pekiştirmemiş ve ruhu Allah'a sadakatsiz bir nesil olmasınlar. Silahlı okçu Efrahim oğulları cenk gününde geri döndüler. Allah'ın ahdini tutmadılar. Ve onun şeriatında yürümek istemediler. Ve onun işlerini ve kendilerine gösterdiği şaşılacak işleri unuttular. Mısır diyarında Tsoan kırında atalarının önünde şaşılacak işler etti. Denizi yardı ve onları geçirdi. Ve suları bir yığın gibi durdurdu. Gündüzün bulutla ve bütün gece ateş ışığı ile onlara yol gösterdi. Çölde kayaları yardı. Ve derinliklerden gelir gibi onları bol bol içirdi. Kayadan akarsular çıkardı. Ve suları ırmaklar gibi akıttı. Fakat ona karşı yine şuç etmekte, çölde Yüce olana karşı isyan etmekte devam ettiler. Ve iştihalarına göre yiyecek isteyerek yüreklerinde Allah'ı denediler. Ve Allah'a karşı söz söyleyip dediler: Allah çölde sofra kurabilir mi? İşte kayaya vurdu da sular fışkırdı. Ve seller coştu. Ekmek de verebilirmi? Kavmine et bulur mu? Bundan dolayı Rab işitip gazaplandı ve Ya'kûb'a karşı ateş tutuştu. Ve İsraile karşı öfke yükseldi. Çünkü Allah'a inanmadılar ve onun kurtarışına güvenmediler. Bununla beraber yukarıdan Asumana emretti ve doymaları için göklerin kapılarını açtı. Göklerde şark yelini estirdi. Ve kuvvetiyle cünüp yeline yol gösterdi. Ve eti onlar üzerine toz gibi kanatlı kuşları da denizlerin kumu gibi yağdırdı. Onları konakları ortasına ve oturdukları yerlerin çevresine düşürdü. Böylece yediler ve çok doydular. Ve istediklerini onlara verdi. Henüz iştahları üzerlerinde yiyecekleri daha ağızlarında iken Allah'ın öfkesi onlara karşı yükseldi. En semizlerinden öldürdü ve İsrâil'în yiğitlerini yere serdi. Bütün bunlarla beraber yine suç ettiler. Ve onun şaşılacak işlerine inanmadılar. Bunun için onların günlerini boşlukla ve yıllarını dehşetle bitirdi. Kendilerini öldürdüğü zaman onu araştırdılar ve geri döndüler ve Allah'ı gayretle aradılar. Hatırladılar ki Allah onların kayası idi. Ve yüce Allah onları kurtaran idi. Fakat ağızları ile ona yaltaklandılar ve dilleri ile ona yalan söylediler. Çünkü yürekleri onunla doğru değildi. Ve onun ahdinde sadık değildiler. Fakat o rahimdir rauftur, fasidi bağışladı ve helak etmedi. Ve çok kereler öfkesini onlardan çevirdi. Ve bütün gazabını göndermedi. Hatırladıki onlar beşerdir geçen ve geri dönmeyen bir yel. Kaç kere çölde ona isyan ettiler ve ıssız yerde onu gücendirdiler. Allah'ı tekrar tekrar denediler ve İsrâil'în kuddusunu incittiler. Onun elini ve onları hasımdan kurtardığı günü anmadılar.[591] şeklinde Zebûr'dan uzunca nakil yapar.

[591] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VI, s.260-262.

Bikâî'nin Kur'ân ile örtüşen Zebûr konularını zikrettiği yerlerden biri de Yüce Allah'ın müşriklerin hallerini ortaya koyduğu yerdir. Konu ile ilgili âyetler şu şekildedir:

"أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ (191) وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ (192) وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ (193) إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (194) أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ (195) إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ (196) وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ (197) وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ"

"Kendileri yaratılmışken, bir şey yaratamayan putları mı ortak koşuyorlar? Oysa putlar ne onlara yardım edebilir ve ne de kendilerine bir yardımları olur. Onları doğru yola çağırırsanız, size uymazlar; çağırmanız da, susmanız da onlar için birdir. Allah'tan başka taptıklarınız putlar da, sizin gibi yaratıklardır. Eğer doğru sözlü iseniz, onları çağırın da size cevap versinler bakalım. Onların yürüyecek ayakları mı var, yoksa tutacak elleri mi var, ya da görecek gözleri mi var veya işitecek kulakları mı var? De ki: Ortaklarınızı çağırın elinizden gelirse bana tuzak kurun, göz açtırmayın. Çünkü benim dostum, Kitab'ı indiren Allah'tır. O, iyileri dost edinir. O'nu bırakıp da taptıklarınız, kendilerine yardım edemezler ki size yardım etsinler." Onları doğru yola çağırırsanız duymazlar. Sana baktıklarını görürsün, oysa görmezler."[592]

Bikâî, konu ile ilgili âyetlerin tefsîrini verdikten sonra Kur'ân'da geçen bu konunun genel hatlarıyla Zebûr'da da geçtiğini ispatlayıp konu ile ilgili nakli 113. Mezmur'dan nakletmektedir. Söz konusu nakil şu şekildedir:

"*Bizim Tanrımız göklerdedir, ne isterse yapar; oysa onların putları altın ve gümüşten yapılmış insan elinin eseridir. Ağızları var, konuşmazlar; gözleri var görmezler; kulakları var, duymazlar; burunları var, koku almazlar. Elleri var,*

[592] Arâf, 7/191-198.

hissetmezler. Ayakları var, yürümezler. Boğazlarından ses çıkmaz. Onları yapan onlara güvenen herkes onlar gibi olacak."[593]

Bikâî'nin Kur'ân ile örtüşen Zebûr konularını zikrettiği yerlerden biri de yeryüzüne vâris ve hâkim olacağı bildirilenlerin sâlihler olduğunu haber veren âyet ile ilgili nakildir. Konu ile ilgili âyet şu şekildedir:

"وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ"

"And olsun ki, Tevrât'tan sonra Zebûr'da da yeryüzüne ancak iyi kullarımın mirasçı olduğunu yazmıştık."[594]

Yüce Allah, kendisine ibadet edip kendisini zikreden, yalnız kendisini ilah edinen, azabından kaçıp rahmetine sığınan kullarını yeryüzünde mirasçı kılar. Dünyada kötülerin ve kötülüğün sürekli olarak payidar olamayacağını; iyiliğin asıl, kötülüğün ise arızî olduğunu, hâkimiyetin eninde sonunda iyilerin eline geçmesinin mukadder bulunduğunu haber vermiştir.[595] Yüce Allah insan için öngördüğü bu niteliklere sahip insan vasfını Zebûr da da haber verir. Bikâî, bu konuda Kur'ân metni ile örtüşen Zebûr nakillerinde bulunur. Bikâî'nin 9. Mezmur'dan naklettiği konu ile ilgili Zebûr nakli şu şekildedir:

"*Ya Rab, bütün yüreğimle sana şükredeceğim. Yaptığın harikaların hepsini anlatacağım. Sende sevinç bulacak çoşacağım. Adını ilahilerle öveceğim ey yüceler yücesi. Düşmanlarım geri çekilirken sendeleyip ölüyorlar. Senin önünde çünkü hakkımı davamı sen savundun adil yargıç olarak tahta oturdun. Ulusları azarladın kötüleri yok ettin. Sonsuza dek adlarını sildin. Yok, olup gitti düşmanlar sonsuza dek. Kökünden söktün kentlerini anıları bile silinip gitti. Oysa Rab, sonsuza dek egemenlik sürer. Yargı için kurmuştur tahtını. O yönetir. Doğrulukla dünyayı o yargılar adaletle halkları. Rab ezilenler için bir sığınak sıkıntılı günlerde bir kaledir.*"[596] Bikâî, konunun daha iyi anlaşılması için ayrıca aynı konu ile ilgili 14. Mezmur'dan da nakilde bulunur. Konu ile ilgili nakli şöyle sürdürür: "*Ya Rab çadırına kim konuk olabilir, kutsal dağda kim oturabilir? Kusursuz yaşam süren adil*

[593] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c. VIII, s.201-202.
[594] Enbiyâ, 21/105.
[595] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XII, s.490-491.
[596] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XII, s.495.

davranan yürekten gerçeği söyleyen iftira etmez dostuna zarar vermez komşusuna kara çalmaz. Böylesi aşağılık insanları hor görür ama Rab'den korkanlara saygı duyar. Kendi zararına and içse bile dönmez andından, parasını faize vermez, suçsuza karşı rüşvet almaz; böyle yaşayan asla sarsılmayacaktır.[597]

Bikâî'nin Zebûr'dan naklettiği bu bölümler ile Ehl-i Kitâb'ın kendi kitapları ile olan ilişkisinin zayıflığını ortaya çıkarmaktadır. Bununla beraber Yahudilik ve Hristiyanlık'ta vahiyden uzaklaşmanın sınırlarını ve boyutlarını açığa çıkardığı gibi onların dinî ve ahlâkî boyutta kötülüğün zirvesine çıktıklarını kendi kitaplarından öğrenme fırsatını yakalamaktayız.

3.1.4.5. Zebûr ile Örtüşen Tevrât Konularını Zikretmesi

Yahudilik inancı, genel olarak Eski Ahit'i (39 tane kitabı, yani Tevrât, Zebûr ve geçmiş peygamberlerin kitaplarını) Tanrının sözü olarak kabul eder. Ancak İncîl'i ve Kur'ân-ı Kerîm'i kabul etmez. Hristiyanlık inancı hem Eski Ahit'i hem Yeni Ahit'i Tanrının sözü olarak kabul eder. Ancak başka kitapları kabul etmez. İslâm inancında ise, hem Eski ve Yeni Ahit hem de Kur'ân-ı Kerîm Tanrının sözü olarak kabul edilir.[598] Bikâî, âyet tefsîrlerinin açıklanmasında isrâîliyyât nakillerinde bulunurken birçok konuda Kitâb-ı Mukaddes'ten yararalanır. Birçok yerde Kur'ân bilgileriyle uyuşan konuları zikrettiği gibi Tevrât konularıyla uyuşan Zebûr konularını da zikreder. Bu şekilde nakilde bulunarak bir âyetin tefsîrinde konu ile ilgili hem Tevrât'tan hem de Zebûr'dan nakil getirir. Bunu yaparken özellikle Tevrât'a uyan Zebûr konularını seçer. Konumuza örnek İsrailoğullarının cezalandırılmaları ile ilgili olarak A'râf sûresinin tefsîrinde getirdiği nakildir. Konu ile ilgili âyet şöyledir:

"وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ"

[597] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XII, s.495-496.
[598] Daniel Wickwire, **Yahudi, Hırıstiyan ve İslâm Kaynaklarına Göre Kutsal Kitab'ın Değişmezliği**, Lutûf Yayıncılık, İstanbul 1999, s.14.

"*Firavun ailesi, 'Bizi sihirlemek için ne mucize gösterirsen göster, sana inanmayacağız: dediler.*"[599] Araf sûresi 132. âyette bunun üzerine onların cezalandırılmaları ile ilgili olarak yüce Allah şöyle haber vermektedir:

"فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ (133) وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ (134) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ (135) فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ (136) وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ "

"Bunun üzerine su baskınını, çekirgeyi, haşeratı, kurbağaları ve kanı birbirinden ayrı mucizeler olarak onlara Mûsâllat kıldık; yine de büyüklük taslayıp suçlu bir millet oldular. Azab başlarına çökünce, 'Ey Mûsâ! Rabbine, sana verdiği ahde göre bizim için yalvar. Bizden azabı kaldırırsan sana, and olsun ki, inanacağız ve İsrailoğullarını seninle beraber göndereceğiz' dediler. Azabı nasıl olsa sonuna gelecekleri bir müddet için üzerlerinden kaldırınca, hemen sözlerinden cayıyorlardı. Bu sebeple onlardan öç aldık, âyetlerimizi yalan sayıp umursamadıkları için onları denizde boğduk. Hor görülen Yahudileri, bereketlendirdiğimiz yerin doğularına ve batılarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz, sabırlarına karşılık yerine geldi. Firavun ve milletinin yaptığını ve yükselttiklerini yıktık."[600]

Bikaî, Firavun'un ailesinin Allah'a inanmamakta inatçı davranmaları ve bu konuda Allah'a karşı tehaddî'de bulunmalarının büyük bir suç olduğunu söyler. Onların Allah'a karşı bu şekilde davranmaları, çetin bir azaba uğramalarını meşrû kılmıştır. Bu çetin azap onların hayatlarını, yiyecek ve içeceklerini bozguna uğrattı. Allah onların hayatlarını karanlığa dönüştürdü. Onlara kuvvetli yağışlarla şiddetli rüzgârları Mûsâllat etti. Onların üzerine yerde hiçbir yeşil ot bırakmayan çekirgeler yolladı. Onları rahatsız eden hayatlarını alt üst eden bitler yolladı. Evlerinin içini, yemeklerinin içini hatta ağızlarını yemek için açtıklarında ağızlarına kaçan kurbağalarla her tarafı doldurdu. Onların sularını kana çevirerek onlara ağır bir ceza verdi. Bunların hepsi Hz. Mûsâ'nın peygamberliğine delil olup, Firavun ailesinin

[599] Arâf, 7/132.
[600] Arâf, 7/133-137.

inanması için Allah tarafından art arda verilen cezalardır. Firavun ailesi cezadan önce kibirlenip inatçı tavırlarda bulanmayı sürdürmelerinden ötürü bu cezaya çarptırıldı. Ancak bu cezaları gördükten sonra Hz. Mûsâ'ya, azab başlarına çökünce, *"Ey Mûsâ! Rabbine, sana verdiği ahde göre bizim için yalvar. Bizden azabı kaldırırsan sana, and olsun ki, inanacağız ve İsrailoğullarını seninle beraber göndereceğiz dediler."*[601] Bikâî'ye göre; Firavun ailesinin, Hz. Mûsâ'ya "Rabbimize dua et" demek yerine "Rabbine dua et" demeleri burada kibirlerini ve inatçılıklarını sürdürdüklerini göstermektedir. Dolayısıyla kibirli ve inatçı tavırları onların "Bizim Rabbimize dua et" demelerini engellemiştir. Yüce Allah, onların üzerinden azabı kaldırınca onlar tekrar aynı suçu işleyip sözlerinden cayıyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah âyetlerini yalan sayıp umursamadıkları için onları denizde boğdu. Böylece Allah o yeri, hor görülen Yahudilere mirasçı kılarak yeryüzünde fesat çıkaran Firavun ailesinden temizlemiş oldu.[602] Bu konudaki âyetlerin tefsîrini yapan Bikâî, konuyu daha net anlaşılır kılmak için öncelikle onların başlarına gelen cezaları, Tevrât nüshasından nakleder. Daha sonra konuyu Zebûr'dan getirdiği nakille pekiştirerek Zebûr ile örtüşen Tevrât konularını okuyucunun istifadesine sunar.

Bikâî, bu konu ile ilgili Tevrât'ın ikinci sifirinden nakilde bulunur. Nakilde bulunduğu nüshanın Yahudilerin o gün elinde bulunan Tevrât nüshası olduğunu söyler. Ancak müellif burada çok uzun nakilde bulunur. Hem konunun anlaşılmasını sağlamak hem de yaptığı nakillerde ölçüyü kaçırdığını göstermek adına nakli olduğu gibi aktarmayı uygun gördük. Konu ile ilgili Tevrât'ın ikinci sifirinden getirdiği nakil şöyledir:

"*Rab Midyan'dan Mûsâ'ya, 'Mısır'a dön, çünkü canını almak isteyenlerin hepsi öldü.' demişti. Böylece Mûsâ karısını, oğullarını eşeğe bindirdi. Tanrı'nın buyurduğu değneği de eline alıp Mısıra doğru yola çıktı. Rab Mûsâ'ya, 'Mısır'a döndüğünde sana verdiğim güçle bütün şaşılası işleri Firavun'un önünde yapmaya bak.' dedi. Ama ben onu inatçı yapacağım. Halkı salıvermeyecek. Sonra Firavun'a de ki Rab şöyle diyor: "İsrail benim ilk oğlumdur. Sana bırak oğlum gitsin bana tapsın dedim. Ama sen onu salıvermeyi red ettin. Bu yüzden senin ilk oğlunu*

[601] Arâf, 7/134.
[602] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.40-45.

öldüreceğim.'[603] Gerek Kur'ân'da gerekse hadislerde geçen Ehl-i Kitâb'a ve diğer ümmetlere dair kıssaların tamamı haktır. Doğrudur. Bunlar batılın hiçbir şekilde içine karışmayacağı vahiylerdir. Dinimize aykırı olan veya aklın kabul etmediği rivayetlere gelince bunların rivayet edilmesi caiz değildir.[604] Her nekar Bikâî, nakil yaparken burada dinimize aykırı olan kullanımlar var dese de '*İsrail benim ilk oğlumdur.'* şeklinde geçen Tevrât ibaresinin naklini mâ'kul görmek mümkün değildir. Bikâînin konuyla ilgili getirdiği nakil şöyle devam etmektedir:

"Rabbin meleği yolda bir konaklama yerinde Mûsâ ile karşılaştı. O anda sipora keskin bir taş alıp oğlunu sünnet etti. Derisini Mûsâ'nın ayaklarına dokundurdu. Gerçekten sen bana kanlı güveysin dedi. Böylece Rab Mûsâ'yı esirgedi. Sipora Mûsâ'ya sünnetten ötürü kanlı güveysin demişti. Rab Hârûn'a çöle Mûsâ'yı karşılamaya git dedi. Hârûn gitti onu Tanrı dağında karşılayıp öptü. Mûsâ duyurması için Rabbin kendisine söylediği bütün sözleri ve gerçekleştirmesini buyurduğu bütün belirtileri Hârûn'a anlattı… İsrailin Tanrısı Rab diyor *ki: Halkımı bırak gitsin. Gitsin çölde bana bayram yapsın. Firavun, Rab kim oluyor ki onun sözünü dinleyip İsrail halkını salıvere'yim? dedi. Rabbi tanımıyorum. İsraillilerin gitmesine izin vermeyeceğim. Mûsâ ile Hârûn İbranilerin Tanrısı bizimle görüştü diye yanıtladılar. İzin ver Tanrımız Rabbe kurban kesmek için çölde üçgün yol alalım. Yoksa bizi salgın hastalık ya da kılıç ile cezalandırabilir.*[605] *Mısır Firavunu, ey Mûsâ ve Hârûn niçin halkı işinden alıkoyuyorsunuz? Siz de işinizin başına dönün dedi. Bakın halkınız Mısırlılardan daha kalabalık oysa siz onların işini engellemeye çalışıyorsunuz. Firavun, o gün angaryacılara ve halkın başındaki görevlilere buyruk verdi. Kerpiç yapmak için artık halka saman vermeyeceksiniz. Gitsinler kendi*

---

[603] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.45.

[604] Zehebî, **Tefsîr ve Hadîste İsrâîliyyât,** s.75-76.

[605] Taberî, "*Firavun ve kavminin cezalandırılması ile ilgili olarak, Yüce Allah'ın Firavuna ve kavmine gönderdiği azap ve gazabıdır. Bu azap, tufan, çekirge, haşerat kurbağa ve kan da olabilir. Bu hususta herhangi bir açıklık bulunmadığından, Hz. Peygamber'den de herhangi sahih bir haber rivayet edilmediğinden bu kelimeyi genel manada azap olarak değerlendirmek daha isabetlidir*." şeklindeki görüşüyle onların başlarına gelen azabın nev'î hakkında kat'î bir görüş ortaya koymaktan çekinir. Bkz. Taberî, **Câmiu'l- Beyân Te'vîli Âyi'l Kur'ân,** c.XIII, s.72. İbn Kesîr ise hakka karşı inatlaşmaları ve bâtılda ısrarları sebebiyle Yüce Allah'ın farklı mucizelerle kendilerini cezalandırdığını ifade eder. İbn İbbâs'tan nakettiği rivayete göre başlarına getirilen tufan'dan kastedilenin boğucu, ekin ve meyveleri telef edici yağmurların çokluğu olduğudur. Konu ile ilgili birçok rivayeti nakletmesine rağmen konu ile ilgili Kitab-ı Mukaddes bilgilerine başvurmaz. Bkz.İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, c. III, s.461.

samanlarını kendileri toplasınlar.[606] *... Mûsâ Rabbe döndü ve Ya Rab niçin bu halka kötü davrandın, dedi. Beni bunun için mi gönderdin? Senin adına Firavun ile konuşmaya gittim gideli, Firavun bu halka kötü davranıyor. Sen de kendi halkını kurtarmak için hiçbir şey yapmadın. Rab, Mûsâ'ya, Firavuna ne yapacağımı şimdi göreceksin, dedi. Güçlü elimden ötürü İsrail halkını salıverecek. Güçlü elimden ötürü onları ülkesinden kovacak. Tanrı ayrıca Mûsâ'ya, ben Yahve'yim dedi. İbrâhim'e İshak'a ve Ya'kûb'a her şeye gücü yeten Tanrı olarak göründüm. Ama onlara kendimi Yahve adıyla tanıtmadım. Yabancı olarak yaşadıkları Kenan ülkesini kendilerine vermek üzere onlarla antlaşma yaptım. Mısırlıların köleleştirdiği İsraillilerin iniltilerini duydum. Ve antlaşmamı hep andım. Onun için İsraillilere de ki ben Yahve'yim. Sizi Mısırlıların boyunduruğundan çıkaracak, onların kölesi olmaktan kurtaracağım. Onları ağır biçimde yargılayacak ve kudretli elimle sizi özgür kılacağım. Sizi kendi halkım yapacak ve Tanrınız olacağım. O zaman sizi Mısırlıların boyunduruğundan çıkaran Tanrınız Yahve'nin ben olduğunu bileceksiniz. Sizi İbrâhim'e, İshak'a ve Ya'kûb'a vereceğime and içtiğim topraklara götüreceğim. Orayı size mülk olarak vereceğim. Ben Yahve'yim. Mûsâ bunları İsraillere anlattı. Ama umutları kırıldığı ve ağır baskı altında oldukları için onu dinlemediler. Rab Mûsâ'ya git Mısır Firavun'una İsraillileri ülkesinden salıvermesini söyle dedi. Ama Mûsâ İsrailliler beni dinlemedikten sonra Firavun nasıl dinler diye karşılık verdi. Zaten iyi konuşan biri değilim. Rab Mûsâ ve Hârûn ile İsrailliler ve Mısır Firavunu hakkında konuştu. İsraillileri Mısır'dan çıkarmalarını buyurdu. Rab Mısır'da Mûsâ ile konuştuğunda ona ben Rabbim dedi. Sana söylediğim her şeyi Mısır Firavun'una ilet. Mûsâ Rabbin huzurunda ben iyi konuşan biri değilim karşılık verdi. Firavun beni nasıl dinler.*"[607]

Kur'ân ve Tevrât'ın bize haber verdiği üzere Firavun ve kurmayları zorbalıklarına devam ettiler. Firavun cezaya ilşkin sözünü ve tehdidini uygulayıp İsrailoğullarına zulmetmeyi sürdürdü. Hz. Musa ve beraberindekiler işkence ve zulümlere katlanmaya devam ettiler. Firavun ve beraberindekiler ise Allah'ın kendi

[606] Metni önce Bikâî'nin naklettiği şekliyle aktarmaya çalıştık. Fakat sayfalarca yer kaplaması ve tezin bütünlüğünü bozması gibi nedenlerle metni kısaltma yolunu tercih ettik. Ancak müellifin konu ile ilgili Tevrât'tan getirdiği uzun nakli detaylı incelemek için bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.46-68.

[607] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.46-48.

merhametinin eseri olarak kullarının gözleri önüne sermek istediği bu gerçek olayları görmediler. Uyanamadılar.[608] Onların bu tutumları kendilerine musallat olacak birçok belâ ve musibetin habercisi olup onların helâk olmalarına kapı aralamıştır. Başlarına gelen *su baskını, çekirge, haşerat, kurbağa ve kan gibi* musibet ve cezaların kıssası ile ilgili nakilde bulunan Bikâî, her ceza ile ile ilgili nakli teferruatlı bir şekilde yapmıştır. Bu nakli yaparken islam inancına aykırı tahrif olmuş lafızları da nakletmiştir. Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya hitaben Tevrât'tan getirdiği nakilde: "*Rab, bak seni Firavun'a karşı Tanrı gibi yaptım dedi. Ağabeyin Hârûn senin Peygamber'in olacak."* şeklindeki nakli kabul etmek veya te'vil etmek mümkün değildir. Burada bir tebdil vardır. Tebdil ise Ehl-i Kitâb'ın kitaplarında birçok yerde başvurdukları yöntemdir.[609] Buradan anlaşıldığı gibi Yahudi din adamları Tevrat'ın ayetlerini lafzen veya te'vil yoluyla değiştirmekle kalmamışlar. Kutsal bir kitapta bulunması mümkün olmayan ibarelerin Tevrât'ta bulunması ancak bu şekilde izah edilebilir.[610] Bikai, nakle şöyle devam eder:

"Sana buyurduğum her şeyi ağabeyine anlat. O da Firavun'a İsraillileri ülkesinden salıvermesini söylesin. Ben Firavun'u inatçı yapacağım ki belirtilerimi ve şaşılası işlerimi Mısır'da arttırabileyim. Ama Firavun sizi dinlemeyecek o zaman elimi Mısır'ın üzerine koyacağım ve onları ağır biçimde cezalandırarak halkın İsrâilî ordular halinde Mısır'dan çıkaracağım… Hârûn değneğini Firavun'la görevlilerinin önüne attı. Değnek yılan oluverdi. Bunun üzerine Firavun kendi bilgelerini büyücülerini çağırdı. Mısırlı büyücüler de büyüleriyle aynı şeyi yaptılar. Her biri değneğini attı. Değnekler yılan oldu. Ancak Hârûn'un değneği onların değneklerini yuttu. Yine de Rabbin söylediği gibi Firavun inat etti ve Mûsâ ile Hârûn'u dinlemedi."[611] Tefsirinin birçok yerinde getirdiği nakilleri onların aleyhinde delil olarak kullanma gayesini güttüğünü ifade eden Bikâî'nin sadece bir ayetin tefsiri için onlarca sayfa nakil getirmesi düşündürücüdür. Burada Bikâî, onların cezalandırılmalarıyla ilgili Tevrat ayetlerini nakletmekle yetinir. Kur'ân'ın kıssaları

[608] Seyyid Kutup, **Fizılâli'l-Kur'ân**, c.c.VI, s.164-165.

[609] Tebdilin kelime anlamı, birşeyi başka bir yere koymak, bir şeyi kendi dışındakiyle değiştirmektir.Bkz.İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, c.XI, s.48. .. Kur'ân onların bu tarz davranışta bulundukların şöyle haber vermektedir: " *Ama zulmedenler, kendilerine söylenmiş olan sözü başka sözle değiştirdiler. Biz de Zalimlere, yoldan çıkmalarından dolayı gökten azab indirdik*." Bakara, 2/59.

[610] Hakan Uğur, **Tevrât'ın Kur'ân'a Arzı**, s. 66.

[611] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.48-50.

anlatım üslubundan uzaklaşır. Kıssaların anlatılmasının birçok faydası olmakla beraber uzunca bir naklin ne tür faydası olabilir. Ancak kıssalar, geçmişi anlamamıza yararlı olmasının yanısıra, daha da önemlisi orada yaşananlardan dersler alarak, aynı hatalara düşmemek; giderek daha daha da mükemmelleşen bir toplum oluşturmaktır.[612] Kur'ân-ı Kerim'de kıssalar kısaltılmıştır. Kur'ân cüzziyatın tafsiliyle uğraşmaz; vakalarını tarihini zikretmez; Tevrat'ta olan beldelerin isimlerini saymaz. O ancak mevzuun esasını ve ibret verici kısmını alır.[613] Bikâî, Firavun ve etrafındakilerin küfür ve fesatlarını izhâr etmeleri sebebiyle onların üzerine adeta azap silselesini başlatmış olduğunu Tevrat'tan getirdiği nakillerle izah etmeye çalışır. İnatları sürdürmeleri üzerine bu sefer Yüce Allah onların üzerine kan salıverdi. Böylece onların çayları ve ırmakları kan aktı da tatlı su bulamaz oldular. Hâlbuki İsrailoğulları tatlı ve güzel su bulabiliyorlardı. Derken takatleri iyice kesilince yine yalvarıp yakarmaya başladılar.[614] Bikâî, onların sularına kan karışmaları ile ilgili Tevrat metnini şöyle nakleder:

"Rab, Mûsâ'ya Firavun inat ediyor, halkı salıvermeyi red ediyor dedi. Sabah git, Firavun Nil'e inerken onu karşılamak için ırmak kıyısında bekle. Yılana dönüşen değneğini eline al ve ona de ki; halkımı salıver çölde bana tapsınlar, demem için İbranilerin Tanrısı Rab beni sana gönderdi. Ama sen şu ana kadar kulak asmadın. Benim Rab olduğumu şundan anla diyor. Rab işte elimdeki değneği ırmağın sularına vuracağım. Sular kana dönecek. Irmaktaki balıklar ölecek, ırmak leş gibi kokacak, Mısırlılar artık ırmağın suyunu içimeyecekler… Bütün sular kana dönüştü. Irmaktaki balıklar öldü ırmak kokmaya başladı. Mısırlılar, ırmağın suyunu içemez oldular. Mısır'ın her yerinde kan vardı. Rabbin söylediği gibi Firavun inat etti ve Mûsâ ile Hârûn'u dinlemedi. Olanlara aldırmadan sarayına döndü. Rabbin ırmağı vurmasının üzerinden yedi gün geçti." [615] Firavun ile kavminin uğradıkları çeşitli musibetlerden dolayı Hz. Musa'ya müracaat ederek bu musibetlerin giderilmesi halinde kendisine iman edeceklerine söz vermelerine rağmen o musibetlerin bertaraf edilmesi üzerine yine küfürlerinde devam edip sözlerinde durmadıkları ve nihayet

[612] Sadık Kılıç, "Kur'ân Kıssaları", **İstanbul Müftülüğü Dergisi**, 2007, s.119
[613] Cerrahoğlu, "Tefsir Sahasında İsrâîliyâta Kısa Bir Bakış", s.6.
[614] Fahreddîn er-Râzî, **Mefâtîhu'l-Ğayb**, c.XI, s.30-32.
[615] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.50- 53.

isyanları yüzünden musibetlerin devam ettiği anlaşılmaktadır.[616] Bikâî, Firavun ve kavminin inatçı davranmalarından ötürü kendilerine ceza olarak her tarafın kurbağalar ile dolup taştığını ifade eden Tevrât nakline şu şekilde devam eder:

"Rab Mûsâ'ya şöyle dedi: Firavun'un yanına git ve ona de ki; Rab şöyle diyor: Halkımı salıver bana tapsınlar eğer halkımı salıvermeyi red edersen bütün ülkeni kurbağalarla cezalandıracağım… Mûsâ, Rabbin Firavun'un başına getirdiği kurbağa belası için Rab'be feryat etti. Rab, Mûsâ'nın isteğini yerine getirdi. Kurbağalar evlerde avlularda tarlada öldüler. Kurbağaları yığın yığın topladılar. Ülke kokudan geçilmez oldu. Ancak Firavun ülkenin rahatladığını görünce Rabbin söylediği gibi inatçılık etti ve Mûsâ ile Hârûn'u dinlemedi." [617] Üzerlerinden bu belanın kalkması için Hz. Mûsâ'dan yardım istediler, bu hal kaldırıldı. Onlar yine eski hallerine döndüler. Bu sefer Yüce Allah, onlara küçük sinekler ya da pireler veya sivrisinekler musallat etti. Onlara kımıl felaketi geldi. Kurtlar ekinleri yediler, yeşil olan herşeyi yok ettiler.[618] Bikâî'nin onlara musallat olan sivrisinek ile ilgili Tevrât'tan yaptığı nakil şöyle devam etmektedir:

"Rab, Mûsâ'ya şöyle dedi: Hârûn'a de ki; değneğini uzatıp yere vur. Yerdeki toz sivrisineğe dönüşsün, bütün Mısır'ı kaplasın. Öyle yaptılar. Hârûn elindeki değneği uzatıp yere vurunca insanlar ile hayvanların üzerine sivrisinekler[619] *uçuştu. Mısır'da yerin bütün tozu sivrisineğe dönüştü… Rab dediğini yaptı. Firavun sarayına görevlilerinin evlerine sürü sürü at sineği gönderdi. Mısır, at sineği yüzünden baştan sona harap oldu… Mûsâ Firavun'un yanından çıkıp Rab'be dua etti. Rab, Mûsâ'nın isteğini yerine getirdi. Firavun'un görevlilerinin halkının üzerinden at sineklerini uzaklaştırdı, tek sinek kalmadı. Öyle iken Firavun bir kez daha inatçılık etti ve halkı*

---

[616] Ömer Nasûhî Bilmen, **Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Alîsi ve Tefsîrî**, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, c.II, s.1077-1079.

[617] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.53- 55.

[618] Vehbe ez-Züheylî, **et-Tefsîrü'l-Münîr**, c.IX, ; s.59.

[619] **Elmalılı**, sivrisinekler hakkında birkaç tefsir olduğunu söyleyip şöyle açıklar: Birincisi, henüz tohumundan yeni çıkmış ve kanatlanmamış çekirge yavrusudur ki, buna ve gayet küçük karıncalara Arapça 'debâ' da denilir. İkincisi, buğdaya düşen güvedir ki (buğday biti) denilir. Bu iki anlam İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Üçüncüsü, genel olarak bütün siyah, küçük haşereler ve zararlı böcekler ki, bu anlam hasan ve İbn Cübeyr'den aktarılmıştır." diyerek ayette geçen sivrisinekten kastedilenin ne olduğu ile ilgili görüşler nakleder. Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, c.IV, s.279.

salıvermedi.[620] Bu azaplardan herbiri geldiğinde onlar, Hz. Mûsâ'ya giderek kaldırılması halinde ona iman edeceklerini ve İsrailoğullarının onunla birlikte serbest bırakacaklarını söylemelerine rağmen her azap kaldırıldığında tekrar inkârlarına dönmüşlerdir. Kendilerine gönderilen bu azap tufan çekirge, haşerat, kurbağa ve kan gibi azabıdır. Ancak bu azaplar arasında taun hastalığı da olabilir.[621] Her azap kaldırıldığında Firavun İsrailoğullarını salıvermeyi inkâr eder, bunun üzerine yüce Allah onları başka bir azap ile cezalandırır. Bikâî, onların inat ve inkârlarında ısrarcı olmaları sebebiyle Tevratta geçtiği şekliyle hayvanlarını kırıma uğratan azap ile ilgili getirdiği nakil şöyledir:

"Rab, Mûsâ'ya şöyle dedi: Firavun'un yanına git ve ona de ki, İbranilerin Tanrısı Rab şöyle diyor: Halkımı salıver, bana tapsınlar. Salıvermeyi red eder, onları tutmakta diretirsen Rabbin eli kırlardaki hayvanlarınızı atları eşekleri develeri sığırları davarları büyük kırıma uğratarak sizi cezalandıracak. Rab İsraillilerle Mısırlıların hayvanlarına farklı davranacak. İsraillilerin hayvanlarından hiçbiri ölmeyecek. Rab, zamanı da belirleyerek yarın ülkede bunu yapacağım. dedi. Ertesi gün Rab dediğini yaptı. Mısırlıların hayvanları büyük çapta öldü. Ama İsraillilerin hayvanlarından hiç biri ölmedi… Mûsâ, kurumu göğe doğru savurdu. İnsanlarda ve hayvanlarda irinli çıbanlar çıktı. Büyücüler çıbandan ötürü Mûsâ'nın karşısında duramaz oldular. Çünkü bütün Mısırlılarda olduğu gibi onlarda da çıbanlar çıkmıştı. Rab, Firavun'u inatçı yaptı. Rab'bin Mûsâ'ya dediği gibi; Firavun, Mûsâ ile Hârûn'u dinlemedi. Rab Mûsâ'ya şöyle dedi: Sabah erkenden kalkıp Firavun'un huzuruna çık de ki: İbranilerin Tanrısı Rab şöyle diyor: Halkımı salıver, bana tapsınlar yoksa bu kez senin görevlilerinin halkının üzerine bütün belalarımı yağdıracağım, öyle ki bu dünyada benim gibi olmadığını öğrensin. Çünkü elimi kaldırıp seni ve halkını salgın hastalıkla vurmuş olsaydım, yeryüzünden silinmiş olurdun. Gücümü sana göstermek adımı bütün dünyaya tanıtmak için seni ayakta tuttum. Hala halkımı salıvermiyor, onlara üstünlük taslıyorsun."[622] Kendilerine gelen azap ile hayvanları telef olan firavun ve kavminin İsrailoğullarını salıvermeyi reddetmeleri üzerine bu sefer yüce Allah onların üzerine gece ve

[620] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.53- 54.
[621] Taberî, **Câmiu'l- Beyân an Te'vîli Âyi'l Kur'ân,** c.XIII, s.72-73.
[622] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.54- 58.

gündüzler boyunca devam eden, tufanı salıverdi. Öyle ki, onlardan hiçkimse, ne bir güneş ne bir ay göremez oldu. Tam boğulacakları zaman Firavun'dan yardım istediler. Firavun da Hz. Mûsâ'ya haber yollayarak bu belanın üzerlerinden kaldırılması için Rabbine dua etmesini istedi.[623] Bikâî kendilerine musallat olan tufan ile ilgili Tevrât naklini şöyle sürdürür:

"Bu yüzden yarın bu saatlerde Mısır'a tarihinde görülmemiş ağır bir dolu yağdıracağım. Şimdi buyruk ver hayvanların ve kırda neyin varsa hepsi sığınaklara konsun dolu yağınca eve getirilmeyen kırda kalan bütün insanlarla hayvanlar ölecek. Firavun'un görevlileri arasında Rab'bin uyarısından korkanlar köleleri ile hayvanlarını çabucak evlerine getirdiler. Rab'bin uyarısını önemsemeyenler ise köleleri ile hayvanlarını tarlada bıraktı… Rab, Mısır'a dolu yağdırdı. Şiddetli dolu yağıyor, sürekli şimşek çakıyordu. Mısır Mısır olalı böylesi bir dolu görmemişti. Dolu, Mısır'da insandan hayvana dek kırdaki her şeyi bütün bitkileri mahfetti. Bütün ağaçları kırdı. Yalnız İsraillilerin yaşadığı Goşan bölgesine dolu düşmedi. Firavun, Mûsâ ile Hârûn'u çağırtarak bu kez günah işledim dedi. Rab, haklı ben ve halkım haksızız. Rabbe dua edin, yeter bu gök gürlemeleri ve dolu. Sizi salıvereceğim. Artık burada kalmayacaksınız. Mûsâ, kentten çıkınca ellerimi Rab'be uzatacağım dedi. Gök gürlemeleri duracak, artık dolu yağmayacak; böylece dünyanın Rab'be ait olduğunu bileceksin...[624] Tufandan sonra tekrar verdiği sözden dönen firavun ve kavmi bu sefer yüce Allah tarafından çekirge ile azaba uğratıldı. Çekirge onların ağaçlarını hatta onların kapılarını demirden çivilerine varıncaya kadar yedi de evleri ve meskenleri çöktü.[625] Onların her yerini çekirge kapladı. Bikâî çekirgelerle gelen azabı Tevrât'tan şöyle nakletmeye devam eder:

"Rabbin, Mûsâ aracılığıyla söylediği gibi, Firavun inat ederek İsraillileri salıvermedi. Rab Mûsâ'ya Firavun'un yanına git dedi. Belirtilerimi aralarında göstermek için Firavun'la görevlilerini inatçı yaptım. Mısır ile nasıl alay ettiğimi, aralarında gösterdiğim belirtileri sen de çocuklarına torunlarına anlat ki, benim Rab olduğumu bilesiniz. Mûsâ ile Hârûn, Firavun'un yanına varıp şöyle dediler: İbranilerin Tanrısı Rab diyor ki, ne zamana dek alçak gönüllü olmayı red edeceksin?

[623] Fahreddîn er-Râzî, **Mefâtîhu'l-Ğayb**, c.XI, s.30-32.
[624] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.58- 62.
[625] İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, c. III, s.461.

Halkımı salıver bana tapsınlar. Halkımı salıvermeyi red edersen yarın ülkene çekirgeler göndereceğim. Yeryüzünü öylesine kaplayacaklar ki toprak görünmez olacak. Doludan kurtulan ürünlerinizi, kırda biten bütün ağaçlarınızı yiyecekler… Tanrınız Rab'be ve size karşı günah işledim dedi. Lütfen bir kez daha günahımı bağışlayın ve Tanrınız Rab'be dua edin. Bu ölümcül belayı üzerimden uzaklaştırsın.[626] Kur'ân'da bahsi geçmeyen ancak Tevrât'ta zikredilen bir azap daha var ki, o da Firavun ve kavminin inat ve inkârlarını sürdürmeleri sebebiyle üçgün üç gece karanlığa mahkûm olmalarıdır. Bikâî, konu ile ilgili Tevrât metnini olduğu gibi naklettiğinden metin ve konu tenkidine gitmeyerek hepsini tefsirine almıştır. Konu ile ilgili Tevrât nakli şöyledir:

"Mûsâ Firavun'un yanından çıkıp Rab'be dua etti. Rab rüzgârı çok şiddetli batı rüzgârına döndürdü. Rüzgâr çekirgeleri sürükleyip kamış denizine döktü. Mısır'da tek çekirge kalmadı ama Rab Firavun'u inatçı yaptı. Firavun, İsraillileri salıvermedi. Rab Mûsâ'ya elini göğe doğru uzat dedi. Mısır'ı hissedilebilir bir karanlık kaplasın. Mûsâ elini göğe doğru uzattı. Mısır üç gün koyu karanlığa gömüldü. Üç gün boyunca kimse kimseyi görmez yerinden kımıldayamaz oldu. Yalnız İsraillilerin yaşadığı yerler aydınlıktı. Firavun Mûsâ'yı çağırttı. Gidin Rab'be tapın dedi. Yalnız davarlarınız ile sığırlarınız alıkonacak. Çoluk çocuğunuz sizinle birlikte gidebilir… Ancak Rab Firavun'u inatçı yaptı. Firavun İsraillileri salıvermeye yanaşmadı. … Mûsâ Firavun'a şöyle dedi. Rab diyor ki, gece yarısı Mısır'ı boydan boya geçeceğim. Tahtında oturan Firavun'un ilk çocuğundan değirmendeki kadın kölenin ilk çocuğuna kadar hayvanlar dâhil Mısır'daki bütün ilk doğanlar dâhil Mısır'daki bütün ilk doğan ölecek… Mayalı bir şey yemeyeceksiniz. Yaşadığınız yer yerde mayasız ekmek yiyeceksiniz. Mûsâ, İsrâilîn bütün ileri gelenlerini çağırtarak onlara şöyle dedi: Hemen gidin aileleriniz için kendinize davarlar seçip fısıh kurbanı olarak boğazlayın. Bir demet mercan köşk otu alın. Leğendeki kana batırıp kanı kaplarınızın yan ve üst sövelerine sürün. Sabaha kadar kimse evinden çıkmasın. Rab Mısırlıları öldürmek için gelecek. Kapılarınızın yan ve üst sövelerindeki kanı görünce üzerinden geçecek. Ölüm saçanın evlerinize girip sizi öldürmelerine izin vermeyecek. Siz ve çocuklarınız kalıcı bir kural olarak bu olayı

[626] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.58- 62.

kutlayacaksınız…Gece yarısı Rab, tahtında oturan Firavun'un ilk çocuğundan zindandaki tutsağın ilk çocuğuna kadar Mısır'daki bütün insanların ve hayvanların ilk doğanlarını öldürdü… Rab, Mûsâ ile Hârûn'a şöyle dedi: Fısıh bayramının kuralları şunlardır: hiçbir yabancı fısıh etini yemeyecek. Ama satın aldığınız köleler sünnet edildikten sonra ondan yiyebilir. Konuklar ve ücretli işçiler ondan yemeyecek. Fısıh eti evde yenmeli, evin dışına çıkarılmamalı, kemikler kırılmamalı. Bütün İsrail topluluğu fısıh bayramını kutlayacak. Yanınızdaki yabancı bir konuk Rabbin fısıh bayramını kutlamak isterse önce evindeki bütün erkekler sünnet edilmeli. Sonra yerel halktan biri gibi İsrail halkına katılıp bayramı kutlayabilir. Ama sünnetsiz biri fısıh etini yemeyecektir. Ülkede doğan için de aranızda yaşayan yabancı için de aynı kural geçerlidir. İsrailliler Rabbin, Mûsâ ile Hârûn'a verdiği buyruğu eksiksiz yerine getirdiler. O gün Rab, İsraillileri ordular halinde Mısır'dan çıkardı. Rab, Mûsâ'ya bütün ilk doğanları bana adayın dedi. İsrailliler arasında insan olsun hayvan olsun her rahmin ilk ürünü bana aittir. Mûsâ, halka; Mısır'dan köle olduğunuz ülkeden çıktığınız bu günü anımsayın dedi. Çünkü Rab güçlü eliyle sizi ordan çıkardı."[627] Bikâî, burada Bakara sûresinin sonunda geçen konuya atıf yaparak orada yapmış olduğu naklin bir kısmına işâret eder. Bikâî, beşinci sifirden yaptığı nakille bayramın sebebini açıklamaya devam eder.*"Bahar ayını koruyunuz. Rab için ineklerden keçilerden Allah'ın işaret ettiği yerde keserek bayram yapın. Bayram gününde mayalı bir şey yemeyin. Yedi gün mayasız ekmek yiyin. Bu sizin Rab'be karşı alçak gönüllü olduğunuzu gösterir. Çünkü Mısır topraklarından alelacele çıktınız. Hayatınız boyunca Mısır'dan çıktığınız günü hatırlamanız için, yedi güne kadar sınırlarınızda mayalı ekmek bulunmasın. Rabbin size verdiği köyde kurban etinden yemeniz size helal olmaz. Ancak Rabbin istediği yerde, onun adını anarak kurban kesmelisiniz. Kurbanınızı, Mısır topraklarından çıktığınız vakit olan güneşin batımında kesmelisiniz. Sonra dedi: Fısıh bayramından sonra yedi hafta sayın. Sonra haftalar bayramını kutlayın. Rabbiniz olan Allah, size bereket verdiği gibi kıymetli eşyalarınızla onun ismini anmak için istediği yerde Rab'be gelin. Mısır diyarında köle olduğunuzu da hatırlayın. Yedi gün çardak bayramını kutlayacaksınız. Bu sünnetlerin tümünü hatırlayın ve onlarla amel edin. Bütün işlerinizde Rabbiniz sizi işiniz ve tahıllarınızda bereketli kılıp hoşnut olmanız için, Allah katında kendisini*

[627] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer,** c.VIII, s.64-68.

zikreden kullar seviyesine yükselmeniz için yılda üç bayram olan mayasız ekmek, haftalar ve çardaklar bayramını kutlayın."[628] Bikâî, "*Burada Allah'a izafe edilip şeriatımıza uygun olmayan lafızlar vardır*."[629] diyerek bu konuda okuyucuyu uyarmaktadır. Bikâî'ye göre Yüce Allah geçmiş milletlerin kıssalarını Hz. Peygamber'i teselli etmek için Kur'ân'da zikretmiştir. Müellif birçok yerde olduğu gibi burada da nakli çok uzun tutar. Ancak Kur'ân-ı Kerim, kıssaları anlatırken ince ayrıntılara girmez. O olayların tarihini meydana geldiği ülke ya da şehirlerin ve olay kahramanlarının isimlerini çoğu zaman zikretmez. Tevrât ve İncîlde ise bu konuda ayrıntıya girildiği görülmektedir.[630] Bu kadar uzun nakilden sonra Hz. Mûsâ ve Hârûn'un Firavun'la mücadele ederken kendisine verilen dokuz mucizeyi gerek Tevrât'tan gerek ise Zebûr'dan naklederek konuya açıklık getirir. Konuyla ilgili diğer âyetler şunlardır:

"وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَى مَسْحُورًا (101) قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا (102) فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا "

"*Andolsun biz, Mûsâ'ya açık açık dokuz âyet verdik. Haydi İsrailoğullarına sor. Mûsâ onlara geldiğinde Firavun ona, 'Ey Mûsâ!' dedi, 'senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum!' (Mûsâ Firavun'a:) 'Pek âlâ biliyorsun ki', dedi, bunları, birer ibret olmak üzere, ancak, göklerin ve yerin Rabbi indirdi. Ey Firavun! Ben de senin hakikaten mahvolduğunu sanıyorum!' derken, Firavun onları ülkeden çıkarmak istedi. Bu yüzden biz onu ve maiyyetindekilerin hepsini (denizde) boğduk.*"[631]

Firavun ve adamları, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkmalarını engelleme ve Allah'ın emirlerine karşı gelmekte ısrarcı olmalarından ötürü birçok cezaya çarptırılmıştır. Bu cezalar; âsa, bit, hayvanların telef olması, karanlık çökme, çekirge, kan, kurbağa, dolu, insan ve hayvanların ilk doğanların ölmesi gibi cezalardır. Müellifimiz, Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinin menşe itibariyle birbiriyle uyuştuğunu ispatlamak, konunun daha net anlaşılmasını sağlamak, Kur'ân'ın mucize oluşunu

[628] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.65-68.
[629] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.68.
[630] Atilla Yargıcı, "Tefsirlerde İsrâîliyyât Konusuna Eleştirel Bir Yaklaşım", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** c.XI, sy.15, 2006, s.54.
[631] İsrâ, 17/101-103.

ispatlamak gibi birçok amaçla konuyla ilgili sadece Tevrât'tan nakletmekle yetinmemiş, Zebûr'dan da nakilde bulunmuştur.[632] Firavun ve askerlerinin birçok cezaya çarptırıldıklarını gösteren Zebûr nakli ise yetmiş yedinci Mezmur'dan özetlenerek nakledilmiştir. Söz konusu nakil şu şekildedir: "*Mısır'da Soan bölgesinde Tanrı harikalar yapmıştı. Mısır'ın kanallarını kana çevirdi. Sularını içemediler. Gönderdiği at sinekleri halkı yedi. Gönderdiği kurbağalar ülkeyi yok etti. Ekinlerini tırtıllara emeklerinin ürününü çekirgelere verdi. Asmalarını doluya yabanı incir ağaçlarını iri dolu taneleri ile yok etti. Büyük baş hayvanlarını kırgına, küçükbaş hayvanlarını yıldırıma teslim etti. Üzerlerine kızgın öfkesini, gazap, hışın, bela ve bir alay kötülük meleği gönderdi. Öfkesine yol verdi. Canlarını ölümden esirgemedi. Onları salgın hastalığın pençesine düşürdü. Mısır'da bütün ilk doğanları, Ham'ın çadırlarında bütün ilk çocukları vurdu*."[633] Bikâî, aynı konu için yüz dördüncü Mezmur'dan devam ederek şu şekilde naklini sürdürür: "*Ülkeye kıtlık gönderdi. Bütün yiyeceklerini yok etti. Önlerinden bir adam göndermişti. Köle satılan Yûsuf'tu. Bu zinciri vurup ayaklarını incittiler. Boynuna demir halka geçirdiler. Söyledikleri gerçekleşinceye dek Rabbin sözü onu sınadı. Kral adam gönderip Yûsuf'u salıverdi. Halklara egemen olan onu özgür kıldı. Önderlerini istediği gibi eğitsin, ileri gelenlerine akıl versin diye onu kendi sarayının efendisi, bütün varlığının sorumlusu yaptı. O zaman İsrail Mısır'a gitti. Ya'kûb, Ham ülkesine yerleşti. Rab, halkını alabileceğine çoğalttı. Onları düşmanlarından sayıca arttırdı. Sonunda tutumunu değiştirdi. Düşmanlarının halkından tiksindiler. Kullarına kurnazca davrandılar. Kulu Mûsâ'yı seçtiği Hârûn'u aralarına gönderdi. Onlar Rabbin belirtilerini gösterdiler. Rab, Ham ülkesinde şaşılası işlerini karanlık gönderip ülkeyi karanlığa bürüdü. Çünkü Mısırlılar onun sözlerine karşı gelmişti. Sularını kana çevirdi. Balıklarını öldürdü. Krallarının odalarına kadar ülkede kurbağalar kaynaştı. Rab buyurunca sinek sürüleri, sivrisinekler ülkenin her yanına üşüştü. Yağmur yerine dolu yağdırdı. Ülkelerinde şimşekler çaktırdı. Bağlarını incir ağaçlarını vurdu. Ülkenin ağaçlarını parçaladı. O buyurunca çekirgeler sayısız*

[632] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s. 522.
[633] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s.523-424.

yavrular kaynadı. Ülkenin bütün bitkilerini yediler. Rab ülkede ilk doğanların hepsini ilk çocuklarını öldürdü.[634]

Bikâî, konu ile ilgili nakli yaparken 77. ve 104. Mezmurun bir kısmını alarak yapmıştır. Bunu yaparken Mezmurlardan tasarruf cihetine gitmiştir. Âyet-i Kerîme'de Hz. Mûsâ'ya verilen dokuz mucize sayılırken âsa'nın da sayıldığı görülmektedir. Ancak Mezmur'da âsanın zikredilmediği görülür. Bikâî, buna dikkat çekerek âsanın zikredilmemesini onlar arasında çok meşhur olması sebebine bağlar. Çünkü bütün mucizeler âsa ile gerçekleşmiştir.[635]

3.1.4.6. Hz. Davut Hakkında Bilgi Vermesi

Dört büyük kitaptan biri olan Zebûr, Hz. Dâvûd'a verilmiş olup Tevrât'tan sonra indirilmiştir. Zebûr, Kur'ân'da üç yerde, çoğulu Zübur ise yedi yerde geçer.[636] Dâvûd (a.s) ise, Kur'ân'da 16 defa geçer. Kur'ân'da Zebûr ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Hz. Dâvûd hakkında Yahudi kutsal kitabında yer alan kadın hâdisesi Kur'ân'da yer almaz. Bu konuya Yahudi geleneğinde çok önem verilse de Dâvûd bir kraldır. İslâm'da ise hem kral hem peygamberdir. Peygamberler ise masumdur.[637]

Bikâî'ye göre; İsrailoğulları Hz. Dâvûd'un, rütbe itibariyle Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ'dan daha aşağı bir konumda olduğuna kesin kanaat getiriyor. Hâlbuki İsrailoğulları'na gönderilen bütün peygamberler onları Allah'ın hükmüne davet etmiş Tevrât hükümlerini uygulamıştır. Bu şekilde düşünüldüğünde bütün peygamberlerin aynı mertebede olmaları gerekir. Bu sebeple peygamberler arasındaki üstünlük mevzusu insanların zihninde var olan ile aynı olmaz. Ancak Allah kendi katında onların durumlarına göre vahyin nüzülünde dahi onları birbirinden üstün tutmuştur. Hz. Dâvûd'a vaaz kitabı nâzil ederek kendisini ayrı tutmuştur. Vaaz ise kişiyi kibirlenip gururlanmaktan nehyeder. Allah, Hz. Dâvûd'a Zebûr vererek bu konuda onu üstün tutmuştur. Yüce Allah, Mescid-i Aksa'yı kutsal saymış ve her peygambere Mescid-i Aksa ile ilgili bir üstünlük vasfı vermiştir. Hz. İbrâhim'e, Arzı Mukaddes'e hicret etmesini emrederek onu bu konuda üstün tutmuştur. Hz. Mûsâ'ya, Mescid-i

[634] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s.524.
[635] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s.525.
[636] Muhammed Fuâd Abdülbâkî, **el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, s.329-330.
[637] Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara 2002, s. 229.

Aksa'yı şirkten temizleme vazifesi vererek onu onurlandırmıştır. Hz. Dâvûd'a Mescidi Aksa'nın temelini atmada üstün tutmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v) ise, gece İsra'yı ve Mescid-i Aksa'da bütün peygamberlere imamlık yapıp oradan Mirac'a yükselmesi vazifesi vererek onu bu konuda şereflendirmiştir. Hz. Dâvûd ve oğlu Hz. Süleyman'ın Hz. Peygamber'den üstünlüğü mülk ve hükümranlıktadır. Hz. Dâvûd'a verilen Zebûr zikirle has kılınmış olup Zebûr'da ba's, ateş zikredilmiş olup Tevrât'ta ise bunlar zikredilmedi. Tevrât'ta ba's hiçbir şekilde zikredilmedi. Ateş ise Tevrât'ta sadece bir yerde cahim olarak geçmiştir. Zebûr'da ise, ateş ile ilgili olarak nar, haviye ve cahim kavramları birçok yerde zikredilmiştir. Ba's, Zebûr'da beden ile ruhun dirilmesi olarak tanımlanmıştır.[638]

İsrâ sûresinden önce ve sonrasında gelen sûrelerde açık bir şekilde İsrailoğulları'ndan bahsedilir. Onlara ait vasıflar detaylı bir şekilde açıklanır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisine gece yolculuğunu yaptığı Mescidi Aksa'nın temelini Dâvûd (a.s.) atmıştır. Hz. Dâvûd (a.s) kendisine demirin yumuşatıldığı peygamberdir. Bu mucizesi ile müşrikleri hayrete düşürmüştür. Hz. Dâvûd (a.s.) hükümdar olmasına rağmen insanların en mütevazısı, en çok ağlayanı, eğlenceden en çok uzak duran kişidir. Hz. Mûsâ'dan sonra İsrailoğulları'ndan kendisine kitap verilen Hz. Davûd'tur.

Bikâî, Hz. Davûd ile ilgili birçok tefsirde yer alan iftira niteliğinde israîlî kıssalar yerine kendisiyle ilgili Mezmurlardan nakil getirir. Bir peygamber için kabul edilmeyecek onu töhmet altında bırakacak hertürlü israîliyyât naklinden uzak durur. Getirdiği nakillerde Hz. Dâvûd'un ihlas ve samimiyetini ortaya koyduğu gibi Ehl-i Kitâb inancında olduğu halde onların inkâr cihetine gittikleri birçok konuyu da ortaya çıkararak onların Allah ve peygamberler üzerine attıkları iftiraları da ortaya çıkarır. Mezmurlar'dan Allah'a yakarışı ile ilgili nakillerde bulunur. 103. Mezmurdan şu şekilde nakilde bulunur: "*Ey canım Rabbi takdis et. Ya Rab çok büyüksün. Celal ve haşmetle giyinmişsin. Sensin ışığı esvap gibi giyen gökleri bir perde gibi geren. Yukarı adalarını sularda çatı kuran. Bulutları kendine araba eden. O ki, yelin kanatları üstünde gezer. O ki, rüzgârları melekler ateş alevini hademe eder. Yeri temelleri üzerine kurdu. Ebediyyen sarsılmayacaktır. Esvap gibi ona*

[638] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.445-446.

enginini giydirdin. Sular dağların üzerinde durdu. Senin azarlamandan kaçtılar. Gürlemenin sesinden onlar için kurduğun yere kaçtılar, dağlar yükseldi. Vadiler indiler onu geçmesinler diye sen onlara sınır koydun. Yeri kaplamak için geri gelmezler. Vadilere pınarlar çıkarır; dağlar arasında akarlar. Kırın her hayvanını suvarırlar. Yaban eşekleri susuzluklarını giderirler. Onların yanında gök kuşları konarlar. Ya Rab işlerin ne çoktur. Onların hepsini hikmetle yaptın. Yer senin servetinle dolu. Şu deniz büyük, her yandan geniş orada sayısız kaynaşanlar küçük ve büyük hayvanlar vardır. Orada gemiler yürürler. İçinde oynaşsın diye yarattığın levyatan oradadır. Hepsi seni bekliyor. Ta ki onlara vaktinde yiyeceklerini veresin. Onlara verirsin ve toplarlar. Elini açarsın iyiliğe doyarlar. Yüzünü gizlersin onlar şaşırırlar. Soluklarını alırsın ölürler ve topraklarına dönerler. Ruhunu gönderirsin yaratılırlar ve yerin yüzünü tazelersin. Rabbin izzeti ebedi olsun."[639]

Bikâî, Zebûr'dan getirdiği nakillerle Yahudilerin "Kıyamet yoktur" yalanlarını ortaya koyar. Yukarıda Bikâî'nin naklettiği Mezmurlarda da görüldüğü üzere onların iddialarının doğruyu yansıtmadığını, kendi kitaplarında kıyametin var olduğu bilgisi verilerek onların bu iddialarının asılsız olduğu ortaya çıkmaktadır. Bikâî, bu tarz iddiada bulunan kişilere güvenilmemesi gerektiğini ifade eden 145. Mezmur şu şekildedir: "*Emirlere ve kurtarışı olmayan âdemoğluna güvenmeyin. Onun ruhu çıkar, kendisi toprağa döner. Hemen o günde kuruntuları yok olur.*"[640] Burada ruhun ölümden sonra bedenden ayrılarak yok olmadığı vurgulanır. Dolayısıyla beden çürüdüğü hâlde ruh ölmeyip bâki kalır. Bu da onların kıyamette hesaba çekilme yoktur gibi iddialarını kitaplarında var olan bilgiler ile yalanlanmaktadır.

3.1.4.7. Dâvûd-Câlûd Kıssasında Mezmurdan Nakilde Bulunması

Bütün semavî kitaplar asılları itibarıyla tek bir kaynaktan, ilâhî vahiyden peygamberler vasıtasıyla insanlara tebliğ edilmiştir. Bu sebeple temele ait prensip ve esaslarda bir benzerliğin olması gâyet tabiidir. Hatta büyük çapta tahrîf ve tebdîle uğrayıp, günümüze kadar gelen nüshalarında asıldan kalma izlerin, doğru bilgilerin

[639] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.445-448.
[640] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.445-449.

bulunması da normal bir hâdisedir.[641] Bununla beraber peygamber kıssaları Kur'ân'da külliyetli bir yere sahiptir. Bakara, Al-i İmrân, Enbiyâ, Mâide, Kasas, İbrâhim, Meryem, Saffat, İsrâ, Sebe, Yûnus, Yûsuf, Hûd, Hicr, Tâhâ, Kehf, Nûh, Neml derken pekçok sûre doğrudan doğruya peygamberleri ve zamanlarını bize bildirir. Başka sûrelerde ise peygamberlere ve zamanlarına atıfta bulunmaktadır.[642] Birçok müellif gibi, Bikâî de peygamber kıssaları ile ilgili âyetlerin tefsîrinde isrâîliyyât nakillerinden yararlanır. Hz. Dâvûd-Câlûd Kıssasında konu ile ilgili Zebûr'dan nakiller getirir. Dâvûd-Câlûd kıssasını anlatan konu ile ilgili âyet şu şekildedir:

"فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو اللَّهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ (249) وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (250) فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ"

"*Tâlût orduyla birlikte ayrıldıktan sonra, 'Doğrusu Allah sizi bir ırmakla deneyecektir, ondan içen benden değildir, onu tatmayan eliyle sadece bir avuç avuçlayan müstesna şüphesiz bendendir.' dedi. Onlardan pek azı hariç, sudan içtiler. Kendisi ve kendisiyle olan inananlar ırmağı geçince, 'Bugün Câlûd ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yok.' dediler. Kendilerinin Allah'a kavuşacağını bilenler ise: 'Nice az topluluk çok topluluğa Allah'ın izniyle üstün gelmiştir, Allah sabredenlerle beraberdir' dediler. Câlûd ve ordusuna karşı çıktıklarında, 'Rabbimiz! Bize sabır ver, sebatımızı artır, inkâr eden millete karşı bize yardım et.' dediler. Onları Allah'ın izniyle bozguna uğrattılar. Dâvûd Câlûd 'u öldürdü. Allah Dâvûd'a hükümranlık ve hikmet verdi ve ona dilediğinden öğretti. Allah'ın insanları birbiriyle savması olmasaydı yeryüzünün düzeni bozulurdu. Fakat Allah âlemlere lütufkârdır.*"[643]

Bikâî, tefsîrinde Hz. Dâvûd'un Câlûd'u öldürebilmesi ile ilgili olarak "kendisinden daha güçlü, heybetli birine üç taş atarak onu yere düşürüp daha sonra

[641] İdris Şengül, **Kur'ân Kıssaları Üzerine**, s.172.
[642] Metin Karabaşoğlu, **Kur'ân Okumaları İkinci Kitap**, Karakalem Yayınevi, İstanbul 2005, s.71.
[643] Bakara, 2/249-251.

kafasını kesmesi tamamen Allah'ın yardımıyla gerçekleşmiştir. Dâvûd'un güç ve kuvvet bakımından kendisinden daha güçlü olan Câlûd gibi birini öldürmesi, kendisini İsrailoğulları arasında şerefli kılmıştır."[644] görüşünde bulunur. Müellifimiz, "aynı durumun Bedir savaşında da gerçekleştiğini, Sahâbelere Allah'ın yardımının yapıldığını ve nitekim Sahâbelerle beraber meleklerin de savaştığını" ifade eder. Bikâî, "sahâbelerin henüz müşriklere ulaşmadan müşriklerin kafasının kesilerek yere serilmesini bu savaşın da Allah'ın yardımıyla kazanıldığını gösterir." ifadesini kullanır. Bikâî, konu ile ilgili olarak Haralli'nin şu görüşünü de nakleder: Haralli: "*Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmamıştın, fakat Allah atmıştı*."[645] Dâvûd'un Câlûd'u öldürmesini bu âyet ile tefsîr ederek öldürme hâdisesinin Allah'ın yardımıyla gerçekleştiği görüşünü savunur.[646]

Bikâî, konunun okuyucunun zihninde daha net anlaşılması ve Hz. Dâvûd'un Câlûd'u öldürmesinin tamamen Allah'ın yardımıyla gerçekleştiğinin ortaya çıkması için konu ile ilgili olan 151. Mezmur'u nakleder. Söz konusu nakil şu şekildedir: "*Kardeşlerim arasından en küçüğü, babamın evinde en genci bendim. Babamın koyunlarını güderdim. Elimle bir arp yaptım. Parmaklarımla lir çaldım. Rabbimiz'e kim ne diyecek? Rab'bin kendisi, her şeyi duyan O'dur. Babamın koyunlarının arkasından beni alan, Mesh yağıyla beni mesheden meleği O gönderdi. Kardeşlerim benden daha yakışıklı ve uzun boylu kişilerdi. Ne var ki, Rab onlardan hoşnut değildi. O yabancı Filistinliyle (Câlûd) karşılaşmaya çıktım, Beni kendi ilahlarının adıyla lanetledi. Ben ona Allah'ın yardımıyla üç taş attım. Onun kılıcını aldım, başını kestim, İsrail halkından utancı kaldırdım.*"[647] Bikâî, Zebûr'dan yaptığı bu nakille aynı konunun hem Kur'ân'da hem Zebûr'da uyuştuğunu ortaya çıkarır.

3.1.5. Peygamberler İle İlgili Yaptığı Nakiller

Kur'ân-ı Kerim, kendisinden önce gelen kitaplara ve peygamberlere inanılmasını emrettiği gibi Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrâhim Hz. Mûsa, Hz. İsâ ve diğer peygamberlerin Allah'ın elçileri olduklarını haber verir.[648] Bunula beraber insanlığın zirvesi olan peygamberlerin hayatlarından da birçok yerde bahsetmektedir.

[644] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.III, s.419-420.
[645] Enfâl, 8/17.
[646] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.III, s.429-437.
[647] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.III, s.437-438.
[648] Bkz. Nisâ, 4/136, Âl-i İmrân, 3/36.

Çünkü mümin için en güzel örnek, Allah'ın sevdikleridir. Allah Teâlâ öğüt versin ve onlarla konuşsun diye içlerinden onlara bir (elçi) gönderdi. Şüphesiz Allah, insanlarla teker teker konuşmaz. Şüphesiz Yüce Allah, onların her birine şöyle yap, böyle yap diye seslenmez. Hükümdarlar bile her bir insana gidip, şöyle yap, böyle yap diye konuşmazlar. Hükümdarlar da diğerleri gibi insandırlar. Herkes onları görebilir ve onların sözlerini işitebilir.[649] Bütün bunlar insanları Kur'ân'da zikri geçen peygamberlerin hayatlarını merak etmeye sevk etmiş, onların hayatıyla ilgili etraflıca bilgiye ulaşmak için gayret sarf etmelerine sebep olmuştur. Kur'ânda peygamberler ve geçmiş ümmetler ile ilgili geçen kıssalar, gelişigüzel anlatılmamış bilakis düşünme, ibret alma, teşvik etme gibi gayelerle sunulmuştur.[650] Müellifimiz peygamberle ile ilgili kıssaların[651] temininde farklı bir yöntem izleyerek Kitâb-ı Mukaddes nakillerinden istifade etmiştir.

3.1.5.1. Hz. Peygamberi Müjdeleyen Pasajları Zikretmesi

Hz. Muhammed (s.a.v)'in geleceğine dair haberler, önceki kutsal kitapların birçoğunda mevcuttur. En eski kutsal kitaplarda, Ahd-i Atik'te ve Ahdi Cedid'te onun geleceğine dair haberler bulunduğu görüşü, Kur'ân kaynaklı bir görüştür. Ayrıca konu ile ilgili hadîsler ve ilk devir İslâm tarihi kaynaklarında mevcut haberler de aynı görüşü desteklemektedir.[652] Kur'ân, Yahudilerin, kitapları olan Tevrât'ın kelimelerinin yerlerini ve anlamlarını değiştirmek sûretiyle dinlerinde tahrîfat yaptıklarını haber vermektedir. Bu yüzden Peygamberimiz (s.a.v) ile ilgili işâretler, Yahudiler tarafından başka anlamlara çekilmek ve değiştirilmek istenmiştir. Kelimelerin anlamını çarpıtarak var olan anlamı bozan Ehl-i Kitâb; böylece Peygamberimiz (s.av.)'e işaret eden izahların anlaşılmasını zorlaştırmışlardır. Ancak birçok müellif gerek Kitab-ı Mukaddes'te gerekse diğer kaynaklarda Hz.

---

649 Ebû'l-Hasen en Nedvî, **Kur'an'da Adı Geçen Peygamberlerin Hayatı**, Risâle Yayınları, İstanbul 2005, 36-37.

650 Bkz. A'raf, 7/176, Yûsuf, 12/111, Taha, 20/99.

651 Kıssa, "k-s-s" kökünden türetilmiş olup sözlükte; iz takip etmek, haber vermek, nakletmek gibi manalara gelmektedir. Bkz. İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, c. III, s. 101; Tefsir terminolojinde ise, kıssa, önceki peygamberler ve toplumlarla ilgili ilginç haberler veya hadiselerin Kur'ânî aktarımları veya geçmişte olmuş bir olayın; ilerde gelecek insanlara ibret alınacak kısmının sunumudur. Bkz.Abdulbaki Güneş, **Kur'ân Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşaası**, Gündönümü Yayınları, İstanbul 2005, s.12; Başka bir ifadeyle kıssa, geçmişte olmuş bir olayı, daha sonra gelecek insanlara aktarmak şeklinde de ifade edilebilir. Bkz. Remzi Kaya, "Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", **UÜİF. Dergisi**, c.XI, sy.2, 2002, s.31-58.

652 Celil Kiraz, "Hz. Muhammed'in Önceki Kitaplarda Müjdelenmesi, (Tebşirât)", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.X, sy.1, 2001, s.232.

Peygamber'in geleceğini müjdeleyen pasajların anlaşılması ve aktarılması için büyük bir gayret içine girmiştir. Müellifimiz Bikâî de bu konuda birçok yerden nakilde bulunmuş, Hz. Peygamberi müjdeleyen Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini naklettiği gibi bunlar ile ilgili te'vîl yoluna da gitmiştir.

Bikâî, Hz. Peygamber'in Kitâb-ı Mukaddes'te müjdelendiğini haber veren âyetin tefsîrini verirken Ehl-i Kitâb'ın elinde bulunan Kitâb-ı Mukaddes nakilllerinden yararlanır. Hz. Peygamber'in müjdelendiğini haber veren âyet şu şekildedir:

"الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ"

"*Yanlarındaki Tevrât ve İncîl'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten men eder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûr'a (Kur'ân'a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır*."[653]

Bikâî, âyette resul sözü ile Peygamber'in beşer olup olmadığı açık değilken nebi ile bu muğlaklığın giderildiğini söyler. Yine âyette Yüce Allah, İsrailoğulları ve onların dışında kalan milletleri Hz. Peygamber'e îmân etmemeleri sebebiyle affedilmeyecekleri uyarısında bulunur. Çünkü Yüce Allah, onlara Hz. Peygamber'in bütün özelliklerini haber verdi. Hz. Peygamber'in geleceği ile kendilerine bütün bilgiler haber verildiğinden, onların ona îmân etmeme, onu tanımama gibi hiçbir bahaneleri kalmamıştır. Onları bu konuda şüpheye düşürecek bir bahaneleri de yoktur. Onun geleceği ile ilgili bilgilerin ellerinde bulunan Tevrât'ta yazılı olduğu haberi verilir. Âyetin özellikle onların yanında yazılı olan Tevrât ve İncîl'de vasıflarının mevcut olduğunu haber vermesi onların bu konuda bahanede bulunmalarının önünü kesmiştir. Çünkü onlar kesin bir şekilde Tevrât ve İncîl'in

[653] A'râf, 7/157.

Allah tarafından gönderildiğini biliyorlar.[654] Bütün bu açıklamalardan sonra Bikâî, Hz. Peygamberi müjdeleyen konu ile ilgili Tevrât'ın beşinci sifirinden nakle şöyle devam eder:

"*Yüce Allah'ın size bahşettiği beldeye girdiğiniz zaman oradaki insanların yaptıkları gibi yapmayın. Sizin aranızda büyücülerden medet uman olmasın. Çünkü kendilerine varis olduğunuz bu kavimler müneccim ve büyücülere itaat ediyorlardı. Ancak sizler böyle değilsiniz. Size bu nimetleri Allah veriyor. Nitekim size sizin kardeşlerinizden benim gibi bir peygamber verecektir. Gelecek olan bu peygambere tabi olun. Savaşlarınızda Allah'tan istediğiniz gibi o gün öyle dua etmiştiniz: Ey Allah'ım ölmemiz için niye sesimizi duymuyorsun ve büyük ateşi görmüyorsun? Rab onlara; İstedikleri şeyleri onlara vereceğim. Ben onlara senin gibi bir peygamber göndereceğim. Gelecek olan peygamber benim adıma konuşacak. Benim ona emrettiğim şeyleri onlara söyleyecek. Benim adıma konuşacak olan Peygamber'in sözlerini kabul etmeyen kişiden ve onun torunlarından intikam alacağım*." şeklinde nakil getirerek Hz. Peygamber'in geleceğini müjdeleyen Tevrât metnini nakleder. Müellif bu nakille onların inkârlarının beyhuda olduğunu ispatlamaya çalışır. Bu nakille yetinmeyen Bikâî, konu ile ilgili olarak; "*Bu naklettiklerimin tercümesini Tevrât'ın çeşitli nüshalarında gördüm. Sonra bunları Yahudilerin büyük âlimlerinden biri olan Samual İbn Yahyâ el-Mağrıbî'nin İslâm'ı seçmesine sebep olan konuları ihtiva eden tercüme kitabında gördüm. Yukarıdaki metinden az farkla şöyle yazıyordu: Ben onlara kardeşleri seviyesinde senin gibi bir peygamber göndereceğim. Ona îmân etsinler.*"[655] şeklinde Hz. Peygamber'i müjdeleyen pasajlar nakleder.

Bikâî, Tevrât'ta geçen, "*Nitekim size sizin kardeşlerinizden benim gibi bir peygamber verecektir.*" sözünü açıklamaya çalışır. Bikâî'ye göre kardeşleri arasından gönderilecek olan peygamber, Hz. Muhammed'dir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v) Hz. İsmâil'in soyundandır. Hz. İsmâil ise, Hz. İshak'ın kardeşidir. Hz. Muhammed müstakil bir şeriat ile geldi. Kendinden önceki şeriatler ile bir bağlantısı yoktur. Kendinden önceki şeriatlere bağlı olmak üzere de gelmemiştir. İsrailoğullarına gelen

[654] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.106-107.
[655] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.107-108.

peygamberlerden anne-baba kardeş peygamber gönderilmemiştir. Hakikate en yakın mecâz manasını ele alırsak babaları bir olan kardeşler manasında kullanılabilir. Bu da Hz. İsmâil'e işâret eder. Bu örneklerde yaygın kullanış gönderilecek Peygamber'in kardeşleri arasından değil de onların nefislerinden biri olarak gönderileceğidir.[656] Hz. İsmâil'in, Hz. İbrâhim'in ilk çocuğu olması, bundan dolayı da bir takım haklara sahip olması tamamen haklı ve meşrûdur. Nitekim Kutsal Akit, Hz. İshâk doğmadan önce, tek evlat olan Hz. İsmâil gibi Hz. İbrâhim ile Allah arasında yapılmıştı. Tekrarlanan bu vaad Tevrat'ta şu şekilde haber verilmiştir: "*Senin sayende yeryüzündeki bütün milletler takdis edilecek senin sulbünden gelecek, o sana mirasçı olacak*."[657] işte bu vaad, Hz. İsmâil'in doğumu ile gerçekleşmiştir.[658]

Bikâî, "*Hz. Mûsâ'nın kendine has sıfatları arasında risâlet ve müstakil bir şeriat vardır. Ondan sonra İsrailoğullarına bu sıfata haiz bir peygamber gelmedi. Çünkü Hz. İsâ (a.s.) az bir ahkâm haricinde Hz. Mûsâ'nın şeriatından bir şeyi nesh etmemiştir. Kaldı ki Hz. İsâ az da olsa Hz. Mûsâ'nın şeriatını nesh etti diyen bir kişiye şunlar söylenir. Birincisi Hz. İsâ babasız doğduğundan onlarla baba tarafından bir kardeşliği yoktur. Eğer anne tarafından ele alacak isek o zaman Hz. İsâ kız kardeşlerinin soyundan sayılır. Haliyle kız kardeş yoluyla gelen neseb vasfı babadan bir olup kardeş olandan daha uzakta kalır. Haliyle âyette vurgulanan kardeş kavramının yakın manasını bırakıp uzak bir mana aramak doğru değildir*."[659] şeklinde görüş ifade eder.

Bikâi, Yahudilerin büyük âlimlerinden biri olan Samual İbn Yahyâ el-Mağrıbî'nin, İslâm'ı seçmesine neden olan konu ile ilgili olarak şöyle bir nakilde bulunur: "*Samual İbn Yahyâ el-Mağrıbî, Peygamberi rüyada görür. Rüyada Samuel kendisine bir kitabın verildiğini görüyor. Bu müjdeyi o kitapta görüyor. Bunun üzerine el-Mağrıbî; Hz. Peygamber'e, Yahudiler, âyette müjdelen Peygamber'in Hz. Mûsâ'dan sonra gelen Samual adındaki bir Peygamber'in kastedildiğini söyler. Çünkü Samuel, Hz. Mûsâ gibi olup, Levillierin soyundandır. derler. Hz. Peygamber ise kızgın bir şekilde ona baktı. Hz. Peygamber, âyette müjdelenen şahsın kendisinin*

[656] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.106-107
[657] **Tekvîn**, XV/4.
[658] Abdulahâd Dâvud, **Tevrât ve İncîl'e Göre Hz. Muhammed**, çev. Nusret Çam, Nil Yayınları, İzmir 1988, s. 34.
[659] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.107-109.

olduğunu söyler. el-Mağrıbî'ye: Elindeki deliller, matemetik ve mühendislik bilgilerin sana ne tür bir fayda sağlıyor? Bunun üzerine el-Mağrıbî: O hâlde Allah bununla kimi kastetmiştir. Peygamber: Kastedilen kişi Faran dağlarıyla mühürlenen kişidir. Bunun üzerine Samual İbn Yahyâ el-Mağrıbî, o zaman anladım ki gönderilen peygamber, Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Çünkü Faran dağlarından gönderilmiştir. Nitekim Yahudiler, Faran'ın Mekke dağlarında olduğunu teyit ediyor."[660] müellif bu açıklamayla konuya açıklık getirir.

Bikâî, Hz. Mûsâ'nın vefatından önce Tevrât'ın son fasıllarında Beni İsraile dua ederek şöyle dediğini nakleder: "*Yüce Allah bize sina dağından geldi. Seir dağından göründü*." -Bikâî'ye göre Tevrât'ın bir nüshasında Seir dağı Faran dağları olarak geçer.- "*Peygamberle beraber tertemiz insanlar olacaktır. Faran dağlarının Mekke'de olduğunu Yahudiler birçok yerde itiraf ediyor. Gelecek olan peygamberi müjdeliyor*."[661] Rabbin; Sina dağından gelmesi, Allah'ın Hz.Mûsâ ile Sina dağında konuşması ve ilahi vahiy ona indirilirken Seir dağından görünmesi Hz. İsâ'ya İncîl'in indirilmesine işaret etmektedir. Seir, Hz. İsâ'nın doğduğu yer olan Nasıra kasabasının da yer aldığı bölgenin ismi olarak kabul edilir. Faran dağlarının ise son ilahi vahyin indirilmiş olduğu Hicaz veya Mekke'ye işâret olduğu vurgulanır. Böylelikle söz konusu ifadeler Tevrât, İncîl ve Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği mekânı bildirmekte ve üç ilahi vahiy sürecinin kronolojik olrak ortaya çıkışını ifade etmektedir.[662] Bikâî bunları tefsîrinde beşairu'n-nübüvve ile ilgili konularda istişhâd olarak kullanıyor.

Bikâi, '*beşâirü'n-nübüvve'* ile ilgili sadece Tevrât'tan nakilde bulunmakla yetinmemiş, konu ile ilgili İncîl'den de nakiller getirmiştir. İncîl'de Hz. Peygamber'in gelişini müjdeleyen pasajların daha çok olduğunu söyler. "*Özellikle Nisâ sûresinde Hz. İsâ'nın göğe yükseltilmesi olayında bariz bir şekilde ortadadır."* der. Bikâî, *"Matta ve başka incîllerde 'beşâirü'n-nübüvve' ile iligili birçok konu var.*" diyerek Matta İncîl'inde geçen örneği şu şekilde aktarırır*:"Çoğu zaman ilkler sona kayar. Sondakiler öne geçer,* der. *Allah'ı, bağ sahibi olan bir insana benzeterek*

[660] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.109.
[661] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.109.
[662] Fadıl Ayğan, **Hz. Peygamber'in Nübüvvetini Kanıtlama Açısından Beşâiru'n-Nübüvve**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, İstanbul 2011, s.264.

misâl getirir.[663] *Bu bağ sahibi tuttuğu bir kısım işçi ile günlük bir dinar karşılığında analaşarak çalıştırır. Bu bağ sahibi çarşıda işsiz işçileri görür. Onlara bağda çalışmaları teklifinde bulunur. İstedikleri ücreti vereceklerini söyler. Günün diğer saatlerinde iş bulamayan bir grup işçiyi daha bağında çalıştırır. Akşam olunca bağ sahibi vekiline bağda en son çalışandan başlayarak ilk çalışanlara doğru ücretlerinin vermesini ister. Geç gelip çalışanlar bir dinar ücretlerini alır. İlk gelip çalışanlarda daha çok alacaklarını tahmin ederek ücret almaya gelince bir dinar alır. Bunun üzerine bağ sahibine itiraz ederler. Kendilerinin daha çok çalıştıklarını söylerler. Diğerlerinin bir saat çalışmalarına rağmen onlarla aynı ücreti aldıklarını söylerler. Bağ sahibi onlardan birine ben size zulm etmedim. Sizinle bir dinar karşılığında anlaştım. Onu da size verdim. Alın paranızı ve gidin burdan. Ben son gelen işçiye sana verdiğim ücret kadar vermek istiyorum. Mal benimdir. Ben malımda istediğim şekilde tasarrufta bulunabilirim. Senin gözün şerlidir. İşte bu şekilde önde olanlar sona kayabilir. Sonda olanlar öne kayabilir. Çok aday olur ama seçilen az olur.*"[664] şeklindeki örneği vererek Yüce Allah'ın peygamberliği İsrailoğullarından alıp Arap ümmî bir kişiye vermekle sonda olanların öne kaydığını ifade eder.

Bikâî, İncîl metinlerinden verdiği örnekle yetinmeyip Hz. İsâ'nin anlattığı bir hikâyeyi de tefsîrinde nakleder. "*Hikâyede Allah'ı yine bir tarla sahibine benzetir. Bu bağ sahibi bağı eker, etrafını çevirir. Bütün eksikliklerini tamamlar. En son bu bağda çalışacak işçi tutar. Ve onlara teslim edip gider. Bir zaman sonra bağın meyvelerini toplamak için kölelerini gönderir. Fakat işçiler o kölelerin bâzılarını döver, bâzılarını öldürür. Bâzılarını ise recm eder. Bunun üzerine bağ sahibi daha çok sayıda köle gönderir. Bağa bakanlar aynı şekilde onları da öldürür. Bunun üzerine bağ sahibi oğlumu göndereyim, belki oğlumdan utanırlar. Fakat bağ işiçleri malın varisi budur, bunu öldürüp mirasına el koyalım deyip onu bağın dışına çıkarıp öldürürler. Daha sonra mal sahibi geldiğinde bu işçiler ne yapar, diye etrafındakilere sorar. Onlar cevap olarak; onları helak eder ve bağı zamanında meyvelerini teslim edecek kimselere teslim eder. Sonlara Hz. İsâ onlara şöyle der: Kitapta okumadınız mı ustaların küçümsediği taş zaviyenin tam başı olur. Bu Allah*

[663] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XIX, s.315.
[664] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XIX, s.316.

tarafından olur. Bizim gözümüzde acayip olabilir. Onun için size söylüyorum. Allah'ın mülkiyeti sizden alınıp meyvesini toplayan başka ümmetlere verecek. Kim ki bu taşın üzerinden düşerse ve kim altına düşerse onu ezer. Ne zaman ki ileri gelenler, zeki kişiler bunu duydu, Hz. İsâ'nın onları kastettiğini anladılar. Onu yakalamak istediler. Fakat toplumdan çekindiler. Çünkü onların yanında bir peygamber gibiydi."[665] müellif bu örnekle, Allah'ın mülkiyetinin onlardan alınıp meyvesini toplayan başka ümmetlere vereceğini hatırlatarak bu nakille peygamberlik vazifesinin israiloğullarından alındığını ifade eder.

Bikâî, konu ile ilgili olarak bir başka örneği İbn Hişâm'ın 'ın *Siyret*'inden şöyle nakleder:

"*Bana anlatıldığı şekliyle, Hz. Peygamber'in sıfatları Allah tarafından Hz. İsâ'ya gelen İncîl'de Hz. İsâ'nın havarisi olan Yuhanna tarafından şöyle tespit edilmiştir. Yuhanna İncîl'in bir nüshasını yazarken Hz. İsâ'nın şöyle dediğini söyler: Benden nefret eden, Rab'den de nefret eder. Eğer başkasının etmediği işleri onların arasında etmemiş olsaydım, günahları olmazdı; fakat şimdi hem gördüler hem benden ve Rab'den nefret ettiler. Fakat şeriatlerinde yazılmış olan; benden sebepsiz nefret ettiler. sözü yerine gelsin diye oldu. Rabbin size göndereceği Munhamınne Rab'den çıkan hakikat ruhu geldiği zaman, benim için şehadet edecektir. Siz de şehadet edersiniz çünkü başlangıçtan benimle berabersiniz.*"[666] Bikâî'nin ifadesine göre Munhaminne; Süryanicede Muhammed, Rumcada ise Baraklatis'tir.[667]

Bikâî'ye göre sıfatları Kur'ân ve Kitab-ı Mukades'te verilen peygamber geldiğinde onların şeriatlerini nesh edecektir. Onlara iyiliği emredecek, onları kötülükten nehyedecek. Ve gelen peygamber ümmi olacaktır. Kaldı ki ümmî olduğundan Tevrât ve İncîl'deki hükmü bilmez. Ancak buna rağmen Allah'ın izni ile onlara kendi ahkâmlarını öğretecektir. Gelen peygamber onların şeriatlerindeki ağırlığı hafifletecek onlara haram kılınmış birçok şeyi de helal kılacaktır. Haram olan şeyi de haram kılacaktır.

---

[665] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.VIII, s.113-114.
[666] **Yuhannâ**, 15/23-24-25-26.
[667] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XX, s.27.

Bikâî'nin Hz. Peygamber'in müjdelendiği yerler olarak işâret ettiği bir başka âyet ise şu şekildedir:

"وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (126) وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (127) رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (128) رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (129) وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (130) إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (131) وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (132) أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ "

"İbrâhim: 'Rabbim! Burasını emin bir şehir kıl, halkından, Allah'a ve ahiret gününe inananları ürünlerle rızıklandır' demişti. Allah da: 'İnkâr edeni de az bir müddet geçindirir, sonra da onu ateşin azabına uğramak zorunda bırakırım, ne kötü sonuç' buyurmuştu. İbrâhim ve İsmâil, Kâbe'nin temellerini yükseltiyordu: 'Rabbimiz! Yaptığımızı kabul buyur. Şüphesiz ki, Sen hem işitir hem bilirsin' 'Rabbimiz! İkimizi Sana teslim olanlardan kıl, soyumuzdan da Sana teslim olanlardan bir ümmet yetiştir. Bize ibadet yollarımızı göster, tevbemizi kabul buyur, çünkü tevbeleri daima kabul eden, merhametli olan ancak Sen'sin'. Rabbimiz! İçlerinden onlara Sen'in âyetlerini okuyan, Kitabı ve hikmeti öğreten, onları her kötülükten arıtan bir peygamber gönder. Doğrusu güçlü ve Hâkim olan ancak Sen'sin". Kendini bilmezden başkası İbrâhim'in dininden yüz çevirmez. And olsun ki, dünyada onu seçtik, şüphesiz o, ahirette de iyilerdendir. Rabbi ona: 'Teslim ol' buyurduğunda, 'Âlemlerin Rabbine teslim oldum' demişti. İbrâhim bunu oğullarına vasiyet etti. Ya'kûb da: 'Oğullarım! Allah dini size seçti, siz de ancak O'na teslim olmuş olarak can verin' dedi. Yoksa Ya'kûb can verirken sizler yanında mı idiniz? O, oğullarına: 'Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?' diye sormuştu; onlar da: 'Senin Tanrına ve ataların İbrâhim, İsmâil, İshak'ın Tanrısı olan tek Tanrıya kulluk edeceğiz, bizler O'na teslim olmuşuzdur' demişlerdi."[668]

[668] Bakara, 2/126-133.

Bikâî, Hz. İbrâhim ile ilgili âyetlerin tefsîrini verdikten sonra konu ile ilgili olarak Tevrât'ın farklı nüshalarından Hz. İbrâhim'in hayatı, çocukları ve nesli hakkında nakiller getirir. Tevrât'ın birinci sifrinden başlayan nakil, değişik nüshalardan yapılarak devam eder. Konu ile ilgili yaptığı Tevrât nakillerinden sonra "*Hz. Peygamber'in müjdelenmesi ile ilgili onların zikrettiklerinden daha açık müjdeler var.*" diyerek konu ile ilgili açıklamada bulunur. Bikâî'nin Tevrât'ta Hz. Peygamber'in açık bir şekilde müjdelendiğini gördüğü yer şu şekildedir:

Bikâî, konuyla ilgili "*Yeryüzünün bütün kabileleri seninle bereketlenecek. Bu bereketlenme ve hayır Hz. İbrahîm'in çocukları arasında Hz. Peygamber (s.a.v.) haricinde hiç kimsede olmamıştır. Bu Peygamber'in sevgisi bütün insanların gönlünde olacaktır. Çünkü Hz. İsmâil'in sevgisinin bütün insanlarda olduğu ile ilgili hiç kimse nakilde bulunmamıştır. Hz. İbrâhim'in hiçbir evladı bu vasıfla vasıflanmadı*." nakli getirerek müjdelenen şahsın Hz. Peygamber olduğunu söyler. Bikâî, Saduddîn Taftazanî'nin "*Şerhu'l Mekâsıd"* ve İmam Semerkandî'nin "*Şerhu'l-Sahâif*" adlı eserlerinde bu âyetlerde Hz. Peygamber'in müjdelendiği ile ilgili bilgiler gördüğünü söyler.[669] Kitâb-ı Mukaddes ve diğer kitaplarda geçen bu cümleler, her kelimesiyle Peygamberimiz (s.a.v.)'e işaret etmektedir. Zira Allah O'na destek olmuş, ondan razı olmuş ve insanlar üzerine O'nu seçmiştir. Ayrıca Cebrâil (a.s)'i O'na göndermiş ve milletler içinde adaleti onunla meydana çıkartmıştır. Demek bütün bu ifadelerde geleceği müjdelenen zatın sıfatları da Hz. Peygamber'de mevcuttur. Öyleyse Kitâb-ı Mukaddes'in bu cümleleri, her kelimesi ile Hz. Peygamber'i müjdelemektedir.

3.1.5.2. Hz. Âdem Kıssası Hakkında Bilgi Vermesi

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'dir. Bizim onunla ilgili bilgilerimiz Kur'ân'ın anlattıklarıyla sınırlıdır. Kur'ân'ın Hz. Âdem hakkında sınırlı bilgi verip detaya inmemesi müfessirlerin meraka sevk etmiş, onunla ilgili detaylı bilgilere ulaşmak için başta Ehl-i Kitâb kaynakları olmak üzere farklı kaynaklara başvurmuşlarına sebebiyet vermiştir. Müfessirler değişik kaynak ve rivâyetlerden elde ettikleri bilgileri tefsîrlerine almışlardır. Bu müfessirlerden biri de Bikâî'dir.

[669] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.172-179.

Allah'ın; gökleri, yeri, suları, gündüzü ve geceyi yaratması ile ilgili olarak Tevrât'tan nakilde bulunduktan sonra Hz. Âdem'in yaratılışı ilgili olarak da Tevrât'tan nakilde bulunur. Hz. Âdem'in yaratılışı ile ilgili olarak Tevrât'tan şu nakilde bulunur:

"*Rab Tanrı Âdem'i topraktan yarattı ve yüzüne yaşam soluğunu üfledi. Böylece Âdem yaşayan varlık oldu. Rab, Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Âdem'i oraya koydu. Rab Firdevs'ten Adn cenneti oluşturup Âdem'i oraya yerleştirdi. Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaç yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacı ile iyiyle kötüyü bilme ağacı vardı. Aden'den bir ırmak doğuyor, bahçeyi sulayıp orada dört kola ayrılıyordu. İlk ırmağın adı Seyhan'dır. Altın kaynakları olan Hind sınırları boyunca akar. Orada iyi altın, reçine ve oniks bulunur. İkinci ırmağın adı Gihon'dur. Kûş sınırları boyunca akar. Üçüncü ırmağın adı Dicle'dir. Asur'un doğusundan akar. Dördüncü ırmak ise Fırat'tır. Rab Tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi için Âdem'i oraya koydu. Ve ona, 'Bahçede istediğin ağacın meyvesini yiyebilirsin.' diye buyurdu, 'Ama iyiyle kötüyü bilme ağacından yeme. Çünkü ondan yediğin gün kesinlikle ölürsün.' Sonra, 'Âdem'in yalnız kalması iyi değil.' dedi, 'Ona uygun bir yardımcı yaratacağım.' Rab Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların, hepsini topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Âdem'e getirdi. Âdem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anıldı.*[670] *Rab Tanrı Âdem'e derin bir uyku verdi. Âdem uyurken, Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı. Âdem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem'e getirdi. Âdem, 'İşte, bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir.' dedi, 'Ona, kadın denilecek, Çünkü O adamdan alındı.' Bu nedenle adam anasını babasını bırakıp karısına bağlanacak ve ikisi tek beden olacak. Âdem de, karısı da çıplaktılar, henüz utanç nedir bilmiyorlardı. Rab Tanrı'nın yarattığı yabanıl hayvanların en kurnazı yılandı. Yılan kadına, 'Tanrı gerçekten, bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin' dedi mi?' diye sordu. Kadın, 'Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz.' diye*

[670] Bikâî, 20. bâbı atlıyor: Söz konusu bâb şu şekildedir: "*Âdem bütün evcil ve yabanıl hayvanlara, gökteki kuşlara ad koydu. Ama kendisi için uygun bir yardımcı bulunmadı*." Bikai, birçok yerde uzun nakiller getirir. Getirdiği uzun nakilleri bazı yerlerde Kitab-ı Mukaddes'ten olduğu gibi nakleder. Bazı yerlerde ise bir kısım konuları atlayarak nakle devam eder. Nakil yaptığı yerlerde atlama yaparken genellikle islam inancına aykırı olan yerleri tercih eder. Bkz. Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.267.

yanıtladı, 'Ama Tanrı, 'Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz' dedi.' Yılan, 'Kesinlikle ölmezsiniz.' dedi, 'Çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız.' Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi. Kocası da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar.[671]

Âdem, "*Yanıma koyduğun kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim*." diye yanıtladı. Rab Tanrı kadına, "*Nedir bu yaptığın*?" diye sordu. Kadın, "*Yılan beni aldattı, o yüzden yedim*." diye karşılık verdi. Bunun üzerine Rab Tanrı yılana, "*Bu yaptığından ötürü bütün evcil ve yabanıl hayvanların en lanetlisi sen olacaksın*."dedi. "*Karnın üzerinde sürünecek ve yaşamın boyunca toprak yiyeceksin. Seninle kadını, onun soyuyla senin soyunu Birbirinize düşman edeceğim. Onun soyu senin başını ezecek, Sen onun topuğuna saldıracaksın*." Rab Tanrı, kadına, "*Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim*."dedi. '*Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, Seni o yönetecek.*' Rab Tanrı Âdem'e, "*Karının sözünü dinlediğin ve sana, meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lanetlendi.*" dedi, "*Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin. Yaratılmış olduğun toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın. Ve yine toprağa döneceksin. Âdem karısına Havva adını verdi. Çünkü o bütün insanların anasıydı. Rab Tanrı Âdem'le karısı için deriden giysiler yaptı, onları giydirdi.*[672] *Böylece Rab Tanrı, yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere Âdem'i Aden bahçesinden çıkardı. Onu kovdu; yaşam ağacının yolunu denetlemek için Aden bahçesinin doğusuna Keruvlar ve her yana dönen alevli bir kılıç*

---

[671] Bikâî, İslâm inancına aykırı olan şu bölümü atlayarak bu konuda hassas davrandığını birçok yerde olduğu gibi burada da ıspatlamıştır. İnancımıza aykırı olan Kitâb-ı Mukaddes bölümü şu şekildedir: *"Derken, günün serinliğinde bahçede yürüyen Rab Tanrı'nın sesini duydular. O'ndan kaçıp ağaçların arasına gizlendiler. Rab Tanrı Âdem'e, 'Nerdesin?' diye seslendi. Âdem, 'Bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim' dedi. Rab Tanrı, 'Çıplak olduğunu sana kim söyledi?' diye sordu, "Sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin*?" Bikâî burayı almayarak nakil konusunda hassas davrandığını ortaya koymuş oluyor.

[672] Bikâî, Sonra şöyle dedi: "*Âdem iyiyle kötüyü bilmekle bizlerden biri gibi oldu. Şimdi yaşam ağacına uzanıp meyve almasına, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemeli."* Bikai, nakil yaparken burayı atlar.

yerleştirdi. 'Âdemin bütün hayatı 930 yıldır. Sonra vefat eder."[673] Bikâî, Hz. Âdem'in yaratılışı, cennette oluşu, yasak meyveden yiyişi ile ilgili haberleri doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten nakleder. Ancak meseleyi Kur'ân perspektifinden incelediğimizde şeytan "*O ikisini ayaklarını kaydırıp içinde bulundukları durumdan çıkardı*."[674] şeklinde ifade ederek Âdem ve eşine vesvese vererek yasak ağaçtan yemeleri halinde neslin devamı ve ölümsüzlüğe erişebileceklerini söyler. Ancak Kur'ân Kitâb-ı Mukaddes'te kıssanın geçtiği şekliyle sadece kadını suçlamaz. Bu günahı Hz. Âdem ile Havva'nın beraber işlediği vurgusunu yapar. Yine Tevrât'ta yılanın kadını kandırdığı vurgulanırken, Kur'ân onların şeytan tarafından kandırıldıklarını haber verir. Tevrât'taki bilgiler kadını suçlayarak sonraki hayatında işlemiş olduğu bu suçtan ötürü doğumunun zor ve zahmetli geçeceği, kocasının himayesinde yaşamını sürdüreceği ayrıca yılanın kadını kandırdığı için lanetlendiği bilgisini verir. Ancak bu bilgiler Kur'ân bilgileriyle kıyaslandığında kabulünün pek mantıklı olmayacağı ortaya çıkmaktadır.

Bu açıklamalardan sonra Müellifimizin başka yerden yaptığı nakli aktaralım. Konu ile ilgili nakle şöyle devam eder: "*Rab, toprağı yoğurup, yüzüne hayat kokusunu verdi. Âdem nefis sahibi bir insan oldu. Allah, Firdevs'ten Adn cenneti oluşturup Âdem'i oraya yerleştirdi. Allah bütün ağaçların görünümünü güzel ve alımlı kıldı. Hayat ağacı, hayır ve şer ağacını ise Firdevs Cennetinin tam ortasında dikti. Adn cennetinden çıkan bir nehir vardı ve bu nehir Firdevs cennetini suluyurdu. Daha sonra bu nehir dört kola ayrılıyordu. Bunlardan birinin ismi Seyhan olup bütün Hint topraklarını ve etrafındaki her yeri suluyor. Suladığı bu topraklar altın değerindedir. Bunlar meha ve billur taşıdır. İkinci nehrin adı da Ceyhan'dır. Bu nehir bütün Habeşistan topraklarını suluyor. Üçüncü nehrin adı Dicle'dir. Bu nehir Musul karşısından çıkıyor. Dördüncü nehir ise Fırat'tır. Rab, Âdem'e bütün Firdevs ağaçlarından yiyebilirsin. Fakat hayır ve şer ağacından yeme. Çünkü ondan yediğin gün öleceksin*."[675] Bikâî, bu konuyu Kitâb-ı Mukaddes'ten nakleder. Gerek Tevrât'ta gerekse Kur'ân'da Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığı bilgisi verilmektedir. Kur'ân,

[673] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.267-271.
[674] Bakara, 2/36.
[675] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.I, s.274-280.

"*Biz insanı çamurdan yarattık*."[676] "*Hani Rabbin meleklere: Ben çamurdan bir beşer yaratmaktayım.*"[677] âyetleriyle hem Hz. Âdem'in hem de bugünkü insanın maddi varlığının toprak olduğunu belirtmektedir. Hz. Âdem hakkında yanlış inançlar ve efsaneler oldukça çoktur. Yılan hikâyesi, Âdem ile Havva'nın başka bir gezegenden yeryüzüne düştükleri, Âdem'in Serendib adasına, Havva'nın Hicaz adasına düştüğü gibi söylentilerin doğruluk payı yoktur. Bu tarz rivâyetleri doğrulayacak âyet olmadığı gibi hadîs de yoktur. Bu bilgiler Ehl-i Kitâb menşelidir. Zamanla tefsîr ilmine sızmıştır. Müellifimiz bu tarz yanlış efsane ve kıssalar yerine Hz. Âdem ile ilgili bilgileri Kitâb-ı Mukaddes'ten almayı yeğlemiş, böyle yaparak birçok uydurma haberden kendini muhafaza etmeyi başarmıştır. Her ne kadar Hz. Âdem'in yaratılışı, yasak ağaçtan yemesi, cennetten kovulması vs. ile ilgili bilgiler bire bir Kur'ân bilgileriyle uyuşmuyorsa da ciddi anlamda itikâdımıza ters düşecek nakliyle kişiyi günaha sürükleyecek tarz bilgiler de içermemektedir. Müellifimizin isrâîliyyât türü bilgilerinin naklinde diğer konularda olduğu gibi bu konuda Kitâb-ı Mukaddes'ten istifade etmesi kanaatimizce isabetli bir tercih olmuştur.

3.1.5.3. Hz. Nûh Kıssası Hakkında Bilgi Vermesi

Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen peygamberlerin bâzılarının hayat hikâyeleri ve kavimleriyle geçen mücadeleleri anlatılmaktadır. Bu peygamberlerden biri de Hz. Nûh olup kıssası Kur'ân'ın değişik sûrelerine yayılmıştır. Hz. Nûh, Hz. Âdem'den sonra "insanlığın ikinci babası" olarak bilinir. Zira Hz. Âdem'den çoğalan insanlık, Hz. Nûh döneminde büyük bir tufan felaketiyle yok olmuş, sadece Hz. Nûh'a îmân edenler kurtulabilmiştir. Dolayısıyla insanlığın nesli Hz. Nûh'la beraber kurtulan bir avuç insan ile devam etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Nûh ve tufanı hakkında bilgi verilmiş,[678] ancak her peygamber ve kavim gibi bu konuda da detaylı bilgi verilmemiştir.

Her Peygamber'in kıssasında olduğu gibi Hz. Nûh kıssasında da müfessirleri meraklandıran olay ve konular mevcuttur. Başta Bikâî olmak üzere birçok müfessir bunlar hakkında birçok rivâyeti tefsîrine almıştır. Müellifimiz birçok müfessire

[676] Hicr, 17/26.
[677] Sâd, 38/71.
[678] Bkz. Arâf, 7/64; Yûnus, 10/73; Hud, 11/40-48; Mumi'nûn, 23/27-31; Şuara, 26/119-120; Ankebût, 29/14-15; Kamer, 54/11-14.

merak konusu olan ve Kur'ân-ı Kerîm'de "*Nûh gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler ise her uğrayışlarında onunla alay ettiler*."[679] şeklinde zikri geçen Hz. Nûh'un gemisi ile ilgili bilgileri doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten nakleder. Hz. Nûh'un gemisinin hangi ağaçtan yapıldığı, uzunluğu, genişliği hakkında birçok müfessir isrâilî bilgi ve belgelerden istifade etmiştir.[680] Bikâî de bu tarz bilgilere Kitâb-ı Mukaddes'ten ulaşır.

Aynı şekilde Hz. Nûh'a inananların sayısı ile ilgili birçok isrâilî rivâyet tefsîr kitaplarını doldurmuştur. Bikâî de bu tarz bilgilerin temininde Kitâb-ı Mukaddes metinlerinden yararlanır.[681] Bikâî, birçok müfessirden farklı olarak Hz. Nûh'un soyu, çocukları, çocuklarının isimleri, yerleştikleri yerler ile ilgili birçok bilgiyi tefsîrine alır. Bikâî'nin Hz. Nûh'un çocuklarının sayısı ve isimleri ile ilgilli Tevrât''ın birinci sifirinden naklettiği bilgiler şu şekildedir: "*Vakûş- Yani b. Hâm b. Nûh -Vakûş Nemrud'un oğludur.- Yeryüzünde ilk zalim kişidir. Vakûş, insanların kendisinden korktuğu avcı bir şahıstır. Bu sebeple Vakûş, zalim avcı Nemrut'a benzetilir. İlk yöneticiliğini Şenğar'da bulunan Babil, Vakûş, Ehvâz, Kufe'de yaptı. Bu topraklardan Musûlî, Ninova şehri ile Rahbut* -bir nüshaya göre *Rahbet köyü, İliyye ve Medain- köyünü inşa etti*."[682] Bikâî, Tevrât'ta yer aldığı şekliyle Hz. Nûh'un çocukları ile yerleştikleri yerlerin isimlerini saydıktan sonra Hz. Nûh tufanından sonra aynı beldeye yerleşip aynı dili konuşan bu halkın Allah tarafından yeryüzüne dağıtıldığı ile ilgili şu nakli getirir: "*Bunlar Nûh'un kabileleri, evlatları, soyu ve halklarıdır. Tufandan sonra yeryüzündeki insanlar bu nesillerden çoğaldı. Yeryüzündeki bütün insanlar tek bir dil kullanıp aynı lehçede konuşuyorlardı. Ne zaman ki doğudan ayrıldılar. Şenğar'ın dibine* -bir nüshada Irak'a- *kadar ulaştılar. Orada yerleşip her biri kendi himayesi altındakilere; 'Hadi gelin kerpiç yapıp bunu ateşle yakalım. O zaman kerpiç taş gibi olur. Kireç de çamur yerine kullanılır.'*

---

679 Hûd, 11/38.

680 Konu ile ilgili rivayetler için birçok tefsirden isitifade edilir. Örnek olması açısından Taberî'nin Katade'den naklettiği haber şöyledir: "*Bize geminin uzunluğunun 300, genişliğinin ise 50 zirâ olduğu söylendi*." Taberî, **Câmiu'l- Beyân 'an Te'vîli Âyi'l Kur'ân**, thk. Ahmed M.Şâkir, Müessetü'r-Risâle, 1420/2000, c.XV, s.311. Ayrıca benzer rivayetler için bkz. Cârullah Ebi'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, el-**Keşşâf an Hakâiki Ğevâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhî't-Te'vîl**, Dâru'l-Kitâb el-Arabî, Beyrut 1407, c.IV, s.174.

681 Hz. Nûh'un gemisine binen kişilerin sayısı, cinsi, isimleri vs. ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmiu'l- Beyân 'an Te'vîli Âyi'l Kur'ân**, c.XV, s.314.

682 Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s.139-140.

dediler. Daha sonra birbirlerine; 'Haydi gelin kendimize bir köy yapıp orada yüksek kule yapalım. Arkamızda öyle bir şey bırakmalıyız ki onunla anılalım. Umulur ki beraber kalıp dağılmamış oluruz.' dediler. Rab, köye ve inşa ettikleri kuleye bakıp ben bu halkın görüşlerinin ve dillerinin bir olduğunu görüyorum."[683] "*Rab, bu halkın kuleyi inşa etmede kararlı olduğunu gördüm. Öyle bir şey yapacağım ki onları birbirinin dillerini anlamayacak şekilde ayıracağım. Sonra Rab, onları yeryüzünün tümüne dağıttı. Bina etmek istedikleri köyü inşa edemediler. Bu köy bu sebeple anıldı. Çünkü orda Rab, yeryüzünün bütün dillerini ayırdı*."[684]

Müellifimizin getirdiği nakilden anlaşıldığına göre tufandan kurtulan Hz. Nûh'un çocukları kendilerine bir köy inşa edip, oraya yerleşmiş ve aynı dili konuşmuşlardır. Fakat bir müddet sonra Hz. Nûh'un soyu Allah'ın emri ile buradan dağılmış, birbirinden uzaklaşmış her biri kendine farklı bir yerleşim birimi oluşturmuş, zamanla herkes kendi dilini konuşmuş neticede günümüzdeki dünya milletleri oluşmuştur.[685]

Müellifimiz, Hz. Nûh'un Tevrât'taki kıssası diyerek Hz. Nûh'un soyu ile ilgili bilgiyi nakleder. Hz. Nûh'un soyu ile ilgili nakil şu şekildedir: "*Nûh, b. Lamek b. mutaşelh b. Hanûh b. Yard b. Mehlelil b. Kıynan b. Anuş b. şiys b. Âdem (a.s) dir*."[686] diyerek Hz. Nûh'un Hz. Âdem'e kadar olan soyunu sayar. Bundan sonra Tevrât'ın Birinci sifirinin başlarında diyerek Hz. Nûh'un çocukarının isimleri, ne kadar yaşadıkları ile ilgili uzunca bir nakil yapar. Bununla yetinmeyen müellif, Hz. Nûh'un gemisi, gemiye binenlerin sayısı ve gemiye alınan hayvanlar ile ilgili uzunca bir nakli Tevrât'tan yapar. Konu ile ilgili nakil şu şekildedir: "*Âdem helali ile bir araya gelince helali hamile kaldı ve bir oğul doğurdu ismini Şiys koydu. Ve Âdem*

[683] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s.140.
[684] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XI, s.141.
[685] Bu konuda araştırma yapan Abdullah Yaşın çok ilginç bir tespitte bulunur. Tufandan sonra daha güzel yerler bulmak adına buradan ayırlanlar gittikleri yerlere eski bölgelerinin adını verdiler. Birkaç örnek verecek olursak; "*Cizre Buhtan/Botan bölgesinden gidenler, Nepal Hindistan'a komşu Buhtan'a, İdil Baf köyünden gidenler, Kıbrıs Baf şehrine, Eruh-Şırnak Arasındaki Paris köyünden gidenler, Fransa Paris'e, Cizre Cudi bölgesinden gidenler, Sicilya adası kuzeyinde bulunan Filicudi adasına, Cizre Missuri köyünden gidenler Amerika Birleşik Devletleri Missori'ye yerleştiler*." Ancak bu iddiaları kabul etmek mümkün değildir. Yazarın kendisinin de zikrettiği yöreden olması onu bu tarz bir kanaate sevk ettiği görülüyor. Ayrıntılı bilgi için bkz.Abdullah Yaşın, **Nûh Peygamber Tufânı ve Cudî Dağı**, Kent ışıkları Yayınları, İstanbul 2013, s.248.
[686] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IX, s.297.

*şöyle dedi: Kabil'*in *Habil'i öldürmesine*[687] *mukabil Allah bana başka bir nesil bahşetti. Şiys doğduğunda Âdem 130 yaşındaydı. Âdem toplam 930 sene yaşamıştır.*[688] *Şiys 105 yaşında iken oğlu Annuş doğdu. Şiys toplam 912 yıl yaşadı. Kıynan doğduğunda Attuş 90 yaşındaydı. Attuş toplam 905 sene yaşamıştır. Mahlelil doğduğunda Kıynen 70 yaşındaydı. Kıynen toplam 920 sene yaşamıştır. Mahlelil 65 yaşında iken oğlu Yard doğdu. 162 yaşında iken oğlu Hannun doğdu. Yard toplam 962 yıl yaşadı. Hanûh 65 yaşında iken oğlu Mutuşelh doğdu. Hanûh toplam 365 yıl yaşadı. Muteşelh 187 yaşında iken oğlu Lamek doğdu. Muteşelh toplam 969 yıl yaşadı. Lamek 182 yaşında iken oğlu Nûh doğdu. Lamek: 'Nûh'un doğması lanetli yerde bizi rahatlatıp zorluğumuzu azaltacak.'*dedi. *Lamek, toplam 777 yıl yaşadı. Lamek öldüğünde oğlu Nûh 500 yaşındaydı. Nûh'un üç oğlu doğdu. Bunlar Sam, Ham ve Yafs'tır. Ne zaman ki yeryüzünde çoğalmaya başladı Nûh'un kızları doğdu. Eşraf'ın ileri gelenleri beğendikleri güzel kızları kendilerine aldı. Bu esnada Allah onlara: Benim bu insanlara karşı yardımım ve şefkatim olmayacak çünkü onlar bedenlerin ve etlerin güzelliğine bakıyorlar. O vakitte yeryüzünde zorbacılar vardı. Ve bu zorbacılar o günden sonra da var olmaya devam etti. Toplumun eşrafı o dönem sıradan ama güzel görünümlü kadınlarla evlenmeleri sonucu onların zorba çocuklarının doğmasınıa sebep oldu. Rab, yeryüzünde insanlar arasındaki şerrin arttığını gördü. İnsanlar arasında bozukluk arttı ve bu devam etti. Rab, bunları yok edip yeryüzünü onlardan temizleyeceğim. Hatta hayvanları, kuşları ve rahatsızlık veren her şeyi temizleyeceğim. Nûh ise Allah katında rahmet ve merhamet edilmiş olarak kabul edildi. Nûh, yaşadığı dönemde Allah'ın rızasını kazanmış, muttaki bir kimseydi. Allah, Yeryüzünün fesatla dolduğunu gördü. Allah Nûh'a şöyle dedi: Bana bütün insanların kötü amelleri ulaştı. Çünkü yeryüzü günah ve fücur ile dolup daştı. İşte bu yüzden ben onları yeryüzünden sileceğim. Sen kendine tik ağacından ahşap*

---

[687] Bikâî, bu kıssa ile ilgili nakilde bulunmamıştır. Ancak söz konusu kıssa, Tekvin kitabındaki IV/1-16. Pasajlarda geçmektedir. Kur'ân'da Mâide, 5/27-31 ayetlerinde zikredilen kıssa ile ilgili İslâm tefsîr ve tarih kitapları ile kısas-ı enbiya edebiyatındaki çeşitli rivayetlerde detaylandırılmış ve bu detaylar çok sayıda mitolojik unsurla zenginleştirilmiştir. Ayrıca kıssada sözü edilen iki kişinin tarihsel kimlikleri hakkında da ittifak sağlanmamıştır. Bkz. Mustafa Öztürk, "Kur'ân, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Hâbil- Kâbil Kıssası", **ÇÜİF. Dergisi,** c. IV, sy. 1, 2004, s.147-164.

[688] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IX, s.298.Bikâi, Hz. Nuh (a.s)'ın kıssasını Tevrat'tan nakletmekle beraber burada uzun bir nakille Hz. Nuh'un soyunu Hz. Âdem (a.s.)'a kadar sayar. Hz. Nuh'un soyu ile ilgili bilgileri nalkeden müellif burada hangi oğlunun kaç yaşında öldüğü ne kadar yaşadığı gibi nakilleri olduğu gibi Kitab-ı Mukaddes'ten nakleder. Müellifimizin bu konularda bu kadar ayrıntıya girmesi abartıya kaçtığı izlenimi vermektedir.

dörtgen bir tabut (gemi) hazırla."[689] -Bir nüshada şimşar olarak geçmektedir- .*Tabut'un* –geminin- *bir odasını yüksek çatı arası yap. İçini ve dışını zift ile sıva. Geminin uzunluğu 300 zira genişliği de 50 zira olsun. Yüksekliği ise 30 zira olsun. Geminin içinde küçük pencere yap. Bu pencerenin genişliği yüksekliğinden bir zira fazla olsun. Geminin kapısını pencerenin yanında yap. Gemide üç kat oda yap. Bunlar başta ortada ve yukardaki katlarda olsun. Ben bütün suları yeryüzüne bırakacağım. Gökyüzünün altında yeryüzünde bulunan bütün canlıları yok edeceğim. Sana ahdettiğimi yerine getireceğim. Sen, çocukların, eşin, çocuklarının hanımları ve her canlı sınıfından dişi ve erkek olmak üzere ikişer, bütün uçan kuşlardan dişi ve erkek, hayvanlardan her cinsten ikişer, bütün haşerelerden ikişer olmak üzere hayatın devam etmesi için dişi ve erkekten bırakacağım. Kendin ve yanındaki hayvanların yemesi için yenilebilen her şeyi kendin ile gemiye al. Nûh Allah'ın kendisine emrettiği her şeyi yaptı. Sonra Allah Nûh'a şöyle dedi: "sen bütün ailen ile tabuta – gemiye- gir. Çünkü ben seni itaatkâr ve muttaki olarak gördüm. Yeryüzündeki nesli onlardan tekrar çoğaltmak için gemiye temiz hayvanlardan dişi ve erkeklerden yedişer, temiz olmayan hayvanlardan dişi ve erkek ikişer, temiz olan kuşlardan dişi ve erkek yedişer, temiz olmayan kuşlardan dişi ve erkek ikişer olmak üzere al. Çünkü şu andan yedi güne kadar kırk gün kırk gece yağmuru yeryüzüne indireceğim. Yeryüzünde yarattığım her şeyi yok edeceğim. Nûh, Rabbin kendisine emrettiği her şeyi yaptı. Yedi günden sonra sular inip tufan gerçekleşti. Yerin altındaki ve semadaki bütün sular yeryüzüne boşaldı. Yağmur yeryüzünde kırk gün kırk gece kaldı. Bu günde başta Nûh olmak üzere onunla beraber hanımı, oğulları, Sam, Ham, Yafs ve oğullarının hanımları ve önceden Allah'ın emrettiği sayıda bütün yırtıcı hayvanlar, bütün davarlar, bütün haşeralar, bütün kuşlar, ete sahip canlılar, her kuştan ve her kanatlıdan ikişer olmak üzere gemiye bindi. Daha sonra Rabb onların üzerine geminin kapısını kapattı."*[690] şeklinde konu ile ilgili uzun bir nakil getirir.

Kur'ân, Hz. Nûh hâdisesine değinmekle beraber halkı ile arasında yaşanan sıkıntıyı, hazırlamasını emrettiği gemi ile ilgili detaylı bilgiye, gemiye binen kişilerin sayısı ile ilgili detaylı bilgi vermez. Ancak Kur'ân, adeta sebep sonuç kısmına tek

[689] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IX, s.298-300.
[690] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.IX, s.299-303.

değinir. Yani "*Andolsun ki biz Nûh'u kendi kavmine gönderdik de o bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayıverdi.*"[691] şeklinde haber vererek Hz. Nûh'un kavmine Allah'a kulluk etmeleri, iyiliğe yönelip kötülükten sakınmaları, kendisinin de kavmine Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğu hususunda defalarca uyarmasına rağmen onlar bunu kabul etmemiş, isyan ve azgınlıklarını sürdürmüştür. Netice itibariyle bütün isyancılar Yüce Allah tarafından tufan ile cezalandırılmıştır. Gerek Bikâî, gerekse birçok müellifin aktardığı Hz. Nûh'un çocuklarının isimleri, geminin hangi malzemeden ve nasıl yapıldığı, gemiye binen kişilerin sayısı ve nev'i ile ilgili bütün bilgiler isrâîliyyât/ Kitab-ı Mukaddes kaynaklı bilgiler olup bu bilgilerin doğru veya yanlışlığı tartışılabilir niteliktedir. Ancak bu tarz bilgilerin kullanımının İslâm inancına ters düşmediğini, bu konuda bir sakınca doğurmadığı da unutulmamalıdır.

3.1.5.4. Hz. İbrâhim Kıssası Hakkında Bilgi Vermesi

İslâm geleneği, İslâm'ın temelini teşkil eden tek Tanrı fikrinin merkezine Hz. İbrâhim'i yerleştirir. Hz. İbrâhim'in, İslâm'ın henüz ilk dönemlerinden itibaren merkezi konumda olduğunun göstergeleri arasında isminin Kur'ân-ı Kerîm'in 25 sûresinde 69 defa geçmesi sayılabilir.[692]

Allah'ın 'üsve-i hasene' olarak bildirdiği Hz. İbrâhim (a.s) bizler için her yönüyle güzel bir örnek teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, bütün kıssalarda olduğu gibi Hz. İbrâhim kıssasında da yer, zaman ve şahıslarla ilgili teferruata girmez. Her kıssada olduğu gibi müfessirler bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgilerin temininde de isrâîliyyât türü nakillere başvurmuştur.

Bikâî de Hz. İbrâhim kıssası ile ilgili bilgilerin temininde isrâîliyyât olarak tanımlayacağımız Kitâb-ı Mukaddes nakillerinden istifade etmiş, konu ile ilgili birçok detaya değinmiştir. Konu ile ilgili âyetler şu şekildedir:

"وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (126) وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ

[691] Ankebût, 29/14.

[692] Khalıl Athamına, "İslâm Bakış Açısında Hz. İbrâhim: İslâm Öncesi Monoteizmin Gelişimi Üzerine Bâzı Düşünceler", Çev. Ali Osman Kurt, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** c. XVIII, sy.1, 2006, s.197-198.

وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (127) رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (128) رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (129) وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (130) إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (131) وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ''

''İbrâhim: 'Rabbim! Burasını emin bir şehir kıl, halkından, Allah'a ve ahiret gününe inananları ürünlerle rızıklandır'demişti. Allah da: 'İnkâr edeni de az bir müddet geçindirir, sonra da onu ateşin azabına uğramak zorunda bırakırım, ne kötü sonuç' buyurmuştu. İbrâhim ve İsmâil, Kabenin temellerini yükseltiyordu: 'Rabbimiz! Yaptığımızı kabul buyur. Şüphesiz ki, Sen hem işitir hem bilirsin.' 'Rabbimiz! İkimizi Sana teslim olanlardan kıl, soyumuzdan da Sana teslim olanlardan bir ümmet yetiştir. Bize ibadet yollarımızı göster, tevbemizi kabul buyur, çünkü tevbeleri daima kabul eden, merhametli olan ancak Sensin.' 'Rabbimiz! İçlerinden onlara Senin âyetlerini okuyan, Kitabı ve hikmeti öğreten, onları her kötülükten arıtan bir peygamber gönder. Doğrusu güçlü ve Hâkim olan ancak Sensin.' Kendini bilmezden başkası İbrâhim'in dininden yüz çevirmez. And olsun ki, dünyada onu seçtik, şüphesiz o, ahirette de iyilerdendir. Rabbi ona: 'Teslim ol'buyurduğunda, 'Alemlerin Rabbine teslim oldum.' demişti. İbrâhim bunu oğullarına vasiyet etti. Ya'kûb da: 'Oğullarım! Allah dini size seçti, siz de ancak O'na teslim olmuş olarak can verin.' dedi.''[693]

Bikâî; Hz. İbrâhim'in kendisi, diğer çocukları ve Hz. İsmâil'in sünnet olmaları ile ilgili bilgi verir. Burada Sünnet edildikleri yaşa değinen müellif, Hz. İbrâhim'in sünnet olurken 99, oğlu İsmâil'in ise 13 yaşında olduğunu söyler. Bikâî, Hz. İsmâil'in sünnet edilme yaşından yola çıkarak birtakım tespitler ortaya koyar. Ona göre, Tevrât nüshasında geçtiği üzere Hz. İsmâil'in sünnet edilme yaşı ile Hz. Hacer'in Mekke'ye bırakılması arasında zaman yönünden bir farklılık var. Bikâî'ye göre bu farklılık Tevrât'ta geçen bâzı bilgilerin sorgulanmasını gerektirir. Tevrât'ın bir yerinde Hz. Hacer Mekke'ye bırakılırken Hz. İsmâil süt emme yaşında gösteriliyor. Öte taraftan Hz. Hacer'in Mekke'ye bırakıldığı esnada Hz. İsmâil 13 yaşında sünnet edilmiş bir çocuk olarak anlatılır. Bikâî'ye göre, doğrusunun Hz.

[693] Bakara, 2/126-132.

Hacer Mekke'ye bırakıldığında Hz. İsmâil'in süt emme yaşında olduğudur. Bikâî, Hz. Peygamber'in konu ile ilgili hadîsinin de bunu doğruladığını söyler. Hz. Peygamber'e göre "*Hz. Hacer Hz. İsmâil'i beytin yanında bıraktığında o süt emiyordu*." şeklinde ifade edilen Hz.Peygamber'in hadîsi aradaki farklılığı ortaya koyar.[694] Bikâî, Hz. Peygamber'in hadîsini yorumlar. Ona göre beytten kastedilen yerin Kudus değil, Mekke olduğudur. Bikâî, burada metinler arasında bir uzlaştırmaya gider. "*Allah Hz. İbrâhim için zaman ve mekân mesafesini ortadan kaldırmıştır. Hz. İbrâhim bir burakla Mekke'ye ulaşıp Hz. İsmâil'i sünnet edip geri dönmüştür*."[695] şeklinde bir görüş ifade eder. Ancak kanaatimizce bu zorlama bir te'vîl olup Tevrât'ta yer alan bilgilerin farklı olması Ehl-i Kitab'ın tahrîf etmeleri sonucuna bağlanabilir.

Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. Hacer gibi birçok kişi ile ilgili nakillerde bulunan müellifimiz, Hz. İbrâhim'in soyu ile ilgili Tevrât'ın birinci sifirinden şu nakli getirir: "*Hz. İbrâhim'in soyu, İbrâhim b. Taroh b. Nahor b. Şaroğ, b.Arğo, b. Falığ, b. Abır, b. Şalıh b. Arfeheşd b. Sam b. Nûh*" şeklinde Hz. Nûh'un soyuna ulaştırır. Bikâî, Hz. İbrâhim'in soyu ile ilgili soy bilgisinin İncîl nüshasında farklı olduğuna işaret eder. Bikâî'ye göre Luka İncîl'inde "*Hz. İbrâhim'in soyu, İbrâhim Nahor b. Şaroğ, b.Arğo b.Falığ b. Abır, b. Sala b. Kıynen, b. Arfeheşd, b. Sam b. Nûh*" şeklinde Hz. Nûh'a ulaştırır. Bikâî'ye göre Tevrât ve İncîl metinleri arasındaki soy farkı ise şu şekildedir: Tevrât'ta Hz. İbrâhim'in soy ağacında Şalıh b. Arfeheşd olduğu hâlde bu şahsın ismi İncîl nüshasında bulunmamaktadır. Aynı şekilde İncîl'de Hz. İbrâhim'in soy ağacında Sala b. Kıynen b. Arfeheşd olduğu hâlde bu şahsın ismi Tevrât nüshasında bulunmamaktadır.[696] Ancak unutulmaması gereken bir husus var ki, o da Kur'ân'da Hz. İbrâhim'in babasının ismi Taroh olarak değil Azer olarak geçtiğidir. Anlaşılan o dur ki müellifimiz bu konuyu Kur'ân perspektifinden değerlendirmemiş, Tevrât'ta geçen bilgileri olduğu gibi kabul etmiştir.

Birçok müfessir bu konuda görüş belirtmiş konuyla ilgili farklı rivâyetleri esas almıştır. Taberî, konu ile ilgili farklı görüşlerin olduğunu söyler. "*Kimine göre; Azer isim değil, lakaptır. Yâ da bâzılarına göre Azer, put ismidir. Bir ihtimal vardır*

[694] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.178.
[695] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.168-169.
[696] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.168.

ki Azer İbrâhim'in babasının ikinci ismidir."[697] şeklinde birçok görüşü nakleder. İbn Kesîr, İbn Ebû Hatim'den naklettiği rivâyete binaen "*İbrâhim'in babasının ismi Azer değildir. Onun ismi Taroh'tur.*" şeklinde nakilde bulunur.[698] Anlaşılan odur ki birçok müellif Hz. İbrâhim'in babasının isminin Azer mi yoksa Taroh mu olduğu üzerine farklı nakillerde bulunmuştur. Müellifimiz ise konuyu daha çok Tevrât ve İncîl nüshalarında geçen isim farklılığından yola çıkarak Taroh mı Nahor mu üzerine dikkatleri çekmeyi tercih etmiştir.

Bikâî, Tevrât'ın farklı nüshalarından istifade ederek Tevrât'ın birinci sifirinden Hz. İbrâhim'in hayatı ile ilgili şu nakli getirir:

"*Hz. İbrâhim, hanımı Sare ile Harran'a yerleştikten sonra Kenan diyarına hicret etmeleri için Allah'tan kendilerine emir geldi. Hz. İbrâhim, hanımı, köleleri ve hayvanları ile birlikte Kenan diyarına hicret etti. Hz. İbrâhim, Kenan diyarına hicret ederken 75 yaşında idi. Kenan diyarına yerleştikten bir müddet sonra Kenan diyarında kıtlık meydana geldi. İbrâhim kıtlık sebebiyle Mısır'a geçti. Mısır'a yaklaştığı vakit eşi Sare'ye şunları söyledi. Sen güzel bir kadınsın. Eğer Mısırlılar seni görür ve benim hanımım olduğunu anlarlarsa beni öldürürler. Sen: Ben onun kardeşiyim de.*"[699]-Bikâî Hz. İbrâhim'in Mısır'a gittikten sonra başına gelenleri özet nakille sadece bunları söyler. Daha sonra Kıssada kaldığı yerden devam eder.- "*Nitekim Mısır'a ulaştığında İbrâhim'in korktuğu başına geldi. Firavun, İbrâhim'in hanımı Sare'yi aldı. Ancak Firavun'u bir korku ve gariplik sarınca onu bırakıp, İbrâhim ve hanımına iyiliklerde bulunup onları serbest bıraktı. İbrâhim, hanımı ve torunu Lut ile beraber Teyemmün diyarına gitti. Sonra yanındaki torunu Lut ile birlikte çadırını İl diyarına kurdu. Ancak keçi, inek ve erzaklarının çokluğu sebebiyle burası onlara dar geldi. Lut, Firdevs gibi sulak bir arazi olan Ürdün diyarına gitti. İbrâhim ise Kenan diyarına yerleşti. Sonra Rab Lut'un Ürdün'e gitmesinden sonra İbrâhim'e şunları söyledi. Şu gördüğün Kenan diyarının tümünü ebedi olarak sana ve zürriyetine verdim. Senin zürriyetini toprak kadar çoğaltacağım. Toprağı sayabileceksen o zaman zürriyetini de sayabilirsin.*"[700] Bikâî, Hz. İbrâhim ve Lut'un

[697] Taberî, **Câmiu'l- Beyân 'an Te'vîli Âyi'l Kur'ân**, c.XI, s.468-469.
[698] İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.III, s.288.
[699] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.166.
[700] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.166-168.

çeşitli beldelere yerleşmeleri ile ilgili bilgileri naklettikten sonra konuyla ilgili başka bir nüshadan nakle şöyle devam eder: "*Sodom Melikleri Lut'u, eşini, ailesini ve elindeki her şeyi esir aldı. Sodom Meliklerinden kurtulan bir kısım halk bu hâdiseyi İbram'a anlattı. Bunun üzerine İbram 318 kişiyi toplayıp onları kurtarmak için Dare'yye* -bir nüshaya göre Banyes'e- *hareket etti. Gece Sodom Meliklerini kuşattı. Onlarla savaşıp onları yendi. Yenilen Sodom Melikleri Cevf şehrine*-bir nüshaya göre Mezze şehrine-*kaçtılar. İbram, onlardan Lut'u, ailesi ve bütün ganimetleri geri aldı. Bu olaydan sonra İbram, Allah'ın vahyini rüyada aldı. Rüyada Allah ona: ey İbram ben sana yardım edip sana güç ve kuvvet vereceğim. Çünkü sen büyük bir sevap işledin. Bunun üzerine İbram: Ya Rab bana bu kadar nimet verdiğin hâlde bana varis olacak bir evladım yok. Yanımdaki Dımeşkli yardımcım mı bana varis olacak? Yüce Allah ona şöyle cevap verir: Hayır bu sana varis olmayacak senin sulbunden olan oğlun sana varis olacak dedi. Allah ona semaya bak yıldızları sayabilirsen say. İşte senin zürriyetin yıldızlar kadar çok olacak. İbram Allaha îmân etti. Ve Allah ona şöyle dedi. Ben seni Keldanilerden kurtaran Rabbinim. Mülk edinmen için sana bu toprağı verdim.*"[701]

Sonra Allah, İbram'a şu sözü vaad etti. Ve şöyle dedi: Ben Mısır Nehrinden Fırat nehrine kadar olan yeri senin zürriyetine vereceğim. İbram'ın hanımı Sürre çocuk doğurmuyordu. İbram'dan Mısırlı hizmetçisi Hacer ile çocuk olması için evlenmesini istedi. Kenan diyarına yerleştikten on yıl sonra İbram onun sözünü dinleyip Hacer ile evlendi ve Hacer hamile kaldı. Sürre, Hacer'e karşı kıskanç davrandığından Hacer kaçtı. Onu Allah'ın melekleri bir kaynak suyun başında gördü. Ve ona şunları söyledi: Sen hamilesin ve erkek çocuk doğaracaksın ve ismini İsmâil koyacaksın. Çünkü Allah senin alçak gönüllüğünü biliyor. Senin çocuğuna bütün herkes yönelecek. Sevgisi bütün insanların gönlünde olacak. Sonra Hacer doğum yaptı. İbram çocuğa İsmâil adını koydu. İsmâil doğduğunda İbram 36 yaşındaydı. İbram doksan dokuz yaşına gelince Allah ona şöyle vahyetti: Birçok halk ve kabileye ata olacaksın. Bundan sonra ismin İbrâhim olacak. Çünkü ben seni birçok halka ata yaptım. Senin zürriyetini çoğaltıp her yönden seni zengin kılacağım. Seni halklara reis kılacağım. Melikler senin sulbünden çıkacaktır.

[701] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.169-173.

Sonra Allah ona sekiz günlük olan bütün erkek çocukları sünnet etmesini emretti. Sonra hanımı olan Sürre'nin ismini Sare olarak değiştrmesini emretti. Ve ona Sare'den bir çocuk vereceğini ve isminin İshak olacağını haber verdi. Sonra İbrâhim kalkıp İsmâil ve bütün çocukları sünnet etti. Daha sonra kendisini de sünnet etti. Sünnet olduğunda 99 yaşında idi. İsmâil ise sünnet edildiğinde 13 yaşında idi. Rab İbrâhim'e vaat ettiği gibi bir yıl sonra hanımı Sare'den oğlu İshak'ı verdi. İbrâhim, İshak'ı sekiz günlük iken Allah'ın emrettiği üzere sünnet etti. İbrâhim o zaman yüz yaşında idi."[702]

Bundan sonra Sare, Hacer'i çıkarıp, uzaklaştırdı. Sare'nin bu davranışı İbrâhim üzerine ağır geldi. Allah İbrâhim'e: Çocuk ve eşin Hacer'in durumu konusunda tasalanma. İbrâhim, biraz ekmek bir kap su alarak sabah erken çıktı. Bunları eşi Hacer'e verdi. Yiyeceği Hacer ve çocuğa vererek onları gönderdi. Bunun üzerine Hacer çıktı ve daha sonra bir el-sebi -bir nüshaya göre bir el-hilf-te kayboldu. Onların suları bitti. Çocuğu pelin cinsi bir bitkinin altında bıraktı. Hacer, susuz kalan çocuğun ölümünü görmemek için bir okun ulaşacağı miktarda çocuktan uzaklaştı. Çocuk çığlık atarak ağladığında Allah onun sesini duydu. Melekler semadan Hacer'i çağırdı. Ve ne olduğunu sordu. Korkma, Allah, çocuğun ağlayışını duydu. Kalk çocuğu kucağına al, çünkü ben onu büyük halklara reis kılacağım. Allah onun gözünün önündeki perdeyi kaldırdı ve Hacer, su kuyusunu gördü. Kuyuya gidip su kaplarını doldurdu ve çocuğa da su verdi. Allah çocuk ile beraber idi. Anne Hacer ve çocuk Faran çöllerinde kaldı. Annesi daha sonra onu evlendirdi." [703]

Bikâî, Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil'i kurban etme ile ilgili âyeti verdikten sonra konu ile ilgili olarak Tevrât'tan nakilde bulunur. Ancak Bikâî, Yahudilerin bu kıssayı değiştirdiklerini söyler. Konu ile ilgili âyetler Sâffât sûresi 102-108 arasıdır.

"فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (102) فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (103) وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ (104) قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (105) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (106) وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ "

[702] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.177.
[703] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.166-178.

"Çocuk kendisinin yanısıra yürümeye başlayınca: 'Ey oğulcuğum! Doğrusu ben uykuda iken seni boğazladığımı görüyorum, bir düşün, ne dersin?' dedi. 'Ey babacığım! Ne ile emrolundunsa yap, Allah dilerse, sabredenlerden olduğumu göreceksin.' dedi. Böylece ikisi de Allah' a teslimiyet gösterip, babası oğlunu alnı üzerine yatırınca Biz: 'Ey İbrâhim! Rüyayı gerçek yaptın; işte biz iyi davrananları böylece mükâfatlandırırız.' diye seslendik. Doğrusu bu apaçık bir deneme idi. Ona fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik."[704]

Bikâî'nin Hz. İbrâhim'in oğlunu kurban etmesi ile ilgili Tevrât'tan diyerek başladığı kıssa şu şekildedir: "*İbrâhim, ekinler ekip, binalar inşa etti. İbrâhim Filistin topraklarında uzun süre yaşadı. İbrâhim'in Filistindeki yaşamı devam ederken Allah İbrâhim'i imtihan edip ona şöyle dedi: "Ey İbrâhim," o ise, "buyur Allah'ım" dedi. Tek olan oğlun İshak ile beraber sevdiğin yer olan İmranilerin yerine -bir nüshada Beldetu'l- İbade'ye- çık. Onu sana söyleyeceğim dağa çıkar ve bana kurban et." İbrâhim erken kalkıp eşeğinin semerini bağlayıp, iki kölesi ve oğluyla beraber dağa çıktı. Kurban için odun hazırlayıp Allah'ın ona emrettiği yere gitti. Üçüncü gün İbrâhim gözlerini yukarı kaldırıp uzak bir yere baktı ve kölelerin eşeğin yanında kalmaları için tembihledi." Ben ve oğlum şu karşıki dağa çıkacağız. Orada namaz kılıp geri döneceğiz.*"[705] *İbrâhim kurban için hazırladığı odunu alıp oğlu İshak'a yükledi. İbrâhim kendisi ile beraber ateş ve bıçak alıp oğlu ile beraber gitti. İshak babası İbrâhim'e, "Ey babacığım ateş ve bıçak burdadır, peki kurban nerededir?" diye sordu. İbrâhim oğluna kurbanı Allah'ın kendilerine hazırladığını söyledi. İbrâhim ve oğlu Allah'ın emrettiği yere gitti. İbrâhim, kurban için bir yer hazırladı. Kurban yerinde odunu dizdi. İshak'ı bağlayıp odunun üzerine bıraktı. İbrâhim oğlunu kesmek için elini bıçağa attı. Semadan bir melek ona, " Ey İbrâhim, Ey İbrâhim" diye seslendi. İbrâhim meleğe "buyrun" dedi. Elini çocuğa uzatıp "Ona herhangi bir şey yapma. Sen takvalı davranarak tek olan çocuğunu Allah yolunda kesmekten çekinmedin." İbrâhim gözlerini yukarı kaldırıp uzağa baktı. Ağaçta boynuzlarından asılı bir koç gördü. İbrâhim, kurbanı almak için gidip oğlu İshak'ın yerine koçu kesti. İbrâhim kurban kestiği yere "Allah'ın tezahür ettiği yer" ismini verdi. Allah'ın melekleri ikinci defa İbrâhim'i çağırdı. Ona, "Sen Allah adına yemin*

[704] Sâffât, 37/102-108.
[705] [705] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XVI, s.273-276.

ettin. Allah benim için tek oğlunu feda etmekten geri durmadın. Bu yüzden ben seni mübarek kılacağım. Ve soyunu gökyüzündeki yıldızlar ve deniz sahilindeki kumlar kadar çoğaltacağım. Düşmanların toprağını ele geçirecekler. Bana itaat ettiğin için bütün halklar senin soyunla övünecek." İbrâhim iki kölesiyle beraber Biru's-Seb'a'ya gidip oraya yerleşti."[706] Bikâî'in Tevrât metninden naklettiği konu âlimler arasında farklı değerlendirilmiştir. Çünkü Hz. İbrâhim Kur'ân'da kendisinden en çok bahsedilen peygamberdir. Hz. İbrâhim, İsmâil ve İshak (a.s)'ın babalarıdır. Dolayısıyla hem Arapların hem de İsrailoğullarının atasıdır. Bu sebeple gerek Hz. İbrâhim'in kurban etmek istediği çocuğunun İsmâil mi yoksa İshak mı olduğu üzerinde farklı rivâyetler dolaşmıştır. Taberî konu ile ilgili birçok rivayette bulunur. Bulunduğu rivâyetlerin çoğunda kurban edilecek çocuğun İshak olduğunu vurgular. Bununla yetinmeyen Taberî, bu konuda tercih yapar ve kurban edilecek olan çocuğun İshak olduğu görüşüne varır.[707] Sa'lebî, konuyla ilgili birçok rivâyeti naklettikten sonra kurban edilecek olan çocuğun İshak olduğu görüşünü savunur.[708]Zemahşerî, konu ile ilgili birden çok nakil getirdikten sonra, "*Bütün bunlar kurban edilmek istenen çocuğun İshak olduğunu gösteriyor.*"[709] şeklinde görüş bildirir. İbn Kesîr, konu ile ilgili birçok nakli getirdikten sonra, Taberî'nin kurban edilmek istenen çocuğun İshak olduğu görüşünü eleştirir. Ona göre: "*Taberî'nin görüşü ne gidilecek yoldur ne de gereklidir. Aksine gerçekten uzak bir te'vîldir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin, boğazlanması emredilenin Hz. İsmâîl olduğuna dâir istidlali daha sabit, daha sıhhatli ve daha kuvvetlidir. En doğrusunu Allah bilir*."[710] diyerek kurban edilmek istenen çocuğun Hz. İsmâil olduğu görüşünü savunur.

Bütün bu görüşlerden sonra Bikâî'nin görüşüne dönecek olursak, Bikâî, Tevrât metnindeki tebdîle dikkat çekerek konuya bu yönden açıklık getirmeye çalışır. Okuyucuyu Tevrât'ın metni üzerinde düşünmeye sevk eder. Ona göre, "*Yukarıda Hz. İbrâhim'in kıssasını anlatan Tevrât metninde Hz. İshak doğduğunda Hz. İsmâil 13*

[706] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XVI, s.271-278.
[707] Taberî, **Câmiu'l- Beyân 'an Te'vîli Âyi'l Kur'ân**, c.XXI, s.74-86.
[708] Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim, **el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîrü'l-Kur'ân**, thk. Ebu Muhammed b. Aşûr, İhyâü't-Türâs Beyrut 2002, c.VIII, s.152.
[709] Zemahşerî, el-**Keşşâf an Hakâiki Ğevâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl**, c.IV, s.57.
[710] İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.V, s.35.

yaşındaydı. Nasıl olur da Tevrât metni İbrâhim'in biricik oğlu diye İshak'tan bahseder. Ve kurban edilmek istenen çocuğun İshak olduğunu söyler. Burada metinde bir tebdîl vardır."[711] şeklinde görüş ifade ederek konunun Ehl-i Kitâb tarafından tebdîl edildiğini ispatlar. Bikâî, kıssada geçen "*Senin neslin ile bütün halklar övünecek.*" sözüne de açıklık getirir. Ona göre, "*bu söze muhatab olacak kişi İsmâil'dir. İshak değildir. Çünkü İshak Kudüs çevresi dışına çıkmamıştır. Az kimse İshak'a tabi olmuştur. Ona tabi olan mukaddes topraklarda olup, bir kısmı da puta tapmayı sürdürmüştür. İsmâil'in nesline ise hak dinde olmak üzere bütün halklardan tabi olundu. Hz. İsmâil'in nesli Hz. Muhammed'e kadar devam etmiş ondan sonra da Allah'a ibadet edip hak yolda kalmıştır.*"[712] şeklindeki görüşüyle kurban edilmek istenen çocuğun İshak olmasının mümkün olamayacağını, aksine İsmâil olduğu ile ilgili kuvvetli delillerin olduğunu savunur.

3.1.5.5. Hz. Süleyman Kıssası Hakkında Bilgi Vermesi

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Süleyman'a peygamberlik ile birlikte çok geniş yetkilerin ve görkemli hükümdarlığın verildiği haber verilir.[713] Hz. Süleyman'a verilen yetki ve hükümdarlık hakkında Kur'ân'ın derin bir açıklamaya gitmemesi, müfessirleri bu konular hakkında merak salmaya, bu konudaki bilgi boşluklarını isrâîliyyât nakilleriyle doldurmaya sevk etmiştir. Ancak Hz. Süleyman hakkında nakledilen isrâîliyyât türü bilgilerin büyük bir kısmı, İslâm inancına uygun bir şekilde nakledilmemiştir. Bu tarz nakiller peygamberlerin ismet sıfatına yakışmayacak, onları rencide edecek nitelikteki nakillerdir. Birçok müfessir bu tarz nakilleri tenkit etmek için tefsîrine alırken, bazıları da bu tarz nakilleri tenkît etmeden tefsîrine almıştır. Bikâî ise, bu tarz nakilleri hiçbir şekilde tefsîrine almamıştır. Bu tarz nakillerde bulunmayan müellifimiz, peygamberlerin ismet sıfatına yakışmayan rivâyetlerin naklinden sakınarak bu konuda hassas davranmıştır. Bikâî'nin, Hz. Süleyman'nın soyu ile ilgili İncîl'den nakilde bulunduğu konu ile ilgili âyet şöyledir:

"وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ

[711] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XVI, s.277-278.
[712] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XVI, s.278.
[713] Bkz. Neml, 27/15-17; Enbiyâ, 21/81; Sebe, 34/12.

فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ"

"*Süleyman'ın hükümranlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı*!"[714]

Tefsîr ve tarih kitaplarında Hz. Süleyman hakkında gayrı sahih nitelikte birçok israilî rivâyet dolaşmaktadır. Birçok yerde hakkında dolaşan isrâîliyyât nakilleri olarak şunları sayabiliriz: Hanımları ve cariyeleri, Hz. Süleyman'ın kuşdilini bilmesi, Hz. Süleyman'ın atları, rüzgârın emrine amade yapılması, cinlerin yaptıkları mescitler, çanaklar, Hz. Süleyman'ın Harem'i şerifte kestiği kurbanlar, Hz. Süleyman ve Nemle, Hz. Süleyman'ın kürsüsüne atılan ceset, Hz. Süleyman'ın kışlasının genişlği, Hüdhüd ve Süleyman, Belkıs ve Saltanatı, Belkıs'ın sarayına götürülen mektup, Belkıs'ın Süleyman (a.s.)'a takdim ettiği hediyeler, Süleyman'ın ölümü gibi birçok konuda isrâîliyyât nakilleri dolaşmaktadır. Müellifimiz bu konulara hiçbir şekilde değinmemiş sadece Hz. Süleyman'ın soyu ile ilgili nakil getirmekle yetinmiştir. Bu bilgileri Matta İncîl'inin başından ve Luka İncîl'inin ortalarından naklettiğini söyler. Konu ile ilgili nakil şöyledir: "S*üleyman b. Davut b, Lesse b. Uneyd b. Baaz b. Selmo b. Yasun b. Aminedeb b. Aram b. Yuram, b.hasron b. Farıd, b. Yahuda, b. Ya'kûb, b. İshak, b. İbrâhim*"[715] (a.s) diyerek Hz. Süleyman'ın soy kütüğünü Hz. İbrâhim'e kadar dayandırır.

Müellifimiz, bu âyetin tefsîrinde isrâîliyyât nakillerinden çok onların sihre yönelmeleri konusu üzerinde durur. Bikâî, sihri öğrenmenin mübahlığı konusunda

[714] Bakara, 2/102.
[715] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.74.

âlimlerin ihtilafa düştüklerini söyledikten sonra konu ile ilgili İsfahânî'nin sihri değerlendirdiği görüşünü aktarır. Ona göre: "*Bir görüşe göre sihri öğrenmek haram, bir görüşe göre mekruh, diğer bir görüşe göre ise mubahtır.*" Bikâî de bu konuda görüş bildirerek, "*Onunla amel etmek için öğrenilmesinin haram, kendisinden sakınmak için öğrenmenin ise mübah olduğu söyler*."[716]

Müellifimize göre; Ehl-i Kitâb, Hz. Mûsâ ve ondan sonra gelen peygamberlere, kendilerine inzâl olan kitaplara sırt çevirerek sihre yöneldiler. Hâlbuki peygamberlerinin ilk ve en büyük mucizelerinden biri sihri iptal etmektir. Bu sihir şeriatlarına en çok ters düşen bir durumdur. Hem dünyada hem ahirette kendilerine zarardan başka bir şey vermediklerini bildikleri hâlde bu sihre yöneldiler. Ehl-i Kitâb'ın Hz. Süleyman'a ait bütün meziyetlerin sihirle geldiğine inanmasına karşılık Yüce Allah bu yanlışlarını düzeltmek ve Hz. Süleyman'ı bundan beri olduğunu göstermek için "*Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı."*[717] âyetini nâzil buyurdu. Kaldı ki Hz. Süleyman'dan küfür sadır olmadı. Nitekim peygamberlerin uzak durmaları gereken en önemli davranış sihirdir. "*Lâkin şeytanlar kâfir oldular."* şeklindeki âyet, Ehl-i Kitâb'ın birçok konuda olduğu gibi bu konuda da iftiraya yöneldiklerini göstermektedir.[718] Allah tarafından gönderilen hidâyet ve bereketin teminatı kitapları terk etmeleri onların helak olmalarına sebep olmuştur.

3.1.5.6. Hz. Yûsuf Kıssası Hakkında Bilgi Vermesi

Kur'ân kıssalarında olayların meydana geliş sırası her zaman dikkate alınmamıştır. Kur'ânda Yûsuf kıssası istisna edilirse, hiçbir kıssa bütün olarak verilmemiştir.[719] Hz. Yûsuf (a.s), Ya'kûb (a.s.)'ın oğludur. Kur'ân-ı Kerîm'in 12. sûresi onun ismini taşımaktadır. Bu sûrede Hz. Yûsuf (a.s)'un yaşadığı hâdiseler anlatılmaktadır. Hz. Yûsuf kıssası, Kur'ân'daki şeklinden çok az bir farkla Tevrât'ta da anlatılan peygamber kıssalarından biridir. Kur'ân'ın bize haber verdiği şekliyle Hz. Yûsuf kardeşleri tarafından kuyuya atılmış, onun kurt tarafından yendiği süsü vermek için gömleği üzerinden çıkarılmış, sahte bir kana bulaştırılmıştır. Hz. Ya'kûb'un çocukları sahte kanla kaplı gömlek ile babalarının huzuruna

[716] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.74-76.
[717] Bakara, 2/102.
[718] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.II, s.75.-77.
[719] Hikmet Zeyveli, "Kur'ân Kıssaları", **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, c. IX, sy.1-4, 1996, s.177-183.

çıkmışlardır.[720] Yûsuf sûresi tefsîr edilirken kıssa ile ilgili bilgiler ekseriye israîliyyât nakilleri dediğimiz Kitâb-ı Mukaddes metinlerinden temin edilir. Rivâyet ve dirâyet tefsîrinde az tanınan Bikâî de diğer peygamber kıssalarında olduğu gibi Hz. Yûsuf kıssasında da Kitâb-ı Mukaddes nakillerinden yararlanır.

Hz. Ya'kûb'un oğlu Hz. Yûsuf ihlaslı kimselerdendir. "*Bir gün babasına* "*Rüyamda onbir yıldız ile güneşi ve ayı bana secde ederlerken gördüm." dedi. Babası, kendisine rüyasını kardeşlerine anlatmamasını nasihat etti. Allah tarafından seçileceğini, kendisine rüya tabiri ilmi verileceğini, daha öncekilere olduğu gibi Allah'ın hem ona hem Ya'kûb ailesine nimetini tamamlayacağını bildirdi*."[721]

Bikâî, Yûsuf sûresindeki ilk 18 âyeti tefsîr ettikten sonra 19 -21. âyetlerin tefsîrinde Hz. Yûsuf kıssasını Tevrât'tan nakleder. Konu ile ilgili âyetler şu şekildedir:

"وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ( ) وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ( ) وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ"

"*Bir kervan geldi, sucularını gönderdiler; sucu kovasını kuyuya saldı, 'Müjde! İşte bir oğlan' dedi. Yûsuf'u alıp onu ticari bir mal olarak sakladılar. Oysa Allah yaptıklarını bilir. Onu yanlarında alıkoymak istemedikleri için ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar. Mısır'da onu satın alan kimse karısına: 'Ona güzel bak, belki bize faydası olur yahut ta onu evlat ediniriz.' dedi. Biz işte böylece Yûsuf'u o yere yerleştirdik; ona, rüyaların nasıl yorumlanacağını öğrettik. Allah, işinde hâkimdir, fakat insanların çoğu bunu bilmezler*."[722]

Bikâî, âyetlerin tefsîrini birçok yönden tefsîr ettikten sonra özellikle âyette geçen "behs" kelimesinin ne anlama geldiğini birçok yönden tefsîr eder, daha sonra konu ile ilgili Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunur. Nakilde bulunurken Tevrât'ın ikinci sifirinin sonlarında diyerek şu şekilde devam eder:

[720] Yûsuf, 12/18.
[721] Yûsuf, 12/4-6.
[722] Yûsuf, 12/56.

"*Yûsuf b. Ya'kûb 17 yaşındaydı. Kardeşleri ile beraber keçileri otlatıyordu. İsrail, oğlu Yûsuf'u kardeşlerinden daha çok seviyordu. Çünkü Yûsuf İsrail'in yaşının ilerlediği bir dönemde doğmuştu. İsrail, oğlu Yûsuf'a iki kollu bir gömlek dikmişti. Kardeşleri babalarının Yûsuf'u kendilerinden daha çok sevdiğini gördü. Kardeşleri Yûsuf'a karşı kin besleyip, onunla güzel konuşmamaya başladı. Yûsuf, bir rüya gördü ve kardeşlerine anlattı. Onlara şu gördüğüm rüyaya bakın dedi. Rüyada ekinlerden demet demet paketler yapıyorduk. Benim demetim dik kalktı. Sizin demetleriniz benim demedimin etrafında secde ediyordu. Kardeşleri ona sen rüyada bize reis olup sultan olduğunu gördün. Bu rüyadan ve anlattıklarından ötürü kardeşlerinin ona karşı kini arttı. Yûsuf, bir rüya daha görür ve şöyle söyler: Ben başka bir rüya daha gördüm. 'Rüyamda onbir yıldız, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm.' diyerek babası ve kardeşlerine anlattı. 'Babası onu azarlayıp bu nasıl bir rüyadır' dedi. Yani ben annen ve kardeşlerin yeryüzünde sana secde mi edeceğiz? Kardeşleri onu kıskandı. Babası ise, Yûsuf'un gördüğü rüyayı aklından çıkaramıyordu. Yûsuf'un kardeşleri keçilerini otlatmak için Nablus'a gitti. İsrail, Yûsuf'a: kardeşlerin Nablus'ta keçileri otlatıyor. Seni onların yanına göndermemi istermisin? diye sordu. Yûsuf, evet ben gitmeye hazırım dedi. Babası o zaman kardeşlerinin ve keçilerin ne durumda olduklarını görmek için onların yanına git ve onlar hakkında bilgi ver. Ya'kûb (a.s.), Yûsuf'u Habron ovasından Nablus'a gönderdi. Yûsuf tarlada gidip gelirken onu bir adam görür. Ona burada ne aradığını sorar. Yûsuf ise kardeşlerini aradığını, keçileri nerede otlatıyorlarsa kendisine söylemesini istedi. Adam onların buradan gittiklerini söyledi. Onların Dusan mevkiine gideceklerini kendilerinden duyduğunu söyledi. Yûsuf kardeşlerini bulmak için çıktığında onları Dusan mevkiinde buldu. Onlar onu uzaktan gördü. Yûsuf onlara yetişmezden evvel onlar onu öldürmek istediklerini birbirlerine söyledi. Onlardan biri: Bakın şu rüyalar sahibi şahıs geldi. Gelin onu öldürüp bir kuyuya atalım. Onu öldürdükten sonra, şerli bir yırtıcı hayvanın yediğini söyleyelim. Bakalım onun gördüğü rüyalardan ne çıkacak. Kardeşlerinden Rubil bunu duyunca onların onu öldürmelerini engelledi. Onlara bir canı öldürüp, kan dökmemelerini söyledi. Onlara çölde kuyuya bırakmalarını teklif etti. Ellerini ona sürmemelerini istedi. Onu onların elinden kurtarıp babasına ulaştırmak istedi. Yûsuf, kardeşlerinin yanına ulaştığı zaman giydiği elbiseyi çıkardılar. Onu alıp içinde su bulunmayan bir*

kuyuya attılar. Sonra bir yere geçip ekmek yedikleri vakit, Araplardan bir kafilenin Cil'at -bir başka nüshada Cerş - tarafından onlara doğru geldiğini gördüler. Develeri kaba bir yük ile yüklü idiler. Develerden bir kısmı kerpiç, bir kısmı sakız ağacı yüklü idi. Bunların yönleri Mısır'a doğruydu. Yahuza kardeşlerine: Kardeşimizi öldürüp onun kanını dökmenin bize ne tür bir faydası olacaktı ki. Hadi gelin onu bu gelen Araplara satıp ona elimizi sürmeyelim. Nitekim o bizim kardeşimiz olup, kanımız canımızdır. Kardeşleri bu konuda itaat ettiler. Bu esnada şehirli tüccar bir kavim yanlarından geçti. Yûsuf'u kuyudan çıkarıp Araplara 20 dirhem karşılığında sattılar. Araplar Yûsuf'u beraberlerinde Mısır'a götürdüler. Rubil kuyuya geri dönüp baktığında Yûsuf'u görmeyince elbiselerini üzerinde yırtıp kardeşlerine gitti. Yûsuf'u ne yaptıklarını ve Yûsuf'suz eve nasıl gideceğini söyledi. Onlar ise Yûsuf'un elbisesini alıp hazır olan bir keçi kanı ile Yûsuf'un elbisesini kana bulayıp elbiseyi babalarının yanına giden biriyle babalarına gönderdiler. Bu elbiseyi gördüklerini ve bunun Yûsuf'un olup olmadığını babalarına sordular. Babaları ise elbiseyi tanıyıp, oğlunun elbisesi olduğunu, oğlunu onu şerli bir yırtıcı hayvanın yediğini söyledi. Babaları, uzun günler oğluna hüzünlendi. Bütün erkek ve kız çocukları babalarına taziyelerini bildirmek üzere gittiler ancak babaları kabul etmedi. Babaları, ben mezara gidene kadar Yûsuf'un hüznünü çekeceğim deyip onun için ağladı. Yûsuf'u alan şehirliler Firavun'un asayiş emirine sattılar…"[723] Bikâî, konu ile ilgili uzun bir nakil yaptıktan sonra Kur'ân'a muhalif olan yerlerin olduğunu ancak bu kısımların te'vîl edilerek Kur'ân ile uzlaştırılabileceğini söyleyip buradaki nakli bitirir.[724] Tevrât'ta geçen Hz. Yûsuf (a.s) kıssasını Kur'ân'da geçen şekliyle kıyasladığımızda birçok farklılık olduğunu görmüş oluruz. Örnek verecek olursak; "*İsrail, Yûsuf'a: kardeşlerin Nablus'ta keçileri otlatıyor. Seni onların yanına göndermemi ister misin? diye sordu."* şeklinde ifade edilirken Kur'ân'ın bize verdiği bilgide ise "*Ey babamız! Yûsuf'un iyiliğini istediğimiz hâlde, onu niçin bize emniyet etmiyorsun? Yarın onu bizimle beraber gönder de gezsin oynasın, biz onu herhâlde koruruz. dediler*."[725] şeklinde ifade edilerek Hz. Yûsuf (a.s)'un götürülme teklifini kardeşleri tarafından yapıldığını, bunu onu öldürmek veya yok etmek için belli bir plan çerçevesinde babalarına sunduklarını gösterir. Bikâî, Firavun'un gördüğü rüya

[723] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.X, s.50-54.
[724] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c. X, s.54.
[725] Yûsuf,12/11-12.

ve Hz.Yûsuf (a.s) tarafından te'vîli ile ilgili olarak Tevrât'tan konu ile ilgili uzun bir nakil getirir. Kıssa ile ilgili Tevrât'tan getirdiği nakli şöyle sürdürür:

"*Tam iki yıl sonra Firavun bir rüya gördü. Rüyada Nil Irmağı'nın kıyısında duruyordu. Irmaktan güzel ve semiz yedi inek çıktı. Çimenler, arasında otlamaya başladılar. Sonra, yedi çirkin ve cılız inek çıktı. Irmağın kıyısında öbür ineklerin yanında durdular. Çirkin ve cılız inekler, güzel ve semiz yedi ineği yiyince, Firavun uyandı. Yine uykuya daldı, bu kez başka bir rüya gördü: Bir sapta yedi güzel ve dolgun başak bitti. Sonra, cılız ve doğu rüzgârıyla kavrulmuş yedi başak daha bitti. Cılız başaklar, yedi güzel ve dolgun başağı yuttular. Firavun uyandı ve rüya gördüğünü anladı. Sabah uyandığında kaygılıydı. Bütün Mısırlı büyücüleri, bilgeleri çağırttı. Onlara gördüğü düşleri anlattı. Ama hiçbiri Firavun'un düşlerini yorumlayamadı. Bu arada baş saki Firavun'a, 'Bugün suçumu itiraf etmeliyim.' dedi, Bana ve fırıncıbaşı -bir nüshaya göre yemekçi başı- kullarına öfkelenince bizi zindana, muhafız birliği komutanının evine kapattın. Bir gece ikimiz de rüya gördük. Rüyalarımız farklı anlamlar taşıyordu. Orada, bizimle birlikte muhafız birliği komutanının kölesi İbrani bir genç vardı. Gördüğümüz rüyaları ona anlattık. Bize bir bir yorumladı. Her şey onun yorumladığı gibi çıktı: Ben görevime döndüm, fırıncıbaşı ise asıldı. Firavun Yûsuf'u çağırttı.*[726] *Hemen onu zindandan çıkardılar. Yûsuf tıraş olup giysilerini değiştirdikten sonra Firavun'un huzuruna çıktı. Firavun Yûsuf'a, 'Bir rüya gördüm' dedi, 'Ama kimse yorumlayamadı. Duyduğun her düşü yorumlayabildiğini işittim.'Yûsuf, 'Ben yorumlayamam.' dedi, 'Firavun'a en uygun yorumu Tanrı yapacaktır. Firavun Yûsuf'a anlatmaya başladı: 'Düşümde bir ırmak kıyısında duruyordum. Irmaktan semiz ve güzel yedi inek çıktı. Sazlar arasında otlamaya başladılar. Sonra arık, çirkin, cılız yedi inek daha çıktı. Mısır'da onlar kadar çirkin inek görmedim. Cılız ve çirkin inekler ilk çıkan yedi semiz ineği yedi. Bir de düşümde bir sapta dolgun ve güzel yedi başak bittiğini gördüm. Sonra solgun, cılız, doğu rüzgârının kavurduğu yedi başak daha bitti. Cılız başaklar yedi güzel başağı yuttular. Büyücülere bunu anlattım. Ama hiçbiri yorumlayamadı.' Yûsuf,*

[726] Kur'ân'ın ifadesine göre Firavun'un anlattığı rüya baş saki, - hapiste Hz. Yûsuf ile birlikte olan kişi– tarafından Hz. Yûsuf'a zindanda anlatılır, rüyayı orada yorumlar ve Firavun'a bu rüyanın yorumu baş saki tarafından aktarılır. Ondan sonra Hz. Yûsuf hapisten çıkarılıp saraya getirilir. Bkz. Yûsuf, 12/44-50; Tevrât'taki ifadeye göre ise Firavun gördüğü rüyayı yorumlaması için Hz. Yûsuf saraya çağrılır, Hz. Yûsuf rüyayı Firavun'a yorumlar. Bkz. **Tekvîn**, Bab, 41.

*‘Efendim, iki rüyan da aynı anlamı taşıyor.’ dedi, ‘Tanrı ne yapacağını sana bildirmiş. Yedi güzel inek yedi yıl demektir. Yedi güzel başak da yedi yıldır. Aynı anlama geliyor. Daha sonra çıkan yedi cılız, çirkin inek ve doğu rüzgârının kavurduğu yedi solgun başak ise yedi yıl kıtlık olacağı anlamına gelir. Söylediğim gibi, Tanrı ne yapacağını sana göstermiş. Mısır'da yedi yıl bolluk olacak. Sonra yedi yıl öyle bir kıtlık olacak ki, bolluk yılları hiç anımsanmayacak. Çünkü kıtlık ülkeyi kasıp kavuracak. Ardından gelen kıtlık bolluğu unutturacak, çünkü çok şiddetli olacak. Bu konuda iki kez rüya görmenin anlamı, Tanrı'nın kesin kararını verdiğini ve en kısa zamanda uygulayacağını gösteriyor.’ Şimdi Firavun'un akıllı, bilgili bir adam bulup onu Mısır'ın başına getirmesi gerekir. Ülke çapında adamlar görevlendirmeli, bunlar yedi bolluk yılı boyunca ürünlerin beşte birini toplamalı. Gelecek verimli yılların bütün yiyeceğini toplasınlar ve Firavun'un yönetimi altında kentlerde depolayıp korusunlar. Bu yiyecek, gelecek yedi kıtlık yılı boyunca, Mısır'da ihtiyat olarak kullanılacak ve ülke kıtlıktan kırılmayacak. Bu öneri Firavun'a ve görevlilerine iyi göründü. Firavun görevlilerine, ‘Bu adam gibi Tanrı Ruhu'na sahip birini bulabilir miyiz?’ diye sordu. Sonra Yûsuf'a,‘Mademki Tanrı sana bütün bunları açıkladı, senden daha akıllı ve bilgili bir adam yoktur.’ dedi, “Sarayımın yönetimini sana vereceğim. Bütün halkım buyruklarına uyacak. Tahttan ötürü yalnız ben senin üzerinde olacağım. Seni bütün Mısır'a yönetici atıyorum.”Sonra mührünü parmağından çıkarıp Yûsuf'un parmağına taktı. Ona ince ketenden giysi giydirdi. Boynuna altın zincir taktı. Firavun Yûsuf'a, ‘Firavun benim’ dedi, Ama Mısır'da senden izinsiz kimse elini ayağını oynatmayacak. Yûsuf'un adını-*bir nüshaya göre-*el-Hafâya koydu. İskenderiye Meliki Potifera'nın kızı Asenat'ı da ona karı olarak verdi. Yûsuf ülkeyi boydan boya dolaştı. Yûsuf Firavun'un hizmetine girdiğinde otuz yaşındaydı. Firavun'un huzurundan ayrıldıktan sonra bütün Mısır'ı dolaştı. Yedi bolluk yılı boyunca toprak çok ürün verdi. Yûsuf Mısır'da yedi yıl içinde yetişen bütün ürünleri toplayıp kentlerde depoladı. Her kente o kentin çevresindeki tarlalarda yetişen ürünleri koydu. Denizin kumu kadar çok buğday depoladı; öyle ki, ölçmekten vazgeçti. Çünkü buğday ölçülemeyecek kadar çoktu. Kıtlık yılları başlamadan, İskenderiye Kenti'nin kâhini Potifera'nın kızı Asenat Yûsuf'a iki oğlan doğurdu. Yûsuf ilk oğlunun adını Manaşşe koydu. Çünkü “Tanrı bana bütün acılarımı ve babamın ailesini unutturdu” dedi. Tanrı sıkıntı çektiğim ülkede beni*

verimli kıldı" diyerek ikinci oğlunun adını Efrayim koydu. Mısır'da yedi bolluk yılı sona erdi. Yûsuf'un söylemiş olduğu gibi yedi kıtlık yılı baş gösterdi. Bütün ülkelerde kıtlık vardı. Ama Mısır'ın her yanında yiyecek bulunuyordu. Mısırlılar aç kalınca, yiyecek için Firavun'a yakardılar. Firavun onlara, 'Yûsuf'a gidin' dedi, O size ne derse öyle yapın."[727] şeklinde uzunca bir nakilde bulunur. Bikâî, aralıklarla neredeyse kıssanın tümünü Tevrât'tan nakleder. Biz kıssanın tümünü nakletmeyip müellifimizin kıssa ile ilgili değerlendirmesini zikrdeceğiz.

Bikâî, kıssayı naklettikten sonra kıssa ile ilgili şu görüşte bulunur: Tevrât'ta zikredilen bu kıssa Kur'ân ile uyumlu olup Kur'ân'ın i'cazına şahittir. Ancak bu kıssada Kur'ân'daki geçtiği şekliyleTevrat'ta yer almayan bazı pasajların olduğunu hatırlatır. Örnek olarak:*"Ondan ümitlerini kesince, (meseleyi) gizli görüşmek üzere ayrılıp (bir kenara) çekildiler.*[728] âyetini verir ve bunun Tevrât'ta yer almadığı bilgisini verir. Müellifimizin tespitine göre Tevrât'a göre Hz. Yûsuf kardeşleriyle ikinci görüşmede kendisini onlara tanıtırken Kur'ân'daki ifadeye göre Hz. Yûsuf kendisini üçüncü görüşmede onlara tanıtmış, başından geçenleri anlatmıştır. Bikâî'ye göre onların Tevrât'ta bunu zikretmemeleri insanları aldatmadan ibarettir."[729] şeklindeki ifadelerle Hz. Yûsuf (a.s)'ın Tevrât ve Kur'ân'da geçen kıssasındaki farklılığı ortaya koyarak bir kısım bilgilerin saklandığı veya değiştirildiği bilgisini verir. Kıssanın Kur'ân ile Kitâb-ı Mukaddes arasındaki bir diğer farkı şu şekilde ifade eder: Kur'ân'a göre Hz. Yûsuf, "*Ya'kûb'un ihtiyarlığının oğlu olması nedeniyle*"[730] değil Ya'kûb'un diğer kardeşlerde olmasını istediği özellikleri onda görmesinden dolayı en sevgiliydi. İbrâhim İshak ve sonra Ya'kûb'un mirasını taşıyacak donanımda görülen kişi Yûsuf'tur.[731]Bundan dolayı Yûsuf, Ya'kûb'a rüyasını anlatınca, Ya'kûb:*"İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce iki atan İbrâhim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Ya'kub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.*"[732] geçtiği üzere kendisine adeta bir müjde

[727] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.X, s.138-145.
[728] Yûsuf, 12/80.
[729] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.X, s.221.
[730] **Tekvin**, 37/3.
[731] Mustansır Mîr, "Kur'ân'da İroni: Bir Yûsuf Kıssası İncelemesi", Çev. Ali Akay, **Dicle Üniversitesi Dergisi**, c.VII, sy. 2, 2007, s. 202.
[732] Yûsuf, 12/6.

verir. Yûsuf sûresinin ilk ve son âyetlerini ayrı tuttuğumuzda konusunun dışında herhangi bir bilgi içermeyen adeta kompozisyon şeklini ihtiva eden bir sûre ile karşı karşıya kalırız.

3.1.5.7. Hz. Yûnus Kıssası Hakkında Bilgi Vermesi

Yûnus kıssası hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan bir kıssadır. Kıssa her iki kitapta birçok yerde benzeşmesine rağmen birçok yerde de farklılıklar arz etmektedir. Kur'ân "*Doğrusu Yûnus da peygamberlerdendir*."[733] demesine rağmen Onun beldede ne kadar kaldığı ve peygamberlik vazifesi ile ilgili bilgiye değinmez. Tefsîrlerde Hz.Yûnus kıssası hakkındaki haberler ekseriye sahâbe ve Tâbîûnden gelen haberlere dayanmaktadır. Bikâî'inin kıssa ile ilgili tefsîrine aldığı bilgiler ise tamamen Kitâb-ı Mukaddes bilgileridir. Bikâî'nin Kitâb-ı Mukaddes'ten naklettiği bilgilere göre Hz. Yûnus, İsrailoğullarına mensup bir peygamber olup, İsrail krallığının hüküm sürdüğü Filistin'de doğup Ninova'ya peygamber olarak gönderilmiştir.[734] Kur'ân, Hz. Yûnus'un yüzbin veya daha fazla insana peygamber olarak gönderildiğini[735] haber verirken, gönderildiği yerin ismi ile ilgili bilgi vermez. Bikâî'nin "*Kalk, Ninova'ya, o büyük kente git ve halkı uyar" diye seslendi, "Çünkü kötülükleri önüme kadar yükseldi*."[736] şeklinde geçen Hz. Yûnus ile ilgili kıssanın bilgileri tamamen Kitâb-ı Mukaddes'ten alınmıştır.[737] Bikâî, Hz. Yûnus hakkındaki bilgilerin teminin tümünde Kitâb-ı Mukaddes'ten istifade eder. Hz. Yûnus'un gemiye binmesi, çekilen kur'a[738] ile denize atılması, balık tarafından yutulması ve sonrasında balığın karnında iken Allah'a yalvarıp kusurunu itiraf etmesi ile ilgili bilgilerde Kur'ân'da detaya girilmezken, Kitâb-ı Mukaddes'te ise bu bilgiler çok ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Konular arasında ayrıntı farkı olmakla beraber bu konular her iki kitapta öz itibariyle uyuşmaktadır. Ana hatlarıyla birbirine benzeyen Bikâî'nin tefsîrine aldığı Kitâb-ı Mukaddes nakli şu şekildedir:

---

[733] Saffât, 37/139.
[734] Yûnus Kitabı, 1-2.
[735] Bkz.Saffât, 37/144.
[736] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XVI, s.297.
[737] Yûnus Kitabı, 1-2.
[738] Bütün fakihler, bu kıssadaki kur'a çekme hadisesine kıyasla, herhangi bir insanı denize atma veya can tehlikesi bulunan bir ortamda kur'a yöntemine başvurarak böyle bir uygulamaya gitmenin caiz olmadığını, aksine, çözümlenmesi zor ve çetin meselelerde kur'a yöntemine başvurulabileceği kanaatindedirler. Kıssaların gayeleri arasında hukuki bir gaye bulunup bulunmadığı ile ilgili bkz. Abdullah Acar, "Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'ân Kıssaları", **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy. X, 2007, s.121.

"Yûnân Rab'bin huzurundan Tarşiş'e kaçmaya kalkıştı. Yafa'ya inip Tarşiş'e giden bir gemi buldu. Ücretini ödeyip gemiye bindi. Rab'den uzaklaşmak için Tarşiş'e doğru yola çıktı. Yolda Rab denize şiddetli bir rüzgâr gönderdi. Öyle bir fırtına koptu ki, gemi neredeyse parçalanacaktı. Gemiciler korkuya kapıldı. Her biri kendi ilahına yalvarmaya başladı. Gemiyi hafifletmek için yükleri denize attılar. Yûnân ise teknenin ambarına inmiş, yatıp derin bir uykuya dalmıştı. Gemi kaptanı Yûnân 'ın yanına gidip, 'Hey! Nasıl uyursun sen?' dedi, 'Kalk, Tanrına yalvar, belki halimizi görür de yok olmayız' Sonra denizciler birbirlerine, 'Gelin, kur'a çekelim' dediler, 'Bakalım, bu bela kimin yüzünden başımıza geldi.' Kur'a çektiler, kur'a Yûnân'a düştü. Bunun üzerine Yûnân'a, 'Söyle bize!' dediler, 'Bu bela kimin yüzünden başımıza geldi? Ne iş yapıyorsun sen, nereden geliyorsun, nerelisin, hangi halka mensupsun?' Yûnus, 'İbrani'yim' diye karşılık verdi. 'Denizi ve karayı yaratan göklerin Tanrısı Rab'be taparım.' Denizciler bu yanıt karşısında dehşete düştüler. 'Neden yaptın bunu?' diye sordular. Yûnân'ın Rab'den uzaklaşmak için kaçtığını biliyorlardı. Daha önce onlara anlatmıştı. Deniz gittikçe kuduruyordu. Yûnân'a, 'Denizin dinmesi için sana ne yapalım?' diye sordular. Yûnân, 'Beni kaldırıp denize atın' diye yanıt verdi, 'O zaman sular durulur. Çünkü biliyorum, bu şiddetli fırtınaya benim yüzümden yakalandınız.' Denizciler karaya dönmek için küreklere asıldılar, ama başaramadılar. Çünkü deniz gittikçe kuduruyordu. Rab'be seslenerek, 'Ya Rab, yalvarıyoruz' dediler, 'Bu adamın canı yüzünden yok olmayalım. Suçsuz bir adamın ölümünden bizi sorumlu tutma. Çünkü sen kendi istediğini yaptın, Ya Rab. 'Sonra Yûnân'ı kaldırıp denize attılar, kuduran deniz sakinleşti. Bu olaydan ötürü denizciler Rab'den öyle korktular ki, O'na kurbanlar sundular, adaklar adadılar. Bu arada Rab Yûnân'ı yutacak büyük bir balık sağladı. Yûnân üç gün üç gece bu balığın karnında kaldı. Yûnân, balığın karnından Tanrısı Rab'be şöyle dua etti: Ya Rab, sıkıntı içinde sana yakardım, Yanıt verdin bana. Yardım istedim ölüler diyarının bağrından, Kulak verdin sesime. Beni engine, denizin ta dibine fırlattın. Sular sardı çevremi. Azgın dalgalar geçti üzerimden. Huzurundan kovuldum dedim, Yine de bakacağım kutsal tapınağına. Sular boğacak kadar kuşattı beni, Çevremi enginler sardı, Yosunlar dolaştı başıma. Dağların köklerine kadar battım. Dünya sonsuza dek sürgülendi arkamdan; ama ya Rab, Tanrım, canımı sen kurtardın çukurdan. Soluğum tükenince seni andım. Ya Rab, duam sana, kutsal tapınağına erişti. Değersiz putlara tapanlar,

nankörlük etmiş olurlar. Ama şükranla kurban sunacağım sana. Adağımı yerine getireceğim. Kurtuluş senden gelir, ya Rab!' Rab balığa buyruk verdi ve balık Yûnân'ı karaya kustu."[739] Kur'ân'da anlatılan bu pasaj Kitâb-ı Mukaddes'te Yûnus kıssasının ikinci bölümünü oluşturmakta olup özü itibariyle Kur'ân'daki anlatıma uymaktadır.[740] Bikâî, burada konuyla ilgili bilgileri doğrudan Kitabı Mukaddes'ten nakletmiş, isrâîliyyât nakilleri ile meşhur olmuş müfesirlere başvurmamıştır. Bikâî, Yûnus kıssasının bir kısmını almakla yetinmemiş, Kitâb-ı Mukaddes'teki kıssanın tamamını tefsîrine almayı tercih etmiştir.

Bikâî'nin, Kitâb-ı Mukaddes'ten naklettiği bilgileri tenkîte tabi tutmadığı gözden kaçmamaktadır. Kur'ân'da Hz.Yûnus için: "*O, öfkelenerek giderken, kendisini sıkıntıya sokmayacağımızı sanmıştı*"[741] diyerek açıkladığı âyette Hz. Yûnus Ninova şehrinde iken sabretmeyip orayı terkeder ve sonrasında denize atılıp balık tarafından yutulması hâdisesi gerçekleşir. Oysa Kitâb-ı Mukaddes'e göre Hz. Yûnus'un öfkelenme sebebi Rabbin Ninova halkını cezalandırmaktan vazgeçmesidir. Hâlbuki bir Peygamber'in bu tarz bir konu için Rabbe öfkelenmesi hiçbir şekilde kabul görmez. Konu ile ilgili nakli getiren Bikâî, burada konuyu bu yönden değerlendirme yoluna gitmemiş, okuyucuya herhangi bir açıklama yapmadan nakli doğrudan yapmıştır. Konu ile ilgili nakil şu şekildedir:

"*Rab Yûnân'a ikinci kez şöyle seslendi: 'Kalk, Ninova'ya, o büyük kente git ve sana söyleyeceklerimi halka bildir.' Yûnân, Rab'bin sözü uyarınca kalkıp Ninova'ya gitti. Ninova öyle büyük bir kentti ki, ancak üç günde dolaşılabilirdi. Yûnân, kente girip dolaşmaya başladı. Bir gün geçince, 'Kırk gün sonra Ninova yıkılacak!' diye ilan etti. Ninova halkı Tanrı'ya inandı. Oruç ilan ederek büyüğünden küçüğüne hepsi çula sarındı. Ninova kralı olanları duyunca, tahtından kalkıp kaftanını çıkardı; çula sarınarak küle oturdu. Ardından Ninova'da şu buyruğu yayımladı: Kral ve soyluların buyruğudur: Hiçbir insan ya da hayvan - ister sığır, ister davar olsun - ağzına bir şey koymayacak, otlamayacak, içmeyecek. Bütün insanlar ve hayvanlar çula sarınsın. Herkes var gücüyle Tanrı'ya yakararak kötü yoldan, zorbalıktan vazgeçsin. Belki o zaman Tanrı fikrini değiştirip bize acır, kızgın*

[739] Yûnus Kitabı, 1-2
[740] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XVI, s.297-298.
[741] Enbiyâ, 21/87.

öfkesinden döner de yok olmayız.'Tanrı Ninovalılar'ın yaptıklarını, kötü yoldan döndüklerini görünce, onlara acıdı, yapacağını söylediği kötülükten vazgeçti. Yûnân, buna çok gücenip öfkelendi. Rab'be şöyle dua etti: "Ah, ya Rab, ben daha ülkemdeyken böyle olacağını söylemedim mi? Bu yüzden Tarşiş'e kaçmaya kalkıştım. Biliyordum, sen lütfeden, acıyan, tez öfkelenmeyen, sevgisi engin, yapacağı kötülükten vazgeçen bir Tanrısın. Ya Rab, lütfen şimdi canımı al. Çünkü benim için ölmek yaşamaktan iyidir." Rab, "Ne hakla öfkeleniyorsun?" diye karşılık verdi. Yûnân, kentten çıktı, kentin doğusundaki bir yerde durdu. Kendisine bir çardak yaptı. Gölgesinde oturup kentin başına neler geleceğini görmek için beklemeye başladı. Rab Tanrı Yûnân,'ın üzerine gölge salacak, sıkıntısını giderecek bir keneotu sağladı. Yûnân, buna çok sevindi. Ama ertesi gün şafak sökerken, Tanrı'nın sağladığı bir bitki kurdu keneotunu kemirip kuruttu. Güneş doğunca Tanrı yakıcı bir doğu rüzgârı estirdi. Yûnân başına vuran güneşten bayılmak üzere'ydi. Ölümü dileyerek, "Benim için ölmek yaşamaktan iyidir" dedi. Ama Tanrı, 'Keneotu yüzünden öfkelenmeye hakkın var mı?' dedi. Yûnân, 'Elbette hakkım var, ölesiye öfkeliyim' diye karşılık verdi. Rab, 'Keneotu bir gecede çıktı ve bir gecede yok oldu' dedi. 'Sen emek vermediğin, büyütmediğin bir keneotuna acıyorsun da, ben Ninova'ya, o koca kente acımayayım mı? O kentte sağını solundan ayırt edemeyen yüz yirmi bini aşkın insan, çok sayıda hayvan var."[742] Kur'ân'ın ifadesine göre Hz. Yûnus, belde halkını tevhid ilkesi etrafında bir yaşam çizgisine çekmeye çalıştığı hâlde Ninova halkı inkârcı bir tavır sergilemiştir. Bunun üzerine Hz. Yûnus bu duruma sabretmeyip tebliğ görevini bırakarak şehri terk etmiştir. Kitâb-ı Mukaddes'in ifadesine göre ise Yüce Allah belde halkını helak etmedi diye Allah'a öfkelenip şehri terk edip çıkmıştır. Böyle bir iddiada bulunmak peygamberleri zan altında bırakma manasına gelir. Bu da onların vazifelerine muhalif davrandıklarını iddia etmek olur. Bu tarz haberler inancımız açısından sakıncalıdır.

Bikâî, Kıssayı baştan sona Kitâb-ı Mukaddes'ten naklettiği hâlde kıssa ile ilgili eleştiri cihetine gitmez. Okuyucuyu kıssa ile başbaşa bırakır. Ancak Bikâî dışındaki birçok müfessir kıssa ile ilgili nakil getirdikten sonra kıssa ile ilgili değerlendirmede bulunur. Taberî, "*Hz. Yûnus'un ne için ve kime öfkelendiği ile ilgili*

[742] Bikâî, **Nazmü'd-Dürer**, c.XVI, s.297-301.

olarak âlimlerin farklı görüşlerde bulunduğunu söyler. İbn Abbâs'a nisbet ettiği bir rivâyette Hz.Yûnus'un kavmine öfkelendiğini nakleder. Ancak İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bir başka haberde Hz.Yûnus'un Yüce Allah'ın Ninova halkını helak etmeyip affettikten sonra ben bu beldeye yalancı olarak dönmek istemem deyip öfkelendiğidir."[743] şeklinde bir görüş belirtir. Razî, konu ile birçok nakli getirdikten sonra "*Âyette, Yûnus (a.s.)'ın kime kızdığına dair bir açıklama yoktur. Ancak ne var ki biz, Allah'nın Peygamber'inin, Rabb'ine öfkelenmesinin caiz olmayacağını kesinkes ona söylüyoruz. Çünkü bu, Allah'ın, emir ve yasakların mâliki olduğunu bilmeyenlerin sıfatıdır. Allah'ı bilmeyen ise, nebi olması şöyle dursun, mümin bile olamaz*."[744] diyerek Kitâb-ı Mukaddes'te Hz. Yûnus'un Allah'a öfkelenmesi ile ilgili haberi kabul etmez.

Seyyid Kutup, ise konu ile ilgili olarak bu kıssada dikkate alınması gereken uyarılar, yaklaşımlar var diyerek, "*Peygamberliğin yükümlülüklerine sabredememiş, milletinin inanmaması yüzünden canı sıkılmıştı. Davet sorumluluğunu bir kenara bırakmış, öfkeyle bulunduğu yeri terketmişti*."[745] sözüyle Hz.Yûnus'un Allah'a değil, inanmayan halka öfkelendiğini ifade eder.

Müfesirlerin ekserisi kıssa ile ilgili haberleri Kitâb-ı Mukaddes'ten aldığı için Hz.Yûnus'un öfkelenmesinin Yüce Allah'ın Ninova halkını affedip helak etmemesine bağlar. Hâlbuki böyle bir bilginin sorgulanmaması ismet sıfatına sahip peygamberleri zan altında bırakmak anlamına gelir. Malesef isrâîliyyât nakillerinde hassas davranmaya çalışan Bikâî, bu konuda isrâîliyyât naklini tenkît etmeden kabul etmiştir.

[743] Taberî, **Câmiu'l- Beyân 'an Te'vîli Âyi'l Kur'ân**, XVIII/512
[744] Fahreddîn er-Râzî, **Mefâtîhu'l-Ğayb**, c.XVI, s.216-217.
[745] Seyyid Kutup, **Fizılâli'l-Kur'ân**, Hikmet yayınları, İstanbul tsz. X/165.

SONUÇ

Yahudi, Hıristiyan ve diğer dinlere ait haberler anlamına gelen isrâîliyât günümüze kadar yazılmış olan birçok tefsîrde kullanılagelmiştir. **İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî'nin "***Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver"* adlı tefsîrinde isrâîliyyâtı ele alış biçimi, isrâîliyyât delilleri, âyet tefsîrlerinde isrâîliyyâtı şahit getirmesi ile ortaya çıkan sonuçlar bu çalışmanın temel konusudur.

Bütün insanlığa inen Kur'ân-ı Kerîm, dar bir kitleye hitap etmeyip birçok milletten bahseder. Ehl-i Kitâb terkibinin geçtiği âyetlerde, onların arasında övgüye lâyık olan kişileri vasf eder, özelliklerinden bahseder. Bunlardan bir kısmının "*kantarla emanet bıraksan onu sana ödeyeceklerini, hepsinin bir olmadığını, onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyup duranların olduğunu, bunların Allah'a ve ahiret gününe îmân ettiklerini, kötülükten men edip iyiliklere koştuklarını, bunların da iyilerden olduklarını*"[746] haber verir. Bunlar arasında "*Allah'a ortak koşanların olduğunu,*[747] *onlardan bir kısmının, Kitapta olmadığı hâlde Kitaptan zannedesiniz diye dillerini eğip büktüklerini, O, Allah katından olmadığı hâlde: "Allah katındandır" dediklerini, bile bile Allah'a karşı yalan söylediklerini,*[748] *onlara inanmanız halinde sizi küfre saptıracaklarını*[749] *Rablerinden kendilerine gelen Tevrât ve İncîl'i gereğince uygulamayanların*"[750] da bulunduğunu ifade eder. Kur'ân'ın birçok yerde Ehl-i Kitâb'tan bahsetmesi Kur'ân metninin anlaşılması için Kur'ân öncesi vahiy metinlerinin tahlîl edilmesini gerekli kılmıştır. Bu metinlerin başında Yahudi ve Hristiyanların Kitâb-ı Mukaddes'i gelmektedir. Kur'ân'dan önceki vahiylerin bize intikalinin bir takım hatalar ve yanlış yorumlardan zarar görmesi, başta sahâbenin, sonrasında onları takip eden Tâbîûn

[746] Âl-i İmrân, 3/75-113-115.
[747] Bakara, 2/105.
[748] Âl-i İmrân, 3/78.
[749] Âl-i İmrân, 3/100.
[750] Mâide, 5/68.

neslinin daha sonra isrâîliyyât olarak nitelendirilecek bilgilerin naklinde ihtiyatlı davranmalarını zorunlu kılmıştır. Ancak onlardan sonra bu tarz nakillerin belli bir ölçü ve dikkat içerisinde yapıldığını söylemek büyük bir yanılgıya sebep olur. Zamanla isrâîliyât adı altında tefsîr ilmine yerli yersiz her türlü bilgi sokuşturulmuş, İslâm inancına aykırı, peygamberlerin ismet sıfatını hiçe sayan sayısız isrâîliyyât nakli yapılmıştır. Bu tür bilgiler nakledilirken, çok az müfessir tarafından eleştirilmiş, geriye kalan büyük bir kısmı ise herhangi bir tenkit ve tasnife tabi tutmadan isrâîliyyât nakillerini eserlerine almıştır.

Rivâyet tefsîr geleneğinin öncüsü olan Taberî, isrâîliyyât nakillerini herhangi bir tenkîte tabi tutmadan nakletmiştir. Bunu yaparken birçok garip şeyi naklettiği hâlde sıhhatiyle ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Dinin veya aklın reddettiği bir takım haberleri nakletmesine rağmen bâtıl oluşuyla ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bilinmesinde fayda olmayan tafsilatların ardına düşerek konunun uzamasına sebep olmuştur. Taberî'nin bu tarz haberleri kendisinden sonraki insanlara nakletme gayesiyle yaptığını düşünmek en isâbetli görüş olsa gerek. Ancak birçok müfessirin kendisinden bu tarz nakilleri aynı şekilde tenkide tabi tutmadan nakletmesi zamanla meselenin içinden çıkılamaz bir hal almasına sebep olmuştur.

İbn Kesîr, isrâîliyyât nakillerinin gelişi güzel bir şekilde yapılmasına itiraz etmiş bu konuda bir tasnife gidilmesi gerektiğini isrâîliyyâta olan bakışıyla ortaya koymuştur. İbn Kesîr'in, doğru veya yalan olması muhtemel rivâyeti naklettikten sonra bunun rivâyeti caiz olan isrâîliyyâttan olduğunu söylemesi, aklın kabul etmeyeceği rivâyeti red etmesi, akla ve naslara aykırı rivâyetlerin bâtıl oluşunu ifade etmesi, bâzı israilî rivâyetlerden uzak durması gibi birçok yönü hem bu konuda olan rahatsızlığını dile getirmiş hem de isrâîliyyât nakillerinin gelişi güzel kabul edilemeyeceği fikrini ortaya koymuştur.

Nitekim İbn Kesîr'in isrâîliyyât nakillerine ihtiyatlı ve eleştirel yaklaşımı kendisinden yaklaşık bir asır sonra doğan müfessir İbrâhîm b. Ömer el- Bikâî'nin isrâîliyyât alanında yeni bir yöntem ortaya çıkarmasıyla isrâîliyyât bilgileri yeniden kurgulanıp yeni bir yöntemle nakledilecektir. Onun izlemiş olduğu yöntem yeni bir yöntem olup isrâîliyyât nakillerinin tasnifine kapı aralamıştır. Bikâî'nin isrâîliyyât alanında ortaya koyduğu metot Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakildir.

Müfessirlerin isrâîliyyât nakillerine olan bakışını ana hatlarıyla değerlendirdikten sonra çalışma konumuzu oluşturan müellifimizin bu konuya yaklaşımınını değerlendirmek istiyoruz.

Yaptığımız araştırmada müellifimizin Kur'ân âyetlerini tefsîr ederken isrâîliyât bilgilerini ağırlıklı olarak Kitâb-ı Mukaddes'ten naklettiğini tespit ettik. Müellifimizin isrâîliyât nakillerinde Tevrât, İncîl ve Zebûr'dan yararlanması onu bu alanda farklı kılmıştır. Çünkü Bikâî, isrâîliyyâtı Ka'bu'l-Ahbar, Vehb b. Münebbih, İbn Cüreyc, es-Süddi, Mesleme en-Nasara, Muhammed b. İshak gibi şahıslardan almaktan ziyade doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten nakleder. Bikâî, bu yöntemi izlerken sahâbenin yolunu takip ettiğini ifade ederek, onların da birçok konu ve yerde bu nakillerden istifade ettiklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu tarz bir nakil onu Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmanın meşrûiyetinin hararetli savunucusu haline getirmiştir.

Bikâî, diğer müfessirlerin hiç kullanmadıkları ya da az kullandıkları Kitâb-ı Mukaddes'e geniş yer vermiştir. Bu yöntemle semavi kitapları karşılaştırmalı olarak incelemiş, ilahi dinlerin kaynağının aynı kaynak olduğunu, ancak safiyetini koruyarak bu güne kadar ulaşan tek dinin sadece İslâm olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.

Yaptığımız çalışmada müellifimizin bir âyetin tefsîrini yaparken isrâîliyyât nakilleri olarak Tevrât, İncîl ve Zebûr'dan yararlandığını tespit etmekle beraber, birçok konu ve yerde metinsel tasarrufa gidip, tahrîf, tebdîl gibi durumlar için okuyucuyu uyardığını tespit ettik. Ancak az da olsa isrâîliyyât naklini verirken metni herhangi bir tenkîte tabi tutmadan naklettiğini de tespit etmiş olduk.

Müellifimizin tefsîr sahasına kazandırdığı bu yöntem muasırları tarafından kabul görmemiş, birçok yönüyle onu eleştirilerin hedefi haline gelmiştir. Tahrîf edilmiş bir kitaptan naklin caiz olamayacağı üzerinde inşa edilen itirazlar yüksek sesle dile getirilmiş Sehavî gibi birçok müellif tarafından acımasızca eleştirilmiştir. Ayrıca müellifimizin yaşadığı dönemde tasavvufa yönelimin revaçta olması Bikâî'nin de İbnu'l-Arabî ve İbn Fârıd gibi tasavvufçuları tekfir etmesi onu ayrıca eleştirilerin odağı haline getirmiştir.

isrâîliyât nakilleri olarak Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan yararlanması onun bir süre tefsîrine ara vermesine sebep olmuş, muarızlarına cevap vermek için "*el-Akvâlü'l-Kavîme fî Hükmi'n-Nakl Mine'l-Kütübi'l-Kadîme"* adlı eseri yazmak zorunda kalmıştır. Müellifimiz bu eserde yaptığı işin doğruluğunu, Kitab-ı Mukades'ten nakilden bulunmanın İslâm inancına aykırı olmadığını savunmuş bunu getirmiş olduğu âyet, hadîs ve sahâbe sözleriyle ispatlamaya çalışmıştır.

Eserinde Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmasının Ehl-i Kitâb'ın aleyhine delil getirme, istişhâd, şer'i hükümleri tey'id, yalanlarını ortaya çıkarma gibi gayelerle yaptığını savunmuştur. Birçok âlimin eserlerinde doğrudan Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin bulunduğunu getirdiği nakillerle ispatlamıştır.

Yaptığımız çalışmada müellifimizin isrâîliyyât nakilleri olarak doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten yararlanırken bunu belli bir yöntem ve sınırlılıkta yaptığını tespit ettik. Başta Tevrât olmak üzere İncîl ve Zebûr'dan yararlanmış olan müellif rivâyet tefsîr geleneğinde sürekli var olan birçok israilî konuya değinmediğini görmüş olduk.

İsrailî rivâyetlerde İslâm inancına aykırı nakillerden genel olarak sakındığı, naklettiği yerlerde peygamberlerin ismet sıfatını zedeleyecek konulara itiraz ettiği veya okuyucuyu bu konuda uyardığını gördük. Tevrât'tan getirdiği nakillerde kullandığı Tevrât nüshası hakkında bilgi vererek bu nüshanın kendi döneminde yaşayan Ehl-i Kitab'ın ellerinde olan nüsha olduğu ile ilgili bilgi verir. Aynı şekilde nakilde bulunduğu Tevrât metninde tasurrufta bulunması, Kur'ân ve Tevrât kıssalarını mukayese etmesi, ahkâm âyetlerinin tefsîrinde Tevrât'tan yararlanması, Tevrât'ta tahrîf edilmiş bölümler hakkında bilgi vermesi gibi yöntemleri onu bu alanda farklı kılmıştır.

İncîl metinlerinden nakilde bulunurken kullandığı İncîl nüshası hakkında bilgi vermesi, aynı konu ile ilgili her dört İncîl'den nakil getirmesi, bunların farklılıklarını ortaya koyması, İslâm inancına aykırı nakiller için uyarması gibi hususlar eserinde dikkate değer yönlerdir.

Zebûr'dan getirdiği nakillerde konuyla ilgili birden çok Mezmur'a başvurması, Kur'ân ve Tevrât ile örtüşen Zebûr konularının her üç kitapta aynı konuların bulunduğunu tespit etmesi gibi hususlarda onu bu alanda farklı kılmıştır.

Hz. Peygamber'in müjdelenmesi ile ilgili Kitâb-ı Mukaddes'ten nakiller getirerek 'beşairu'n-nubuvve' konusu üzerinde durması, Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Yûsuf (a.s), Hz. Yûnus (a.s.) gibi peygamberlerin hayatı ile ilgili bilgilerin temininde doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten yararlanması, onları rahatsız edecek rivâyetlerden sakınması ve bu konuda hassas davranması onu bu konuda özgün kılmıştır.

Müellifimizin isrâîliyyât nakilleri olarak Kitâb-ı Mukaddes'ten yararlanırken abartıya gitmesi, bazen bir konu için Tevrât, İncîl veya Zebûr'dan sayfalarca nakil getirmesini eleştirilebilecek yön olarak görmekteyiz. Onun nakil konusunda işi abartması eserini eline alan kişinin Kitâb-ı Mukaddes okuduğu hissine kapılabileceği kanaatine de sahip olduk.

Müfessirlerin isrâîliyyât nakillerinde dikkat etmeleri gereken hususlara riâyet etmeleri halinde isrâîliyyât naklinin tefsîr ilminde kullanılabileceği görüşünün tarafımızca daha kuvvetli görüş olduğu araştırmamızda benimsenmiştir. İsrailî rivâyetlerin; sahih, aklın ve dinin kabul edebileceği, faydasız ve bâtıl şeylerden berî olması halinde ister Yahudi, Hristiyan veya başka bir kaynağa dayansın isterse tahrîf ve tebdîle uğramış Kitâb-ı Mukaddes metinlerin naklinden olsun tefsîr ilminde kullanılmasının bir sakıncasının olmadığı kanaatine ulaştık.

KAYNAKÇA

ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd, **el-Mu'cemu'l-Mufehres lî Alfâzî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru Kütübi'l-Mısrîyye, Kâhire 1945.

ACAR, Abdullah, "Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'ân Kıssaları", **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy. X, s.97-151, Konya 2007.

ADAM, Baki, "Tevrât'ın Tahrîfi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış", **AÜİFD. Dergisi,** c.XXXVI, s.359-404. Ankara 1997.

……....., "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tevrât'ın Rolü", **İslâmî Araştırmalar Dergisi,** c.IX, sy.1-4, s.167-176, Ankara 1996.

……....., **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrât, Pınar Yayınları**, İstanbul 2015.

……....., **Yahudiliğin İslâm'a Ve Hristiyanlığa Bakışı,** Dinler tarihi Derneği Yayınları, Ankara 1998.

AHMED b. Hanbel, **Müsned**, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2001.

AHMED, Emîn, **Fecrü'l-İslâm**, Dâru'l-Kitâb el-Arabî, Beyrut 1969.

ÂİŞE Abdurrahman, **et-Tefsîrü'l-Beyânî li'l-Kurâni'l-Kerîm**, Dâru'l-Maârîf, Kâhire tsz.

AKINCI, Âdem, "Kur'ân'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri", **HRÜİF. Dergisi,** sy. 13, s.41-63, Şanlıurfa 2004.

AKTAŞ, Mehmet Nurullah, **Nüzûl Sürecinde Önceki Hukuk Sistemlerinin Değeri**, -Basılmamış Doktora Tezi-, Ankara 2011.

ALİ, Cevâd, **el-Mufassal fî Târîhı'l-Arab Kable'l-İslâm**, Mektebetü'n-Nahda, Bağdat 1970.

ALTIKULAÇ, Tayyâr "İbnü'l-Cezerî", **DİA**, İstanbul 1999, c.XX, s. 551-557.

ÂŞÛR, Saîd Abdulfettâh, **el-Asru'l-Memâliki fî Mısır ve'ş-Şam**, Dâru'n-Nahda, Kâhire 1976.

ATEŞ, Ali Osman, "Din Tahrîfi ve İstismarı", **ÇÜİF. Dergisi,** c.IV, sy. I, Adana 2004.

……., **İslâm'a Göre Ehli Kitâb ve Câhiliye Örf ve Adetleri**, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.

ATEŞ, Süleyman, **Kur'ân'ın Evrensel Mesajı**, Yeni Ufuklar Neşriyât, İstanbul tsz.

ATHAMINA, Khalıl, "İslâm Bakış Açısında Hz. İbrâhim: **"**İslâm Öncesi Monoteizmin Gelişimi Üzerine Bâzı Düşünceler", Çev. Ali Osman Kurt, **AÜİFD. Dergisi,** c. XVIII, sy.1, Ankara 2006.

AYDEMİR, Abdullah, **Tefsirde İsrâîliyyât**, Beyan Yayınları**,** İstanbul 2012.

AYĞAN, Fadıl, **Hz. Peygamber'in Nübüvvetini Kanıtlama Açısından Beşâiru'n-Nübüvve**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, İstanbul 2011.

BÂSAMED, Nur b. Muhammed, **Mevkifu's-Sahâbe Min Rivâyeti'l- İsrâîliyyât fi't-Tefsîr-Dirâse ve Tahlîl-**, Basılmamış Yüksek Lİsâns Tezi, Mekke 2007.

BEDEVÎ, Cemâl, "Kitâb-ı Mukaddes'te Hz. Muhammed (s.av.)", Çev. Ahmet Tahir Dayhan, **DEÜ. Dergisi,** sy. XI, İzmir 1998.

BEYZÂVÎ, Nasıruddîn Ebû Said, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, thk. M.Abdurrahman el-Maraşlî, Dâru Ihyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1418,

BİKÂÎ, **Delâletü'l-Burhân alâ Tenâsübî'l Kur'âni'l Azîm,** thk. Abdullah Abdurrahman el-Hatib, Mecelletu'l-İlmiyye 2005.

……..., **el-Akvâlü'l-Kavîme fî Hükmi'n-Nakl Mine'l-Kütübi'l- Kadîme**, thk. Muhammed el-Hûlî, Mursî, Mecelletü'l-Mahtûtâti'l-Arabîyye 1401/1980.

……..., **el-İlâm bî Sinnî'l-Hicretî–ile'l-Şam**, thk. Muhammed Mecîr el-Hatîb el Hasanî, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1997.

……..., **el-Kavlü'l-Mufîd Fî Usûlî't-Tecvîd lî Kitâbi Rabbine'l-Mecîd**, thk. Hayrullah Şerif, Dâru'l-Beşâir, Beyrut 1995.

……..., **İzhâru'l-Asr li Esrâri Ehli'l-Asr**, Riyad 1992.

……..., **Mâ lâ Yüstağnâ anhu'l İnsân Min Milhi'l-Lisân,** thk. Mashûr Masahrâh/Nasrûddîn Ebû Hudayr, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 2010.

……..., **Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver,** Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kâhire 1984.

……..., **Unvânu'z-Zaman fî Terâcimi'ş-Şuyûhi ve'l-Akrân**, Dârü'l- Kütüb ve'l-Vesâiku'l-Kavmîyye, Kâhire 2001.

BİLGİZ, Mûsâ, "Kur'ân'da Bilgi ve Düşünce Üretimi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,** İstanbul, c.I, sy. 3, İstanbul 2012.

BİLMEN, Ömer Nasûhî, **Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Alîsi ve Tefsîrî**, Akçağ Yayınları, Ankara 1991.

……**., Büyük Tefsîr Tarîhi**, Bilmen Yayınevi, İstanbul tsz.

BUCAILLE**,** Maurıce, **Kitâb-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim**, Türkiye Öğretmenler Vakfı Yayınları, İzmir tsz.

BURSEVÎ, İsmâil Hakkı **Rûhu'l-Beyân**, Dârul- Fikr, Beyrut tsz.

CERRAHOĞLU, İsmâil, "Tefsir Sahasında İsrâîliyyâta Kısa Bir Bakış II", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** c.I, sy. VII, Ankara 1962.

……**., Tefsir Usûlü,** Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1971.

CİLÂCI, Osman, **Dinler ve İnsanlar**, Damla Matbaası, Konya 1990.

ÇAĞIL, Necdet, **Kitâb-ı Mukaddes'in Neyi Tahrîf Edildi**, Beyân Yayınları, Ankara 2016.

ÇAKAN, İsmâil Lütfî, **Hadîs usûlü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985.

ÇELEBİ, Kâtib Hacı Halife, **Keşfu'z'Zunûn,** Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî**,** Beyrut 1992.

ÇETİNER, Bedrettin, **Esbâb-ı Nüzûl**, Çağrı Yayınları, İstanbul tsz.

DARTMA, Bahattin, "Tefsîr İlminin Kadîm Problemine Yeni Bir Çözüm Önerisi", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** c.VIII, sy. 4, Samsun 2008.

DÂVUD, Abdulahâd, **Tevrât ve İncîl'e Göre Hz. Muhammed**, çev. Nusret Çam, Nil Yayınları, İzmir 1988.

DEMİR, Şehmus, **Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik**, Beyan Yayınları, İstanbul 2003.

DEMİRCİ, Kürşat, "Hristiyanlık" **DİA,** c.XVII, ss.328-340, İstanbul 1998.

DERVEZE, İzzet, **et-Tefsîrü'l-Hadîs,** Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Mehmet Çelen ve diğerleri, Ekin Yayınları, İstanbul 1997.

DOĞAN, Özlem, **Hermeneutik Dersleri,** İzmir 1994.

DÖNER, Ertuğrul, "İsrâîliyyât Kavramının Oluşum ve Olgunlaşma Süreci", **PÜİF. Dergisi,** c.II, sy. 4, Pamukkale 2015.

DRÂZ, Muhammed Abdullah, "İslâm'ın Diğer Dinlerle Mevkiî ve Onlarla Alâkası", Çev. Mehmet Aydın, **Diyanet Dergisi**, c. XVI, sy.6, Ankara 1977.

EBÛ ŞEHBE, MUHAMMED, **el-İsrâîliyyât ve'l-Mevdûât fi Kütübi't-Tefsir**, Mektebetü's-Sünne, Kâhire 1408.

EBU'L-HUSEYN, Müslim el- Haccâc, **Sahîh Müslim**, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut tsz.

el-ASKALÂNÎ, Ebû'l Fadl Şihâbüddîn Ahmed İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhı'l-Buhâr**î, nşr. Muhibbudîn el-Hatîb, Dâru'l- Marife, Beyrut 1379.

el-BAĞDÂDÎ, İsmâil Paşa, **Hediyetü'l-Arifîn**, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1951.

el-BEĞÂVÎ, Hüseyin İbn Mesud, **Meâlimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî**,** Beyrut 1420.

el-CEVZÎ, Ebû'l-Ferâc Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, **Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr**, Mektebetu'l-İslâmî, Gazze tsz.

el-HAFÂCÎ, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer, **İnâyetü'l-Kâdî ve Kifâyetü'r-Râzî- Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî,** Dâru's-Sâdır, Beyrut tsz.

el-HALEBÎ, Ömer b. Ahmed b.eş-Şim'a, **el-Kabs el-Havî li Ğurar Dav'us-Sehâvî**, Dâru Sâdır, Beyrut 1998.

el-HANEFÎ, İbn İyâs, **Bedâiu'z-Zuhûr fî Vâkiu'z-Zuhûr**, el-Hey'etü'l-Mısrîyye, Kâhire 1974.

el-HEYTEMÎ, Ahmed b. Şihabeddin İbn Hacer, **el-Fetêvâ'l-Hadîsiyye**, Dâru'l-Mârife, Beyrut tsz.

el-HÛLÎ, Emin, **Tefsîr ve Tefsirde Edebî Tefsîr Metodu 1**, çev. Mevlüt Güngör, İslâmî Araştırmalar Dergisi, c.II, sy. VII, s.32-41, Ankara 1988.

……....., "Tefsîr ve Tefsirde Edebî Tefsîr Metodu 2", çev. Mevlüt Güngör, **İslâmî Araştırmalar Dergisi,** c.II, sy. VII, s.103-114, Ankara 1988.

el-KÂSIMÎ, Muhammed b.Cemâlüddîn, **Mehâsînüt-Te'vîl**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut 1418.

el-KURTÛBÎ, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, **el-Câmi' li Ahkâmî'l Kur'ân**, Dâr'u Alemi'l-Kütüb, Riyad 2003.

en-NEDVÎ, Ebû'l-Hasen, **Kur'an'da Adı Geçen Peygamberlerin Hayatı**, Risâle Yayınları, İstanbul 2005.

EROĞLU, Ali, "Şiirle İstişhâd ve İstişhâd Açısından Medârîk", **AÜİF, Dergisi,** sy.11, Erzurum 1993.

EROĞLU, Selahaddin, "Kur'ân Hükümlerinin Hukuk Açısından Değerlendirilmesinde Metod", **AÜİF, Dergisi,** c.XXVII, Ankara 1985.

er-RÂZÎ, Fahreddîn, **Mefâtîhu'l-Ğayb**, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

es-SUYÛTÎ, Celâlûdîn Abdurrahman b. Kemâlûddîn, **Nazmu'l-İkyân fî A'yânî'l-Â'yân**, Mektebetü'l-İlmîyye, Beyrut 1927.

eş-ŞÂZELÎ, İbn Acîbe Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî **el-Bahrü'l- Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd,** Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 2002.

eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, **el-Bedrü't-Tâlîü bî Mehâsinî Mîn Ba'dî Karnî's-Sêbîu**, Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, Kâhire, tsz.

……., **Fethu'l-Kadîr**, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1993.

eş-ŞİRBÎNÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el- Hatîb, **es-Sirâcü'l-Münîr fi'l-İ'âne 'âla Ma'rifeti Ba'zı Me'ânî Kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr,** Matbaatu Bulâk, Kâhire 1285.

et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Câmiu'l- Beyân an Te'vîli Âyi'l Kur'ân**, thk. Ahmed M.Şâkir, Müessetü'r-Risâle, 1420/2000.

ez-ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, **Tefsîr ve Hadîste İsrâîliyyât**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011.

……., "Tefsir ve Hadîste İsrâîliyât", Çev. Muhammet Yılmaz, **ÇÜİF. Dergisi**, c. 2, sy.1, Adana 2002.

ez-ZEMAHŞERÎ, Cârullah Ebi'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, **el-Keşşâf an Hakâiki Ğevâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl**, Dâru'l-Kitâb el-Arabî, Beyrut 1407.

ez-ZEYDÎ, Mufîd, **Mavsuatu'l-Tarihu'l-İslâmî- el-Asru'l-Memluki**, Dâru Usâmetu Amman 2009.

ez-ZİRİKLÎ, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed, **el-A'lâm,** Darû'l-İlm li'l Melâyîn, Beyrut 2002.

ez-ZÜHEYLÎ, Vehbe, **et-Tefsîrü'l-Münîr**, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1418.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebû't-Tâhîr Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, **el-Kâmûsü'l-Muhît Tercümesi,** trc. Asım Efendi, İstanbul Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1305.

GAZZALÎ, Muhammed, **Fıkhu's-Siyre**, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1427.

GOLDZİHER, İ., "Ehl-i Kitaba Karşı İslâm Polemiği II", çev. Cihat Tunç, **İslam İlimleri Ensitütüsü Dergisi,** sy. 5, Ankara 1982.

GÖKKIR, Necmettin, "Kur'ân'da Medine Yahudilerinin Kimliği, X.Tefsir AkÂdemisyenleri Buluşması", **Kahramanmaraş Belediyesi** 2013.

GÖNGÖR, Mevlüt, **Kur'ân Tefsîrinde Fıkhî Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhî Tefsir**, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1996.

GÜNER, Osman "Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitab'a Karşı Tutumu", **Tartışmalı İlmî Toplantı,** İstanbul 2007.

GÜNEŞ, Abdulbaki, **Kur'ân Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşaası**, Gündönümü Yayınları, İstanbul 2005.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Zebûr" **DİA**, c.XXXXIV, s.171-173, İstanbul 2013.

HALEFULLAH, Muhammed Ahmed, **Kur'ân'da Anlatım Sanatı, el-Fennu'l-Kasasî,** çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.

HAMİDULLAH, Muhammed, "İslâm Hukukunun Kaynakları Açısından Kitâb-ı Mukaddes", Çev. İbrâhim Canan, **AÜİİF. Dergisi,** sy. III, Erzurum 1979.

……....., **İslâm Tarihine Giriş,** Beyan Yayınları, İstanbul, 2013.

……....., "İslâmî İlimlerde İsrâîliyât Yahut Gayr-i İslâmî Menşeli Rivayetler", sy. II, Erzurum 1997.

……....., "Müslümanların Gayri Müslimlerle Münasebetleri", çev. Levent Öztürk, İstem, c.I, sy. II, Konya 2003.

HARMAN, Ömer Faruk, "Kitâb-ı Mukaddes" **DİA**, c.XXVI, s.75-76, İstanbul 2002.

……....., "İncîl" **DİA,** c.XXII, s.270 İstanbul 2000.

……....., "Kitâb-ı Mukaddes" **DİA**, c.XXVI, s.75-76, İstanbul 2002.

HATİPOĞLU, İbrâhim "İsrâîliyyât", **DİA**, c.XXIII, s.195, İstanbul 2001.

HATİT, Ahmed, **Kadâyâ Mîn Tarîhi'l-Memâliki'l-Siyâsî ve'l-Hadarî,** el-Fırat li'l-Neşr ve't-Tevzî, Beyrut 2003.

ÖZCAN, Hıdır, **Yahudi Kültürü ve Hadîsler,** İnsan Yayınları, İstanbul 2006.

HİNDÎ, Rahmetullah Halîllu'r-Rahmân, **Izhâru'l-Hakk**, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dînîyye, Kâhire 1986.

HOCAOĞLU, Mustafa, **Ahkâm Ayetlerinin Usûl Açısından Mukayesesi: Cessâs, Herrâsî ve İbn Arabî Örnekleri,** -Basılmamış Doktora Tezi-, İzmir 2010.

İBN AŞÛR, Muhammed Tâhir, **Tefsîrû't-Tahrîr ve't-Tenvîr,** Daru't-Tûnusiyye, Tûnus 1973.

İBN KESÎR, Ebû'l- Fidâ' İsmâil b. Ömer, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, thk. Sami b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, Mısır 1999.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrem, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut 1993.

İBNÜ'L-IMÂD, Ebû'l-Fettâh Abduhay, **Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, Dâru'l-Meysere, Beyrut 1979.

İSLÂMOĞLU, Mustafa, **İsrailoğullarından Ümmet-i Muhammed'e Yahudileşme Temayülü**, Denge Yayınları, İstanbul 2006.

KARA, Necâtî, **Bürhânüddîn b. Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu**, 100. Yıl Üniversitesi Yayınları, Van 1994.

KARABAŞOĞLU, Metin, **Kur'ân Okumaları İkinci Kitap**, Karakalem Yayınevi, İstanbul 2005.

KAYA, Mesut, "De ki: Tevrât'ı Getirin de Okuyun." Tefsirde Kitâb-ı Mukaddes'ten Nakilde Bulunmanın Meşrûiyeti Bağlamında Sehâvî-Bikâî Polemiği", **Marife Dinî Araştırmalar Dergisi,** c.13, sy, 2, Konya 2013.

……..., **Çağdaş Tefsirlerde İsrâîliyyâta Yaklaşım ve Kitâb-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı,** Necmettin Erbakan Üniversitesi, -Basılmamış Doktora Tezi-, Konya 2013.

KAYA Remzi, "Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", **UÜİF. Dergisi,** c. XI, sy.2, Bursa 2002, 31-58.

……., **Kur'ân-ı Kerîme Göre Ehl-i Kitâb ve İslâm**, Altınkalem Yayınları, Ankara 1994.

KEHHÂLE, Ömer Rıdâ, **Mu'cemü'l-Müellifîn**, Matbaatü'ş-Şerkî, Dımeşk 1959.

KESLER, M. Fatih, **Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudiler ve Hristiyanlar, Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Kitab,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.

KILIÇ, Sadık, **Kur'ân Kıssaları**, İstanbul Müftülüğü Dergisi, 2007.

KISTER, M.J., "İsrailoğullarından Nakilde Bulunma Meselesi", Çev. Cemal Ağırman, **CÜİF. Dergisi**, c.V, sy, 1, Sivas 2011.

KİRAZ, Celil, "Hz. Muhammed'in Önceki Kitaplarda Müjdelenmesi, (Tebşirât)", **UÜİF Dergisi,** c.X, sy.1, Bursa 2001.

KUTSAL KİTAP (**Tevrât, Zebûr, İncîl)**, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2009.

KUTUB, Seyyid, **et-Tasvîru'l-Fennî fî'l-Kur'ân,** Kâhire 1992.

L.NETTLER, Ranald, çev. Mesut Kaya, "İlk Dönem İslâm'ı Çağdaş İslâm ve Yahudilik; Çağdaş İslâm Düşüncesinde İsrâîliyyât", **Marife,** c.11,sy. 3, Konya 2013.

MÎR, Mustansır, "Kur'ân'da İroni: Bir Yûsuf Kıssası İncelemesi", Çev. Ali Akay, **DÜ. Dergisi,** c.VII, sy. 2, Diyarbakır 2007.

NA'NÂA, Remzi, **el-İsrâîliyyât ve Eseruhâ fi Kütübi't-Tefsîr**, Dâru'l-Kalem, Dimeşk Daru'z-Zıya', Beyrut 1970.

NUVEYHID Âdil, **Mu'cemu'l-Müfessirîn Min Sâdrî'l-İslâm Hatte'l-Asrî'l Hâdır**, Muessesetu Nuveyhıd –Sekâfî, Beyrut 1983.

ÖZDEMİR, Veysel, "İsraîliyyât Türü Rivâyetlerin Hükmünü Belirleme Açısından 'Ve Haddisû an Benî İsrâile Velâ Harâce' Hadîsi Hakkında Bir Değerlendirme", **FÜİF. Dergisi,** c.XIII, sy.2, Elazığ 2008.

ÖZEL, Mustafa, "Tefsîr kaynağı Olarak Kitab-ı Mukaddes İbrâhim Bikâî Örneği", **CÜİF, Dergisi,** c.XIV, sy. 1, Sivas 2010.

ÖZTÜRK, Mustafa, "Kur'ân, Kitab-ı Mukades ve Sümer Mitolojisinde Hâbil- Kâbil Kıssası", **ÇÜİF. Dergisi,** c. IV, sy. 1, s.147-164, Adana 2004.

……....,**Tefsîrin Hâlleri**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.

PAÇACI, Mehmet, "De ki: Allah Bir'dir", -İhlas Sûresinin Sami Geleneği Perspektifinden Tefsiri*",* **İslâmiyât**, c.I, sy.3, Ankara 1998.

……....., "Kur'ân-ı Kerîm Işığında Vahiy Geleneğine –Kitâb-ı Mukaddes Bağlamında-Bir Bakış", **İslâmî Araştırmalar Dergisi,** c. V, sy.3, Ankara 1991.

RABÎ, Âmâl Muhammed Abdurrahmân, **el-İsrâîliyyât fî Tefsîr't-Taberî, Dirâseten fi'l-lüğâ ve'l- Masâdiri'l-İbriyye,** el-Meclisü'l-Â'lâ li'ş-Şüûni'l-İslâmîyye, Kâhire 2005.

REŞÎD RIZÂ, Muhammed, **Tefsîrü'l-Menâr**, el-Hey'etü'l-Mısrîyye, Kâhire 1990.

SA'LEBÎ, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim, **el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîrü'l-Kur'ân**, thk. Ebu Muhammed b. Aşûr, İhyâü't-Türâs Beyrut 2002.

SAĞLAM, Bahaeddîn, **Geçmiş ve Gelecek Arasında Tevrât**, Tebliğ Yayınları, İstanbul 1998.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Kanonik-Apokrif İncîllere Göre Hz. İsâ Hayatı ve Mesajı**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.

SEHÂVÎ, Muhammed b. Abdurrahman, **ed-Davu'l Lâmia li Ehli'l-Karni't-Tasia**, Daru'l-Cîl, Beyrut 1992.

SIDDÎK HASAN HÂN, b. Hasan b. Ali, b. Lutfîllâh el Hindi, Fethu'l-**Beyân fî Makâsîdi'l-Kur'ân**, el-Mektebetü'l-Asrîyye, Beyrut 1992.

SİNANOĞLU, Mustafa, "Hristiyanlık" **DİA,** c. XVII, s.364-368, İstanbul 1998.

……....., "Eski Ahid ve Kur'ân-ı Kerîm'de Sina Vahyi", **İslâm Araştırmaları Dergisi,** sy, 2, Ankara 1998.

ŞABAN, Zekiyuddîn, **Usûlu'l-Fıkh,** çev. İbrâhim Kâfî Dönmez, TDV Yayınları, Ankara 1990.

ŞÂKÎR, Mustafa, **et-Tarih ve'l-Müerrihîn**, Mecelletu'l-Fikri'l-İslâmî, Lübnan 1979.

ŞENGÜL, İdris, **Kur'ân Kıssalarının Tarihî Değeri**, Fecr Yayınları, Ankara 1998.

ŞİMŞEK, M.Sait, **Kur'ân Kıssalarına Giriş,** Yöneliş Yayınları, İstanbul tsz.

TAKKÛS, Muhammed Süheyl, **Tarihü'l-Memâlik fî Mısır ve'ş-Şam,** Daru'n-Nefâis, Beyrut tsz.

TANTÂVÎ, Muhammed Seyyid **et-Tefsîrû'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru'n-Nahda, Kâhire 1997.

TANYU, Hikmet, "Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmî İnceleme ve Tenkîti", **AÜİF Dergisi,** c. XIV, 1967, s.96.

TAYYÂR, Müsâid b. Süleyman, çev. Mesut kaya, "Tefsirde İsrâîliyyâta Farklı Bir Yaklaşım", **Marife Dinî Araştırmalar Dergisi,** c.XIII, sy.1, Konya 2013.

TOTTOLÎ, Roberto, "İslamî Literatürde İsrâîliyyât Teriminin Kökeni ve Kullanımı", çev. Mesut Kaya, **Marife Dini Araştırmalar Dergisi,** c.X, sy. II, Konya 2010.

TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye-Siyasi Tarihi Alparslan'dan Osman Gazi'ye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

TURGAY, Nurettin, "Kur'ân Kıssalarının Edebî Değeri", **DÜİF. Dergisi,** c.II, s.63-78, Diyarbakır 2000.

……., "Sahâbenin Tefsir İlmindeki Yeri", **Bilimname,** c.XIV, sy.1, Kayseri 2008.

TÜMER, Günay, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara 2002.

TÜRE, İskender, **Zülkarneyn Kur'ân'da Uzaya Seyahati Anlatılan İnsan**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

UĞUR, Hakan, **Tevrât'ın Kur'ân'a Arzı**, Emin Yayınları, İstanbul 2011.

ULUCAN, Yûsuf, **Kitâb-ı Mukaddes (Tevrât, Zebûr ve İncîller) Üzerine Bir Çalışma**, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006.

ULUTÜRK, Veli, **Kur'ân'da Ehl-i Kitâb**, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s.101;

UZUN, Nihat, "Sahâbenin Tefsirde İsrâîliyyâta Bakışı," **KTÜİFD, Dergisi,** c.II, s.1, Trabzon 2015.

VAFÎ, Abdulvâhid, "Hrıstiyan İnancının Teslise Dönüşmesi ve Teslisin İlk Kaynakları", çev. Hidâyet Işık, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** sy.6, 1996, s.383-393.

VATANDAŞ, Celaleddin, **Kur'ân ve Hayat**, Pınar Yayınları, İstanbul 2017.

WATT, Montgomery, **Günümüzde İslâm ve Hrıstiyanlık**, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

WİCKWİRE, Daniel, **Yahudi, Hırıstiyan ve İslâm Kaynaklarına Göre Kutsal Kitab'ın Değişmezliği**, Lutûf Yayıncılık, İstanbul 1999.

YARGICI, Atilla, "Tefsirlerde İsrâîliyyât Konusuna Eleştirel Bir Yaklaşım", **HÜİF. Dergisi,** c.XI, sy.15, Şanlıurfa 2006, s.51-65.

YAŞIN, Abdullah, **Nûh Peygamber Tufânı ve Cudî Dağı**, Kent ışıkları Yayınları, İstanbul 2013.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Sadeleştirenler: Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay, Akçağ Yayınları, Ankara 2016.

YILDIRIM, Celâl, **İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri**, Anadolu Yayınları, İzmir 1986.

YILMAZ, Hasan, "Kur'ân'ın Ana Konularına Dair Bâzı Tasnifler", **Diyanet İlmi Dergi,** c.46, sy. 4, Ankara 2012.

ZEYDÂN, Corcî b.Habîb, **Târîhu âdâbı'l-Luğatı'l-'Arabîyye**, Mısır, 1911.

ZEYVELİ, Hikmet, "Kur'ân Kıssaları", **İslâmî Araştırmalar Dergisi,** c. IX, sy.1-4, s.177-183,Ankara 1996.